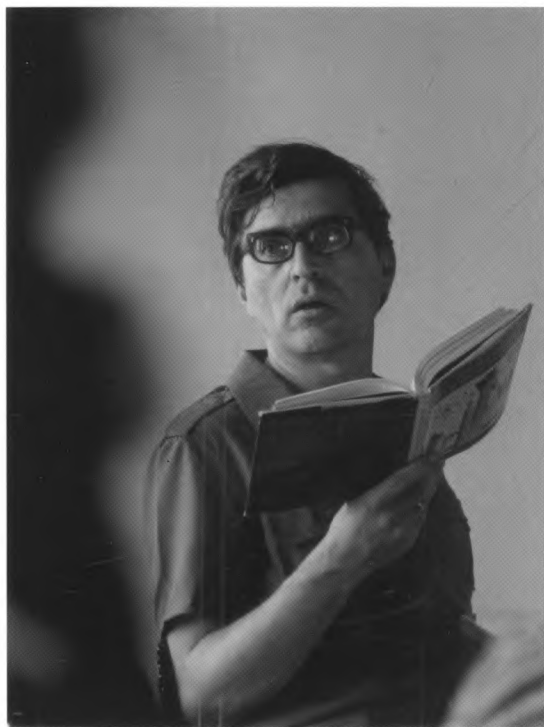

Debreczeni Tibor

TÖRTÉNT PEDIG

Egy Corvin téri népművelő
a puha diktatúrában
1966–1989

Játszó Kuckó Társaság
Vári Színpadok Köre

Ez aztán hosszú szülés volt. Belekezdtem, abbahagytam, hol a kedvem ment el, hol az anyag bújt el, szóval tehetetlenkedtem. A feleségem noszogatót: fejezd már be, hogy mással is tudjál foglalkozni!

Aztán nekiláttam. Segítettek többen is. Kellott ugye, hogy birtokába jussak korabeli dokumentumoknak. És a Corvin téri intézet könyvtárában mindent a kezem alá tett Hargitai Mária és Mészáros Júlia. Köszönet érte. Aztán bármikor konzultálhattam Kósa Vilmával és Trencsényi Lászlóval. S amikor már úgy gondoltam, nagyjából kész vagyok, elküldtem a kéziratot azoknak a barátoknak, akiknek a szakértelmében és az őszinteségében mindig is bíztam, s kértem, mondjanak véleményt.

Hálám kísérni fogja Aknay Tibort, Bajzik Györgyöt, Bezdán Józsefet, Cserna Csabát, Gabnai Katalint, Leszkovszki Albint, Mallász Juditot, Mátyus Alizt, Tóth Erzsébetet, Tóth Zsuzsát, Váczy Zsuzsát, továbbá Mészáros Jánost, aki nyomdakészre formálta a szövegemet.

A kéziratot, mint tetszenek látni, végül is készre alakítottam. S közben „filózni” kellett, honnan szerzek pénzt a könyv kiadásához. Mondták, pályázni reménytelen. Meg se kíséreltem. Mondták, a Népművelési Intézet utódjától egy fillért sem remélhetek. Közölték is. A Magyar Drámapedagógiai Társaságtól meg pláne nem. Tőlük már nem is kértem. S akkor mentőövet dobott a Játzó Kuckó Társaság tagsága, meg a Vári Színpad hajdani tagsága, mondván, majd mi támogatjuk a kötet megjelenését. Csatlakozott hozzájuk a családom is, meg néhány barát és tanítvány. Heuréka! – ujjongtam.

Minden adományozó minden fillérét megköszönöm, név szerint is, a könyv végén. De akik megtiszteltek jellemzőnek nem mondható, bőkezű, mecénási gesztusukkal, nos, nem állom meg, hogy nevüket külön, e helyt is le ne írjam: Tiszold Antal, Cserna Csaba, Dr. Tóth Tibor, Szanitter Zoltán, Marosváry Erika, Farkas István, Pauska Lajosné, Vácz Zsuzsa, Vinkovits László és Eszter és Debreczeni Ágnes.

Csak remélni merészelem, hogy a Történet pedig elnyeri tettségét mindazoknak, akik pénztárcájukba nyúltak, s nem kell majd mondaniuk: dobtam már ki pénzt rosszabb helyre is.

Debreczeni Tibor

TÖRTÉNT PEDIG

Debreczeni Tibor

TÖRTÉNT PEDIG

Egy Corvin téri népművelő a puha diktatúrában

1966–1989

Játszó Kuckó Társaság
Vári Színpadosok Köre

*A kötet képanyagát Aknay Tibor gondozta,
amiért külön köszönet jár neki.*

ISBN: 978-963-08-4640-0

© 2012, Debreczeni Tibor

*Kiadja a Játszó Ember Alapítvány
1011 Budapest, Jégverem u. 8.
Felelős kiadó: Mányi István*

Tartalom

Amit előrebocsátok	13
Míntha-önéletrajz 1966-ból, amikor Budapestre kerültem, a Corvin térre, a Népművelési Intézetbe	15
1966 második felében	17
Hogy kerültem az Intézetbe, és mi okból, és mi végett	17
Az Intézet, ahová érkeztem	19
És én?	20
Gyűjtöm a tapasztalatokat	21
A négy remek szakember, kollégáim	24
Én meg rendezek	25
Magánélet, külön élet. Év végére aztán együtt	26
1967–68	29
Az Intézet irányításáról és irányítóiról	29
Új felismerések. Színpad helyett pódium. A komplexitás-vita	30
A kultúrpolitika szeszélyes, de én lépek	32
Somlai Pálról	32
A pódiumi színjátszás és a popularitás felszabadította az amatőröket	34
Az egeri tanácskozás. Csapatot szeretnék	35
Az Oratóriumi Napok és a Görgőseke	37
A Görgőseke és a hatalom	38
Az Őriástök. Politikai botrány	39
Az Őriástök története színesen	40
Bucz Hunorról külön is	41
Felemáság a kultúrpolitikában	42
Országos Bemutató Színpad. Az előadásokhoz hatásfelméréseket kapcsoltunk	43
Az Intézet és a diákszínjátszás	44
A Csurgói Diákszínjátszó Fesztivál. Születésének körülményei, és a diákszínpad-vezetők siófoki konferenciája	45
Színjátszó Karnevál Egerben.	47

Első külföldi utam a csehszlovákiai magyarokhoz, Komáromba	49
Jártomban-keltemben	50
Az 1968-as politikai eseményekről, melyek később éreztetik a hatásukat	51
Két évig a Postás Színpaddal	52
A család mellettem	53
 1969–1971	 55
Folytatódik a társadalom problémáira figyelő, új kifejezési formákat kereső színjátszás. Itt a magyar avantgárd	55
Találkozásom a nemzetközi színjátszó mozgalom legjobbjaival, az avantgárddal. Fesztivál Wroclawban. Hatása hazánkban	56
Továbbképző tanfolyamokat indítunk az új színházi nyelv elsajátítására	58
Bicskei Gábor	59
A Visegrádi Színjátszó Napok	59
Soha annyi fesztivál	60
Fábián Zoltán az Írószövetség titkára, nekünk segítő partnerünk	61
Képzések, továbbképzések	62
Bácskai Mihályról	63
A Kazincbarcikai Nemzeti, Nemzetközi Színjátszó Fesztivál. Szerettem emlegetni, miként is született meg ez a máig funkcionáló nemzetközi találkozó fórum	64
Az első kazincbarcikai találkozóról, jó hangulatáról, az új rendezői tehetségekről	65
Szóljatok szép szavak	67
És egy kutatási eredmény	67
A hronovi fesztiválon. Találkozás a korszerűnek gondolt gyermekszínjátszással és a felkészülés során alkalmazott módszerrel, a drámapedagógiával	68
Kapcsolat az AITA, azaz az Amatőr Színházak Nemzetközi Szövetsége főtitkárával. Hamarosan a szervezetbe is belépünk	69
Maróti Gyula magasabb beosztásba távozik, én meg osztályvezető leszek	70

Osztály(vezetői) program. A kollégákról meg az irányításról	71
Új munkatársak az osztályon	72
Demokratikusan próbáltam irányítani	74
Rencz Antallal dramaturgiát írunk	75
Új korszak a rendezésben. Megszületik a Vári Színpad. Avantgárd volnék?	76
A Perlő énekről, a rendezés hogyanjáról	77
A egykori színpadosok, ma.....	79
Kosa Vilmárról, a feleségről meg az anyáról	80
Hétvégi telket vásárolunk Nagykovácsiban	81
1972–1975	83
Megtorpant a gazdasági reform. A kultúráirányítás egyfelől nyit az ifjúsági kultúra irányába, másfelől meg adminisztratív eszközökkel él. A jelenség mögött a hatalmon belüli konfliktus áll. Helyzetünk az Intézetben	83
Ekkor érkezik Aczél György embere, az új igazgató, Vitányi Iván	84
Az amatőr színházak utolsó nagy korszaka. Az 1974-es barcikai fesztivál. A hivatásos szakma is támad. Egyesek elhagyják az országot, mások profi színházakhoz szerződnek.	86
Pedagógiatörténeti esemény. A drámapedagógiáról 1972-ben a Pécsi Gyermekszínház Fesztiválon. S a folytatásról	87
Az első kísérleti tanfolyamok Makón, Mohácson és Budapesten ...	89
Gabnai Katalinról	91
A versmondás gazdájaként. Mindenütt szavalnak, úttörő szemléken, diáknapokon, rétegfesztiválokon, Ki mit tud-on, nagy költők évfordulóihoz kapcsolódó televíziós versenyeken	91
A győri Radnóti Szavalóversenyről	92
A széljegyzetben sem	93
Munka az osztályon. Minden új törekvés támogatása. A zenében, táncban is.	94
Mi történik a Vári Színpadon. Sikerek és támadások	95
Weöres Sándor és Örkény István az előadásunkon.....	98
A színpadosokról ismételtelen	99
Be akarnak szervezni	100

Véletlen, hogy kapcsolatba kerülök nyugati magyar egyesületek képviselőivel, s körükben is taníthatok. Az Anyanyelvi Konferencia és a Nyelvünk és Kultúránk	100
És a család?	102
1976–1982	104
A szektás baloldal politikai nyomásának megszűnésével Vitányi helyzete megerősödik. Liberális autokrata, mondtam egy értekezleten. A híveit segíti, a régieket kiszorítja.....	104
Bánszky Pál elmegy, én partszélre kerülök, avagy mért lettem szálla	106
Személycserék a középvezetésben	107
Ki miként gondolkodott – névváltozáson estünk át – az immár báb- és színjátszónak nevezett osztályon	108
Létrehozzuk az Amatőr Színjátszók Országos Tanácsát, az elképzelések megfogalmazásába és a cselekvésbe bevonjuk a választott társadalmi vezetőséget, és tesszük a dolgunkat, írunk, oktatunk, vizsgálódunk, minősítünk, külföldi kapcsolatokat építünk	109
Az Amatőr Színjátszók Országos Tanácsa	110
A második gazdaság és a színjátszás. A színjátszó csoportok száma tovább fogy	111
Amatőr értékek a profiknál	112
Nánay István	112
A diákszínjátszás 1976–1982-ig	113
Leszkovszki Albin egyik rendezése	114
A drámapedagógia megjelenését korszakos jelentőségűnek gondolom. Polgárt nevelhetünk a puha diktatúrában	115
Tárgyszerűbben ugyanerről	116
A pécsi találkozón kitűnő emberekkel találkozom és kötök ismeretséget	117
Mezei Éva a pécsi gyermekszínjátszó szemináriumról. (Népművelés, 1980. szeptember).	119
Kinek, hol, mire van füle	121
Megjelenik a Szín-kör-játék könyvem és még két drámapedagógiával kapcsolatos műhelytanulmány	121
Trencsényi László	122
Hivatalos külföldi utakra küld a Minisztérium	123

Kubában	124
Grúziában	125
Moszkvában	125
Takaréklágon dolgozom a Vári színpadon	127
Az Anyanyelvi Konferenciákon	128
Nagy Pálról, meg ennek apropóján másról is	130
Magunkról	130
1983–1989	133
Az Intézet alakítgatása meg a politika	134
A mi reakciónk	134
Az osztályunkon mindenki alkotó módon teszi a dolgát. Magam a hangsúlyokat máshová teszem	135
Milyen viszonyok közt is éltünk	136
Vitányi Iván gondolatai 1987-ből, a kulturális reformtörekvésekről	137
Egy országos értekezlet tanulságokkal. A központi szervek engedé- kenysége, igazgassa magát az amatőr társadalom	138
A magyar valóság konfliktusai az élenjárók játékában	139
Levél a mozgalom szakembereinek a tájékoztatására. 1986–1988	140
És a Levél 5-ből, amely 1988-ban jelent meg	142
Egy úgynevezett szociodráma tábor 1987-ben	142
A diákszínjátszásról. Idézetek 1988-ból.....	143
A versmondó találkozóról. Kettőt emelek ki, meg a Versmondók könyvét	144
A drámapedagógia és az oktatás	146
Látom magam egy terem közepén.....	148
A gyermekszínjáték és a drámapedagógia	149
A dramatikus játszóházról és a játszóházi mozgalomról	150
Kiadók, akikkel kapcsolatban voltunk, voltam:	
Muzsák, Móra	151
Interjúkat készítettetek jeles amatőr rendezőkkel	152
Irom a könyvemet, az Egy amatőr emlékezését. Megjelenik 1989-ben.....	153
Az egy-két intézeti közös alkalom, amikor tájékozódhatott az ember	154
Férbe kőlintott a hír, meghalt Beke Pál	155
A Kamarás István-féle olvasótáborok	155

És az Anyanyelvi Konferencián?	156
Megszűnt a Vári színpad. Helyette Szószínház	157
A Szószínházban 1980-85 között	157
Szentkuthy Miklósról, illetve az Udvari gyászról	159
Megszűnt a Szószínház is. Magamat rendezem	160
Az öreg ácsot palira vették	160
Bucz Hunor Debreczeni Tibor önálló estjéről	161
Nyugdíjba küldtek. Hogy mért, csak találgatom.....	163
A szenvedésből születik az új?	165
A Magyar Drámapedagógiai Társaság megalakításáról	166
Tájékoztató a Magyar Drámapedagógiai Társaságról.....	168
Váczy Zsuzsa a Kuckóban	169
A család és én	170
Huszonöt éve, hogy Tiszakürtön házat vettünk	172
Egy hajdani nagy kirándulás. Gondoltuk, kijár nekünk a vége felé	173
Az 1989-ik esztendő első felében	175
Mi is történt? Csak a munkáról	175
Még valami, amit ide tartozónak vélek	177
És utána	180
Alkotásokról, amiket vállalak	180
Mit még?	181
Néhány kép	182
 Kiegészítés.....	195
– Naplójegyzetek –	195
Pécssett Mérei Ferencsel	195
Cséről, a besúgómról, meg a feletteséről	196
Egy ülésről. A hetvenes évekből.	
Kárpáti Kamil is jelen van, a költő	196
Lépjek be, javasolta Balog elvtársnő még az elején	197
Volt valamiféle elvtársiasan családi hangulat, amikor Ács Lili vezetett	198
Plebejus zamattal	198
Ki zsidó, ki nem, kit érdekelt	199
Maoistából lett liberális politikus	200
Inni kell, az angyalát!	201
Asperján és a Szóljatok szép szavak	202

Országos szavalóversenyeken. Juhász Ferencce, Nagy Lászlóval a tévében	202
Egy tévés rendező, amikor nem rendez	203
A zsűri asztala mögött	204
Egykori amatőrök, ma neves színészek	204
Őt is úgy adta az ég!	205
Az alábbi sorokat a rendszerváltás idején írtam a Köznevelésbe	205
Később már lapítottam.....	206
Szín-kör-játék Óvoda	206
Vidéki maradtam	207
Ha külhonba mentem, tolmácsra szorultam	208
Delegáció tagja is voltam.....	208
Az Anyanyelvi Konferencia nyugati résztvevői	209
Nálunk, Kovácsiban. Vendégeljük a nyugatiakat	210
A rendszerváltás környékén. Elcsattan egy pofon	211
Színpadósok. Milyenek is voltunk	212
Az egykori színpadósok és a Kuckó	213
Torma Mária Ady-estje a Kuckóban	213
Karsai családi pantomim. Karsai Gizi és gyermekei	214
Bajzik György és Mallász Judit a Villanyfényben	214
Cserna Csaba.....	214
Bezdan József	215
2008-ban összejöttek. Ezt még el kell mondani	216
Vitányi idején	216
Papp Oszkár, a neves festő	217
A módszerben sem voltak válogatóságok.....	217
Elfogyott az arany.....	218
Naiv voltam	218
Ezerkilencszáznyolcvannyolcban még egy gyékényen árultunk	219
Pedagógusokkal ezerkilencszáznyolcvankilencben	219
Maradok, mi voltam, pártönkízüli.....	220
Tanítók. Kecskeméten, a Tanítóképző Főiskolán	220
Kérdezem: mért én?	221
Míntha-önéletraaj 1989-ből, amikor elhagyom az Intézetet	222
Névmagyarázatok	223
Akik a könyv megjelenését támogatták	236

Amit előrebocsátok

Ennek szeretnék utánajárni. Mit is végeztem harmincnyolctól, több mint hatvanig, azaz férfikorom közepétől a nyugdíjazás utáni esztendőig.

Mindenesetre megkísérelem folytatni a betakarítást, amit elkezdtem korábbi könyveimben, a *Visszanéztemben*, meg abban, amelyiknek ez a címe: *Különbéke Debrecenben*. El kell mondanom, hogy abból a huszonhárom évből, melyet most szándékozom szemügyre venni, s melyet az egykori Népművelési Intézetben (így nevezték akkor a közművelődés országos háttérintézményét) töltöttem el, tizenkettőt már végigpásztáztam a nyolcvanas évek végén, s amit akkor fontosnak tartottam megörökíteni, bátorkodtam le is írni. *Egy amatőr emlékezése* címmel. Olvashatta, aki tudott róla és akarta. Az említett könyv borítólapja azt is közhírré tette, hogy az idő, amit próbáltam átfogni, 1966-1978-ig terjedő. Most tehát, hogy agyamat újabb emlékezésre serkentgetem, mankóul felkínálom neki az *Egy amatőrt* is, merítsen belőle, de más korabeli szövegeket is, melyeket én írtam vagy más vetett papírra, s egyéb dokumentumokat is, látszódjék a törekvés – noha emlékezés ez is – a hitelességre.

Megmondom, arra számítottam, hogy a rendszerváltás utáni húsz évben majd csak lesz vállalkozó, aki megírja ennek a korszaknak a művelődéstörténetét, s benne munkálkodásomnak a történetét. Mert hogy közöm volt, jelesül közöm volt az amatőr színjátszáshoz, a diákszínjátszáshoz, a gyermekszínjátszáshoz, hangsúlyozottan a drámapedagógiához, ezen belül a Magyar Drámapedagógiai Társaság megalkotásához, s még annyi minden máshoz. Azt hittem, az én dolgom az lesz csupán, hogy még, mint élő tanú, tettestárs, kitaláló, véleményt mondok, hozzászólók. Arra is vártam, majd csak jelentkezik valaki, s meginterjúvol: hogy volt, mint volt? Azt ugyanis tudni lehet, hogy ami eredményt az említett területeken, számon tart a „szakma”, sohse születik meg a könyvben tárgyalt korszak „helyzetben lévő szakembereinek” kezdeményező munkája nélkül.

Mindenesetre e könyvben megpróbálok a korábbiaknál tárgyyszerűbb lenni, s álszemérem nélkül mégis jelen lenni.

És persze, nem tehetem meg, hogy ne szóljak a puha diktatúrabeli korszak politikai, gazdasági mozgásáról – mely annyira meghatározta akkori lehetőségeinket –, a rendszerváltozás előtti évek hangulatáról,

hogy ne szóljak férfiakról és hölgyekről, munkatársakról, barátokról, vezetőkről, akik segítettek, vagy keresztetkék munkánkat, és ne szóljak az örömökről és a sérelmekről.

És szólok a színpadomról, a Vári színpadról, a korszak ugyancsak számon tartott amatőr együtteséről, tagjairól, a rendezéseimről, aztán az önálló estemről, a hivatalos utazásokról, nyugati magyar kapcsolataimról. És írok a családomról is, igaz, mértéktartással. A feleségem, Kósa Vilma ugyanis megkurtította velem a már megírt szöveget, mondván, hogy ne keverjem össze a szakmatörténetet a családtörténettel. Írjak az utóbbiról, ha akarok, külön, majd egy más alkalommal.

Tényleg mire ment el ez a huszonhárom év?

Olvass, olvasó!

Egy pillanat! Még el kell mondanom, hogy a huszonhárom évnyi időfolyamot, az áttekinthetőség kedvéért is, meg tartalmi megfontolásból is meg-megakasztom, mintegy fejezeteket alakítva ki ez által. A fejezetben foglaltak lényegét, hogy segítsem az olvasót, vastag betűvel kiemelem, de a szöveget alcímekkel ellátva végig is tördelem. A tartalomjegyzéket előre helyezem, hadd tudja az olvasó, mire számíthat.

A végén viszont egy külön blokkot lehet találni. Kiegészítés – naplójegyzetek – a címe. Utóbb jöttem rá, mikor a kézirattal már elkészültem, hogy az a hang, amit megszólaltatok a jegyzetekben, talán hiányzik a könyvből. Meg az a szöveg is.

És létezik még egy terjedelmes Névmagyarázat is.

A kérdést most teszem fel újra: Mire ment el ez a huszonhárom év?

Olvass, olvasó!

Mintha-önéletrajz 1966-ból, amikor Budapestre kerültem, a Corvin térre, a Népművelési Intézetbe

Debreczeni Tibor, még pontosabban, Debreczeni Tibor Béla, amely néven bevezettettem a mátrikulába, 1966 júniusában hagyom el Debrecen, irodalmi színpadvezetői sikereim helyét, meg az iskolámat, ahol 1957-től tanítottam, a Tóth Árpád Gimnáziumot, s teszem át „székhelyemet” Budapestre, a Corvin téri Népművelési Intézetbe.

38 éves vagyok, 172 cm magas, barna hajú, kék szemű, karcsúnak mondott férfi, szemüveges, kissé kancsal, aki tudja magáról, hogy jó tanárnak tartják, és sikeres amatőr rendezőnek, ennek ellenére tele van szorongással; maga is érzi, váratlan és túl nagy ez a váltás, kis közösségek éléről, mint amilyen egy osztály és egy színpad, országos mozgalmak húzó emberévé válni.

És nem vagyok párttag sem, azaz nincs mögöttem fedezék, ha tévedek, annyi nekem.

Mindazonáltal Kősa Vilma, a feleségem mellettem áll, sőt biztat, csak semmi félelem, megéri a világ. Azt ugyanis tudja, hogy jómagam szabadlelkű diáknak érzem magam. De beszarinak is, ha a hullám zordonan fenyeget. Mindazonáltal bízom magamban.

Mit tudok még magamról? Hogy jó előadó vagyok, szuggesztív valaki, időnként karizmatikus meg indulatos, a váratlan fortyanók közül való, és olyan, aki sohse mondja és írja le, hogy ötvenhatos ellenforradalom, továbbá családszerető, akinek nemcsak a felesége fontos, de a két gyereke is, meg a szülei is.

A diktatúra minden formája allergiát vált ki belőlem. A pollenek hada viszont nem.

Költő, akinél nagyobb hatással senki nem volt rám, Ady Endre, aki folyamatosan fontos nekem, Szabó Lőrinc. Németh László az ideológusom, Karácsony Sándor a pedagógiai példaképem.

A határon túli magyarság sorsa iránt, mint kinek rokonai Kárpátalján élnek, s mint ki maga is ott született, nem vagyok közömbös.

Tudok szervezni, ügyekért hajtani, akiket szeretek, azokért kiállni.

Ismerem a tehetségem határait. Tiltott határátlépést nem is követek el. Az árulókat megvetem, az agresszív embereket, különösen a nőket, ki nem állhatom. Állítólag hiú vagyok. Meg hívő.

Hiszek abban, hogy valamiért vagyunk a földön. Másként, valamire rendeltettünk. Eleve. Protestáns vagyok, református, és fontos, hogy az vagyok.

1966 második felében

Az új munkahelyről, a viszonyokról, a kollégákról • Keresem a helyem • Már Pesten dolgozom, de a debreceni irodalmi színpadot még én irányítom • Hétvégeken Debrecenben próbálok, hét közben, hetente kétszer – új szerződés a budapesti Postás Művelődési Otthonban • Karácsonyra végre együtt • Pesten, a Téglagyár téri 33 négyzetméteres lakásban

Hogy kerültem az Intézetbe, és mi okból, és mi végett

A *Különbéke Debrecenben*, memoárom második kötete, úgy a vége felé tájékoztatja az olvasót, hogy és mint is történt ez az állásváltás, Debrecenből Budapestre, gimnáziumi tanárságból intézeti népművelői munkakörbe, a rendezői sikerek biztonságából a teljes bizonytalanba. Arról a könyvben nem esik szó, hogy bizony az ajánlattevéskor csak lebegtettek, mi is volna a teendőm. Az „irodalmi színpadok anyja” mellé, Mezei Éva mellé kerülni – ez is szóba került –, vele dolgozni, nagy megtiszteltetés és vonzó feladat, ez tetszett is énnekem, de Maróti Gyula osztályvezető mellett bedolgozó írásos munkát végezni, ahogy kilátásba helyeztetett, még ha osztályvezető-helyettesként is, nem tűnt vonzónak. S azt sem tudhatam, ha az első variáció realizálódik, mint fogad Mezei Éva, aki eddig Keleti Istvánnal és Dévényi Róberttel dolgozott együtt, mint fogad engem. Először még azt is hittem, csak úgy magamban, hátha Mezei Éva súgott valakiknek, illetékeseknek, hogy szeretne velem munkálkodni – akkor már országosan ismert színpadvezető voltam, s ráadásul az ő hivatali menedzselését is élvezve voltam az –, de aztán kiderült, hogy más szél röptetett.

*

Hogy kerültem ebbe az intézeti konstrukcióba – ezt többször is megkérdeztem, utóbb persze, magamtól. S mivel a kérdés további kérdéseket szült, válaszolni rá nem látszott könnyűnek. Talán eljutott a híre annak, hogy jó rendező vagyok, írni is tudó szakember, közösségkovácsoló pedagógus? Noha hiúságomat legyezte volna ez a feltételezés, hamar el kellett vetni. Már az akkori igazgatóval, Kiss Imrével folytatott első beszélgetésből kiderült, szakmai életemet nem is ismerik. És az Intézetből sem ajánlott senki. Kinek is fűződött volna ehhez érdeke? Ami valószínű,

szem lehettem a láncban, a minisztériumi tervben, miszerint a hagyományos amatőr művészeti ágazatokat, a színjátszást, néptáncot – az 1956 előtti időben favorizáltakat – vissza kell szorítani. Lehet, hogy eme művelődési koncepciót éppen általam, mint egy, a dolgokat nem ismerő, kívülről jött figura által kívánták érvényre juttatni. Végül is egy efféle Kopjással könnyebben elfogadtatható a bármiféle új elképzelés. Hát még, ha az illető az előbbit nem is ismeri, s még vezető beosztás nevű mézesmazdagot is elhúznak előtte! És ha csak szét akarják ugrasztani Mezeiüket, mert megelégtették az uralmukat! No, nem azért, mivel helytelenítenék a tervezett új szakmai irányvonalat, csak mert – mondjuk – nem tetszik a képük, s remélik, ha ide kerül egy vidéki, egy más régióból való, egy gyanútlan, hamarabb felbomlik az összeszokott triumvirátus. Nem tudtam, csak gyanítottam, hogy ezek lehetnek az idekerülésemnek, kiválasztásomnak legvalószínűbb okai.

Akik mellé, illetve akik helyébe kerültem

Már mindhárman halottak, akik érkezésem előtt a „mozgalmat irányították”, Mezei Éva, Keleti István, Dévényi Róbert. Az első kettő emlékét ápolandó a hálás tanítványok tartalmas emlékkönyvet jelentettek meg. Sőt egyikőjük nevére díjat neveztek el, a másikról iskolát.

Mezei Éva neve összekapcsolódik az irodalmi színpaddal és a dramatikus neveléssel. Ő volt az, aki felfigyelt rám, a debreceni gimnáziumi tanárra, a József Attila Irodalmi Színpad vezetőjére, és aki bekapcsolt az irodalmi színpadok országos mozgalmába. Fél évvel az után, hogy az Intézetbe kerültem, visszatért a professzionista szakmába., ám sose szakadtunk el egymástól. A drámapedagógia és az amatőr színjátszás összekapcsolt bennünket. Az emlékkönyvben, mely nem oly rég jelent meg róla, a tanítványok, barátok, kollégák nagy tisztelettel szólnak emberségéről, rendezéseiről az Egyetemi Színpadon és a Huszonötödik Színháznál. (A Színművészeti Főiskolán végzett rendező szakon.)

Keleti István, aki fürge agyú, szellemes és ironikus elme, Mezei Éva jó barátja, tehetséges amatőr rendező, a Székény színpad vezetője, majd karriert fut be, a Pincészház irányítója, és később a budapesti Gyermekszínház igazgatója lesz. Ám oktatott ő is, rendezői tanfolyamokon, jobbra színháztörténetet, abban az időben is, amikor én lettem az intézeti ember.

Dévényi Róbert nevét meg mintha kifújta volna a szél még az emlékezetből is, noha a Csili Színpadon nagy csapata volt és dramaturgiai munkássága figyelemreméltó. És fontos könyveket jelentetett meg a Népmű-

velési Propaganda Irodánál, a későbbi Múzsáknál, ahol szerkesztő lett. Okos volt, esztétikai, dramaturgiai kérdésekben hajlíthatatlan. Hármójuk közül vele kerültem munkakapcsolatba. 1967-69-ig együtt szerkesztettük azt a színlapszó lapot, a Színlapot, melynek feladata volt népszerűsíteni az általunk kialakított színlapszó koncepciót, melyet elfogadott és támogatott is. Rendezőként nem volt elég invenciózus, bemutatóira legfeljebb a játékosai emlékezhetnek, de én szerettem a munkáit, közéleti fűtöttség áradt belőlük. Úgy éreztem, gondolkodásmódja által rokonom.

Elméleti munkái időtállóak. Majd csak lesz valaki, aki összegyűjti és kiadja azokat. (Egyébként operarendezői szakon végzett.)

Az Intézet, ahová érkeztem

Az egykori Népművelési Intézetet ma úgy hívják, hogy Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. 1956 előtt Népművészeti Intézetnek nevezték, de volt közben Közművelődési Intézet is. A névváltozás művelődési koncepcióváltást tükröz, régebben az egyetlen pártközpont irányváltásainak megfelelően, ma meg a nem is egyetlennek, hanem a mindenkori hatalmon lévőnek megfelelően. De történhetett átszervezés névváltozás nélkül is, mint történetesen idejövetelem előtt egy évvel, 1965-ben, amikor is az új konstrukcióban a korábbi művészeti osztályokból egyet csináltak, amikor oktatási osztályt és kutatási osztályt hoztak létre, mindezt abban a reményben, hogy az új idők igényeihez igazodva hatékonyabb szocialista tudatformálás zajlódhat. A lényeg azonban nem változott, az történetesen, hogy az Intézet a mindenkori művelődési minisztérium úgynevezett háttérintézménye. A most emlegetett időben, a szocializmus korszakában ehhez hasonló létesítmény valamennyi szocialista országban működött, és arra szolgált, hogy a művelődés területéhez tartozó tevékenységeket, melyek művelődési házakban zajlottak, kézben tartsák, a központi elvárásoknak megfelelően irányítsák, illetve az ott zajló foglalatosságot kontrolálják. A minisztériumnak, mint főhatóságnak, mindenkor szolgálni kellett, munkájukat segítő, beszámolókat készíteni, téziseket, irányelveket fogalmazni. Ami önálló tevékenység az Intézetre bízott ebben az időben – amiről én tudok –, kapcsolatban volt a művelődési házakkal, a felnőtt amatőr, kezdetben műkedvelőnek mondott mozgalmakkal, művészetivel és nem művészetivel, de mindenképpen felülről gerjesztettekkel, országos koordiná-

lással, szakmai irányítással, módszertani segítségnyújtással, oktatással, ilyenekkel. Az Intézetnek módjában volt kezdeményezni, javaslatokat tenni, konferenciát előkészíteni, fesztiválokat szervezni önállóan vagy partnerekkel, szakszervezetekkel, ipari szövetkezetekkel, KISZ-szel, Út-törővel, megyei intézményekkel, Rádióval, Televízióval, lehetősége nyílt szakkönyveket megjelentetni, külföldi intézményekkel kapcsolatot létesíteni és amatőr csoportokat minősíteni, szakmai tanfolyamokat indítani és vizsgáztatni.

Az igazgató ekkor *Kiss Imre*. (Előtte Debrecenben volt megyei tisztviselő) Ő talál rám Debrecenben, ő káderez le, ő lát el jó tanácsokkal. Mint megtudtam, a kollégák nem szerették. Rugalmatlan hivatalnoknak tartották. Én jó emlékeket őrzök róla. 1967-ben megválnak az Intézettől, Debrecenbe megy megyei tanácselnök-helyettesnek.

És én?

Azt láttam, hogy *Maklári József, Lénárth Elek, Vásárhelyi László, Kaposi Edit*, a művészeti osztály munkatársai és természetesen Mezei Éva fontos személyiségek. Hogy országban gondolkodnak. Mozgalmat irányítanak, s közben ki-ki csinálja a maga mániáját. Maklári kórust vezet, Lénárth fúvószenekart, Kaposi táncművészeti tanulmányokat ír vagy angolból fordít, Mezei rendez, Vásárhelyi monstre koreográfiát tervez vagy magánszorgalomból is szervez, mondjuk egy külföldi utat. Tehát dolgoznak. Én meg ültem egy íróasztalnál, konkrét feladat híján – Maróti Gyulának, az osztályvezetőnek kellett nemszeretem írásos anyagokat készíteni –, szemben velem meg a módfelett tisztelt Mezei Éva, aki gépelt, villámgyorsan, telefonált röviden és célratorően, tárgyalt vidékiekkel és egyetemi színpadának tagjaival, aztán külső munkatársaival, közben rendezte a családi ügyeit, intézte új állását, mivel készült elmenni rendezőnek a Honvéd Művészegyütteshez, s mikor mindezzel megvolt, frissen és pattogva eltávozott. Neki mondhatták, hogy a kötelező benn-tartózkodási idő nyolc óra, ha mennie kellett, ment. Nyomában üresség. Én meg maradtam, s azt sem tudtam, mitévő legyek.

Nem kis időbe telt, mire megszoktam a helyet. Az után főként, hogy kimozdulhattam az íróasztal mellől. Nekem magamnak kellett más színpadvezetők munkáját megtekinteni és véleményezni, ezért utazhattam vidékre.

1966 őszén az ún. Kaposvári Kisformák Fesztiválját készítette elő Mezei Éva. S engem, mint újdonsült munkatársát, aki egyszersmind az osztályvezetőnek famulusa is – ezért Mezei Évának engem el kellett kérnie Maróti Gyulától –, elküldött Mosonmagyaróvárra. Én persze örültem, hogy világot látok. Itt Bánlaky Pál és felesége fogadott. Bánlakyné volt a művelődési ház igazgatója, férje az Agrártudományi Egyetemen tanársegéd és az irodalmi színpad vezetője. A műsorukra már nem emlékszem, csak arra, hogy respektussal és tisztelettel vettek körül engem, az „intézeti embert”, éppen úgy, mint ahogy jómagam, debreceni színpadvezető az intézet küldöttjét, nem is olyan régen.

Megmaradt bennem ez az élmény; először ízleltem meg ugyanis azt az edességet, amelyet a hatalom adhat.

Hogy mi volt a dolgom Bánlakyéknál? Segíthettem tanácsaimmal a produkciót, amelyet kijelöltek a kaposvári fesztiválra, vagy vélekedhettem úgy, hogy ennek az alkotásnak nincs helye országos fórumon. És akkor? – kérdezheti az olvasó. 1966-ban vagyunk, s egy ilyen döntésnek a színpad további sorsát, sőt a színpadvezetés sorsát befolyásoló következménye is lehetett. S ezt én tudtam a magam múltjából. S most ugye en vagyok a hatalom. Ezen nevetni kellett. De mert átéltem Bánlakyék érzéseit, tartózkodónak és kedvesnek mutattam magam. És ez nem került nagy erőfeszitésembe. Örültem, hogy érzékelhettem, miszerint megjegyzéseimet vendéglátóim használhatónak tartják. Nem volna nehezebb véleményezni, mint alkotni?

Gyűjtöm a tapasztalatokat

A vidéki utakat, a hivatalosakat egyébként szerettem. Addig sem laktam az albérletet. Emberekkel találkozhattam, és tovább bővíthettem munkakapcsolataimat, és gyűjthettem az információkat. Már akkor tapasztaltam, hogy a népművelés irányításáról, a kulisszatitkokról legalábbis, többet tudhatok meg vidéki útjaim során, mint bent az Intézetben. Egyébként is minden és mindenki érdekelt. Mintha hosszú mulasztást kellene pótolnom, mohón vettem bele magamat az „országos kommunikációba”.

Jól emlékszem, első ilyen jellegű emlékem: 1966 őszén vagy 1967 tavaszán országos fejtágítóra gyűltek össze a megyei tanácsok és a népművelési tanácsadók munkatársai Keszthelyen. Az intézet szakemberei is

hivatalosak voltak erre az összejövetelre. Magam is. Vonsik Gyula tartott előadást, az MSZMP KB akkori osztályvezetője, mégpedig a népművelés helyzetéről, feladatairól. Megjegyeztem, mert furcsállottam, hogy egy szót sem szolt a műkedvelésről, ebből következően hozzászóló, senki meg sem említette, hogy ilyen van, hogy fontos-e vagy nem, hogy csökken-e a létszám vagy növekedik, hogy kell-e vagy nem. Borkóstolók könyöklőjét támasztva, én az új fiú, hallgattam a kollégák, megyei potentátók beszélgetését. Meg kérdezősködtem is, de csak úgy, hogy túlon túl tájékozatlannak ne látszódjam, kérdéseim inkább a kívülről jött naivitásának tűnjének – szóval ott a borkóstolóban tudtam meg, hogy Vonsiktól e tekintetben semmi jót nem lehet várni, mivelhogy ő a természettudományos műveltség terjesztésének a híve, és egyébként is „ott fent” – mondták titokzatosan – csalódtak a műkedvelésben. Úgy vettem ki a szavaikból, „ott fent” a műkedvelés tudatformáló erejében csalódtak. S hogy ez a csalódottság-érzés az ötvenes évek elvárásaival van összefüggésben! Pontosabban azok megvalósulatlanságával. Hogy a fiatalok ötvenhatban az utcára mentek! Hogy ezért találták ki ezt az új népművelési koncepciót is. Hátrébb a művészeti neveléssel. Mit gondolok – mondták -, nem ezért szervezték át az Intézetet és szüntették meg elődjét, a Népművészeti Intézetet, amely szinte kizárólag a műkedvelés hagyományos ágaival foglalkozott, s nem ezért küldték el Muharay Elemért is, és adták át az Akadémiának azt a páratlan értékű, néptánc-koreográfiai gyűjteményt, amelyet Martin Györggyel az élen, éveken keresztül rögzítettek? S Martin György vajon miért nincs már az Intézetben? Most aztán támogatják a természettudományi ismeretterjesztést, figyeljem csak meg, a TIT közvetlenül a pártközponthoz tartozik, míg az Intézet a minisztérium egyik főosztályához. S most „irányt veszünk a barkácsolásra meg a klubmozgalomra”. A műkedvelés meg le van szarva. S ittak nekikeseredve.

*

Azokra a hangulatos nyolcórás szeánszokra emlékszem a legszívesebben, amelyek a hangstúdióban szerveződtek, Erdődi Györgynél, ennél a különös, alacsony, kopasz úrnál, a frissen szerződötetett hangtechnikusnál, aki kifogyhatatlan volt a régi művészet anekdotáiból – maga is művészek közt dolgozott, hol mint dobos, hol mint hangmester. Nos, ez az Erdődi Gyuri – aki egyébként kortalannak tűnt – értett hozzá, hogy kellemes hangulatot varázsoljon a kávézások köré; azzal-, hogy a kávé sustorgásába zenét is kevert, vagy azzal, hogy történetei kellemesen voltak pikánsak. Ez a nap legszebb félórája, itt gyűjtöm be a nélkülözhetetlen információk zömét.

Anekdotákat mesélnek, intézeti sztorikat mondanak, vitriolba mártott történeteket; s persze kiszivárog némi pletyka, aztán anekdotikus múltidézés, vicc; mindenre telik a félórából. De arról is itt tájékoztatnak, hogy a minisztériumi osztályvezető valamikor szabó volt, úri szabó, és pihenés gyanánt szívesen varr most is ezt-azt, s hogy a főosztály-vezető, Bíró Vera a Rákosi rokonsághoz tartozik, jó ezt, ha tudom, satöbbi, satöbbi.

A legfrissebb intézeti átszervezés történetét is itt a reggeli szeánszon van módomban hallani. Ki ítélkezett a „bélistázó bizottságban”, ki hogy viselkedett, kit helyeztek át, és kit küldtek el. Ki ment új helyre, ki hogy érzi magát. Elmondták, ki kivel van egy érdekszövetségben, ki kit utál. Itt tudom meg, hogy többen dolgoznak a Corvin téren régi káderek, akik főiskolát, egyetemet nem végeztek és szakmájuk nincs is. Ezért a mindenkori irányítás mindenkori kedves emberei ők. Hacsak nem ők az irányítók. Párt- vagy mozgalmi múltjuk tartja fenn őket, vagy összeköttetésük. Egyikőjük férje az ötvenes évek ismert nagybembere, a másik a Belügyminisztériummal él családi kapcsolatban. Felhívták a figyelmet az Intézet egyik vezető személyiségére, párttitkárára; természetes észjárású ember, tájszólásban beszél, szívesen jár vidékre, egyre szívesebben hivatja meg magát erre-arra. Volt, aki azt mondta, hogy kár érte, volt aki: „rossz vége lesz ennek”, s volt, aki úgy vélte, nem kell féltetni őket, kihúzzák egymást a slamasztikából. Egyébként, mondták, remekül élélhet itt az ember, csak bajt ne csináljon. Bajt viszont csak úgy nem csinál, ha hivatalnok módjára dolgozik, vagy ha sehogy. Megnevezték azokat, akiknek valójában munkájuk sincs. Csak tesznek, mint Katángthy Menyus a Mikszáth-regényben, hitetik, hogy dolgoznak. Mint egy ritkaságra, úgy hívják fel a figyelmet Poszler Györgyre, az oktatási osztály helyettes vezetőjére, a Szombathelyről felhozott tanáremberre, aki finom és művelt, választékos beszédű és rejtélyesen ironikus, aki alig mozdul ki szobájából, és sokat ír. Itt hallom először Bánszky Pál nevét is. Utóbb azonosítom, ő az a fürgé, alacsony, velem egykorú férfi, akihez képpel, szoborral megrakodva jönnek-mennek többnyire vidékiesen öltözött emberek, jobbára öregek. Bánszky Pál, a képzőművészeti osztály volt vezetője, a művészeti osztály mostani csoportvezetője. Végzi az egyetemet, máris publikál. Ő az, aki fölfedezi a naivakat, a nyugdíjas-korú primitív festőket, szobrászokat. (Életének egy későbbi szakaszában Bánszky meghatározóan beleszólt az életembe.) Aztán pletykálnak is. Az egyik munkatársról, pontosabban hölgyről: művelt, több nyelven beszél, én is ismerem, szóval róla mesélik nevetve: Sztálin

halálakor, amikor is összehívták az intézeti dolgozókat, hogy jelentsék a gyászshírt, az illető felállt, megrendülten, szinte sírva azt mondta: "Fiamat, aki most született, Sztálin elvtárs szellemében fogom nevelni."

Itt tudom meg azt is, hogy volt egy igazgató ötvenhat előtt, Széll Jenő, hogy az volt az igazgató, mert közvetlen volt, mert szíve volt, mert esze volt, kerékpáron járta az országot. És hogy ötvenhat után ült is. És rengeteg történetet hallok az osztályvezetőről, Maróti Gyuláról: asztalossegédként munkásénekkarba járt, mostanában fejezte be az egyetemet, de már népművelést tanít a Zeneművészeti Főiskolán. Jó diplomata, tudja mikor, mit lehet mondani. Hogy mennyit, azt már kevésbé.

A négy remek szakember, kollégáim

Mindazonáltal szerencsésnek tudtam magamat. Jó kompániába kerültem ugyanis, remek szakemberek közé, akik hamar be is fogadtak. Egyképpen gondolkoztunk, s persze, egyikőnk sem volt párttag. Szívesen lettem volna barátjuk is, örültem volna, ha egy-egy alkalommal meghív-nak magukhoz, magányos albérlőt, de erre nem került sor.

Maklári Józsefre úgy emlékszem, mint ki meggyötört arcú és mindig fáradt. Kóruselőadó, ezt olvashattam abban a stencilezett iratcsomagban, mely a hivatali munkaköri leírásokat tartalmazta. Ám hogy az én előadó kollégám azonos volna azzal a Maklárival, aki a Váci Vox Humana meg a Budapesti Erkel Együttes karnagya, erre nem gondoltam. A munkatársak tájékoztattak erről, mégpedig oly módon, hogy szavaikból csupa elismerést hallhattam ki. Esténként vezényelt, napközben tárgyalt, olykor zongora mellé ült, de leggyakrabban gépelt. Lénárth Elek, partnere és barátja fogalmazott, ő pedig verte a billentyűt. Mikor már Liszt-díjat kapott, mulattak is eleget; rangos az intézet, jeles gépírója van. Mesélték, hogy annak előtte sok kellemetlensége támadt abból a tényből eredően, hogy nem szívelte az induló jellegű kórusszámokat, s hogy bevallottan vonzódott a klasszikus bibliai fogantatásúakhoz.

Halkan szólt és fontosakat mondott. És kilépett a szakszervezetből.

Később meghívták tanárnak a Zeneművészeti Főiskolára.

Lénárth Elek Maklári távozása után is maradt. Érszűkülettel a lábában innen ment nyugdíjba, miután figyelmeztették, készüljön. Jó szervező volt és jó muzsikos. De egy idő után nem kellett. Kilógott a sorból. Aztán meg is halt.

Herceg, én így neveztem, Villon után szabadon, a zenei előadót, az amatőr zenekarok istápolóját, mivel választékos volt, és elegáns, beszédben, öltözködésében egyaránt. Szépen szólt, jelzőkkel gazdagon.

Utolsó éveinek talán egyetlen tartós örömforrása, hogy fúvószenekart irányított és vezényelt Dorogon, bérletes bányászkozság előtt.

Kaposi Edit, Vass Lajosnak, a népszerű „röpülj pávásnak” a felesége, fejedelmi formátumú hölgy. Ahol megjelent, nyüzsgés támadt, és mozgalom. Az európai műveltségű néprajzos szakemberre, a tánc történet tudására a versenytáncot bízta, meg a formációs táncot – mondták, ez a modern –, ezekből csináljon mozgalmat. És csinált. Fantasztikus energiával. Rendező alkat volt, aki szerepet osztott, irányított, értékelt, aki kártyát kevert, háborgott, és harsányan örült. Az írásai, tanulmánya, és az, hogy az ő kezdeményezésére lett a harmadik testnevelési óra a néptánc, tartják fenn a nevét.

Ha Laci bácsit keresték öreg csizmás parasztok meg fiatal táncosok meg jeles koreográfusok, tudni lehetett, hogy a negyvenes éveiben járó Vasárhelyi Lászlót óhajtik, az Intézet néptáncos előadóját, vele kívánják megosztani gondjukat, örömeiket. Szenvedélyesen szerette a mesterségét, a művészetét, semmit nem tartott fontosabbnak, mint hogy mozogjon a néptánc-mozgalom, a hagyományörzőké legfőbbképpen.

Nagyformátumú szervező volt, szerette a monstre koreográfiákat. Jelentést írni annál kevésbé. Humánusan zsűrizett. A *Ki mit tudok* tették országosan ismertté.

Én meg rendezek

Miután a fővárosba érkeztem, hamarosan ajánlatot kaptam, vezesse a budapesti *Postás Irodalmi Színpadot*. Maróti Gyula közvetítette. Hamarosan szerződést is kötöttem. Magányos estéimet volt hol s mivel eltöltenem, a rendezés meg úgyis izgatott. Végül is jól jártam. A fizetés mellett elfért a kiegészítés, az „A kategóriás” tiszteletdíj. Két este dolgoztam, és munka után kedvezményesen vacsoráztam a művelődési ház éttermében. A rendezés ugyan, kezdetben főként, sok sikerrel nem kecsegtetett. Egyrészt híjával voltam a tehetséges amatőröknek, s fellépési lehetőség is ritkán adódott. Mindazonáltal jól éreztem magam, a fiatalok kedvesek voltak, és volt hol lennem. Az albérletembe mért siettem volna? Később, a következő esztendőben, amikor már kiegészítődött és hozzám mele-

gedett a társaság, érdekes, újszerű bemutatókat is készíthettem. A pódiumjáték formával, annak munkásszállási variációjával kísérleteztem. 1969-ig maradtam itt.

Debrecenben viszont, ahová hétvégeként hazautaztam, a családomon kívül várt az ottani színpadom, melyet elhagyni készültem, de mellyel vasárnap délelőttönként rendszeresen próbáltam – amikor én nem tudtam, a feleségem, meg ők maguk –, kellett, mivel búcsúelőadásra készültünk, négy előadást kívántunk bemutatni. És be is mutattuk az ősz során, hatalmas érdeklődés mellett és hatalmas sikerrel három különböző helyszínen.

Magánélet, külön élet. Év végére aztán együtt

A *Különbéke Debrecenben* című könyvem utolsó fejezetében szólok arról, milyen is volt ez a félév. Feleségem és a kicsi lányom Debrecenben, a fiam már Budapesten, kollégiumban, én meg hét közben a budai albérletben, hétvégeken meg Debrecenben.

Kosa Vilma, a hitvesem tanít a Fazekas Gimnáziumban, tartja a lelket a színpadban, s neveli az éppen elsőosztályos kislányunkat, aki nehezen viseli a kettészakítottságot, közben lépéseket tesz, hogy s mint lehessen az állásváltoztatás meg az áttelepülés.

Én meg egy hónapig rokonoknál laktam, aztán albérletben, s közben jártam a hivatalokat, kapjunk letelepedési engedélyt. Ahhoz, hogy pesti lakosok lehessünk, noha lakáscserével, írásos engedélyt kellett szerezni, mégpedig a fővárosi tanácstól. Ahhoz pedig, csak úgy lehetett hozzájutni, ha a miniszterhelyettes igazolja, miszerint fontos szakmai érdekből kell Pestre költöznöm.

Ismét szerencsém volt, kiderült, hogy a miniszterhelyettes az a *Molnár János*, akivel hajdanán egy népi kollégiumban laktunk Debrecenben. Rögtön el is küldte a kért igazolást. Közben beszélgettünk, illendően régi dolgokról, kiderült, már nem az a felesége, aki barátunk volt annak idején, de nem derült ki, hogy Molnár János – az egyébként történész – éppen akkor írja tudós dolgozatát arról, mért is tartatik ellenforradalomnak 1956. A lényeg, a papírt a fővárostól megkaptam, most már nézhettem az apróhirdetéseket, meg magam is adhattam fel ilyeneket, nézhettem lakásokat, nagy választék nem volt, de nem is volt mit tenni, minél hamarabb családban akartunk élni. Egy cserelékenység kínálkozott, az is előnytelen,

de nem bántuk, költöztünk a debreceni kétszobás lakásunkból egy 33 négyzetméteres, úgynevezett „cs lakásba”, azaz csökkent értékűbe, Erzsébetre, a Gubacsi hídfőhöz, a Téglagyár térre.

Közben azonban Kősa Vilmának még nem volt állása. Balog Évának hívták a személyzetist, ő jött le Debrecenbe Ács Miklósné igazgatóhelyettes társaságában, a döntés napjaiban, mintegy beszélgetni, s ő volt az, aki megígérte, segít a feleségemnek állást találni Pesten. El is ment Kősa Vilma Balog Éva ismerősehez, Révai Lilihez, Révai elvtárs feleségéhez, a Szabó Ervin könyvtárba, de miután kiderült, hogy nem párttag, s a kiderlapja is olyan, amilyen, nem lett Pesten könyvtáros. Mondta ugyan, hogy majd értesítik, de hát nem értesítették. Egy másik ismerős elvtársnő Bicskőre akarta helyezni, bentlakásos intézetbe nevelőnek, de hát, mondta Kősa Vilma, hogy menjen ő oda, mikor két kisgyermek kezd új életet Pesten.

Így aztán maradt Vilkának, a feleségemnek a magunk által szerzett állás, egy előnytelen csere által, gimnázium helyett általános iskola. 1967. január 20-án foglalhatta el. Addig fizetés nélküli szabadságon kellett lennie.

Egyébként mosolygós volt Balog Éva, bár az intézetiék farizeus mosolyának tartották az övét, mondták, keményen hajtotta végre az átszervezést, az intézeti létszámcsökkentést, nem kekeckedett sokat. Hozzám mindvégig kedves volt, egyszer meginvitált, legyek párttag, de mondtam, jobban szeretek kívül lenni. A témát többször nem hozta elő.

*

A Szentestét – micsoda megkönnyebbülés – együtt töltöttük a Téglagyár téri lakásban. December 23-án éjszaka költöztünk egy kis teherautóval. 24-én reggeltől pakolóztunk. A debreceni nagy lakás bútorait eladtuk, csak a pianínót hoztuk, a fiunk zenét tanult, meg egy-két könnyű tárgyat, és élelmiszert persze. A harminchárom négyzetméterhez új berendezés kellett, fekhely, ülőalkalmatosság, szekrény, praktikus, összerakható, de ezeket csak a két ünnep között vásárolhattuk meg, aludtunk hát a földön. És karácsonyfánk sem volt. Fenyőgally igen, gyertya igen. Anya mindazonáltal ünnepi hangulatot teremtett. A gyerekek nagyon örültek, az első elemista kislányom különösképpen, hogy végre megint együtt lehet apával, meg anyával meg Lacikával. Az első gimnazista fiunk is boldog volt, be is jelentette, rögtön otthagyja a kollégiumot, alszik ő majd az előszobás konyhában, összecsukható ágyon. Fürdőszoba nem lévén lavórban mosakodtunk, ez sem zavart senkit. (Fürödni később is az erzsébeti közfürdőbe jártunk.) Mi meg, Kősa Vilma meg én, néztünk

egymásra, nem mint győztesek, de mint kik egy feladatot végrehajtottak, s most kérdik egymástól, mi is lesz ezután. Vílának ugyan állása még nem volt, jelentkezett a mellettünk lévő szövőgyárba is munkásnak, de azt mondták, nem vehetik fel, mivel túlképzett, én is új kihívások előtt, a kicsi lánynak is meg kellett szoknia az új iskolát, s ez a pici lakás négy embernek! Mindazonáltal elszántak voltunk, feszültek, és (de) boldogok.

Szilveszterkor már pezsgőt bontottunk, s a 16 éves fiammal jóféle borokat kóstolgattunk. Éjfélkor lesétáltunk a közeli Kis-Dunához, s hatalmasat pisáltunk a folyóba. Új honfoglalásunk plebejus gesztusaként.

1967–68

Tudom, mit kell tennem • Hatalmas tempót diktálok magamnak • Megtapasztalhatom az új gazdasági mechanizmus hatását • Lehet kezdeményezni, kitekinteni, új színjátékot, módszert létrehozni, új koncepciót alakítani • Komplexitás vita, pódiumi színjátékok • És lehet ütközni a hatalommal, lehet félni • Görgőseke, Óriástők • Lehet bemutató fórumokat teremteni • Oratóriumi Napok, Országos Bemutató Színpad, Egri Színjátékszó Karnevál, Csurgói Diákszínjátékszó Napok • Lehet a népművelés hagyományos területéről eljutni a diákszínjátékszóhoz, konferenciázni, és lehet barátokra szert tenni és csapatról álmodozni, és örülni a jó munkatársnak, Somlai Pálnak • Szó esik első külföldi utamról • Elmehettem a felvidéki magyarok színjátékszó fesztiváljára • És rendezek Pesten, másként, mint Debrecenben • És lehet megélni, hogy segédkezet nyújtunk a csehszlovák forradalom leveréséhez • A család akklimatizálódik

Az Intézet irányításáról és irányítóiról

Miután Kiss Imre elmegy, 1967-től Ács Miklósné, az eddigi főosztályvezető lesz az egyszemélyi vezető. Segítői, partnerei a hatalom gyakorlásában a helyettes, a párttitkár, a személyzetis és a szakszervezeti elnök. Valamennyien itt tevékenykedtek 1956 előtt is. Mind régi és megbízható elvtárs. Gondolkodásuk mechanizmusa egyforma, beszédük stílusa ismerős. Emlékeztettek az ötvenes évek első felére, amikor még magam is tagjelölt voltam, ahogy misztikus ködbe burkolják magukat, ők a körön belül lévők, akik különb emberek, mint a kívül létezők, ők a mindenkori várományosok, akik titokzatoskodnak, és elhallgatják az információkat, elkülönülten üléseznek, melyekről hírt ki nem szivárogtatnak, olvassák a „szigorúan bizalmas” iratokat, és így fogalmaznak, te Bodnár elvtárs, te Balog elvtársnő, noha puszipajtások, s mindenki tudja, hogy egyébként keresztnevükön szólongatják egymást.

Cipelik, nem is teherként, a régi örökséget, a parthűséget és a stílust. Viszont nincsenek ellenemre, s kapok annyi cselekvési szabadságot, hogy jól érzem magam.

Az igazgatónő még segített is, jó szóval, tanáccsal. Újra nem biztatott. Azt mondta, tegyem, ahogy gondolom, de ha hibát követek el, nem húz ki a bajból.

Koncepciókat nem gyártott, követte mindenben a pártközpont és a minisztérium intencióit, de mint igazgatónak és empátiával rendelkező hölgynek, megvoltak az eszközei, hogy jelezze, bízik beosztott munkatársaiban. Jó kapcsolatokat tartott fenn a megyei művelődési központokkal, legfőbb partnereinkkel, barátságosan tárgyalt és reprezentált.

Kinevezését a kollégák megnyugvással fogadták, az elején mindazonáltal aggodalmaskodtak, nehogy Balog Éva felé, a személyzetis felé húzzon, akiről tudni vélték – ő bocsátotta el az átszervezés során a munkatársakat –, hogy keményvonalas.

Én jó szívvel gondolok Ácsnéra, ahogy hívtuk, Lilikére. Becsülte a munkámat, s még státuszokat is szerzett, ezzel segítőtársakat. Így vállalhattunk fel idővel új munkaterületeket, melyek eddig az Intézethez nem tartoztak, a diákszínjátszást, a gyermekszínjátszást és a versmondást.

Új felismerések. Színpad helyett pódium. A komplexitás-vita

Akkor érkeztem a színjátszó mozgalom szakmai irányító, mondjam másként, egyengető testületébe, a Népművelési Intézetbe, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyományos műkedvelő színjátszás, néven nevezve, a színházak darabjait játszó falusi és a munkásszínjátszás agnizált, amikor társadalmi szerepe, a színházpótlás, másként a közönsége elveszett. (A falu a téészesítéssel átrendeződött, az ingázó munkások, a munkásszállás-lakók se ide, se oda nem tartoztak.) Ám ekkorra az is kitesztett, hogy az irodalmi színpadoknak, a dominánsan lírai művekből építkező, oratórikus formába rendeződő csoportoknak sincs igazi közönségük, illetve van, de csak a különböző ünnepi alkalmakon, amikor kötelező a megjelenés.

Jómagam tízéves irodalmi színpadi rendezői múlttal érkeztem új munkaterületemre, azzal a tapasztalással, miként is lehet a fiatalságot a nézőtéri székhez mintegy ragasztani, izgalmas tartalommal, közéleti mondandóval, más művészeti ágak bekapcsolásával, zenével, tánccal, stilizált színpadi mozgással. (A csehek ekkortájt kisformáknak nevezték

azokat a dramaturgiai formációkat, melyeket a nem színpadi terekhez igyekeztek illeszteni. Debreceni korszakom utolsó éveiben én már alkalmaztam ezt a színjátékformát, pódiumjátéknak neveztük.)

Mindazonáltal végig kellett gondolni, hogyan tovább. Tapasztalnom kellett, hogy maga a színpad kicsúszik az amatőrök alól, s azok a művek is, melyek rajta játszhatók voltak. De azt is látni kellett, hogy itt van előtünk a számtalan pódiumnak nevezhető tér, klub, tanterem, piac, s hogy ezekre lehet színjátékot rendezni.

A közönség is változott, pontosabban rétegződött meg fiatalodott, ez is kitetszett, meg az is, hogy a fiatalokat, főként az értelmiséggé válókat, az érdekli, ami hozzájuk szól, ami róluk szól, akkor főként, ha ezt a megszokottól eltérően, új formában teszi.

Egységes színjátszásban nem gondolkodhattam, de rétegszínjátszásban igen

*

A színjátszó mozgalom új lehetőségeit keresendő 1967 tavaszán vitaindító cikket jelentettem meg – a szerkesztő, *Ibos Ferenc* készségesnek bizonyult – a Népművelés című folyóirat hasábjain, *Komplexitás és műkedvelés* címmel. A cikk több szakembert, rendezőt inspirált, hozzászóltak, kifejtették véleményüket. Nem volt ez korábban szokásos.

Hogy miről is volt itt szó. Arról, hogy ne bízunk mindent a szövegre, hogy a rendező, a dramaturg vigye a pódiumra a zenét, a képet, a mozgást is, és tapasztalja meg, hogy mindez felerősíti a szöveget, a nézőre gyakorolt hatást. Másként, merje applikálni a szöveges színjátékba a többi művészetet. Szóval, komplexizáljon.

Jómagam a szóközpontú színjátékoktól jutottam el azokig a bemutatókig, melyekben a mondandót már nemcsak a szöveg hordozta, hanem hozzá szervesülve, ahogy írtam, a színpadi mozgás, a zene és más akusztikus elem, a díszlet, a jelmez, mindaz, ami korábban az irodalmi színpadokon nem volt szokásban. S vonzottuk is a közönséget.

Most, hogy helyzetbe kerültem, szerettem volna felismerésemet – hogy a komplex formák pódiumi körülmények között jobban vonzzák a nézőt, mint a homogének – megosztani az ország amatőr szakembereivel. Azt gondoltam, a komplex dramaturgiát népszerűsíteni, közkinccsé tenni országos érdek.

*

Mintha a grafománia tört volna ki rajtam. Ha az ember eljutott egy fontosnak vélt felismeréshez, – gyakorta mondogattam ebben az időben –, kötelessége azt megfogalmazni. S én sok jó felismeréshez jutottam ebben az időben. Ezért is publikáltam oly sokat. 1967-ben tíz cikkem jelent meg. Írtam fesztiválokról, dramaturgiáról, a montírozásról, a mozgalomban végbemenő változásokról, a játékról, a diákszínjátszásról, a közéletiségről, az oratóriumról, a színjátékos popularitásról, s amiről már szoltam, a komplexitásról.

A kultúrpolitika szeszélyes, de én lépek

Az intézeti változások kezemre játszottak. Az igazgatócsere is. Az is kedvemre való volt, hogy Mezei Éva visszatért a profi színházi világba. Szóval hogy magamra maradtam. Átmenetileg. Az ő tekintélye ugyanis nyomott volna. Így rá lettem mintegy kényszerítve az önálló munkára, de magam is erre vágytam. Szerencsémre, Maróti Gyula, az osztályvezető rájött, hogy kár engem íródeákként tartani maga mellett, arra más is jó, többet nyer velem, ha szabadon enged. Dolgozhassak a hobbi-szakmámban. És az is jó volt, hogy kaptam, szerződéssel ugyan és kevés időre, munkatársat, kitűnőt, Somlai Pált, aki olyan húzós volt, mint én, s úgy gondolkozott, mint én.

Somlai Pálról

Alig érthető, hogy ért össze két olyan ellentétes eredetű sors, mint a miénk; a Dob utcai sokgyerekes iparos gyereké és a szabolcsi tanítófiué, és miként tudunk gondolkodásban olyannyira egyezni. Még műveltségünk is más gyökerekből táplálkozott, mégis barátok lettünk, azon túlmenően, hogy rövidebb-hosszabb időre munkatársak is.

1956 előtt ő volt a Népművészeti Intézetben a színjátszó ügyek előadója, még párttitkár is volt, aztán úgy alakult az élete, hogy az 1956-os forradalom leverése után menesztették, miként az Intézet igazgatóját is, Széll Jenőt, akit Pali tisztelt és szeretett, akivel mindenben egyet értett, s akit, mint tudjuk, börtönbe vetettek. S talán kezd minden érthetővé válni; ötvenhatos múltunk sodort minket egymás mellé.

Nem is emlékszem első találkozásunkra. Mintha mindig ismertük volna egymást. Pedig csak 1967 tavaszán fogtunk kezét, mikor Mezei Éva elment, és én egyedül maradtam.

Mindketten lelkesek voltunk, érzelmesek, mindketten bizonyítani akartunk, s mindketten azonos módon ítéltük meg a jelen helyzetet s lehetőségeinket.

Somlai Pált 1968-ban elküldték. Később szerződéssel még dolgoztunk együtt, míg a halál végleg el nem választott minket.

En búcsúztattam.

Azt azért még elmondom, hogy egyszer, mikor 15000 forintunk hiányzott a lakásvásárlásunkhoz, Pali azt mondta, adok én, csak küldd érte a gyereket. Elismervényt sem kért.

*

Ismertem én a Kádár-korszak kultúráirányító jelszavát, a párt- és államhatalom új jelszavát, az Aczél György személyéhez kapcsolódót – *támogat, tilt, tilt* –, ami ugye azt jelentette, hogy a pártirányítás kezében akarja tartani a művészeti életet, mit lehet, mit nem, mit engedélyez mit nem, mit támogat s mi az, amit csak elvisel. A már emlegetett Vonsik elvtárs, Dr. Vonsik Gyula például azt írta 1967-ben a Népművelés című lapban, hogy a „*Nevelésünkért felelős szocialista államnak kötelessége minden alkotást alávetni a szocialista ideológia értéktételeének. Hogy melyik alkotás milyen szerephez jusson, azt attól kell függővé tenni, mennyiben járul hozzá az emberek tudatának szocialista formálásához.*” Azt is tudtam, hogy a közművelődés irányítói is inkább keményvonalasak, s hogy az Intézet is telítve van régi káderekkel, de mégse akartam félni.

Az új gazdasági mechanizmus készületeiről sokat lehetett már hallani és olvasni, s örültem, hogy csökkenni fog a központi tervezés, nőni fog a vállalati önállóság, hogy liberalizálódnak az árak, s meghatározóbb lesz a piac, s ha ez bekövetkezik, emlékeztem a marxizmus tanítására, az alépitmény változásával mozdulni fog a felépitmény. Hát akkor! Várható a liberalizálódás a kultúrában, a művelődésében is. Csak ki kell várni. Hátha a Vonsik-féle szövegnek is nagyobb a füstje, mint a lángja. S az ígért nagyfene ellenőrzés nem jut el az amatőr művészetig.

Erről győzködtem magam. S végül is nem minden alap nélkül. Már Debrecenben tapasztalni véltem, hogy átszervezés ide, átszervezés oda, lágyabb szellők fújdognak. Engem se kádereztek, mikor felhelyeztek. A nyugat mintha nemcsak a pénzével, de a piacgazdaságával is kezdene jelen lenni. Az éter hullámain már úgylis itt van, a szellemiségével is itt van.

És hát ugye polgárjogot kapott újra a szociológia, a társadalomkutatás. És megindult a dokumentumfilmek gyártása is. Áttörést jelzett Kovács András filmje a Nehéz Emberek. Reveláció volt Jancsó alkotása, a Szegénylegények, a Magyarország felfedezése című szociográfiasorozat. Amnesztiarendeleettel kiszabadultak az ötvenhatosok. Írhattak a börtönt járt írók is. Lehetett utazni Nyugatra. Nyugaton kezdett szalonképessé válni a Kádár-rendszer. A kultúrpolitika szeszélyes ugyan, olykor keménykedő, de megengedőbb.

Hát akkor, itt az idő, lépek.

S mint egy százméteres futó, indultam, szinte mámorosan.

És tetszett, hogy országban gondolkodhatom és cselekedhetem.

A pódiumi színjátszás és a popularitás felszabadította az amatőröket

Szerencsém volt. Azzal volt szerencsém, hogy olyan munkatárs került mellém, a már említett Somlai Pál, aki egyet értett az akkor már körvonalazódni látszó színjátszó koncepcióval, melyet *populárisnak* is neveztünk, s melynek részeként szoltam a komplexitás vitáról.

Hogy mi is volt ez a koncepció? Talán itt és most kell körvonalaznom. *A színjáték-csinálást mi akkor pódiumra terveztük s nem színpadra, s a színjáték létrehozása alapjának a szerkesztést és a dramatizálást tartottuk. Lírából és epikából és epikus dokumentumszövegekből, közéleti riportokból építkeztünk, és a brechti dramaturgiát tartottuk iránymutatónak. Pódiumokra, tehát munkásszállásra, tanterembe, klubba, azaz színpad nélküli térbe kívántuk vinni a színjátékot – mi pódiumjátéknak, riportjátéknak neveztük –, s ez a nem színpadi tér kívánta meg, hogy a közlendő hatásosan, komplex módon, a többi művészettel megerősítetten jelenjen meg a közönség előtt.*

Mondottuk, egy elv működjön, *a mit-hol-hogyan-kinek-elv*. Azaz, hogyan játszol és mit, alakítsa döntésedet az ismeret, hogy kinek is játszol, miféle közönségnek és hol, milyen helyszínen, milyen körülmények között. A lényeg, hogy gondolatot közvetíts, érzelmeket indukálj.

Az egri tanácskozás. Csapatot szeretnék

Kell egy csapat. Mondottam. Kellenek a talentumos emberek, a nyitottak, a nyugtalanok, az eddig beszorítottak, a gondolkodók, az alkotók, akik hajlandók tudásukat a közösbe tenni. Jártuk az országot, külön vagy együtt. Találkoztunk szakemberekkel, népművelőkkel, rendezőkkel, beszélgettünk, barátkoztunk, előadásokat néztünk, próbákön vetünk részt. Tudtam, hogy azokkal, akiket még mint rendező ismertem meg, akik rokonszenveztek egymással, mindre számíthatok; együtt húzunk, ha kell. Említem Szívós Józsefet Egerből, Csikász Istvánt Balassagyarmatról, Nagyfalusi Tibort Esztergomból, Z. Szabó Lászlót Győrből, Pintér Tibort Veszprémből, Bécsy Tamást Pécsről. Azt is tudtam, hogy új emberek is kellenek. Mindenekelőtt tanítványaimat vettem számba: Bucz Hunort Tiszaöldváraon, Balogh Tamást Debrecenben. Ivák István barátom, a régi debreceni színpados hívta fel a figyelmemet Éless Bélára, a tatabányai Bányász-színpad rendezőjére, a közgazdász – népművelő távgyaloglóra, aztán kapcsolatba kerültem tanár-rendezőkkal, Uray Györggyel, aki Dunakeszin dolgozott, Szilágyi Jánossal, aki Szegeden, Bácskai Mihállyal, aki Szentesen, Benke Évával, aki Szombathelyen. Örültem, hogy felfedezhettem a régi debreceni ismerőst, Leszkovszki Albint Sárbogárdon, hogy megismerkedhettem a népművelő-rendezővel, a sajaszentpéteri Kulcsár Sándornéval. És jöttek a Somlai Pál hozta régiek, és jöttek azok, akiket az irodalmiszínpad-korszak „diktatúrája” állított félre, emlitem név szerint Mátyus Ferencet Pápáról, Zudla Pált Ózd-ról, Jankovics Jenőt Gyöngyösről, Bucsky Mihályt Szentlőrincről.

1967. július 3-a és 12-e között velük, az említettekkel vitattuk meg a mozgalom továbbfejlődésének lehetőségeit, s kezdtük kimunkálni azt a koncepciót, metodikát és mozgalomirányítási stratégiát, amely már korábban is érelődött, s mely téma volt azokon a beszélgetéseken, melyeket előzetesen folytattam legközvetlenebb munkatársaimmal. Szükségesnek gondoltam a gyakorló szakemberek kontrollját: megerősítik-e az elképzeléseket, vagy elvetik. Itt és ekkor határoztuk meg a mozgalom további irányát, és hoztunk „a színjátszás hogyan továbbjára” vonatkozóan fontos javaslatokat. Szóltunk a színjátszás két ágáról, az oratórikusról és a hagyományosról, a komplexitásról, a kamaraformák fontosságáról, a műfaji hierarchia megszüntetéséről, a hagyományos színjátszás társadalmi szerepéről, a színházpótlásról, a popularitásról, a korszerű ünnepi műsorokról, a montírozásról.

*

Hát én bizony lobogtam. Sőt ha mulatni akarnék magamon, azt mondanám, olyan voltam, mint a hittérítő, akinek küldetése van, vagy mint a próféta, aki hangot hall, hogy miként cselekedjek, olyan buzgalommal vettem bele magamat a felismerni vélt igazság népszerűsítésébe. Egyszerre voltam animátor, szervező, író és előadó. És mindenki, aki jelen volt, megérezte, hogy ez az ember hisz abban, amit csinál. S a hevület ragadós. Mindenki fűtött, s mindenki reménykedik, lehet még itt valami! Ezért is, meg mivel sikerült egy hullámhosszon lebegnünk, alkotó a légkör. Megváltó hangulatú viták, barátkozások, éneklés, improvizatív, szerkesztett műsor, furulyázás, mindez együtt Egerben. Átszellemültség és komolyság árad belőlünk, miként abból a jelentésből is, melyet főnökeim számára írtam, belső használatra. Úgy fogalmaztam, hogy érezhető a szándék, meg kell győzőnöm a vezetőket, figyeljenek arra, ami itt történik, és segítsék az ügyet.

*

Most, hogy a könyv írása emlékezésre kényszerít, egyszerre érzékenyülök el, meg mulatok magamon, hiszen akikkel együtt lobogtam hajdanán, itt Egerben, az előkészítés során, meg a konferencia idején, Szívós Jóska, Ivák Pista, Bicskei Gabi, Somlai Pali, Szilágyi Jani, barátaim, pompás emberek, már mind halottak. És Istenem, hogy akartuk hinni, illetve, hogy tudtam elhitetni velük, hogy tehetünk még mi valamit.

Tényleg, mi végre élünk, élek?

*

Kollégáim a művészeti osztályon értetlenül és csodálkozva nézték ezt a nagy nekibuzdulást A tánc, a zene, a kórus, úgy látszik, nem képes azonnal reagálni a társadalmi változásokra, s azért nem mozdul a többi művészeti ág előadója. Vagy már szkeptikusak, s nem akarják vagy nem képesek érezni, hogy lehet még itt valami, hogy az új korszak, a készülődő gazdasági mechanizmus polgárosodás felé tett gesztusa jót is eredményezhet. Mondták is, mire az a nagy nyüzsgés, fiúk! Majd alábbhagyjátok ti is! Ez azért nem hangzott minden irigység nélkül, mintha irritálta volna, meg izgatta volna őket, az osztályos társakat, hogy ezek az új fiúk, mármint mi, hiszünk valamiben, még vagy újra.

Az Oratóriumi Napok és a Görgőseke

1967 őszén alapos előkészület után került sor az *Oratóriumi Napokra* Debrecenben. Ez volt az első országos színjátszó találkozó, amelynek a teremtet magam szültem. Számtalan elképzelésből lett országos esemény, de egyiket sem inspirálta annyi érzelmi tényező, mint a Debreceni Oratóriumi Napokat. Az oratórium nekem kedvelt műfajom, s most, hogy megéreztem, miszerint e klasszikus műfaj végnapjait éli, gondoltam, itt az ideje, hogy elvégezzük a számadást, mire képes még ez a színjátékforma. Egyébként nem lett igazam, az oratórium túlélte a hatvanas éveket is, és rituális eszközökkel feldúsítva az amatőr színházak színjátékvilágába is bevonult.) Ezért is hívtam, hívtuk meg Debrecenbe a klasszikus irodalmi oratóriumok mellé az oratórikusra rendezett novellaadaptációkat, a görög drámát és a dokumentum-feldolgozásokat is.

Emlékezetes és merem állítani, korszakos jelentőségű az a színjáték, amelyet Bucz Hunor, a tiszaföldvári Hajnóczy Gimnázium tanára szerkesztett és rendezett diákjaival. A *Görgőseke* című dokumentum-oratóriumról szölok. Reveláció, szenzáció, tüntetésnek is beillő siker ez akkor Debrecenben. (Utóbb kiderül, botrány is.) Ehhez hasonló eleddig nemigen kellett, hogy bevéssődjön az amatőr színjátszó emlékezetbe.

A görögös eke sorsát, Szabó István feltaláló kálváriáját, már Kovács András Nehéz emberek című filmjében is nyomon követhettük. A tiszaföldváriak is innen merítették a témát. Bucz Hunor, a gimnázium tanára, a község színpadvezetője fel is használta forgatókönyvéhez Kovács András szövegét éppen úgy, mint az Újítók Lapjában közölt dokumentumokat és más irodalmi applikációkat. Megerősítette magát Szabó Istvánnak, a görögös eke feltalálójának támogatásával, továbbá azzal a szakmai jóváhagyással, melyet Tokár Pétertől az Újítók Lapja szerkesztőtől és Nádasy László filmrendezőtől kapott. A különböző szövegeket úgy szerkesztette egybe, hogy a dokumentumoratórium mondandója általános érvényűvé váljék: a hatalomba is beépült érdekszövetségek akadályozzák Magyarország gazdasági-technikai fejlődését. A rendező, mondandójának hitelesítése s a hatás fokozása érdekében még filmet is iktatott a műsorba, s a közönség láthatta, hogy Szabó István görögös ekéje kevesebb idő alatt többet szánt, mint a hagyományos eke. A közönség már az előadás közben is morajlott, a végén pedig, tapsviharban tört ki, az alkotókat nem akarták leengedni a színpadról. (A hagyományos nehéz ekéket a Szovjetunióból vásároltuk.)

Debrecenben úgy tűnt, minden a legnagyobb rendben találtatott, mármint a Pestről levonult intézeti és minisztériumi vezetők részéről. Székely György, a színházi szakember, a szakmai viták vezetője ugyanis lelkesedett. A bemutatót színháztörténeti jelentőségűnek ítélte az Alföld című folyóiratban, ahová frissiben cikket is írt — szóval az ott megjelent dolgozatában prometheuszi tettet emlegetett e témával és bemutatóval kapcsolatban. Rokonszenvezett az ügygel a minisztérium jelen lévő osztályvezetője is, maga sem tudván a bemutató hatása alól kivonni magát.

Bár a vonaton, visszafelé, az ijedelem már megjelenenni látszott a vezetők körében, akik velem együtt egy fülkében ültek az első osztályon (rendelet engedélyezte ugyanis, hogy kisebb beosztású tisztségviselőknek is elszámolható az első osztályú jegy, ha főnök vagy főnökeik társaságában utaznak, így lehettem közöttük), és ott már arról beszélgettek: valóban jó-e a görgös eke, nem volt-e túl hangos a siker; nem fogalmaztak-e élesen. Jómagam nem szorongtam, elégedettséget olvashatott le rólam, aki figyelt.

Ismét egy fegyvertény, második sikeres akcióm. Elengedtem magám az ülésen, és ernyedten mosolyogtam.

A Görgöseke és a hatalom

Ott ejtettük el a Görgösekéről szóló történet fonalát, hogy a Debreceni Oratóriumi Napok után mindenki lelkesedett. A szaksajtó is, sőt a Szolnok megyei lap munkatársa is. A tiszaföldvári diákszínpad és vezetője ragyogva és boldogan tért haza, s természetesnek tekintették, hogy ott-hon is bemutatják a már országos sikert aratott előadásukat. S akkor, nem tudni, kik, rosszat szimatoltak, s nem engedélyezték a helyi előadást. Egy rendeletre hivatkozva azt hiányolták, hogy nincs a tanácstól „betanulási engedélyük”. Majd bekérték a forgatókönyvet, és szövegbéli módosításra utasították a rendezőt. Miután pedig ki akartak mozdulni a községből, hogy eleget tegyenek a meghívásoknak, nem kaptak engedélyt a járástól. Megakadályozták azt is, hogy bemutatkoz hassanak Szegeden. A gimnázium irányítói megtiltották a gyerekeknek az utazást. De ez a műsor már országos fórumon elfogadtatott! Miért akadékoskodik a község, a járás és a megye? Bucz telefonált nekem. Küldjek egy igazoló levelet. Megírtam, hogy a műsor jó, hogy mi hívtuk meg Debrecenbe. Közben azonban a művészeti osztály vezetője is értesült a Görgöseke

körüli bonyodalmakról, mégpedig közvetlenül a Szolnok Megyei Tanacstól, s felhívta telefonon Székely Györgyöt, a debreceni szakmai vita vezetőjét, és tájékoztatta a fejleményekről. S mit tett a szakember? Az *Alföld* című folyóiratban megjelent méltató cikke után írt egyet a Népművelésbe is, és ebben már azt hangsúlyozta, hogy milyen kényes műfaj a dokumentumjáték, s mennyire kell vigyázni az arányokra stb.

A minisztérium osztályvezetője meg széttárta a kezét: Ő nem segíthet, mert a Görgőseke-ügyről már a miniszterhelyettes is tud. Állítólag a görgős eke ellenfelei vannak a háttérben. És nem segíthetett sem a feltaláló, sem a neves filmrendező, sem a főszerkesztő. Tiszaföldváron nyugodtan packázhattak egy tehetséges szakemberrel,

És mi a Népművelési Intézetben nemhogy védelmezni nem tudtuk, de magunk is gyanúsakká váltunk. Ha netalán lett volna a Népművelési Intézetben és a környékén valaki, aki a nevemet eddig nem ismerte, mostantól hallhatta eleget, sajnálkozva, biztatva vagy kárörvendve. Megmondtuk, öreg, nem?

Az Óriástök. Politikai botrány

Bucz Hunor, a tiszaföldvári tanár a Görgősekével egy időben elkészített egy pódiumjátékot is, mégpedig az *Óriástök* című *kisregényből*. Dramatizálta, rendezte és bemutatta. Sikerrel. A szerzőnek, *Rákossy Gergelynek* ez az írása 1967-ben jelent meg az *Új Írás* című folyóiratban. Az első jelentős, talán máig is a legjobb szatíra a személyi kultusz időszakáról. Végre ezt is lehet, lélegeztek fel, akik nagyon fel akartak lélegezni. Ráadásul én bukkantam az írásra, és olvastam fel hangosan Hunornak is. Ő meg rögtön színjátékká formálta. Erről annak rendje-módja szerint értesítette az író is. Somlai Pál megnézte az előadást Tiszaföldváron. Te, újságolta nekem, ez valami remek. És élvezettel mesélte az ötletes és jelzéses rendezői megoldásokat, a karakterizált figurákat és a csattanót, ahogyan kiderül az országos szenzációról, az óriási tökről — mindenki szabadon asszociálhatott —, hogy az belül üres. Rögtön el is határoztuk, amilyen lelkesek voltunk, hogy a Népművelési Intézet Bemutató Színpadára, mindjárt a Debreceni Oratóriumi Napok után, meghívjuk. Hadd lássa a szakma! 1967-ben tehát Bucz Hunor műhelyében két fontos alkotás készült el: a Görgőseke és az Óriástök.

Ki tudhatta ekkor még, hogy ebből is, az Óriástökből is ügy lesz. Csak nem lent, hanem egészen fent.

Kiderült, hogy az ötvenes évek tabu. Bírálni nem lehet, illetve lehet, de nem mindenkinek s nem mindenképpen, mert lám ellenünk, pedig még be sem mutattuk, csak akartuk, fegyelmit indítottak, Somlai Pali szerződését nem újították meg. Körülöttem meghűvösödött a levegő. Nem először életemben. Minősítésembe — amit nem írtam alá — bekerült, hivatalnokként nem vagyok elég körültekintő. Jutalmat évekig nem kaptam. Szolnok megyéből hallgatólagosan kitiltottak. Hunornak is el kellett hagyni Tiszaföldvárt. Ő csalódott bennem, azt hitte, cserbenhagytam.

Az Óriástök története színesen

Írtuk, hogy az Óriástököt Somlai véleménye alapján meghívtuk Pestre. Meghívót készítettünk, izléseset, s elküldtük azt az írónak is, hogy tisztelje meg jelenlétével a bemutatót. S mit tett az író? Gondolhatnánk, hogy örült. Hát nem! Az író felhívta telefonon azt a magas rangú államférfit, aki engedélyezte a kisregény megjelentetését az Új Írásban, nevezzük nevén, Aczél Györgyöt, és mentegetőzni kezdett, hogy neki semmi köze az Intézet tervezett bemutatójához. Ő mossa kezeit. Ily módon az államférfi is tudomást szerzett a szűk körnek szánt szakmai bemutatóról, és sok gondja—baja közt, valószínű bosszúsan, ő is felemelte a telefont, és felhívta a miniszterhelyettest, micsoda dolog, hogy az intézet nem kéri ki az író engedélyét! A miniszterhelyettes felhívta a főosztályvezetőt, a főosztályvezető az osztályvezetőt, az osztályvezető az intézet igazgatóját. Ő ijedten riasztotta a művészeti osztály vezetőjét, az osztályvezető pedig, behívta a két szakembert, jómagamat és Somlait. Mi ez, ki látta, ki hívta meg?! Mi védekeztünk, mondván, az osztályvezető is tudott az ügyről, hiszen a leveleket saját kezűleg írta alá, s a meghívók szétküldését is engedélyezte. Ez igaz, válaszolta az osztályvezető, csakhogy ő az említett kisregényt még nem olvasta. Egyébként is minisztériumi utasítás, azonnal kérjék be a forgatókönyvet.

Telefonáltak Tiszaföldvára. Azonnal hozzák fel a forgatókönyvet, legkésőbb másnapra itt legyen! De csak egy példányban létezik, mondják. Nem baj! Csak legyen!

Másnapra ott a forgatókönyv, nyújtom át Maróti Gyulának, s kérdezem:

— Mire ez a felhajtás? Megjelent az Új Írásban is.

— Más az írás, és más a színpad — így az osztályvezető.

— De miért? 1967-ben az ötvenes évek tabu? Szatirizálni nem lehet?

— Nem! Vedd tudomásul, nem lehet! — mondta megemelt hangon az osztályvezető.

A forgatókönyvvel felvágta a minisztériumba, s mivel csak egy példány volt kéznél, és sürgősen kellett döntenie, az érdekeltek valamennyien egybegyűltek a főosztályvezető szobájában, a két szakember, Somlai és jómagam kivételével. Az osztályvezető elmondása szerint — beszámolója tényszerű volt — ez a találkozó a következőképpen zajlott le: A szétszedett lapokat egymás után olvasták. A főosztályvezető kezdte, folytatta a minisztériumi osztályvezető, majd a minisztériumi főelőadó. Onnan átkerült az Intézet igazgatójához, majd osztályvezetőjéhez. A végére értek. Mindenki a főosztályvezetőt nézte. A főosztályvezető okos ember, állítólag rokona is a szatírában megjelenített korszak nagy személyiségének, megszólalt:

— Elvtársak! Én úgy látom, hogy ebben a forgatókönyvben nincs semmi, amit politikailag kifogásolni lehetne!

Mindenki fellelegzett és elmosolyodott. Valóban nincs, ők is úgy gondolták, hát persze, hogy nincs.

— Csak — folytatta tovább a főosztályvezető — ez a forgatókönyv színvonalatlan, esztétikailag gyenge!

— Így igaz — mondták a többiek, s mondta az osztályvezető később is.

— Na, már most, elvtársak, kérdezem én, az-e a Népművelési Intézet dolga, hogy esztétikailag gyenge alkotásokat népszerűsítsen?

S meghozták a döntést. Az Óriástököt, mint színvonalatlan forgatókönyvre épülő színjátékot — kiderült, hogy az Új Írásban senki sem olvasta a kisregényt — nem szabad bemutatni.

A tiszaföldváriakat pedig kíméletesen értesítsék a programváltozásról!

Bucz Hunorról külön is

Többször írtam róla, a *Különbéke Debrecenben* című kötetemben is, lévén, hogy az ő működése az én debreceni tanárkodásomhoz és irodalmi színvonalam munkásságomhoz is kapcsolódott. Tanítványom volt, meg színpadtagom, később kollégákként is munkálkodtunk együtt. Tiszaföldvári korszakáról szólnak a fenti történetek. Pestre szinte menekül. De hát tehetséges ember, s tanárkodása mellett, mint színpadvezető hamarosan

hallat magáról. Az Óbudán működő Térszínháznak – immáron profesz-zionista szinten – máig ő a vezetője. S milyen senkiével össze nem hasonlítható színházat, jó színházat hozott létre Budapesten!.

Még elmondom, hogy mikor osztályvezető lettem a Népművelési Intézetben, módomban volt meghívni munkatársnak. Hasznosan, olykor invenciózusan dolgozott. Rokoni módon gondolkodtunk, gondolkodunk sok mindenről, az ország dolgairól, a művészet szerepéről, a nevelésről, a színházról, tudom, noha egyre ritkábban találkoztunk, találko-zunk egymással.

A színházi világban kevés szó esik róla, többet érdemelne. Jelentős alkotó.

Felemáság a kultúrpolitikában

Rájöttem, hogy a velem történetek nem feltétlenül szükségszerűségekből történtek; kifogtam egy, a görögös eke-újítással nem szimpatizáló falusi irányító testületet, egy ellenérdekelt gazdasági lobbist, aztán egy túl óvatos író, aki a meghívást „bejelentéssel” honorálta, ám ha ebbe a véletlenbe nem botlunk bele, akár elismeréssel is végződhetett volna a történet

Az ekkor készülődő új mechanizmus hívei számára a nyitás a liberalizmus irányába éppen úgy kulcskérdésnek tetszett, mint a konzervatívoknak az, hogy akadályozzák a mechanizmus kibontakozását, ezzel együtt a reform elindulását. A kultúráirányítás területén csiki-csuki játék zajlott, hol engedünk, hol büntetünk. Ez a gyakorlat annál inkább működhetett, mivel az irányítás kézi vezérlésű volt. Lehetett tehát számítani arra, hogy az irányzatok, értékek, személyek megítélésében a véletlen szerepe inkább gyarapszik, mint nem. Különösen, hogy az irányítás egyszemélyességet is jelentett. És bár az egyszemélyes döntés – Aczél Györgyről van szó – lehetett megfontolt, bölcs, netán humánus, az egyéni ízlés érvényesülésének, tehát a kiszámíthatatlanságnak, más oldalról nézve, a véletlennek igencsak kedvezett. Ezért is gondolhattam, hogy ebben a konsz-tellációban ugyanazért az „eredményért” mind a két variáció egyformán lehet reális, a dorgálás is, meg az elismerés is. Bízhattam tehát abban, ha ki nem rúgnak, úgy tesznek egy kis idő múltán, mintha semmi sem történt volna. Gyanítható volt, hogy maguk is tudják, elvetették a sulykot.

Ez mintegy előrevetítette azt a felemásságot, amelyet hamarosan a gazdasági mechanizmusban is tapasztalhattunk; engedtek a piaci kezdeményezéseknek, és érzékeltették a központi elképzelés jelenvalóságát.

Országos Bemutató Színpad. Az előadásokhoz hatásfelméréseket kapcsoltunk

Még 1967-ben találtuk ki: létre kellene hozni az Országos Bemutató Színpadot, többféle igény kielégítése céljából, mégpedig a mi égiszünk alatt.

S a következő közleményt tettük közzé.

A Bemutató Színpad fórumot akar teremteni a színjátszó, irodalmi színpadi mozgalom érdekes törekvéseinek, eredményeinek. Bízunk ennek kisu-gárzó módszertani hatásában.

A bemutatókat követő szakmai ankétal az elvi és gyakorlati konzekvenciák levonására kívánunk lehetőséget nyújtani.

A bemutatók az első időkben Pesten zajlottak, később vidéken, különféle színhelyeken. Hogy szakmai törekvésünk helyes-e, felméréssel, hatásvizsgálással kívántuk igazolni, ugyan miféle a közönség reakciója. Bánlaky Pált kértük meg, aki ekkor már Pesten dolgozott az ELTE Szociológiai Tanszékén, hogy tanítványaival, ifjú egyetemistákkal tervezze és szervezze meg, miként mérhető a színjáték közönségre gyakorolt hatása; a különböző társadalmi rétegződésű nézők miként fogadják a más-más műfajú előadást.

Eveken kersztül folytak a vizsgálatok a sajószentpéteri bányavidéken, leszállóhelyen és klubban, aztán a dunakeszi üzemek ebédlőtermeiben, a tatabányai és a budapesti munkásszállásokon és a Nyíregyháza környéki tanyabokrok művelődési helyiségeiben. Ezekről született zárójelentés, tanulmány és jegyzőkönyv is.

Úgy látom, mai eszemmel természetesen, hogy a tudotthoz kerestük az elméleti igazolást. Bölcsebbek nem lettünk, mivel csak azt állapíthattuk meg, hogy az emberek szeretnek derülni, tehát kedvelik a komédiát. Minél hézagosabb a műveltségük, annál kevésbé lelik kedvüket az iróniában és a groteszkben, viszont szívesen beszélgetnek az olyan produkcióról, amely közéleti, dokumentarista fogantatású, tehát amely közvetlenebbül róluk szól.

Az Intézet és a diákszínjátszás

Emlékszem, amikor idejövetelem idején tárgyaltam az igazgatónőnkkel, s gyözködtem, így a diákszínjátszás, úgy a gyermekmunka, s hogy minden itt kezdődik, hogy ezt kellene tennünk, meg azt, rögtön mondta, álljak le, ez nem az Intézet dolga. A gyermekművészettel az Úttörő Szövetség foglalkozik, a diákokkal meg a KISZ. Ami iskola, ami oktatás, ahhoz semmi közünk. A felnőtt művelődés, ez a mi reszortunk. A tanácsi fenntartásban lévő művelődési házakban zajló amatőr tevékenység, az igen. Ahol a Művelődési Minisztérium a legfőbb irányító, ott mi vagyunk a szakmai centrum. De már külön fennhatóság vigyázza a szakszervezeti központokban az amatőr csoportok tevékenységét, és külön az ipari (OKISZ) és a mezőgazdasági szövetkezetek (MESZÖV) égisze alatt tevékenykedőket. Szakmai támogatásért persze mind folyamodhat az Intézethez, metodikusok, szakemberek igazság szerint csak nálunk vannak. Az említett vezető testületek csupán organizálnak, finanszíroznak, reprezentálnak és ideologizálnak.

El kell mondanom, hogy én egy percre sem mondtam le arról, hogy az iskolai színjátszást a mozgalomhoz kapcsoljam. És ne hangsúlyozzam, hogy a diákszínjátszás az iskolai nevelés szerves része. Tudtam, amit tudtam. Az iskolai színjátszás fejlesztése, korszerűsítése, ma így mondanák, stratégiai kérdés. Egyrészt, itt található az a korosztály, amelynek a játék még életeleme, magától továbbá itt találhatóak azok a bölcsészvezettségűek, akikben van késztetés a rendezésre, itt adott a közönség, a diákság, születhetnek olyan előadások, melyek vonzhatják a felnőtteket is.

Ács Miklósné dicséretére mondom, változtatott álláspontján, s látván az ügybuzgalmamat, később még státuszt is szerzett a terület irányításának megerősítésére. Hovatovább a munkatársi feladatkörbe bekalkulálódott, ki felelős a diákmunkáért, ki a gyerekért, és így tovább. (Amihez közvetlenül sose volt közünk, az egyetemi színjátszás.)

Tanár voltam, pedagógusnak tartottam magam az Intézetben is, első perctől kezdve nem szüntem meg munkálkodni; sikerüljön elfogadtatni az oktatás irányítóival és tantervkészítőivel azt a felismerést, hogy a művészeti szakkör fogalmába besorolt iskolai színpadok, csoportok a nevelés nagy lehetőségei, és nem lehet másként tekinteni rájuk, mint a művészeti nevelés semmi mással nem pótolható képződményeire. Művelőiket pedig, szíveskedjenek illő módon megbecsülni, tiszteletdíjjal, órakedvezményel, ilyesmikkel. (Mintha máig sem történt volna e téren változás.)

A KISZ illetékeseivel igyekeztünk jó kapcsolatokat kiépíteni, avégett mindenekelőtt, hogy jussunk közös nevezőre bizonyos szakmai kérdésekben. A korabeli sajtóban megjelent cikkek emlékeztetnek; 1967-tel kezdődően a diáknapok meghirdetői, a Kisz-vezetők – ekkor már öt város fogadta a fesztiválok résztvevőit – lemondtak a hagyományos tartalmi, ideológiai kikötésekről, arról tudniillik, hogy miféle legyen a tematika, miről is szóljon a színjáték. Sikerült elérni, hogy felhúzták a műfaji sorompót is, és már nemcsak az irodalmi színpadok jelenhettek meg oratórikus műsoraikkal, de a diákszínpadok is pódiumi színjátékokkal.

A Csurgói Diákszínjátszó Fesztivál. Születésének körülményei, és a diákszínpad-vezetők síófoki konferenciája

Ilyen megfontolásból segítettük a *Csurgói Diákszínjátszó Fesztivál* kitalálót, rendezzék kétévenként a találkozót, a diáknapok közötti években.

Tanulságos a története; miként vált a helyi kezdeményezésből országos fórum. A dél-dunántúli község, a valamikori iskolaváros vezetői 1968-ban gondoltak egy nagyot: legyen diákszínjátszó találkozó Csurgón, mégpedig visszatérően, kétévenként. Hol lehetne, ha nem itt. Csokonai Vitéz Mihály e helyen alkotta nevezetes drámáit, a magyar iskolai színjátszás legremekebb darabjait, és azokat itt mutatta be először. Hátha új hagyomány teremthető Csokonai ürügyén! Beszámoltak javaslatukról a Somogy Megyei Tanács és Népművelési Tanácsadó illetékeseinek. Kaposváron akkor kiváló népművelők dolgoztak, *Csákabonyi Balázs*, *Ujvári Jenő*, *Klujber László*, akik rögvest felismerték a kezdeményezés jelentőségét, és melléálltak. Küldöttség jelent meg az Intézetben, töltsük meg tartalommal a csurgói ötletet! Mi azt javasoltuk, hogy legyen Csurgó a dunántúli diákszínjátszás bemutatkozó fóruma, mégpedig a Diáknapok közötti években. Kerüljön ide minden jó produkció, műfaji megkötés nélkül; a minőség legyen az egyetlen kritérium. Mi örültünk volna, ha a Dunán innen is találunk olyan fesztiválvárost, amelynek vezetői Csurgóhoz hasonlóan vállalják a hagyományteremtést. De erre valahogy senki nem mutatott hajlandóságot. Néhány év múltán így Csurgó a diákszínjátszás országos fórumává nőtte ki magát. S az ma is. Az immár tartalommal feldúsított javaslat továbbvándorolt a Művelődési Minisztériumba. A

Somogy megyeiek szerezték meg az illetékes osztály támogatását, megtehették ezt, mert a főosztályvezető-helyettes földijük volt. A tervet támogatva a minisztérium középiskolai főosztálya, és az Országos Pedagógiai Intézet is. Ily módon deklaráltatott a közoktatás és közművelődés egysége. A KISZ KB fennhatósága alá tartozó nagy eseménysorozathoz, a Diáknapokhoz így illeszkedett a csurgói szándék.

És mi örültünk. A mozgalom történetében először itt kerültek egymás mellé az oratórikus és a mimetikus színjátékok. Sikerült felhúzni a műfaji sorompókat, s ennek nyomán az érdeklődés középpontjába állítani a diákszínpadi produkciókat. Elindítottuk az iskolai színjátszás rangosodását.

Javaslatunkra született meg a fogalom: diákszínpad. Ekkor határoztuk el, hogy a következő évben konferenciát szervezünk – ez meg is történt Siófokon – a diákszínjátszás dramaturgiai és pedagógiai problémáiról és lehetőségeiről.

*

Még el kell mondanunk, s ez más fesztiválok esetén is így történt, hogy a mi dolgunk volt a szakmai előkészítés; a csoportok kiválogatása, zsűrizése, levelezések, kikérések, helyszíni látogatások, beszélgetés tanácselnökkel, osztályvezetővel. Aztán az előkészítő tárgyalások, ki mit mondjon, ki kit köszöntsen, ki hogyan köszönjön. S mikor már szinte maguktól peregték az események, mi ott álltunk kihúzódva a színtér fényköréből. Mi, a szakemberek. Mire végére értünk a találkozónak, az el is idegenedett tőlünk. Ki tudta már, hogy mit tettünk a siker érdekében. Hányszor keseredett meg a számban a jó munka íze, mivel az Intézetben már senki sem érdeklődött: Milyen volt a fesztivál?

Megírtuk a jelentést, és kész, vége.

*

A diákszínpad-vezetők siófoki találkozásánál, ez Csurgó után volt egy évvel, úgy tűnt, hogy csapatot alakítunk. Már szövetségeseim voltak, felkészült, tehetséges tanáremberek, akikkel messzire néztünk. Túl messzire. Tudtam én, hogy „élcsapat” nélkül az iskolai diákszínjátszást sem lehet megreformálni, márpedig ez lett volna a cél. Legalábbis ennek érdekében jöttünk össze, 74 rendezőtanár és diákszínjátszást segítő népművelő, továbbá a minisztérium és az Országos Pedagógiai Intézet képviselője. Szerettük volna elérni, hogy az oktatás irányítói törődjenek többet ezzel a nagy hagyományú nevelési formával, hogy intézményesen is támogasson

sák a tanárok szakmai fejlődését, s a rendezőképzés épüljön be az egyetemi oktatásba, és hogy anyagilag is „értékeljék” a diákszínpad-vezető tanárok munkáját

A korabeli beszámolók elragadtatott hangon szóltak a továbbképzéssel egybekötött konferencia demokratikus vitaszelleméről, a konstruktív javaslatokról, az egész találkozó légköréről. Én is csak erre figyeltem, az öröm hangjára, pedig a hivatalosak megjegyzéseiből már ekkor sejtettem volna, hogy délibábot kergetünk. (Jött is az új iskolareform, és a szakköri munka végleg lekerült a napirendről.) Mindazonáltal itt még úgy váltunk el, hogy mindent az ügyért, és hogy találkozunk Siófokon három év múlva. De nem találkoztunk, együtt, nem. Mint csapat, nem. Más alakulatba, közösségbe, vállalkozásba sodródva egyikünk-másikunk még összejött egymással — Bácskai Mihály, Leszkovszki Albin, Szabó András, Szódy Szilárd, Bécsy Tamás, Varga Zoltán_-, de a diákszínjátszás reformjáért tenni akarók csapata alighogy megalakult, fel is bomlott. Mégpedig elvégezhető feladat híján.

*

Egy jó csapatért, még ha órákra is áll csak egybe, élni is érdemes — mondogattam nem kevés önszuggesztíóval. Sőt, egy jó csapat illúziójáért is. Az is lehet, hogy itt, Siófokon nem is állt egybe semmiféle csapat, csak az egymást hergelő eufóriában, meg némi alkohelmámorban hittük azt, hogy együtt vagyunk. Azon a búcsúesten, azon a bizonyos köröshegyi kiránduláson, ahol előbb pálinkáztunk, aztán leülünk a tűzhöz szalonnát sütni, s aztán már csak néztük a tűz világát meg a röppenő szikrákat, és ittunk természetesen, s nem mást, mint a szőlősgazda borát, akkor én csak ültem a tűz mellett, magam alá húzott lábakkal, és beszéltem és ittam, és ittam és prófétalam, és csodásan éreztem magam, mert mindenki ott volt, és mindenki beszélt és prófétált és ivott, s akkor megszólalt a busz dudája. A tűz már elhamvadt, de a csillagok még világítottak, akkor felálltam, mentem néhány lépést, még mindig beszélve és prófétálva, de már bizonytalanul, s aztán: Bocsnat — mondtam —, és félrefordultam, szenvedve, nyögve hányni kezdtem.

Színjátszó Karnevál Egerben.

A koncepció újabb igazolására készültünk. Szívós József és Hidy Péter kezdeményezése szolgáltatta az ötletet. Ők ugyanis az egri nyári program gazdagítása végett mindig meghívtak egy-egy amatőr cso-

portot vendégszereplésre, s azokat a vár különböző, előadásra alkalmas színterein léptették fel. Erre és az ehhez hasonló helyszínekre tervezve – mondtam egyszer, miután magam is felléptem itt debreceni csoportommal, országos fesztivált kellene szervezni! Játsszanak az amatőrök a piacon, tavernákban, a Dobó téren, cukrászdákban, a szálloda halljában is, lelkesedtem a barátaimmal. Az elképzelésből most lett valóság, 1968-ban. És nevet is találtunk hozzá: Egeri Színjátzó Karnevál. Lázas országjárásba kezdtünk, válogattuk a helyszínekhez és a különféle közönséghez legjobban illő amatőr előadásokat. Elérkezett 1968. július 11-e, amikor is megkezdődött a nagy kísérlet, és tartott július 15-ig.

*

Az alábbi cikk talán képes érzékeltetni, mekkora is volt itt a siker.

„Karnevál? Miért nem fesztivál? A karnevál télen van — mondták többen. S hiába hirdette a plakát, hogy karnevál, a műsorfüzet is, hogy karnevál, a rádió és a tévé fesztiválnak nevezte. Úgy látszik, így van ez egy darabig, ragaszkodunk a régi beidegződésekhez. Pedig karnevál volt! Több mint 200 színjátzó adott egymásnak találkozt Eger utcáin, terein. 200 színjátzó, aki az ország különböző részéből sereglett a boráról és váráról híres városba, hogy... igen, hogy vajmi szokatlan módon és helyen találja a színi kultúrát a nézőnek, természetesen, ha igényli.

Igényelte. Több mint ezren voltak a Dobó téren, a megnyitó előadáson, s aztán végig zsúfolt ház volt, a piacon, a vár földbástyáján, a Tavernában, a fagylalt- kertben, a Szépasszonyvölgye vendéglő kerthelyiségében, de a művelődési ház nagytermében is.

Közönség a piacon! A tolnaiak, az ajkaiak, a budapesti HVDSZ s a dunakesziek piactéri szereplése után (Kocsonya Mihály házassága, Lope de Vega: Javasasszony, Pathelin mester) már történetek röpködtek. Az egyik parasztasszony kérdezte: „Nem tudja, lelkem, ezentúl mindig hétfőn lesz a színház, mert akkor úgy irányítom a piacolást.” Egy másik: „Milyen jó, hogy a fiatalok idejöttek szórakoztatni, mert mi van nekünk egész héten? A munka. S most olyan jó volt nevetni.” Egy bácsi napraforgót vitt a rendezőnek, egy kofaasszony egy kosár almát a játékosoknak. Végh Antal író, aki végignézte a karnevál előadásait, sőt a vitán is részt vett, azt mondta egyik felszólalásában: „érthetetlen, hogy a népművelési vitákban a színjátszás haláláról, avultságáról beszéltek; én itt egy életerős, fejlődőképes, tehetséges mozgalommal találkoztam. Csak sajnálni tudom,

hogy nem voltak írók itt többen is. Én például másik dokumentumjátékomat is bemutatásra adom a tatabányaiaknak. Annyira tetszett a Bekötőút.”
(Népművelés)

*

Álljon itt 19 név, a rendezőké, akik a nagy kísérlet részesei voltak, a kísérleté, mely bebizonyította, hogy ki lehet, s ki kell bújnunk odúnkból, s oda kell menni a színházzal, ahol szükség van rá, ahol népművelési funkciót tölt be. A rendezők: *Gabnai Katalin, Csomák Ervin, Lázár László, Zala Kornélia, Éless Béla, Kovács Lajos, dr. Perédi László, Uray György, Raksányi Vilmos, Hortobágyi Ferenc, Tóth Sándor, Molnár István, Somlai Pál, Csik István, dr. Kalas Géza, Váradi Márta, Szívós József, Jeney István és a pamfletkészítő Solymár Károly.*

Az igazság kedvéért közlöm, hogy nem volt csoport s nem volt csoportvezető, aki a Taverna-beli „házi pamfletben” ne kapta volna meg a magáét. Mégpedig nagy közönségováció közepette. De megkapta a vendéglátó Eger is.

A Karneválról írott cikkekből, hangulatrögzítő publikációkból kimaradt egy információ: a miniszterhelyettes az esemény vége táján megjelent Egerben. Rögtön lett nyüzsgés az illetékesek körében. Az érdeklődésből, ami felé irányult, jutott nekünk is. Ekkor és ezért. A karnevál kezdetén a megyei sajtó csak öt sort szentelt az országos ügynek. A végén felkendezett. Ja, a miniszterhelyettes elégedett volt!

Első külföldi utam a csehszlovákiai magyarokhoz, Komáromba

A *Jókai Napokra* éveken keresztül hívtak. Boldogan mentem a szlovákiai Komáromba, mert hasznosnak tudtam magam, mert oly sok jelét adták annak, hogy szeretnek, számítanak rám, hogy véleményemet fontosnak tartják. A határon túli magyarság gondja-baja amúgy is foglalkoztatott, lévén magam is felvidéki. Bár ezt így, hogy felvidéki, nem volt szabad mondatba fogalmazni, ezt sovíniszta eredetű fogalomnak tekintették. Fültanúja voltam, amikor az igazgatónőnk, Ács Miklósné kiigazította *Tóth Sándort*, a pozsonyi népművelési intézet nemzetiségi osztályának vezetőjét, amikor az elszólta magát, s azt mondta, mi, felvidékiek, mert hogy talán Ácsné is onnan került ide. Szegény Tóth Sanyinak, a párttagvezetőnek pironkodnia kellett. Mindazonáltal én boldogan mentem a felvidékiekhez, s a szívem is kitétem; hátha segíthetek nekik!

1967-ben jártam náluk először. A magyar nemzetiségű amatőr színjátszók országos találkozóján. (A fesztivált évről évre a pozsonyi népművelési intézet és a CSEMADOK, az ottani magyarok kulturális egyesülete szervezte.) Szlovákia minden részéből ide gyülekeztek a kiválogatottak; csoportok, szakemberek, rendezők, öreg színjátszók. Bodrogköztől Pozsonyig. A másfajta hangulat kapott meg mindenekelőtt, hogy itt az előadás fontos, amely anyanyelvükön hangzik, és kevésbé, hogy miként adják elő. Noha feszültséget is érzékeltem, a szakemberek indukálták, görcsös igyekezetet, hogy nekik is modernet kell produkálniuk mindenáron, olyasmit, amit mi is csinálunk. Nekik ugyanis Budapest volt a modell, s nem Prága, és nem Pozsony. Nem maradhatnak le semmiről, csak azért, mert kisebbségiek, mert nemzetiségiek. Időbe telt, mire megértettem, mit is várnak tőlem. A korszerűnek vélt minőség fontosságának hangsúlyozását, hogy én mondjam el, mit tegyenek másként, azaz hogy illendő volna áttérni a pódiumi színjátszásra nekik is. Náluk ugyanis változatlanul élt a magyar operett, a háromfelvonásos népszínmű, olyan formában, ahogy régen játszották, 1945 előtt, a magyar érában, és ehhez az idősebb rendezők, játszók és a felnőtt közönség módfelett ragaszkodott. A szakemberek meg, akik tudták, hogy ez itt a múlt, annak örültek volna, ha az amatőrök szerkerét az új felé kormányozhatják. Irány Magyarország, illetve Európa. Én viszont másként gondolkoztam, magamban persze – noha megértettem a gondjukat –, én annak örültem, hogy az ő teljes estét betöltő színjátékaikra, az operettre meg a népszínműre százak mennek el, hogy számukra ez a régi jelenti, a művelődésben legalább is, a magyarsághoz tartozást. Akkor játsszák csak ezeket! A lényeg, szóljon a magyar szó a színpadon, minél több ember jelenlétében. Kisebbségben élők közegében nem lehet ennél fontosabb.

Jártomban-keltemben

Két éve múlt, hogy hűtlen lettem tanári praxisomhoz, s ahogy óhajtottam, járhattam-kelhettem az országban, menvén a dolgom után annyit, hogy a családom – én magam nem – meg is sokallta. Járkálásom során érdekes-értékes emberekkel kapcsolt össze a sors, igaz, nem mindig a demokratikus partnerség, olykor inkább a függőség valamilyen szintjén. Noha országos munkakörömből következően sokféle helyzetben, sokféle

emberrel kellett, hogy találkozzam, hihetnők, mindezt könnyedén, gráciával, cselekedtem; de erről szó sem volt. Csak bizonyos helyzetekben mutatkoztam könnyednek, legtöbbször kibukott belőle énem egyik meghatározó tulajdonsága: nehezen oldódtam.

Ült valaki mellettem, szólnom kellett volna, mondani valamit, s nem sikerült az Istennek se. Minél inkább igyekeztem, annál kevésbé. Vagy egy-egy állófogadáson, mert ilyesmikre is sor került, megraktam a tányéromat, koncentráltan rágtam, már szólnom illett volna, de nem, majd miután megittam egy-két pohár bort. Még akkor is szorongás fogott el, ha olyan művelődési házba kellett bemennem, ahol senki nem ismert. Még ha hívtak is, mondjuk, előadást tartani. Ha lélek nélkül szóltak hozzám, megsértődtem vagy csípős lettem, mint a hegyes paprika. Ha meg a központtól jötnék szóló nyájassággal, fülíg érő mosollyal fogadtak; nos, ezt jobban elviseltem, bár kissé szégyelltem magam.

Másként alakult a helyzet, amikor én hívtam össze embereket megbeszélésre, ilyen-olyan ügyben. Ha hölgyek is ki-kicsillogtak, akkor szellemeskedtem, öniróniával tettem magam vonzóvá, mosolyogtam, szépeket mondtam, és élveztem az oldott hangulatot, az apró visszajelzéseket. A feszes légkört nehezen viseltem.

Az 1968-as politikai eseményekről, melyek később éreztetik a hatásukat

Nem lehet nem írni az 1968-as év politikai történéseiről, mivel ezek meghatározóak voltak. Engem-magamat meghökkentettek. Januárban indult be hivatalosan is az új gazdasági mechanizmus. Nagyot lélegeztünk, hogy az előkészületek, úgy tetszik, eredményt hoznak, és ezt úgy érteltük, hogy a pártirányításban győztek a reformerek. Akkor a mi kezdeményezéseink elé sem állítanak tiltó táblát – lelkesedtünk. Ám hogy a konzervatívok jelen vannak, azt megtapasztaltam hatvannyolc elején mindjárt, a már említett Görgőseke- meg az Óriástök-ügy kapcsán. De hogy akkor nem hegedültek el jobban, mint tették volna korábban, ebből én azt olvastam ki, hogy a kemény diktatúrának vége van, de azt is, hogy nincs vége a puhának.

Hogy szurkoltam a varsói egyetemistáknak – a lengyelek iránti rokonszenv gyermekségemtől belém kódoltatott –, több ezren tüntettek a sajtószabadságért meg a demokratizálódásért. Már azt lehetett remélni,

hogy valamiképp összehangolódik a három ország reformtörekvése, a mienk, a lengyeleké meg a csehszlovákoké, de nem, ki kellett ábrándulni, a tüntetést bizony erőszakkal szétverték.

Aztán lelkesített a prágai tavasz, az emberarcú szocializmus ideája és a prágai értelmiség *2000 szava*, hogy Nagy Imréről elismerően szóltak, hogy Svobodát választották köztársasági elnökké, s hogy az új kormány reformintézkedéseket hozott, s hogy az ottani magyarok képviselőjében a CSEMADOK közleményt tett közé, melyben a demokratizálás mellett foglalt állást. Micsoda felemelő hangulat volt a hatvannyolcas komáromi Jókai Napokon, ahol ismételten jelen voltam, ahol találkoztam a közlemény fogalmazójával, *Dobos Lászlóval* is!

És szurkoltunk a cseheknek, hogy tartsanak ki, s szurkoltunk Kádár Jánosnak, hogy ne adja be a derekát a szovjetnek, tartson ki a közép-európai reformerek mellett.

És figyeltünk a nyugat-európai diáklázadásokra, az újbaloldali mozgolódásokra. De bevallom, nemigen értettem, mi bajuk van a német és francia fiataloknak: Nem kell nekik a polgári jólét, miközben mi erről álmodozunk? Mao kell nekik? Nem rokonszenveztem velük.

Aztán jött augusztus 20-a, s a megdöbbenő hír, bevonulunk a Varsói Szerződés csapataival egyetemben Csehszlovákiába, a Dubcek nevével fémjelzett forradalom leverésére.

A magyar értelmiség bizonyos köreiből, Heller Ágnes, Csoóri Sándor és mások kezdeményezésére, tiltakozó írások fogalmazódtak meg, de nem emlékszem, mi lett a következmény. A retorzióra sem emlékszem. Gondolom, korlátozták a megjelenésüket és az utazást. Az Intézetben nem tapasztaltunk sem koncepció-váltást, sem stílusváltást. Tettük a dolgunkat a magunk reformelképzelései szerint. Egyelőre tehettük.

Majd a hetvenes évek elején, akkora gyűrűződik be az újbaloldal ideológiai hatása az amatőr mozgalomba, s nyomában a tiltás, de erről majd a maga helyén.

Két évig a Postás Színpaddal

Ahogy írtam korábban, sokáig vacilláltam, merrefelé lépjek, mígnem aztán döntöttem, s a döntésben segítségemre volt az intézeti munkám, pontosabban az itt megfogalmazott popularitás-elv, s ezen belül a felismerés, hogy a pódiumot kell birtokba venni, mégpedig munkásszál-

lási körülmények között. A Postás Művelődési Ház igazgatója ezt kérte, vigyünk műsort a dolgozóknak, az emeletes ágyak közé. Tudtam már, hogy létezik egy profi együttes a Fővárosi Művelődési Házban, a *Horváth Arpádé*, s ő hivatásosakkal erre szakosodott, s színjátékait a pódium körülményeihez igazítja. De én még nem láttam őket. Munkásszálláson meg nem játszottam. Hát most kipróbálom, határoztam. Novellaadaptációkat készítettem Sánta Ferenc, Moldova György, Fejes Endre műveiből, s dokumentumjátékot Bor Ambrus szociografikus írásából. A feladat végül is nem volt új, dramatizálással kísérleteztem már Debrecenben is, csak hogy ott diákközönség előtt játszottunk, s nem munkásszálláson. Nem emlékszem, hogy kudarcélményem lett volna.

Igen, hogy el ne felejtsem, a postás szakközépiskola tanulói számára meg szerzői esteket rendeztem *Sánta Ferenc*cel, *Váci Mihállyal* és *Moldova Györggyel*.

A „történelmi hűség” kedvéért jegyzem meg, hogy 1968-ban már a Vári Színpadon is rendeztem, mígnem végül véglegesen oda csábultam.

A család mellett

Én mindig mindent, szakmai problémáimat, mozgalmi elképzeléseimet megbeszéltem a feleségemmel, Kósa Vilmával. Addig a kezemből ki semmit nem adtam, cikket, tanulmányt, míg a jóváhagyását nem bírtam. Tudta, hogy az én közéleti lobogásom azt is jelenti, hogy kevesebbet vagyok velük, azt is, hogy nekem ők mindennél fontosabbak, de nem akadályozott egy félszóval sem, s nem zsarolt közvetett módon sem, hogy siránkozott volna, nem bírom a terhet, ilyeneket mondva. És nem vágott szomorú képet sem, hogy furdaljon a lelkiismeret. Laci fiunk a gimnáziumban éppen váltott. A matematika tagozatot nyelvre. Majd iskolát is változtatott, átment a zenegimnáziumba. A kislányunk még általános iskolás, alsós, érzékeny, szerencsére egy iskolába jár az anyukájával, a Bogdánffyba. Ám a két gyerek kétféle gond, és hétvégeken egy felelősség. Az anyáé. Sok hétvégét töltöttem tőlük távol. Ilyenkor minden munka és gond ráhárult. Jómagam vagy hivatalos úton voltam – konferencia, tanácskozás, külföldi út –, vagy rendezői tanfolyamon, ahol előadást tartottam vagy zsűriztem. Az utóbbi alkalmak általában kellemeesen fejeződtek be, mivel tiszteletdíjjal távozhattam, melyet kárpótlásul adathattam a család gazdasági vezetőjének, a feleségemnek. Egyébként

zseniálisan tudott spórolni. Soha semmi luxus. Mindig mindenből a leg-szükségesebb, ruhából, ételből főként. De ha a fiúknak nagybőgő kellett, a pénzt előteremtette.

Nem emlékszem, hogy színházba, koncertre egyszer is eljutottunk volna. Bezzeg, míg Debrecenben éltünk – mondogattuk –, évente háromszor is felutaztunk „kultúrálódni”.

Hogy 1968 végére miként jutottunk a Jégverem utca 8-as szám alatti lakás negyedik emeletén az 53 négyzetméteres lakáshoz, melyben most is lakunk, erről meseelemekkel tűzdelt novellát lehetne írni, ebben szerepelne Szabó István, a görgös eke feltalálója, az ő barátja, a bankos bácsi, aztán a készséges rokonságunk, meg Somlai Pali. És még sokan mások. És persze Kősa Vilma, aki időre mindig mindent visszafizetett, a puritánságunk, meg sok egyéb. A lényeg: a Téglagyár téri lakást megtartottuk a fiúknak, aki majd hamarosan ide is nőszül. Mi pedig elköltöztünk az első kerületbe, a Duna-part mellé, és az ablakból néztük, ha kedvünk volt, a Halászbástyát.

*

Nem gondolnám, hogy a minták, amiket az emberfia a szüleitől kap, oly igen meghatároznák az utódok életvitelét – nem, ha a genetikai kódok a nagyszülőkből vagy még messzebből áramlanak, ha a környezeti hatások elnyomják a szülői példát, ha a házastárs más mintája kiüti párját –, de meg is határozhatják. Én most történetesen arra gondolok, hogy mi folytonosan kaptunk a szüleinktől; a kicsiből, ami nekik volt, tettek a még kisebbbe, ami meg nekünk volt. Hogy a szülő ad, hogy ez a dolga, hogy ez a természetes, a gesztusok bennünk készséggé növekedtek, s mikor mi kerültünk olyan helyzetbe, hogy a gyerekeink indulását segíthettük, úgy tettünk, mint a szüleink, adtunk. Ahogy telt, mi is a mindenkori szűkösből. Apukám még ügyeskedett is a javunkra, bizományosságot vállalt valamelyik könyvterjesztőnél, jutalékként könyveket kapott, azt nekünk ajándékozta. Ha a hivatal egyikénél írógépet selejtezték, úgy csinálta, hogy az nekem jusson. Máig is őrzöm a háború előtti Erikát.

Mi a fiunk nevére adtuk azt a harminchárom négyzetméteres lakást, miután megnősült, melyben addig mi laktunk, s utána is, hangszereket vásároltunk számára, ne ezen múljon, mint halad a pályán. A lányunk, férjével, kis unokánkkal elsőként nálunk rakott családi fészket, az ötvenhárom négyzetméteres lakásban, míg önállóhoz nem jutottak, s gépkocsit is kapott, használtat, az induláshoz.

Jó volt a mintánk, jó a kód.

1969–1971

Micsoda három év! A hatalom még nem támad • Szabad az út az európai amatőr színházi fesztiválokra • Wroclav a szakmai tapasztalatszerzés legfőbb helye. Amatőr színházaink, a professzionistákat megelőzve, új, avantgárd formanyelvet alakítanak ki, s ezzel hatást gyakorolnak hivátasos színházi világunkra. Képzések, továbbképzések tucatjait szervezzük • Létrehozuk a Kazincbarcikai Nemzeti, hamarosan Nemzetközi Színjátszó Fesztivált, itt fogadjuk a hazai és külföldi legjobbkat • Elindítjuk a Rádióval és a Televízióval közösen, a Szóljatok szép szavak! című több évig tartó bemutató sorozatot • Hronovban találkozom a Slade-féle angol drámapedagógiával, ezzel kezdetét veszi a drámapedagógia hazai meghonosodásának diadalútja. Találkozom az AITA főtítkárával, s hamarosan belépünk az amatőr színjátszók nemzetközi szervezetébe • Ekkor írjuk meg Rencz Antallal A pódiumi színjátéktípusok dramaturgiája című könyvet • Műegyetemistákkal megalapítom a Vári Színpadot, s egy év alatt fesztiválnyertes alkotást hozok létre • Rengeteget dolgozom, de szívesen. A család gondja, szinte teljes egészében Kosa Vilmára szakad

Folytatódik a társadalom problémáira figyelő, új kifejezési formákat kereső színjátszás. Itt a magyar avantgárd

Szerettem ezeket az éveket, mivel sikeresnek éreztem magam. Pontosabban a munkámat éreztem sikeresnek, vagy még pontosabban, az amatőr színjátszást, meg ami hozzátartozott, összefüggésben az én tevékenységgemmel, vagy attól függetlenül éreztem sikeresnek. 1969 nem bizonyult választóvonalnak, nálunk minden folytatódott. Az új mechanizmus, ha döcögösen is, haladt, erősítette a közéleti gondolkodást, egyszersmind növelte a társadalmi felelősségtudatot. A pódiumjáték, amely végül is a brechti dramaturgia szemléletmódjára és eszközrendszerére épült, hogy tudniillik a színház a társadalom formálásának is az eszköze, ezekben az években igencsak kezdett népszerűvé válni.

Másfelől meg most formálódott az a színjátékforma – a már említett Artaud-féle és a Grotowski-féle stílusjegyekkel vértéződött fel, nevezték avantgárdnak is –, mely sajátja lett a fiatalokat oly igen vonzó amatőr színházaknak. A realista hagyományoktól eltérő ábrázolással, kifejezés-

sel a jelenről szóltak, a fiatalok problémáiról szóltak, az egyén és hatalom viszonyáról, a szocializmus milyenségéről. A csehszlovákiai események, a nyugati diáklázadások begyűrűződésének nyomán nem egy csoport fogalmazta meg elégedetlenségét, s fogalmazta meg kétélyeit a fennálló renddel kapcsolatban, szólt az elidegenedésről, a személyiség elszürküléstől, s valamiképpen óvtak a kispolgárosodástól. Egyesek a megoldást valahol a szélső baloldalon keresték, a maoista diktatúránál. Az amatőr színházak és a színjátszás avantgárd irányzatát képviselő csoportok igencsak elhúztak a középmezőnytől – színvonalban mindenképpen. Ezeknek, mint írtuk, egy időre táboruk is lett.

Itt írjuk le, hogy az amatőr színházak és avantgárd jellegű együttesek száma nemigen volt több 20-30-nál. 120-140 csoport nagyobb távolságból, de követte a kiemelkedőket, ám a többség ezután sem tett mást, mint kiszolgálta a fenntartót, ünnepi műsort adott, vagy irodalmi ismeretterjesztést végzett.

Mindazonáltal a színjátszók, akik fontosnak tartották, hogy üzenetet közvetítsenek, feldobódtak attól, hogy nincs többé műfaji hierarchia, hogy meghódíthatják a köztes színjátékokkal a pódiumokat, hogy vannak országos fesztiválok, hogy a Népművelési Intézet biztosítja a szakmai képzést és továbbképzést, hogy országos vetélkedő indult, hogy kinyílt a kapu, s megmutathatják magukat bárhol, ahová hívják őket.

A párt művelődéspolitikája éppen ekkor nagy fontosságot tulajdonított az amatőr tevékenységnek, s ennek hangot is adtak. (Aczél György, Orbán László)

Találkozásom a nemzetközi színjátszó mozgalom legjobbjaival, az avantgárdal. Fesztivál Wrocławban. Hatása hazánkban

Elvetődtem mindjárt 1969-ben a *wroclawi_fesztiválra* is. A lengyelek egyetemi színjátszó találkozója ez idő tájt emelkedett nemzetközi rangra. A világ legérdekesebb amatőr, félprofi és staggione jellegű profi együtteseit hívták meg ide. Ez a lengyel város azonban akkor is vonzotta volna a színházkedvelő fiatalokat, ha nem mutatnak be izgalmas produkciókat, ugyanis itt dolgozott az akkor már világhírű színházi teoretikus és rendező: *Grotowski*. Nyitott volt a laboratóriuma. Ők is tartottak műhelyfoglalkozásokat és stúdió-előadásokat. Meg kell jegyezni, hogy egy-két magyar egyetemi színpad munkájában

ekkorra már fel lehetett lelni az európai avantgárd hatását. (Az egyetemi színpadoknak ugyanis külön nemzetközi szervezetük volt, s ebbe magyar egyetemi csoportok beléphettek, ha akartak. Így lett tag a budapesti egyetem Universitas Együttese is, amely ekkorra már megjárta, mégpedig sikerrel a Nancy-i Nemzetközi Fesztivált is. Ők már Wroclaw előtt találkoztak az európai avantgárddal.)

*

Jómagam, aki már több mindent olvastam ekkorra az európai mozgalmakról, az újfajta színjátszásról, de semmit sem láttam ezekből, kíváncsi lettem: milyen élőben. Ezért mentem Wroclawba.

S mit hoztam magammal Wroclawból? A fesztivál jó hangulatát mindenekelőtt, amelyhez a „mindent akarok látni, tudni, hallani” kíváncsisága, kommunikáció-éhsége éppúgy hozzátartozott, mint a nemzetközi nézősereg nagy-nagy nyitottsága. Mintha mindenki várt volna valamiféle üzenetre, melyet a színészek, a játékosok juttatnak el hozzájuk. Ha felfogták a jeleket, az üzenetet, akkor fűtyültek, doboltak, felálltak és kimentek. Másfajta közönség lélegzett itt, őszintébb és fegyelmetlenebb, mint amilyenhez itthon szokhattam. Később magyarországi fesztiválokon is találkoztam a wroclawihoz hasonló közönségreakcióval, csakhogy itt sohasem tudtam, hogy mennyire őszinte, mennyire manipulált. És ez zavart. Színházi élményt is elraktározhattam. Igaz, nem sokat. Láttam és hallottam nyugat-európai egyetemi színpadokat, melyek mind protestáltak valamiért, brechtesen, de ez nem rendített meg, inkább mulattatott, az fáj nekik, hogy túl sok van a jóból? Istenem, csak kibírják valahogy — röhécseltem ilyenkor. Gondjaikban osztozni nem tudván, figyelni sem voltam képes az efféle előadásokon. Bármilyen ékesszólóan is protestáltak. Élményt a rítusszínházról, a szertartásos színjátszástól kaptam. S mily különös, az egyiket a budapesti Universitástól. Itt láttam a *Pokol nyolcadik körét* (írója: Halász Péter, rendezője: Ruszt József). Ezt a fajta színházat szerettem, alkotóként magam is valami hasonlót próbáltam létrehozni.

*

Beszámoló a wroclavi élményről a Népművelés című lap hasábjain. „... Az egyetemi színpadok a korszerű kísérletezés szerepét vállalják világszerte. A színházat agitációs eszköznek tekintik. A színpadot pódiumként kezelik. A magyar műkedvelő színjátszás pódiumtörekvései is rokonságot mutatnak ezzel az európai jelenséggel. A mi pódiumi színjátékainkban azonban nagyobb szerepe van a szónak, és kevesebb a megjelenítésnek, a

látványnak. Ez viszont a nemzetközi mezőnyben hátrányos, egy olyan kis nemzet számára különösen, melynek nyelvét nem ismerik. Úgy véljük, hogy legjobb csoportjainknak — függetlenül a nemzetközi szerepléstől — sürgősen programjukba kell iktatniuk a mozgásgyakorlatokat. (Ebben a lengyelektől volna tanulnivalónk!) A legkorszerűbb mozgáskultúra elsajátítása itthon is, de nemzetközi fesztiválokon is előnyére válna műkedvelő színjátszásunknak.”

Továbbképző tanfolyamokat indítunk az új színházi nyelv elsajátítására

A wroclawi út évében, tehát már 1969-ben továbbképző tanfolyamot indítottunk Balatonalmádiban az Intézet továbbképzési házában, új megtanulnivalókkal. Kitűnő szakembereket vittünk, hogy oktassák a mimet, a pantomimet, a bábjátszást, a néptáncot, a színpadi szcenikát, hangsúlyozottan, több éven át az úgynevezett kreatív mozgástréninget. Az erre való késztetést külföldi tapasztalatokból nyertük, Wroclawból elsősorban, a Grotowski stúdióból. 1970-től sokan utaztak a lengyel városba, tanulni vágyó rendezők, sőt csoportok is. Az eredmény nem is maradt el. A legjobbak, elsajátítva az új színpadi nyelvet, bemutatkozhattak külföldi találkozókra is Monacótól Japánig. Külföldi fesztiválokra kaptunk meghívást. Miután beléptünk az Amatőr Színházak Nemzetközi Szövetségébe, a testület is népszerűsítette a magyar amatőr együtteseket, s mi több, részben fizette is a meghívott csoportok költségét. (1969-ben Hronovban készítettem elő a kapcsolatfelvételt, 1971-ben már beszámoló olvasható, küldöttünk, Bécsy Tamás tollából, az AITA kongresszusról.)

*

Visszatérve a képzésre, Balatonalmádiba, a Népművelési Intézet továbbképzési házába. Ide minden rendezőt meghívtunk, aki már bizonyított. (A meghívottak költségeit az Intézet állta.) Leszámoltam ugyan azzal az illúzióval, hogy csapatot alakítunk, arról azonban nem mondtam le, hogy együtt tartjuk a friss tehetségeket, akik aztán – reméltük – bizonyítanak is.

Kreatív emberek érkeztek Almádiba, akik feldobottan mindenütt gyakorolták a „leckét”, az újfajta mimes játékokat. Exhibicionizmusukat kiélendő, még az utcán és a strandon is.

Történt egyszer, hogy a balatoni fürdő játszóterén fociztak, két kapura, ám labda nélkül. A bámészkodók természetesen köréjük seregltek. Meg is szólalt a hangosbemondó: „A labdázást azonnal tessék beszüntetni! A strandon futballozni tilos!” Rendészek oszlatták fel a gyülekezetet, a focistákat és a nézőket-drukkereket, az esetet pedig jelentették a továbbképzési ház igazgatójának és más illetékesnek. És kaptuk a letolást. „Nem tűrünk semmi liberalizmust!” — figyelmeztetett ekként a ház igazgatója, Bodnár elvtárs.

Bicskei Gábor

Az igazgatónő státuszt szerzett, s azon a státuszon Bicskei Gábor jött a második emeletre, a velem szemben lévő íróasztal mellé. Népművelő volt és színjátszó rendező. Jól fogalmazott, könnyedén és remekül írt írógépen. Kezdetben ő volt az, ami én, Maróti Gyula deákja, a fő-fő fogalmazó. Aztán partnerem a szakterületünkön.

Sohse vitatkoztunk. Kedveltem, és nemcsak ezért. Jól tudtunk együtt dolgozni. S jókat beszélgetni, főként ital mellett. Ilyenkor pompás ötletei és fantáziadús látomásai voltak. Korai halála előtti években derült ki, jó novellista is.

1971-ben, amikor belőlem osztályvezetőt kreáltak, ő lett a színjátszó főmunkatárs.

Gabi csaknem tíz évig dolgozott az Intézetben. Aztán elment színház-igazgatónak. Nem sokáig volt ott sem.

1980-ban írt egy könyvet, jó kis ismeretterjesztő könyvet *Amatőrök* színjátéka címmel, sok-sok adattal, rokonszenvesen és szeretettel. Fogok többször is hivatkozni rá.

Aztán még kitalálta a Zsámbéki Művészeti Napokat.

Én búcsúztattam a temetésén.

A Visegrádi Színjátszó Napok

Segítettük, persze hogy segítettük ezt a kezdeményezést is. Újabb megmértetési és bemutatkozó lehetőséghez juttathattuk az amatőr csoportokat, mégpedig populáris közegben. Vonzó lehetőség a játszóknak. Bármilyen jó produkció helyet kaphatott itt – magyar szerzők műveinek a

bemutatását vártuk mindenekelőtt – ha az adott helyszín, a Salamon-torony kiállítási helye, a Mátyás-palota bolthajtásos pincéje, a kút környéke vagy a presszó és a hajóállomás előtti tér megfelelt a rendezőnek. De támogattuk a kezdeményezést azért is, Visegrád közel esik Pesthez, mivel reméltük, érdeklődésével kitünteti az amatőröket a profi szakma és a sajtó is. A mozgalom új eredményeinek népszerűsítésétől ugyanis nem tekinthettünk el.

És kinek volt még érdeke a találkozó támogatása? Hát a szentendrei járás tanácsi vezetőinek, mert ezzel is felhívhatták a figyelmet az akkor még meglehetősen elhanyagolt, az érdeklődésből kirekedt Dunakanyarra.

Visegrád tanácsa sem lehetett közömbös, mert hihette, ismeretbé válik ez által is a település, s a fesztivál új anyagi beruházásokhoz juttatja őket. A Mátyás Múzeum igazgatósága meg arra számított, hogy három nap alatt több ezren fordulnak meg a kiállítás területén. A Művelődési Minisztérium pedig dokumentálhatta az amatőr mozgalom és az Írószövetség közeledését. Az intézmények mögött persze személyek voltak: *Fábián Zoltán*, az ötlet szülője, az Olvasó Népért mozgalom titkára, a szentendrei járás társadalmi munkása, leányfalusi lakos, *Héjj Miklós* visegrádi múzeumi igazgató, Poszler György, a minisztérium osztályvezető-helyettese, a lelkes tanácsi dolgozók, a Visegrádi Művelődési Ház igazgatója s az Intézet szakelőadói, Bicskei Gábor és jómagam.

Soha annyi fesztivál

Soha annyi országos vagy országos jellegű találkozó, fesztivál, mint 1967 után. Szóltunk már az *Oratóriumi Napokról*, az *Országos Bemutató Színpad előadásairól* és az *Egri Színjászó Karneválról*, mind a hármat a Népművelési Intézet művészeti osztálya — így szerették ezt akkor-tájt hallani, és nem úgy, hogy X. vagy Y. — kezdeményezte, akárcsak a *Székesfehérvári Pódiumfesztivált*. Mivel ezeket szakmai-módszertani fogantatású fórumoknak szántuk, születésüknél mi bábáskodtunk. Általában addig éltek, míg a szakmai elképzelésből, a kísérletből általános gyakorlat nem lett. Az Oratóriumi Napok folytatására nem került sor, mert kiderült, hogy a társadalmi körülmények szülte igények a játékos műfajoknak és nem az oratóriumnak kedveznek. Az Egri Karnevál há-

rom alkalommal ismétlődött. Ennyi idő alatt végleg bebizonyosodott, hogy a hangot jól hallottuk: Játszani mindenütt, elmenni mindenhová! Valószínű, hogy a későbbi historikusnak feltűnik, hogy az egri amatőr karneválra épült a későbbi profi Agria Napok. S talán az is olvasható lesz majd, hogy a Visegrádi Színjátszó Napok kezdeményezése után következett csak a hivatásos művészek Szentendrei Teátruma. De amatőrök taposták ki az utat a professzionista művészek részvételével zajló nyári játékoknak Kisvárdán is, ahol a határon túli magyar nyelvű színházak produkcióit fogadó fesztivál lelt otthonra később.

Fábián Zoltán az Írószövetség titkára, nekünk segítő partnerünk

Még az Egri Színjátszó Karneválon történt, hogy jót beszélgettünk Fábián Zoltánnal, az Írószövetség titkárával, a drága Zolival közös dolgainkról. Egerben már úgy üdvözölt – találkoztunk korábban is –, mint földijét, mint vele azonos módon gondolkodó, bizakodó, cselekvő társát. S milyen jól érezte! Minél többször találkoztunk, annál inkább vált bizonyossá, hogy hasonlóan látjuk és ítéljük meg a világot. Ő szelídebben, toleránsabban, kompromisszumra készebben, mint én.

Hívó lelkek voltunk. Itt is, Egerben, ahogy vörösbor mellett, a pultnál állva a Dobó téri borkóstolóban sziporkáztuk az ötleteket, miként lehetne a színjátszó mozgalmat az Olvasó Népert mozgalmához kapcsolni. És itt született meg a Visegrádi Színjátszó Találkozó ötlete is, még pedig azzal a konkrét ígérettel, hogy az 1969-es nyári találkozót az Írószövetség szponzorálja, s az Olvasó Népert Mozgalom propagálja. Neki köszönhető az is, hogy partnerünk lett az Írószövetség a Balassagyarmati Irodalmi Színpadi Találkozókon és a Szóljatok Szép Szavak rádiós bemutatón.

Utaztunk együtt vonaton, gépkocsin, ültünk fehér- és tárgyalóasztalnál, aludtunk egy szobában, vidéki szállodákban. Udvariasságban nem lehetett megelőzni, kedvességben felülmúlni. Olyan empatikus készséggel áldotta vagy verte meg a sors, melyhez hasonlót én még senki emberfejánál nem tapasztaltam.

Leányfaluban a zebrán ütötte el egy részeg autós. Máig nem tudom megszokni, hogy nincs.

Képzések, továbbképzések

Szerettem jó ízét a munkának. Csongrádon például *Bácskai tanár úr* éppen akkor rakosgatta egybe a *Férjhő kéne mönni* című, később nagy sikert aratott, műfajteremtő népi csúfolóját. Máig emlékszem, hogy adtuk egymásnak a rendezői ötleteket, mert a jelzéses játékot mindenki akkor tanulta, tanár és hallgató, előadó és játékos. A jelzésség, ami ma a diákszínjátszásban és a gyermekszínjátszásban oly általános, ekkor még reveláció. Egymást segítve tanultunk „brechtül”, hamarabb és eredményesebben, mint a profik, és ekkor fedeztük fel a „rokonságot” a brechti játékmód és a népi gyermekjátékok bemutathatósága között.

A falusi rendezők tanfolyamain is ezt tanítottuk. Gyulán és Szarvason. Akik ide jöttek az ország különböző részeiből, korábban vagy színházi darabokat vagy ünnepi műsorokat rendeztek. Nagyon szerettem volna, ha hallgatóink elsajátítják az újfajta pódiumi rendezői szemléletet.

Ezért aztán én magam a gyakorlati munkát „erőszakoltam”. A tanároktól is ezt kértem: nem előadni, cselekedni! Azt hihetnők, hogy ez olyan egyszerű kívánság. Hát nem! Tanárok és hallgatók egyformán hozzászórtak — magyar hagyomány —, hogy okosságokat mondanak, és hallgatnak. Itt azonban dolgozni kellett. Szívesen nyúltunk a kitűnő írónak, Sánta Ferencnek az elbeszéléseihez. Ezeket közösen dramatizáltuk, és közösen el is játszottuk. Szabállyá vált, hogy a tanfolyam végén a csoportok bemutatják egymásnak munkájuk eredményét, azaz a közösen létrehozott alkotást; többnyire egy oratóriumot, egy pódiumjátékot és egy folklórjátékot.

Ha csak tehettem, a folklórt mindig beépítettem a tanfolyami programokba. Így történt, hogy Gyulán, a falusi rendezők továbbképzésén előadónk, *Rencz Antal*, aki akkor még nem volt profi, jó tíz napon át Tarbay Ede Profán misztérium című betlehemes játékával foglalkozott. Nem felejtettem, hogy az egyik foglalkozás után azt mondta a Táplánszentkeresztről érkezett rendező kolléga: ez mind nagyon jó és szép, csak hogy ő ezt a Krisztus születéséről szóló játékot nem mutathatja be a falujában, mivel az előljárók rögvest kinevezik klerikálisnak. Mire így válaszoltam: Szomorú, hogy ez így van, de akkor ne kísérletezzon a darab otthoni rendezésével, mert mi az intézetből megvédeni nem vagyunk képesek.

*

Szerettem tanítani. A figyelő tekinteteknél, a tanítványok visszajelzésénél mi sem volt fontosabb számomra. Érzékelhető és értékelhető sikerélményhez juttattak. Csakhogy most, az intézetbe kerülvén, mit tanítsak én a magyar-történelem szakos tanár? Egy szakterület volt, melyről úgy hittem, én ismerem a legjobban, ez pedig a pódiumi dramaturgia, ezen belül is az oratórium műfajáé. Ha hívtak, mentem tanfolyamokra, rendezői képzésekre, tanácskozássokra, ahol pedagógusként lehettem jelen.

Miért voltak fontosak ezek a tanfolyami együttlétek? Mindenekelőtt a tanítás öröme miatt, aztán a barátságok szövődése, a kötetlen, jóízű beszélgetések miatt, s azért is, mert bármennyire is illett rejtőzködnöm, itt mégis központba kerültem, élvezhettem a figyelmesség megannyi jelét. Aztán örültem, hogy kérdeztek és válaszolhattam, segíthettem és intézkedhettem, hogy felhivatalos minőségben is közvetlen és barátságos lehettem, s hogy egyszer-egyszer mód nyílt esti ivászatra, nótázásra; népdalozásra és zsoltáráneklésre.

Bácskai Mihályról

Bácskai tanár úr, Bácskai igazgató úr, Miska bácsi, Miskám, hát te is elmentél! És én még azt sem tudtam, hogy betegeskedsz, és nem tudtam, hogy tudod, hogy elmész, és bánt, hogy a temetésedről is csak utóbb szereztem értesülést.

Kisebb-nagyobb megszakítással két-három éve már hogy írom azt a könyvet, memoárom folytatását, az 1966-tal kezdődő népművelési intézeti éveket, akkortájt ismertelek meg, akkor fedeztem fel benned a kiváló diákszínpad vezetőt, persze hogy folytonosan eszemben voltál, persze, hogy meg-megjelentél a papíron is. Most akartalak megkeresni, hogy az írás vége felé tartok, kontrollálni akartam magam, mint élnék a kezdeti lázas, alkotó évek az emlékezetemben. A műfajteremtő hatvanas évek, meg a hetvenes évek eleje, amikor létrehoztad korszakos jelentőségű szerkesztett népi játékaidat és mesefeldolgozásaidat, a Férjho kéne monnit meg a Makacs menyecskét, melyekkel országos sikereket arattál, és művelődési buszt nyertél az iskoládnak.

Nem akárki ment el! Egy karizmatikus nagy tanáregyéniség ment el, akinek alig volt párja e hazában. Egy sugárzó ember ment el, egy alkotó ment el, akinek jellegzetessége volt a hűség, hűség a pátriájához, hűség szép, nagy családjához, hűség azokhoz az eszményekhez, melyek

gyermekként, ifjúként formálódtak ki benne, hűség a szentesi Horváth Mihály Gimnáziumhoz, melynek évtizedeken át tanára, igazgatója volt, melynek képét maga is formálta.

Sose vetélkedtünk, sose ütköztünk.

Bácskai tanár úr, Bácskai igazgató úr, Miska bácsi, Miskám, hát elmentél! Te is elmentél!

A Kazincbarcikai Nemzeti, Nemzetközi Színhátszó Fesztivál. Szerettem emlegetni, miként is született meg ez a maig funkcionáló nemzetközi találkozó fórum

1971-ben történt, hogy megjelent az Intézetben egy szúrós szemű, fekete hajú fiatalember — ismerős és valamikori tanítvány —, ekkor a Kazincbarcikai Városi Tanács népművelési felügyelője: *Czeplédi Lajos*.

— Mi szél hozott? — kérdeztem.

— Színhátszó találkozó kéne Barcikán. Országos rangú. Pénz lenne.

— És mi végett? — faggatóztam.

— Új fiú vagyok. Szeretnék bizonyítani.

Ő nem így fogalmazott, de rekedtes hangú beszédét hallgatva ezt szűrtem ki.

— Színhátszó eseményre gondolok, mivel engem ez érdekel leginkább. Barcika új város, hagyománya nincs. Ezt most kellene megalapozni. Szándékomat az előjárók is támogatják.

1971-re mi már tele voltunk fesztiválokkal. Minek még egy, morfondíroztam magamban, ha csak, vontam be a hangos gondolkodásba Bicskei Gábor kollégámat, hacsak nem kísérletezünk egy nemzeti fesztivállal, azaz a fesztiválok fesztiváljával. Ilyen ugyanis nincs, és soha nem is volt. Czeplédi hozta ifj. Horváth István nevét, mint olyan személyiséget, aki a megyéhez tartozó Sárospatakon diákként kezdett rendezni. Ehhez a névhez valóban lehet kapcsolni fesztivált. Rövid működése színháztörténeti jelentőségű.

A Czeplédi Lajos ötlötte alapra valóban lehetett hagyományt építeni. S mára nincs, ki vitatná, hogy Barcika a legfontosabb találkozóhelye a magyar amatőr színhátszóknak, s jelentős bemutatkozási fóruma a világ amatőr színhátszóinak. Nem egy rendezői karrier indult már el innen, s nem egy amatőr csoport repült a világ különböző tájára csak azért, mert itt megtetszett egy külföldi szakembernek.

Még jóval a fesztivál előtt együtt utaztam Kamarás Rezsővel, az akkori igazgatóhelyettesével a helyszínre, a barcikai programot kialakítandó. A városi pártbizottság első titkárához és a tanácselnökhöz voltunk hivatalosak. Egyszer csak a tárgyalás közepe táján emlékezővé vált a párttitkár hangja: „Amikor én 1946-ban Szerencsen a színjátszó csoportban játszottam...” A többire már nem emlékszem, csak jót derültem magamban, s megértettem, hogy a magyar nemzeti és nemzetközi színjátszó fesztiválról miért éppen Kazincbarcikán ülésezek és tárgyalok, és miért éppen ez a város válik az amatőr színjátszás kiemelkedő fórumává.

Így történt, legalább is így emlékszem.

Az első kazincbarcikai találkozóról, jó hangulatáról, az új rendezői tehetségekről

Emlékezetemben úgy él ez a találkozó, a jó élményektől megszépítetten, hogy itt mindenki örült a másinak, a bíráló a játszóknak, a játszó a közönségnek. Bagossy László és Lengyel Pál csaknem az ismeretlenségből bukkant elő, egyikük a Baranya megyei Mágócsról, másikuk Miskolcra. Peter Weiss Mockintpot Úr cirkuszi keretben játszódó komédiájával kapta meg a fesztivál fődíját Bagossy László, és egy mimetikus oratóriummal, a Négerek imájával aratott hatalmas sikert Lengyel Pál. Itt mutatkozott be Éless Béla, az ország talán legjobb dokumentumjátékával, a Kubabüvárokkal. Itt élvezhették a nézők az avantgárd és a magyar folklór érdekes ötvözetét, a Magyar Passiót, az Universitas előadásában. Katona János szerkesztette, és Ruszt József rendezte. Itt erősítette meg pozícióját Bacskai Mihály, a Szentesi Diákszínpad vezetője második népi csúfolóval. (Ő maga ugyancsak váratlanul ugrott be az élmezőnybe a Szóljatok Szép Szavak 1971-es döntőjén, Budapesten.) Itt hívta fel magára a figyelmet Merő Béla, a zalaegerszegi Reflex Színpad vezetője, grotowskis rendezésével. Itt találkozhattak a szakemberek Fodor Tamás gondolati érzékenységgű színpadi munkájával is. Étoile című alkotásában — jelzéssel a téveszközzel alkotott — arra a kérdésre keresett választ, mit tehet a forradalmár az „események utáni korszakban”. (Ekkor Angela Davis klubnak nevezték magukat.) Keleti István sajátos stílusa is itt ragyogott teljes fényében. Egy Babits-novella és egy mai riport ötvözetéből alkotta a Magyarok című pódiumjátékát. Kazán Istvánnak, a profi rendezőnek, a

zsűri elnökének a lelkesedése adta meg a fesztivál alaphangulatát. Fantasztikus – mondogatta –, mire képesek ezek az amatőrök! És elemző cikkét is hasonló lelkesedéssel írta meg.

*

Kazán István elemző cikkéből: „Részt vettem a fesztivál munkájában nemcsak a közeledés miatt, hanem azért is, mert meggyőződésem, hogy a műkedvelő színjátszás szabadabb, kötetlenebb újkeresése ösztönözheti a hivatásos művészetet, melyben ma – néhány kivételtől eltekintve – túlsúlyban van a konzervativizmus, az önisméltás, a szürkeség.

A fesztivál híven tükrözte azt a pezsgést, lendületet, amely az amatőrség hajtóereje. Bizonyította, hogy a művészetben nincs egyedül üdvözítő forma és módszer, nem lehet abszolutizálni semmiféle megoldást.”

*

Kedves olvasóm, vedd komolyan, amit Kazán István írt, hogy tudnillik a hivatásos színházművészet, az államilag befolyásolt és ellenőrzött színházművésze bizony konzervatív, szürke, és a sztanyiszlavszkiji szabályok által igencsak behatárolt volt. Ám a mi tehetséges amatőr rendezőink, éppen csak hogy rés nyílt a nyugati falon – a figyelemfelhívásban mi is részt vettünk – gyorsan átslisszoltak azon, és máris kezdtek kialakítani a nekünk szóló mondandóhoz a megfelelő színházi nyelvet. És a teret. Képzeld el, hogy nem beültél hagyományos módon a nézőtérre, hanem sötétben egyenként beengedtek a nézőtérre, s a színész nem színpadon, hanem pódiumon, az orrod előtt játszott, vagy éppen teremről teremre követte a játékosokat. De az is előfordult, hogy téged is bevontak a játékba, részt vettél a színpadi rítusban, vagy éppen brechtesen provokáltak. És mindezt azért tették, hogy véleményformálásra késztesenek, hogy ébredj rá, nem jó az a világ, az a társadalom, melyben élsz. Ne felejtsd, a hetvenes években, a kádári puha diktatúrában vagyunk! A Kazincbarcikán látható legjobb amatőr produkciók mind effélék voltak. Hozzád szóltak, Artaud, Brecht, Brook, Grotowski vagy Jancsó Miklós nyelvén, olyan korszerű színházi nyelven, amilyennel professzionista színházakban eddig nem találkozhattál.

Ne csodáld, hogy az újra éhes fiatalok zárandokoltak az efféle előadásokra és fesztiválokra!

És akik ezt csináltuk, szerveztük, terjesztettük, tudtuk, már akkor tudtuk, hogy ezzel a mi amatőr színpadi nyitásunkkal korszakos jelentőségű változásoknak vagyunk segítő bábái.

Szóljatok szép szavak

1971-ben indult a *Szóljatok szép szavak*-pályázat rádiós sorozata, és tartott 1975-ig. Ennél kiemelkedőbb jelentőségű eseménye aligha volt még a színjátszó mozgalomnak. 600 csoport indult a helyi versenyeken. (Megjegyezzük, hogy Aczél György az első számú kultúráirányító és ideológus ezen időben szólt dicsérően az amatőrökről, történetesen a színjátszók-ról, s nyomában a sajtó is, a rádió is, mindenki foglalkozni kezdett velünk.) Első ízben fordult elő, hogy az Írószövetség támogatását is élvezhette az amatőr színjátszás (Darvas József, az Írószövetség elnöke vállalta a fővédnökséget). Ilyen nagy adási idővel a rádió még soha nem készített elő és nem sugárzott műkedvelő produkciókat. De megközelítő nagyságrendű jutalmakat — művelődési mikrobusz, külföldi utazás — sem ajánlottak fel még eddig színjátszó együtteseknek. A mikrobust történetesen Bácskai Mihály szentesi diákszínpada nyerte meg Férhő kéne mőnni című népi csúfolójával. A sorozat lelke *Asperján György* volt, az író-szerkesztő, aki szerette is, amit csinál. Védte a jó produkciókat, amennyire csak lehetett, a nagyobb húzásoktól, az erőszakos beavatkozásoktól. (Később a Televízió Ifjúsági Osztálya is bekapcsolódott a pályázat közvetítésébe. A következő Szóljatok játszók, regölők! legjobb bemutatóiból tíz előadást rögzítettek képernyőre, melyet aztán sikerrel sugároztak. A megboldogult Pauló Lajos nagy kedvvel és szeretettel alkotta ezt a folklórsorozatot.)

És egy kutatási eredmény

A Szóljatok-sorozat megindulásával egy időben jó Szász János buzgalma és kitartása nyomán – ő az Intézet kutatási osztályán dolgozott – megszületett az első reprezentatívnak mondható szociológiai vizsgálat is az amatőr színjátszó mozgalomról. (Az információkat gépen kódolták, s ez akkor olyan titokzatosnak, sejtelmesnek tetszett.) Szász János alapos munkát végzett, s ezért vizsgálódásának eredményei kortörténeti értékűek. Mire viszont a záró tanulmány elkészült, 1975 utánra, a színjátszás társadalmi feltételei igencsak megváltoztak, mint ahogyan megváltozott maga a színjátszás is, meg a csoportokban zajló közösségi élet is. Az 1970-es évek elején azonban, amikor Szász a vizsgálódást elkezdte, a mozgalommal teljes szinkronításban, megállapításait még minden igazolta.

Ezek közül néhány: a fiatal amatőr számára a színjátszás társadalmi cselekvés, annak a lehetősége, hogy maga is beleszólhat az ország dolgába, s közvetetten bár, de elmondhatja véleményét. A színjátszó csoport próbahelye közösségi hely, ahol semmi mással nem pótolható kommunikáció zajlik. Az amatőr tevékenység önmegvalósítási lehetőség, és kiküszöböli az identitászavarokat.

A hronovi fesztiválon. Találkozás a korszerűnek gondolt gyermekszínjátszással és a felkészülés során alkalmazott módszerrel, a drámapedagógiával

Az első információt és közvetett élményt a korszerű gyermekszínjátszásról és felkészülési módszeréről, a drámapedagógiáról Csehszlovákiában szereztem, 1969-ben *Hronovban*, a csehek nemzeti fesztiválján. Azzal kezdődött, hogy kezembe adtak egy meghívót, Prágából jött, az ottani népművelési intézettől, s arról írtak benne, hogy szívesen látnának egy magyar megfigyelőt a már említett Hronovban, ahol fellép egy olasz együttes is. Ezt a találkozó-fórumot akkor még senki nem ismerte Magyarországon, én tehát úgy döntöttem, hogy elmegyek. A cseh színjátszás nagy múltú. Olasz amatőröket még sohasem láttam, miért ne utaznék, ha az útiköltséget fizeti az Intézet,apidíjat pedig adnak a csehek. Ajánlottam is a Pozsonyban élő barátomnak, *Kulcsár Tibornak*, a kedves tanárnak, színpadvezetőnek és költőnek, akit a Jókai Napokon ismertem meg, hogy jöjjön el ő is. És Tibor jött. Neki köszönhettem, az ő értő cseh tolmácsolásának, hogy oly sok hasznos információ birtokába jutottam.

A látottak élményt nem nyújtottak. Egy előadás viszont felejthetetlen maradt, egy gyermekelőadás, melyet a Brnói Pirkó Gyermekszínpad mutatott be, *Delongova asszony* rendezésében. Ez bizony színjáték volt a javából. Először láttam olyan produkciót, amelyben együtt játszott kisebb gyerek és diákkorú kamasz, mégpedig oly lazán és könnyedén, hogy csak úgy sugározta magukból a színpadi otthonosságot. Ilyen látványra vágytam már régóta. A darabra is emlékszem, Trnka: A kertben.

Ekkor engem már foglalkoztatott a magyar gyermekszínjátszás, tudtam, hogy mi az, ami nem jó benne, de hogy mitől lehetne jobb, azt nem tudtam. Most aztán lelkesedtem. Megtaláltam! Íme az igazi! Így kell csinálni!

Találkozót kértem Delongova asszonytól, és hosszasan beszélgettem *Eva Machkovával*, a prágai népművelési intézet gyermekelőadójával. S a következőkre derült fény: Náluk, a cseheknél, nem lévén ötvenhat, az ő bársnyos forradalmuk idején meg előtte, a Dubcek korszakban szabaddabban járhattak nyugatra, történetesen Angliába, nem tartottak annyira az imperialista fellazítástól, így művelődési kapcsolatuk is intenzívebb volt, mint történetesen a mienk. Így jutottak el, mivel lehetett, Angliába, tapasztalatcserékre, Delongova asszony meg egyenesen Birminghamba, Slade mester iskolájába. Itt tanulta el a módszert, a drámapedagógiát, az improvizációt, amit alkalmazott az említett darab elkészítésekor. Az is kiderült, miután 1968-ban bevonultak hozzájuk a szocialista országok csapatai, mi is ugye, hogy vége a nyugati kirándulásnak. Az is körvonalazódni látszott, hogy a jövőben m, magyarok mintha könnyebben utazhatnánk majd arrafelé, amerre eddig ők. Mindazonáltal, ami angliai ismeretet összegyűjtöttek, ezt készséggel továbbították hozzánk. 1969-től megkaptuk a módszertani lapjukat, a Divadelni Vichodat, s én ekkor kezdtem ismerkedni azzal a metodikával, melynek természetességét, eredményességét megtapasztalhattam a brnóiak kitűnő játékában.

A hronovi utazás után két évvel a Pirkó Gyermekszínpadot meghívhattuk az első kazincbarcikai nemzeti fesztiválunkra. S akinek volt szeme a látásra, és füle a hallásra, igencsak tanulhatott

Kapcsolat az AITA, azaz az Amatőr Színházak Nemzetközi Szövetsége főtítkárával. Hamarosan a szervezetbe is belépünk

Hronovban sor került még egy fontos találkozóra. Hogy fontosra, az csak később tudatosodott bennem. Megismerkedtem Peter Schreiberrel, az AITA akkori főtítkárával. Egy bulletinből már ismertem az AITA, az Amatőr Színházak Nemzetközi Szövetsége szervezetét, s most itt állt, ült előttem és velem egy szimpatikus, markáns arcú, barna hajú, osztrák férfi, rögtön szimpatizálunk egymással, és azon mulattunk, hogy csak mi, hajdani monarchiabeliek köszönünk így, hogy szervusz. Hát akkor, szervusz, mondtuk egymásnak, s megbeszéltük, miszerint Schreiber Budapestre érkezik, és tárgyal hazai illetékesekkel, hogy hazánk is lépjen be az AITA-ba, mivel ez a szervezet csak úgy töltheti be jól szerepét, ha tagjai között tudhatja a szocialista országokat is. Hazajöve lobbiztam ennek érdekében, sejtven-tudván, hogy ebből csak jó származhat. Kapcsó-

lódjunk mi csak minél több szállal a nyugathoz. Az eredmény ismeretes. Az AITA-ba beléptünk, s ezzel a hazai színjátszás nemzetközi tekintélye – ez majd még kiderül – igencsak növekedni kezdett. Színjátszó csoportok és szakemberek utazhattak nemzetközi fesztiválokra, konferenciára, és általában sikerük volt. Amilyen mafla voltam, csak magamnak nem lobbiztam ki egy utat sem.

Maróti Gyula magasabb beosztásba távozik, én meg osztályvezető leszek

Maróti Gyula, az osztályvezető 1971-ben megvált az Intézettől. Már régóta dolgozott kedvenc tervén, a Kórusok Országos Tanácsa megalapításán. Ekkorra sikerült. Ennek lett az elnöke. Befolyásos emberek, pozícióban lévők, a munkáskórusok egykori dalosai is segítettek, olyannyira, hogy a KÓTA alapító oklevelének eszmei értékét jelentős költségvetéssel sikerült megemelni. Valamikor ő is munkáskórusban énekelt – eredeti szakmája asztalos –, innen indult a karrierje, felnőttként viszont egyetemet is végzett, s leendő karnagyoknak művelődéstörténetet adott elő a Zeneművészeti Főiskolán.

Hát ő ment el, s miután elment, látták az időt elérkezettnek az Intézet vezetői arra, hogy az egy művészeti osztályból kettőt formáljanak. Régi sérelmet orvosoltak ezzel. Bánszky Pál ötlete és Ács Miklósné döntése nyomán – a Művelődési Minisztérium beleegyezése is kellett természetesen – létrejött a vizuális művészeti és az előadóművészeti osztály. Az előbbi élére Bánszky Pál került, az utóbbi irányításával engem bízta meg. Ácsné mindazonáltal habozott kevésbé; tartott attól, hogy jelöltje esetleg meg gondolatlanul szól, vagy cselekszik, de legalábbis nem elég körültekintően. Azért is aggodalmaskodott, elfogadnak-e a kollégáim.

A munkatársak azonban úgy gondolkoztak, hogy jobb egy ismert vezető, mint egy ismeretlen. Rólam tudták, ki vagyok, mi érdekel, hogyan gondolkodom. Kinevezésem mindazonáltal meglepetést okozott az intézeti berkekben. Eleddig ugyanis nem fordult elő, hogy ne „kívülről” hoztak volna vezető beosztású munkatársat.

Bánszky szólt nekem a tervéről, jóval a hivatalos közlés előtt, így volt időm gondolkodni, és már gondolkodás nélkül igent mondani. A színjátszás, zene, tánc, tehát az előadóművészeti ágak, ezek kerültek egy szervezeti egységbe.

Úgy vélekedtem, a színjátszáshoz értek, a zenéhez is valamelyest, hiszen zeneművészeti szakiskolát végeztem, néptáncot tanultam a NÉKOSZ-ban, a társastánchoz is konyítok, nem véletlenül működtem tánctanárként egy teljes télen át a Nyíregyháza melletti Varga-bokorban. Vezetői tapasztalattal rendelkezem, az a másfél évtizedes tanári gyakorlat csak nem múlt el nyomtalanul, igazgató is voltam egy évig szakérettségis tanfolyamon, pedagógiai készségemre büszke is voltam, a kollégáimat kedvelem. Már inkább attól tartottam, ismerve a helyzetet, hogy tán még sok is ennyi szakértelem az osztályvezetéshez.

*

Hogy mit jelent „kis hazánkban” a beosztás, ezt mindjárt az első napokban tapasztalhattam. A Szóljatok szép szavak! színjátszó pályázatának kezdettől fogva én voltam a gazdája, tehát a rádiósok szakmai partnere is. Éppen a pályázat előkészítése közben kaptam meg új beosztásomat. Nos, hasonló „rangú” rádiós kollégám, Faggyas Sándor immáron melegebben szorongatta a kezemet, tekintete ezt sugározta: na látod, most lettünk hasonlóak, és rögvest engedte magát meggyőzni egy-egy „rázósabb” műsor közléséről, olyanról, amelyről korábban vitatkozni sem volt hajlandó. Kinevezésem után megyei és országos tanácskozásokra is hívták; tartak előadást elvi kérdésekről, a közművelődés és az amatőr mozgalom társadalmi problematikájáról. És bátran beszélhettem, hangfogó nélkül, különösen, ha a Rákosi-korszakból ideszivárgó hatásokat elemezhettem. Ilyenkor pupilláim kitágultak, hangom átforrósodott, miközben élveztem, hogy minderről már szónokolhatok. Védett a beosztás.

Osztály(vezetői) program. A kollégákról meg az irányításról

Engem izgatott az osztályvezetéssel járó újfajta munka, s noha aggályos természetet örököltam, kétség most mégsem gyötört. A művészetet minél szélesebb körben teríteni! – ezt írtam a „lobogóra”. Osztályvezetői programnak is tekinthetem, gondoltam, s egy cseppet sem zavart, hogy ilyesmit már korábban is leírtam, csak akkor úgy hangzott, hogy „popularitás”. Épp ekkor gyűrűztek be az európai művelődési-művészeti áramlatok, a popzene megannyi hulláma és az avantgárd színjátszás; kedvezett az idő a folklórnak, mozgalmá válhatott a Röpi Páva!, máig tartó értelmiségi divattá a táncház. Felülről indult, de társadalmi szükséglet tette népszerűvé a „drámajátékot” vagy kreatív drámát, mely egyszerre vált pedagógiai módszerré és a gyermekszínjátszás elixírjévé.

A táncházhoz táncház-muzsika is szükségeltetett, az avantgárd színjátszáshoz meg kreatív tréning. A népművészet reneszánsza ráirányította a figyelmet a gyermek-néptáncra és a népi gyermekjátékokra.

Osztályvezetői kinevezésem és programom egybeesett a jó széljárásal. Számba vettem tehát a teendőket; mi új feladat hárul ránk, a hivatalból mozgalmirányítókra és metodikusokra. És sorolom: az iskolarádió, diaporáma, lemezlovas-képzés, formációs tánc, társastánc, versenytánc, pantomim, a vers- és prózamondás módszertani segítése, menedzselése és az ezekkel kapcsolatos vizsgálódások. Továbbá pályázatok hirdetése, gyermekszínháték, népi gyermekjáték, dokumentumjáték, nemzetiségi tánc, szóló tánc-koreográfia témakörökben. Kísérletek indítása szakmunkásképző intézetekben, munkásszállásokon.

Hittem, olyan törekvéseket, emberjobbító kedvteléseket segítek majd, melyek színjátész érdeklődésen túli szívbeli ügyek, mint a népművészet népszerűsítése, a hagyományörzés ápolása, a valóságfeltárás, kutatása az okoknak, mely mind arra vár, hogy immár beosztásomból eredően is, tekintélyemmel ápoljam, védjem, terjesszem. Ismét előtört belőlem a misszionárius. Ha nem is kötött érzelmi szál a felelősségemre bízott művelődési törekvéshez vagy művészeti ághoz, szorgalmasan agitáltam magam, mondván, fontos a formációs tánc is, ilyen és ilyen szakmai újdonsága miatt, és fórumot kell biztosítani a diaporámának, mert kísérleti állapotban lévő művészeti ágazat, és helye van az osztályon a pantomimnak is, mert többek között kiegészítő eszköze a színjátszásnak, és a lemezlovasképzés sem maradhat el, mert valakinek csak csinálni kell azt is.

Új munkatársak az osztályon

Miután osztályvezető lettem – s most túl is jutok a fent jelzett korszakhatáron –, már nemcsak kaptam a munkatársakat, de hoztam is. Bicskei közbenjárására, de már az én közreműködésemmel került a színjátszás bizonyos ágazatainak gondozására *Máté Lajos*. Profi rendezői pályát hagyott maga után kiábrándultan, s jött hozzánk. Mindent megtett, de lelkes nem volt. Szívesen hívták zsűrizni, mivel tudott oldott hangulatot teremteni. Igazán hasznos munkát az Amatőr Szín-

latszók Nemzetközi Szövetségében végzett, mint hazánk képviselője. Ő lett a Lajos, külhoni szakemberek kedvence. Sármosága, játékos ironiája gyümölcsözően érvényesült.

Éless Bélát, ezt a közgazdász végzettségű népművelőt, a Tatabányai Banyász Színpad alapítóját, a tehetséges rendezőt én hívtam. Gondoltam, jól kiegészíti Bicskeit és Mátét, akikben igencsak volt hajlam a könnyedségre, nagyvonalúságra, mondjam, linkségre – másfajta szemléletével és életfelfogásával. Hajtós, sikerre szomjazó, teljesítményorientált fiatalember – mondtam a főnökeimnek. És még párttag is. Éless Béla igen jól dolgozott. Néhány év múlva aztán elment. Valószínűleg azért, mivel az osztály, ambícióinak kieléséhez nem adott elég lehetőséget. És magányosnak is érezte magát Bicskei és Máté mellett.

Jó kollégám volt Emődi Györgyi, aki a kórusügyek előadója lett, miután Maklári elment a Zeneakadémiára. Kedveltem és becsültem. Nemkülönbén Keszler Máriát. Munkája nyomán újraéledt a gyermektánc és a népigyermejkjáték-tevékenység valamint a nemzetiségek népművészete.

Említem szeretettel Vadasi Tibort, aki a táncház-mozgalommal foglalkozott, Wilpert Imrét, aki az amatőr popzene ápolására érkezett, nyomában Berki Tamást, a nagy jazz-muzsikust és Guller Jánost, aki a társastánc, versenytáncnak lett a felelőse.

*

Elővettem egy akkortájt fogalmazott dolgozatomat, melyben arról elmélkedem, milyennek képzelem el az ideális intézeti szakembert. Legyen vezető egyéniség, tudjon szervezni, ismerje a szakmáját elméletben és gyakorlatban, értsen a metodikához, és bizonyítson tanári erényeket, oktasson, vizsgálgtasson, és vezessen kísérletet, ha szükséges, írásban is fogalmazza meg gondolatait.

Természetesen tisztában voltam vele, hogy egy embertől mindez el nem várható, éppen ezért írásban rögzítettem, hogy munkatársaim közül ki mire képes. Vásárhelyi jószántából nem fog tanulmányt írni – olvasom az egykori feljegyzésben –, de képes arra, hogy a néptánc-mozgalom mozgatója legyen. Kaposi Edit bármilyen elméleti munka terhelését elbírja, tehetségpocskolás tehát a versenytánc szervezési munkájával gyötörni. Lénárth Elek pompás organizátor, jó fúvószenekari szakértő, de nem vár-

ható tőle szociológiai felmérés. Emódi Györgyi szervezőnek igen kapkodó, de gyakorlati metodikusnak kiváló, e minőségben kell hát tehetségét gyümölcösöztetni.

Demokratikusan próbáltam irányítani

Demokratikusan próbáltam „kormányozni”, már amennyire az adott konstrukció erre lehetőséget adott. Ezt a demokratikus stílust magától értetődően „vezettem be”, mert így láttam hajdan a NÉKOSZ-ban, és így gyakoroltam vezetőként irodalmi színpadi csoportjaimnál. (Ezt a demokratikus stílust ne tekintsük azonosnak a „demokratikus vezetéssel”, hiszen a hivatali rendszerben felülről lefelé épülő hierarchia érvényesül. A vezetőt kinevezik és nem választják, a koncepciót nem tervezik és nem lent formálják.)

Más modellel nem rendelkeztem, természetesnek tekintettem hát, hogy osztályvezetőként is hasonlóképpen cselekedjek. Az osztálytervezetkekhez ragaszkodtam, úgy, mint öngazgató fórumhoz. Rendszeres időközönként találkoztunk. S mert tabu téma nem létezett, mindig mindent megbeszéltünk. Ami határozatot közösen hoztunk, azt tekintettük érvényesnek, az lett a számon kérhető. A gyanítgatás miazmáival szemben még időben sikerült szérumot találni; a személyes és egyéb jellegű konfliktusok, ütközések okait közösen elemezzük, s ha vitás kérdések merültek fel, azt együtt beszéltük meg. A jutalmazásból sem csináltam titkot. Tudtam, hogyne tudtam volna, hogy a jutalomosztás a manipulálás egyik eszköze. Ennek segítségével valakit, valakit ki lehet emelni és meg lehet alázni, lehet diktatúrát gyakorolni és gyűlölséget kelteni, különösen akkor, ha az aktus, rejtélyeskedő körülmények között zajlik. A szakszervezeti bizalmival elkészített tervezetet az osztály nyilvánossága elé tártam, és megindokoltam, hogy kit miért és mire javasolunk. Az is előfordult később, amikor nemszeretem fiú lettem, hogy a közösen megbeszélt javaslatot valaki az igazgatóságon felülbíralta; ilyenkor éghettem magam is.

Az osztály időközben és időnként, a jó feltételek szerencsés egybeesésének eredményeként, békés sziget benyomását keltette. Valószínűleg azért, mert alkotó fajtájú emberek kerültek egymás mellé, akiknek nem volt okuk a másokra féltékenykedni, és mert uralkodott a tolerancia az említett demokratikus vezetési stílus.

Mindez persze másként alakult volna, ha érdekeink egymás elleni cselekvésre készítetnek minket, és elfelejtem, amit tanárként mindig vallottam, hogy a lent lévőknek, akkor a diákoknak, mindig igazuk van, még akkor is, amikor nincs.

Rencz Antallal dramaturgiát írunk

Ekkor kezdtük fogalmazni azokat a dramaturgiai dolgozatokat, melyekből 1971-re kötet lett, *A pódiumi színjátektípusok dramaturgiája*. A többes szám Rencz Antalra vonatkozik, a bölcsészetet is végzett jeles rendezőre. Mindkettőnket megérintett Székely György színjátektípusok leírásával foglalkozó könyve, s ennek hatására döntöttünk, hogy el kellene végezni az amatőr mozgalomban létező úgynevezett pódiumi formák dramaturgiai meghatározását, rendszerezését. Székely György a színháztörténetből vett példák segítségével, illetve azok leírásával bizonyította, hogy minden színjátektípus társadalmi igényből született, s addig élt, míg az éltette. Ha funkcióját elvesztette, ármenetileg vagy véglegesen meg is szűnt.

Székely György tételét fogadtuk el kiindulási alapnak. Így jutottunk arra a felismerésre, hogy a hatvanas évek magyar amatőr színjátszásában végbemenő korszakos változást a társadalmi mozgás indukálta; a színjátekok létrejöttét is, az ún. irodalmi színpadot, a lírai oratóriumot éppúgy, mint a pódiumjáték többféle fajtáját, beleértve a dokumentum- és riportjátékot. A kötet bevezetőjében ezt írtuk: „rendszerező munkánk alapja a színi gyakorlat: nem az írott irodalmi anyag, hanem a színi előadás, a színjáték, azaz a színi élmény. Elemzésünk a színjáték sajátosságait igyekszik mindenekelőtt feltárni, éppen ezért az irodalmi anyagot, a műfajt is csak a színi gyakorlat alapján tesszük vizsgálat tárgyává.

Az utóbbi néhány évben számtalan új színjáték született, nem egynek most formálódnak végleges jegyei. A folyamatot kellett szinte megállítanunk, hogy rögzíthessük a lényeges színjátékjegyeket, hogy rendszerbe foghassuk a gyakorlatot.”

A kötetet senki nem bírálta felül. Minthogy az amatőr színjátszás pódiumi jellege, ennek következtében dramaturgiája sem változott, a kötet megállapításai nem vesztek érvényességükből. A színjátszó-rendezői képzéseknek tananyaga lett. A pódiumi rendezés eszerint történik ma is.

Új korszak a rendezésben. Megszületik a Vári Színpad. Avantgárd volnék?

1968-ban már a Várban a Szentháromság téren rendezek, abban a szép neogótikus palotában, amely akkor a műegyetem villamosmérnök hallgatóinak a kollégiuma.

1967-ben megjelent egy fiatalember a munkahelyemen, *Lőrincz Endre*, s azt mondta, kellene nekik egy rendező, s hogy ők tízen, műegyetemisták, villamosmérnök jelöltek szívesen mondanak verset, prózát, de szeretnének bemutatkozni együttes produkcióval is, hogy közönségük van, mivel a kollégiumban csaknem ezer fiú lakik, van irodalmi presszó, ahol felléphetnek, s van próbára alkalmas termük is. Kellene hát egy rendező.

Somlai Pali mondta, menj fel, nézd meg, azért ez nagy lehetőség, egyetemistákkal dolgozni. Jőmagam vállalt vontam, mért ne, mondtam, aztán felmentem, megszerettem őket, ők meg engem, így aztán megalapítottuk a Vári Színpadot. Ezen a néven alkottam tizenöt éven át.

A Vári Színpad alapítói: *Lőrincz (Nyúl) Endre, Bezdán József, Borköles Erika, Elek Gyula, Lévai László, Páll István, Szolcsánszky Veronika és Vass Ágnes*. Mindjárt 1968-ban csatlakozott a színpadi társasághoz *Cserna Csaba, Sal Zsuzsa, Tomcsányi Katalin és Torma Mária*, 1969-70-ben *Básta (Karsai) Gizella, Boda Béla, Fűri Eszter, Kőhegyi István és Szintai Péter*

Versősszeállítással kezdtünk, s 1969-ben egy Ady-műsorral máris sikert arattunk a székesfehérvári pódiumfesztiválon. 1970-ben pedig, reveláció gyanánt ünnepelték a *Perlő ének* című lírai oratóriumunkat a Balasagyarmati Irodalmi Színpadi Fesztiválon.

*

Visszatekintgetve a múltra, az életemre, úgy gondolok ezekre az évekre, hogy is mondjam, szóval jó évek voltak, alkotó évek voltak. Szerettem bennük élni. Mindenekelőtt azért, mert sikerült olyan korfaggató alkotásokat létrehozni, melyek vonzották a közönséget, a hatalom ellenében vonzották a közönséget. Ne felejtjük, állami tisztviselő voltam, mameluk is lehettem volna, mint az Intézetben nem kevesen. De engem az avantgárd rendezők közé sorolt be Nánay István, Koltay Tamás kritikája, három művemet is támadott a hatalom. És erre büszke vagyok, noha akkor féltem.

Akként vélekedtem, hogy a jó dráma művészet szükségszerűen ellenzéki, a dráma művész a korszak ellentmondásait fogalmazza meg, a problémákból alkot drámai konfliktusokat, hatni csak így képes. Emiatt az alkotónak

nem feltétlenül kell szemben állnia a renddel, de feltétlenül kritikusan kell szemlélnie a rendet. Másként nem láttathat, gondolkodtathat, másként nem tud tükröt tartani.

És ennél sose adtam alább. Az életet felelősséggel éltem meg, s úgy tartottam, a művész nem is tehet mást, mint hogy alkotásaival tükröt tart. S még csak skizofrénnak sem kell lennie. Tisztviselőként pedagógus voltam, s pedagógusként meg művész.

*

Előkerült néhány korabeli fotó, amely akkor készülhetett, amikor rendeztem. Az instrukció átadásának azokat a pillanatait kapta el a fotós, amikor a szándék, hogy mit kívánok a játékostól, olyan érzékletesen jelenik meg a mimikámban és a gesztusokban, hogy már-már félelmetes vagy éppen nevetséges. De visszagondolva a hajdani rendezéseimre, miközben azokat egybevetem a mostaniakkal, azt kell mondanom, hogy jellemzőek, miközben azok a képek sem véletlenek, melyeken vigyorgok vagy a lábam az asztalon látható.

Szerettem próbálni, mivel szerettem az én váris társaimat, szerettem, amikor parodizálják a gesztusaimat, meg magát a darabrendezést. Szerettem velük fröccsözni a próbák szüneteiben, szerettem nézni a vidámkodásaikat. Többen, Cserna Csaba, Bezdán Jóska, Boda Béla, s már nem is tudom, hogy kik még, de prima paródiákat készítettek. Ők lettek az évfolyam-bulik népszerű előadói.

A Perlő énekről, a rendezés hogyanjáról

A Perlő ének Bicskei Gábor szerint abba az akkor formálódó színjáték-kategóriába tartozott, melyet rituális vagy szertartásszerű oratóriumnak neveztek, s amelynek jellegzetessége, hogy közösségi gondolatot, még inkább akaratot fogalmaz meg konkrét sztori nélkül, de minden olyan zenei és képi eszköz igénybevételével, mellyel képes az üzenetet a nézőbe szuggerálni. Az Artaud-féle színház eszközeiről van szó, melyet ekkor használtam először. De miként később is, tudatosan törekedtem arra is, hogy a magyar népi szertartások és egyházi, főként protestáns rítusok elemei segítsék a színjáték megjelenítését. Az említett Bicskei Gábor ezt írja. „A Vári Színpad Perlő énekében az együttes úgy „perel” a névtelen tömegért, hogy megidézi a történelemnek nem az egyén, hanem a nép számára fontos momentumait, nagy győzelmeit és nagy veréseit, kollektív örömeit és kollektív

bánatait, s mindezt egyrészt úgy teszi, hogy egyéni arcok alig-alig villannak fel a színen, másrészt a színpadi tömeg, ha pillanatnyi mondanivalója úgy kívánja, zsoltárt énekel, dokumentumszöveget mond, s verset kórusban, ha kell, térdel, csoporttá fonódik, kezeit egymásba kulcsolja, mert nincs más kapaszkodó, csak a másik keze, széttárt ujjakkal valahonnan fentről kér jobb sorsot, összeszorított ököllel fenyegeti meg sorsának általa talán nem is ismert kialakítóit.”

A műegyetemistákban jó partnerekre, barátokra leltem, lévén ők a korszak érzékeny és nyitott gyermekei, akik azonosultak az én világlátásommal, történetesen azzal a mondandóval, amit abban az időben a legfontosabbnak tartottam megfogalmazni; hogy a kisember a hatalmi manipuláció tárgya, mindig vesztes, mindenképpen áldozat, a lázadás tehát elemi joga.

Olyan fontos lett számomra a rendezés, mint debreceni korszakomban. Szenvedéllyel dolgoztam, és termékenyen, szerkesztettem, írtam, rendeztem, újfajta próbatechnikát vezettem be, annyira feszített a közlésvágy. És közben a színpadosok, mondhatni közösséggé váltak. Lehet, hogy az együtt töltött évtizednek ez a legnagyobb eredménye?

Ennek a színjátéknak a pódiumra vitele igazi együttes munkát igényelt. Az oratórium egyéni tündöklésre nem adott módot. Hamar rájöttünk, ezt a színjátékot maximális belső fegyelem nélkül megalkotni lehetetlen.

Az előadások előtt félórával alapos bemelegítő gyakorlatokkal kezdünk, kórusszövegek mormolásával, tehát teljes testi és lelki készenléttel. Ily módon a szereplők a közönség előtt már nem elkezdték a játékot, hanem – belülről legalább is –, folytatták. Alapkövetelmény volt, hogy mindenki úgy azonosul, olyan hőfokon a művel, mintha ő mondaná, mozogná végig egyedül az egészet. S mert szerették azt, amit csináltak, tudomásul vették, hogy a művészet gyakorlása nálunk önmegtartóztatással jár, időleges aszkézissel. Törvény lett, hogy az előadás előtt alkoholt nem fogyasztunk, nem dohányozunk, mértékletesen étkezünk, hogy kötelező az előadás előtti órában a légző- és mozgásgyakorlat, a kollektív memorizálás, a belső koncentráció.

Közösen alkottunk, közösen vállalt felelősséggel. Ekkor is és máskor is. Így lett belőlünk közösség. Hatása ötven év múltán is kitapintható.

Itt kell megjegyeznem – Cserna Csaba, az egyik előolvasó lektor figyelmeztet –, hogy huszonnég évvel később Perlő Ének címmel két régi színpados, Torma Mária és Ferke György kötetet szerkesztett a Vári színpad színjátékaiból. És hogy ez nem lehetett véletlen, miként az sem, hogy

Torma Mária bevezetőjében ezt írta az egykori rendezőről: „Détében mi, színpadjának egykori tagjai nemcsak az országban-nemzetben gondolkodni tudó néptanítót ismerhettük meg, de azt a közösségkovácsoló pedagógust is, akinek működése számunkra személyes kapcsolatot jelentett a magyar irodalommal..”

A egykori színpadosok, ma

Többen máig együtt vagyunk. Előre tervezett rendszerességgel össze is jövünk. Hogy kik: Bezdán József, Torma Mária, Cserna Csaba, Bajzik György, Boda Béla, Juhász Emőke. Akikkel ritkábban: Elek Gyula Juhász Imre, Kőhegyi István, Thész Gabriella, Bajnóczy Gábor, Szucsák Klára (Bajnóczyné), Szintai Péter, Ferke György, Kosaras Ferenc, Lévai László, Marosváry (Borköles) Erika, Vinkovits (Füri) Eszter, Horváth László, Révész György. Többségük Budapesten, néhányan vidéken. Jelesebb alkalomkor a távollevők is köztünk. Az említettek, az egy Thész Gabi kivételével – ő a Rádió gyermekkórusának vezető karnagya – mérnök végzettségűek, többen aktívak, mások nyugdíjasok vagy nyugdíj mellett foglalkoztatottak, van köztük vállalkozó, mérnök-tanár, külföldön dolgozó. Cserna Csaba, aki Frankfurtban dolgozik, 1982-től egy ideig profi színész a Kaposvári Csiky Gergely Színházban, mellesleg kitűnő előadóművész, Bezdán József, aki vezető beosztású mérnökként ment nyugdíjba, jelenleg is játszik a Dunakeszi Pincészházban, tehetséges karakterszínész, Torma Mária ismert előadóművész lett, s ő kezdeményezte jó húsz évvel ezelőtt, hogy jöjjenek össze a régiek, miként Ferke György, hogy hozzunk létre alapítványt. Így született meg a Játszó Ember Alapítvány, amelyre alapozódott a Kuckó, az a fórum, amelyen havi rendszerességgel megjelennek a rég színpadosok és más régiek és most már a hozzájuk kapcsolódó újak. És akkor szólok még Karsai Giziről, a kiváló pantomimművésze, aki Básta Gizi néven a mi színpadunknál kezdett.

A színpadosoknak ez az első garnitúrája, a Szentháromság térhez kapcsolódók, mind elmúltak hatvan évesek, többen nagyszülők, de mind megőriztek magukból valamit a régiből, még mindig tudunk alkotni – időnként szerkesztett műsorral állunk a közönségünk elé –, még mindig tudunk lelkesedni a másik művészetéért, akik együtt vagyunk, tudjuk egymást szeretni, tudunk aggódni, ha csapat már nem is vagyunk, de közösség igen.

Lehet, hogy jól dolgoztunk valamikor?

Kösa Vilmáról, a feleségről meg az anyáról

Míg én röpültem – a kifejezés metaforikus, benne van a fogalomban a vonatozás is – Lengyelhonba, Csehszlovákiába, Szovjetunióba, Kubába, hivatalosan, tapasztalatszerzés céljából, s hörpintettem az új élményeket, mit tehettem, itthon kellett, hogy hagyjam a feleségemet a gyerekekkel, a munkával, a gondokkal. Csak a lelkifurdalást vittem magammal, mert hogy azért én tudtam, hogy ebből a Pestre-jövetelből, az állásváltoztatásból következően eleve ő húzza a rövidebbet. Ilyenkor meg, amikor még a háttérben sem vagyok található, történetesen külföldön vagyok, vagy Magyarországon ugyan, de vidéki tanfolyamokon, akkor végleg az ő vállára zúdul minden teher.

Mindazonáltal, ahogy írtam, jól éreztem magamat, s ez jelesül köszönhető volt annak, hogy harmóniában éltünk a családban, annak, hogy a gyerekeink, az általános iskolás Ágnes és az ebben az évben érettségiző Laci fiuk nagyobb konfliktus nélkül élte iskolai életét. Laci eredendően derűs személyiséget örökölt és sokféle tehetséget, éppen most érettségizett a zenegimnáziumban és simán vette a lépcsőket, főiskolás lett a bőgőtanszéken, közben beatzenekarban is játszott. A kislányunk Ágika, aki rendkívül bájos és szorgalmas és nem mindennapi módon fogalmazó, sokáig mellettünk maradt – diákkorában arra a színpadra járt, melynek én voltam a rendezője –, mellettünk maradt, míg csak férjhez nem ment. Igazság szerint férjjel, két gyerekkel, két unokával is mellettünk van.

Nem lehet nem elmondani, hogy Kösa Vilma többször került kórházba – nyilván, a lakóhely- és munkahely-változások okozta folyamatos stresszek következtében –, s operálták vakbélgyulladás, nyálkő-gyulladás, csonthártyagyulladás. Mindig hamar felépült. De egyszer 1969-ben, amikor beköltöztünk a Jégverem utcába, nos, ekkor olyan baja lett, hogy hónapokig kellett otthon maradnia. S hogy örültünk, hogy ott-hon, s nem másutt, kórházban például!

*

Kösa Vilma itthonlétre kényszerítve, de már gyógyulóban írta 1969. július 28-án az alábbi bejegyzést Ági lányunk naplójába:

„Lacika már egy hete Bulgáriába utazott. Még nincs róla hírünk. Első önálló külföldi útja. Aggódok és örülök. Tágul a világ, nőnek a horizontok. Mondjam, hogy én Szoboszlóig jutottam el annak idején! Csak baja ne legyen! Ágika alszik, itt Budapesten, a Jégverem utca 8-ban, a saját lakásunkban. Úristen! Nem is tudják ők felfogni, micsoda utat tettünk meg

ketten! Anarcsról és Szamosszegről, a homokból, a porból a Várhegy lábáig. Ők nem tudják felfogni. Csak az én lábaim érzékelték, s lebénultak márciusban. (Hónapok után kezdett tudni újra járni) Le, mert már én is kezdtem megfeledkezni az „útról”.

És most itt élünk, s örülünk az életnek. Csak Lacinak baja ne essék! Csak egyikiünknek se essék baja!

Agika nagyon szépen fejlődik. Csinos, bájos. Egyéniség. De nem könnyű egyéniség. Hogy tud veszekedni! De kedves, szereteti magát. Nyugtalan, örökké menne. Programokat készít magának s nekünk. Mi statisztálnánk is, de nem érünk rá. Tibike sokat dolgozik. Mondhatnám, igen sokat! De kedvét leli benne. Szép munkája van. Szívvel, lélekkel csinálja, s nagyon örülök neki.

Debrecen. Gyermekeim! Nektek gyermekkor volt, nekem az Ifjúság. Szép és rút, jó és gonosz, szegény és gazdag.

De ti már pestiek vagytok, vagy legyetek azokkal.”

Hétvégi telket vásárolunk Nagykovácsiban

Ez a mi Ágnes lányunk ott lakik, azon a telken, amit ekkor, 1971-ben vettünk a Nagykovácsi Önkormányzattól, amikor éppen parcellázta a temető mögötti területet. A vásárlás történetét leírom, tipikusnak tartom ugyanis, meg jellemzőnek is a korszakra, a mechanizmus időszakára, meg összefügg az Intézettel is.

Ott kezdődik a történet, hogy mi szerettünk gombászni. S egyszer eljutottunk Nagyovácsiba. És nagyon megtetszett a sváb falu meg a páratlan vidék, és hogy innen nincs tovább. Közút sehová sem vezet. Jó volna egyszer itt telket venni – vágyakoztunk. Aztán halljuk ám, hogy az önkormányzat parcellázik. Kétszáz négyszögölenként árusít. S hogy 8000 forint volna. Az egész. Hogy miként jött szóba, nem emlékszem, de mondom egyszer kollégámnak, Bicskei Gabinak, hogy mit hallottam, s milyen jó volna megcsípni egy parcellát. Hallod, azt mondja, én alighanem ismerem ezt a férfiút, a tanácselnököt, itt voltam a budai járásnál népművelési felügyelő, de ha én nem is, ismeri a csoportvezető, aki meg jó barátom! Úgy hallottam, nagy piás a tanácselnök, KISZ- titkár volt korábban. Viszünk vodkát.

Nos, Gabi a talajt előkészítette, s egy délelőttön kivonultunk Kovácsiba, hármasban, a csoportvezető, Gábor és én. És mire az elnöki szobában a piát megittuk, már ki is jelöltük a térképen az alkalmas parcellákat. Bicskei Gabi is, én is. És még szereztünk egyet *Csutoros Sándornak*, a szobrásznak meg még egy havernak.

Így történt. Az első Szovjetunióból exportált faházikó, méhészháznak mondták, 12 négyzetméteres, a miénk volt a domboldalon. Építkezni csak később kezdtünk, 1977-ben. Ekkor még pénzünk sem lett volna hozzá.

1972–1975

A hatalom félve az úgynevezett „fellazítástól”, adminisztratív eszközökkel is fellép a nagy közönségtáborral rendelkező amatőr színházak ellen • Az 1974-es kazincbarcikai fesztivállal le is zárul az amatőr színházak nagy korszaka • Vitányi intézeti működésének kezdetei • Híradás a drámapedagógiáról • Pedagógiatörténeti esemény • 1972-ben egymástól függetlenül számolunk be – Mezei Éva és én – külföldön szerzett ismereteinkről a pécsi gyermekszínház fesztiválján • Az amatőr versmondás reneszánszát éli, a Televízió és a Rádió jelentős műsoridőben közvetíti az általunk szervezett versmondó találkozokat • Egy korabeli jelentés alapján szó esik az előadóművészeti osztályon zajló munkáról, mi új születik a zenében, táncban • Sikerek és támadások közepette ekkor alkotom a legjobb műveket a Vári Színpadon • Az Anyanyelvi Konferencia és a Nyelvünk és Kultúránk • És a családom.

Megtorpant a gazdasági reform. A kultúráirányítás egyfelől nyit az ifjúsági kultúra irányába, másfelől meg adminisztratív eszközökkel él. A jelenség mögött a hatalmon belüli konfliktus áll.
Helyzetünk az Intézetben

Ekkortájt torpan meg a gazdasági reform, Nyers Rezsőt, a reform elindítóját félreállítják, de a kulturális reform hívét, Aczél Györgyöt nem. A Biszku Béla nevéhez kapcsolódó reformellenes, kemény vonalas irányzat képviselői erősíteni kívánják a gazdaságban a tervutasításos szisztémát, a művelődésben pedig, a konzervativizmust. Mivel a végrehajtó hatalomra ők gyakorolják a nagyobb befolyást, elérik, hogy az adminisztratív intézkedések elérik a kultúra otthonait is, tiltanak. A belügyi szervek érdeklődése kiterjed az amatőr színházakra, megfigyelők szállják meg a művelődési házakat, a tanácsi hatóságok pedig, központi intencióra produkciókat tiltanak be, vagy eleve nem adnak ki játszási engedélyt..

Nos, ekkor, ebben az időszakban a mi intézeti létünk is megnehezedik, nem egy alkalommal kínossá, nemegyszer szorongatóvá válik. Többször felszólítanak, hivatalból mondjunk véleményt előadásokról, az előadások ideológiai-eszmei mögötteséről, döntsük el, mi játszható és mi nem. Tilos

Mrozek-, Beckett-, Ionesco- drámát országos találkozón bemutatni, de erről nyilvánosan szólni nem szabad. Hivatalosan, írásban rögzítetten ugyanis tiltott szerző nem létezett Magyarországon. De voltak másféle problémák is. Az Orfeó társulatot például egy Magyar Ifjúság-beli cikkben az ifjúság erkölcsi megrontásával vádolták – kommunában éltek egy darabig – és ultrabalossággal. Ez országos botrányt kavart. Fejeket követeltek. És az egyedi jelenségből hamis következtetéseket vontak le, és az adminisztratív hatalom elvárásának megfelelően torzították is. Baj van a színjátszó mozgalommal, híresztelték, mivel az ultrabalos és burzsoá ellenzék oda fészkelte be magát. És már mi is célpont lettünk az Intézetben. Engem is figyeltek.

Ekkor érkezik Aczél György embere, az új igazgató, Vitányi Iván

Vitányi Iván 1972 szeptemberében érkezett az Intézetbe. Igazgatónak. Mindenki úgy tudta, Aczél György embere. Felsőbb döntés született, hogy az Intézet profilját bővíteni kell, csatoltassék ide a művelődéskutatás is Ennek vezetésére meg tudós ember kelleltik, aki eme területen már eredményeket ért el. Ezért is eshetett a választás *Vitányi Ivánra*. Acsné az új területtel való foglalkozást nem ambicionálta, elfogadta hát az említett férfiút egyszemélyes felelős vezetőnek, de kiharcolta, hogy régi területét továbbra is ő igazgassa. A helyzet szokatlannak és bizarrnak látszott: nem igazgató és helyettese, de nem is főigazgató és igazgató. Igazgató-igazgató viszonylatban dolgoztak.

A *Vitányi-féle* művelődési program az *Aczél György-féle* hivatalos pártirányítással megegyezően nyitott az „ifjúsági kultúra egésze” felé. Az Intézet figyelme ezen túl tehát ki kellett, hogy terjedjen a pop, az avantgárd, a folklór területeire is – és mi ennek örültünk –, azaz minden olyan művelődési jelenségre, melyet a konzervatív irányzat, a szakszervezetekkel megtámogatott *Biszkú-féle* irányzat leradírozott volna.

Vitányi Iván pénzt, státuszt hozott magával, a művelődéskutatásra elsősorban, de a mi osztályunk számára is. Így aztán gyarapodhattunk három új előadóval, *Lévai Júliával*, aki népzenevel foglalkozott, és a már említett *Vadasi Tiborral*, a táncház-ügyek felelősével és *Éless Bélával*. Mindazonáltal *Vitányi Iván* igazgatói kinevezésével nyitottabbá vált az Intézet, történetesen maga az igazgató volt az, aki ügyes taktikázással

megmentette az említett Orfeo együttest a teljes ellehetetlenüléstől. (Az én *Azután* című vári színpados produkcióm is neki köszönhető, hogy nem került betiltásra, miután politikailag támadták az Országos Tatabányai Munkás Fesztiválon.)

Vitányi Iván az első évében kitűnő pártközpontos kapcsolatai – Aczélhoz volt bejárása – révén nyújtott bizonyos biztonságot, liberális vezetési módszere révén meg valamiféle szabadság-illúziót. De bizonyos jelenségek már előrevetítették annak a veszélyét is, hogy liberalizmusa autokratizmussal keveredik. Ahogy ez be is következett 1975 után.

*

Tetszett, hogy Vitányihoz mindig mindenki benyithatott, ha ráért fogadni az illetőt. Mintha még élvezte is volna fontosságát; mentek hozzá álláskeresők, régi ismerősök, bajba jutottak, panasztevők, feljelentők, egyszer az egyik amatőr színpad hivatali vezetőjével futottam össze Vitányi előszobájában, aki azért jött, hogy panaszt tegyen, miként vágtuk el csoportjukat a továbbjutástól, de tanítványok, szakmai konzultánsok, kutatók is, akikkel együtt kutattam, egy témában, aztán hivatalos fórumok képviselői és így tovább. Olyanok is hozzá fordultak, akiknek az ügyét alacsonyabb fórumon is el lehetett volna intézni. Ilyenkor nem azt mondta, hogy tessék ehhez és ehhez menni, hanem ő közvetített. Így aztán gyakorlattá vált, hogy mindenki átnyúlt a másik feje fölött, aminek következtében az információk vagy elakadtak, vagy elferdültek, vagy ködbe burkolóztak. Velem is megesett, hogy csak utóbb szereztem tudomást hírekről, melyeket elsődlegesen velem kellett volna közölni, vagy nem nekem szóltak olyasmiről, ami engem érintett, hanem a feljebbvalónak. A szemtől szembe tisztázás kiment a divatból.

Vitányi az egyik hozzá közelálló emberét, hölgy-kutatótársát osztályunkon helyezte el. Az információáramlásnak így módon ki is alakult a közvetlen útja. Az illető vitte-hozta. Így aztán nem kellett mást vizslatni, csak azt, hogy mit és hogyan szól a kutató hölgy, s ki ki tudhatta, mint áll a szénája odafenn, illetve odabent.

Az amatőr színházak utolsó nagy korszaka. Az 1974-es barcikai fesztivál. A hivatásos szakma is támad. Egyesek elhagyják az országot, mások profi színházakhoz szerződnek.

Az 1974-es év az utolsó, amelyikben igazán rangos alkotások születtek. Megtapasztalhattuk a Kazincbarcikai Nemzetközi Fesztiválon. A legemlékezetesebbek: Kőműves Kelemen (JATE), Arisztophanész: Madarak (Universitas), Sámánének (miskolci Manézs), A császár új ruhája (Szkéné), A három gróffiú (Sárbogárdi Diákszínpad). Mindegyik közéleti töltésű, a kisember kiszolgáltatottságáról, az egyén és hatalom kapcsolatának természetéről, az áldozatvállalás értelméről.

De mindez már ellenségeskedő, kötözködő hangulatban. Mindenki támadott mindenkit, hol ultra-balról, hol szektás balról, hol meg csak sértődöttségből.

Az előző napi előadások vitáján több százan is szorongtak. Baráti társaságok ültek egy-egy csoportban, vagy ahogy ekkor szerették mondani, a terem egyik részében a „hegypárt”, a másikban a „mocsár”, közöttük azok, akik csak csodálkoztak, vagy ingadoztak, meg persze a hivatalos megfigyelők és a jó barátok, akik óvtak, hogy mire vigyázzak, és tájékoztattak, hogy ki mit mondott rólam. Szünetekben és esténként a művelődési ház előcsarnokában, oldalsó helyiségeiben a gitár szólt és az ének. A spontán közösségi ének, a népdalozás, az amatőr színjátszó összejöveteleknek eme jellemző tartozéka mintha most lett volna a leg-harsányabb; mintha csak érezték volna, hogy a későbbi összejöveteleken elhalkul a gitárszó és elnémul a közös ének, elnyomja a diszkó, és talán nem csak az. Ekkor történt, hogy a JATE Színpad vezetője, *Paál István* farmeröltönyében, világos nappal megfürdött a művelődési ház előtti szökőkútban. Happening volt, és a nagy botrányt az elvtársak zárt ajtók mögött tárgyalták felháborodva. Egyébként Paál ekkor mutatta be megrendítő, kétségbeesett és nagyon szomorú Kőműves Kelemenjét. Ezzel ő maga ki is vonult a mozgalomból, és feladta amatőr vezéri státuszát.

A Halász-féle színházat hamarosan betiltották, s ők el is hagyták az országot. Az Orfeoó köré, ahogy írtuk, országos botrányt kerekítettek, és a vezetőjük, Fodor Tamás Stúdió K néven új stílusban dolgozott tovább. A Szegedi Egyetemi Színpadot meghurcolták, Paál István profi színházhoz szerződött, de a többiek is károsultak, a Manézszt megszüntették, vezető tagjai elmentek a kaposvári színházhoz. Az

Universitás félig profivá változott, a Zalaegerszegi Reflexnek, a Tata-bányai Bányásznak s az én Vári színpadomnak a produkcióit eszmei-politikai megfontolásból bírálták.

1975-ben a Szóljatok Szép Szavak sorozat utolsó fordulójára már csak szürke produkciók futottak be. Elhalkult a felelős hang, nem hallatszott az üzenet. Mondtuk is: „Abba lehet hagyni a Szóljatokat, más korszak következik.”

Azért meg kell jegyeznünk, hogy a professzionista szakma is elérkezettnek látta az időt, hogy támadjon. *Kazimir Károly* rendező ekként: *„El kell utasítanunk az anarchia színházának tartalmát. (Az amatőr színházakról beszélt.) Nem lehet közünk a sokkoló, önmagáért kegyetlen, a realizmust alapjaiban tagadó, kiválasztott kevesekhez szóló színjátszó törekvéseknek”*

*

És hirtelen kinyílt az út az amatőr rendezők előtt. Átlépheték a bűvös rubikont, mehetek profinak. Jól tudták, legjobban így lehet megszüntetni vagy jelentéktelenné szürkíteni az amatőr színházakat, ha kiemelik a meghatározókat, még ha felfelé is buktatják őket. A profi színházakba bejutni csak szabályos úton, a Színművészeti Főiskola elvégzésével látszott lehetségesnek. Társulásokra, színházi közösségek alakítására pedig, mód ekkor még nem nyílt. Majd csak 1975 után tárult ki a kapu, amikor is hivatásos rendezővé válhatott *Paál István, Ács János, Katona Imre, Árkosi Árpád, Lengyel Pál, Merő Béla, Éless Béla, Kerényi Miklós Gábor, Pinczés István*

Az amatőr színházaknak leáldozott, de nem az amatőr színjátszásnak. A vezető csoportok, kibővülve újakkal, alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, és tovább működtek. De erről a következő fejezetben.

Pedagógiatörténeti esemény. A drámapedagógiáról 1972-ben a Pécsi Gyermekszínház Fesztiválon. S a folytatásról

Itt említem meg, ami 1972-ben a Pécsi Gyermekszínház Fesztiválon történt – ma már tudjuk, hogy pedagógiatörténeti szempontból is számon tartott. Lelkesülten számoltam be friss felfedezésemről, a Peter Slade-féle drámajátékról – a drámapedagógia fogalmat még nem használtuk –, a cseh közvetítésű szakszövegekkel való találkozásomról, meg a hronovi

élményről, hogy miként lehet az improvizációra épülő dramatikus módszerrel gyermeknek valóvá tenni a színjátszást, amikor is felszólalt Mezei Éva, aki nagy meglepetésemre, és tegyem hozzá, öröömre, arról beszélt, hogyan lehet ugyanezzel a módszerrel előbbé formálni az iskolai oktató-nevelő munkát. Itt derült ki, Pécsen, hogy Mezei közvetlenül Angliában jutott e módszer birtokába, Birminghamben járt, az angol mesternél, s most a Bogács Utcai Általános Iskolában ellenőrzi annak oktatói hatékonyságát.

1972-ben tehát egyszerre adtunk hírt korábban szerzett ismereteinkről, tapasztalatainkról, s arról, miként hasznosítható ez a pedagógiai módszer a népművelés és az oktatás területein. Mondhatjuk, a drámapedagógia magyarországi története ezekkel a beszámolókkal, a Pécsi Gyermekszínház Fesztiválon elhangzottakkal kezdődött.

1973-ban már tervezetet készítünk, konferencia összehívását javasoljuk az összes érdekelt részvételével – Minisztérium, Országos Pedagógiai Intézet – a gyermekszínházzal kapcsolatos égető problémák megvitatására, egyben felhívjuk a figyelmet, hogy ezt a tevékenységét a nevelés részének tekintjük, s hogy a módszert oktatni kellene kurzusokon, főiskolákon, egyetemeken.

1974-ben konferenciát rendezünk, és a konferencián olyasmiről esik szó, mit játsszon, hogyan játsszon a gyerek, az életkor mennyiben határozhatja meg a játék módját, ajánljuk-e a komplex szerkesztést, és alkalmasak-e a magyar népi gyermekjátékok pódiumi megjelenítésre. Készítünk egy kétéves kutatási tervet is, s a gyermekszínház rendezők közül többen dolgozatban rögzítik tapasztalataikat.

1975-ben kerekasztal-beszélgetésre kerítünk sort *Mérei Ferenccel* és több más pszichológussal, azt akarjuk megtudakolni, mely életkortól lehet büntetlenül színpadi szereplésre engedni a gyereket.

*

Ekként fogalmaztunk, olvasom régebbi iratokban, hogy a Népművelési Intézet 1972-től foglalkozott a hazai gyermekszínházzal, s ami ezzel összefügg, azzal a módszertani és nevelési folyamattal, melynek eredménye esetenként a gyermekszínpadi bemutató. Ez igaz, de ebben az időben magam vagyok, akit az Intézetben ez a tevékenység érdekel. Csak 1975-től – kérésre – kap önálló státuszú munkatársat a terület az oktatási osztályon. Gabnai Katalin, mert hisz róla van szó, ettől kezdve partnerem. Ez azt is jelenti, hogy ezen időtől kezdődően mindent közösen beszélünk meg, készítünk elő, hajtunk végre.

Hronovba, hogy jelet kaptam a Brnói Pirkó Színpad bemutatóját nézőn, ez kezdett leginkább érdekelni, ez a személyiségfejlesztő metodika. A rendezésen kívül természetesen. Miután tanulmányozhattam a Prágából kapott, csehből magyarra fordított szakfolyóiratokat – Hronovban egyeztem meg a kolléganővel, Eva Machkovával, hogy rendre elküldi azokat nekiünk –, melyekben beszámoltak az angol Slade-nek és másoknak a dramatikus módszereiről és eredményeiről, kíváncsi lettem, milyen az én kezemben. A Vári színpadom próbáin, a felkészülés folyamatában gyakorlatoztam vele. Rájöttem, hogy az alkotó dramaturgiának – így is neveztük ekkor – a lazító és koncentráló gyakorlatai, improvizációs játéakai hasonlítanak arra, amit az avantgárd metodikában alkalmaznak a java küllhoni színpadok. Csak ők nem pedagógiáznak.

Az első kísérleti tanfolyamok Makón, Mohácson és Budapesten

Ezen a nyáron, tehát 1975-ben kísérleti tanfolyamot kezdeményezünk Makón és Mohácson (Bogdán Lajos és Újvári Jenőné buzgalmának köszönhetően meg is valósul), azt vizsgálván, képesek-e pedagógusaink az új módszer elsajátítására, pontosabban miként lehet kialakítani a felnőtt pedagógusban azt a játékos készséget, amelynek birtokában ő is képes gyermekszínjátszó kör, másként és később drámapedagógiai csoport vezetésére.

Az előadóknak (Mezei Éva, Montágh Imre, Emődi Györgyi, Keszler Mária, Kárpáthy Zoltán s jómagam) gyakorlatban kell végigvezetni a felnőtt hallgatót a folyamaton; lazító, koncentráló, interakciós játékok, improvizációs gyakorlatok, mimes etűdök, mind az ő részvételükkel. Fontosnak tartom, hogy tanuljuk a népi gyermekjátékokat, gyakoroljuk a ritmusjátékokat, kezdjünk közösen gyermeknek való színjátékot készíteni.

Én is tanítok. Olyan közeg ez, tanulni vágyó pedagógusok, ahol nagyon otthon érzem magam. Izgatott minden, ami körülöttem történt. Úgy tanítok, hogy közben magam is tanulok, ahol az elméletet kipróbáljuk rögtön a gyakorlatban. Hálás tekintetek vesznek körül, a megértésnek megannyi gesztusa. Érzem, hogy kedvelnek, és ez feldob. Miként a budapesti tanfolyamon, melynek vezetésére 1975-ben kért fel Grósz László, a Fővárosi Művelődési Ház akkori osztályvezetője, s melynek hallgatói, két év múltával, az ama-

tör színjátszás történetében először, gyermekszínhátszó rendezői vizsgát tesznek. Ebből írom az első műhelytanulmányt, *Játék pedagógusokkal* címen. (Megjelent 1978-ban a Fővárosi Művelődési Ház kiadásában.)

Aztán ahogy birtokba vettem e metodikát, és magam is tanítani kezdtem, egyszeriben megvilágosodott számomra: nekünk is vannak hagyományaink, melyekre építeni lehet, a népi gyermekjátékok, a ritmusjátékok, és előbújtak rejtekükből gyermekkoromnak élményei; a koncentrációt és improvizációt igénylő sportjátékok az iskolaudvaron, a kézimunkaórák manuális szorgoskodásának alkotó kinja-öröme, a „madarak és fák napjának” játéakai a fenyvesben. Aztán kiderült, hogy ez is megtanulásra váró tananyag, mert a pedagógushallgatók nemhogy nem ismerik a népi gyermekjátékokat, de még játszani is elfelejtettek. A gyermekszínhátszó rendezői tanfolyamokon, kezdetben legalább is, „tan-tárgy” lett a népi gyermekjáték.

*

Hogy a gyermekszínhátszás már évek óta egy helyben topog – az ünnepi verbális oratóriumtól és a szakállas mesejátékoktól nem bírván elszakadni –, ezt mindenki érzékelte, a gyakorló alkotó még szenvedte is. Azt sem fedte homály, hogy hijával vagyunk korszerű, eredményes módszereknek. S most váratlanul, a közművelődés és nem az oktatás irányából érkezik egy módszer, időszerűnek tetsző nevelési célkitűzéssel, olyasmivel, mint a személyiség harmonikus formálása, a kreatív képességek kibontakoztatása, a gyermek gyereklétének tiszteletben tartása, a demokratikus társas-szabályok szerint való élés gyakorlása, amely módszer tanulható, és azonnal kipróbálható.

Úgy vélem, a pedagógustársadalom évek óta várt már valami frissre, újra, s most, íme, ide talált ez az új, méghozzá oly módon, hogy nem rohantak vele le senkit, nem tették kötelezővé, lehetőséget adtak csupán a kipróbálásra.

A korszellem is segített; hiányérzetet produkált az érzékeny pedagógusokban, színhátszó szakemberekben; hiányérzetet, mely kielégítésre várt. A módszer tehát, melyet ajánlottunk, nemcsak hogy befogadókra lelt, de terjedt, kezdett népszerűvé válni. Mi magyarázhatná ezt a jelenséget, ha nem az, hogy jó időben érkezett, társadalmi, pedagógiai, esztétikai igényt kielégítő.

Gabnai Katalinról

Az említett kerekasztalos beszélgetés szervezője, s 1975-től partnerem, tisztelője Mezei Évának. Ő lett az oktatási osztályon a gyermekszínházas, a drámapedagógia gazdája, velem együtt szakkönyvek szerkesztője, pedagógiai kísérletek elindítója. Később, 1978-tól a mi osztályunkra került. Precíz volt és szenvedélyes, művelt és céltudatos; tanult és tanított, rendezett, szervezett és írt. Hajtós ember, aki magát is hajtja, az a fajta gazda, aki megköveteli a munkát, de ő jár elől, s jaj annak, aki képtelen vele lépést tartani.

Egy orosházi diákprodukcióban figyeltem fel rá annak idején, a hatvanas évek közepe táján. Játszott a színházban, melyet diákként szerkesztett, és rendezett is. Aztán elmúlt néhány év; és sok-sok kanyarral megérkezett. Elsőgenerációs értelmiségi. Bár óhajtott diplomatikusan cselekedni, váratlan robbanásaival szét is tudta zúzni azt, amit körütekintő óvatossággal, hosszú időn keresztül építgetett.

Vezetett gyermekcsoportot, jól rendezett, s szakembere lett az „életjátéknak”, a külhonban már ismert és itthon általa népszerűsített műfajnak. Szerkesztett, írt drámát, drámapedagógiai szakkönyvet, színházi kritikát. Oktatta, oktatja a drámapedagógiát egyetemen. Színes előadó. És megbízható kolléga volt.

A versmondás gazdjaként. Mindenütt szavalnak,
úttörő szemléken, diáknapokon, rétegfesztiválokon,
Ki mit tud-on, nagy költők évfordulóihoz kapcsolódó
televíziós versenyeken

Hogy vált munkaköri reszortommá a versmondás?

Gyermekkoromtól szavaltam, és versmondó tanítványaimat előszeretettel instruáltam már Debrecenben is. A diáknapokra, melyeket a KISZ szervezett kétévenként, vers és prózamondással is benevezhettek az iskolák. Az én tanítványaim mindig arany- és ezüstéremmel érkeztek vissza Sárospatakról. És az irodalmi színpadokon központi helyet foglalt el a szövegmondás. A miénken is.

A versmondási kedv nem lohadt azután sem, miután kezdett leáldozni az irodalmi színpadoknak. A színházasok egy része szeretett egymágában is kiállni a közönség elé, a művelődési intézmények meg versenyeket hirdetni. Kicsi volt a költségkihatása, és mégis történt valami.

Az iskolákban meg hagyománya volt a versmondásnak, és a televízió is felfedezte, férjen csak bele a *Ki mit tud-ba*. És az amatőrök jelentkeztek. Aztán az országos és regionális szervezetek, SZOT, Kiszöv, Meszöv, Hadsereg, mind hirdettek szavalóversenyt. És hirdettek megyei művelődési központok; Szekszárd például országos Babits Versmondó Találkozót, Somogy megye Balatonszárszóra a diákelőadókat hívta meg. Aztán a Televízió és a Rádió valamely évfordulóhoz kapcsolódva országos vetélkedőt hirdetett, középpontba állítva hol József Attilát, hol Adyt, hol Babitsot, hol Radnótit, hol Illyés Gyulát. S a reneszánsz ehhez az időhöz kötődik. A koordináló mindig az Intézet volt, azon belül is az osztályunk, s azon belül meg jómagam. Én voltam a szakember, a szervező, a partnerként tárgyaló, a publikáló, a módszertanos, a zsűritag, a rádiósok, televíziósok közvetlen munkatársa, szóval a magyar versmondás gazdája.

*

Partnereim az országos versmondó versenyek szervezésében, lebonyolításában Fehérvári Győző és Hárs György volt. Össze is barátkoztunk, kedveltük egymást. A szakértőket aztán ők kérték fel, és ők is fizették. Olykor színészeket ültettek a zsűri-székekbe, de ők, egy-két kivételtől eltekintve, nem tettek rám jó benyomást. Akkor is magukról beszéltek, ha az amatőröknek adtak tanácsot. Gyakrabban értékelték irodalmárok és hivatásos rendezők. Az előbbieket, Béládi Miklós és Domokos Mátyás tisztességesen készültek, a költőről és a versről okosakat mondtak, a rendezők meg, Babarczy László, Ascher Tamás a versmondás hogyanjáról is.

A meglepetést mégiscsak a költők szerezték, nemcsak a versről és a versmondásról, de a versmondókról is ők tudták a legigazabbat. Juhász Ferenc tömören és lényeglátóan szólt, Buda Ferenc kivételes érzékenységgel, szép dialektusban, veretes nyelven, Vass István csevegue, mintha fotelben ülne, Fodor András pontosan és szigorúan, Rab Zsuzsa diákjait szerető pedagógusként, Nagy László meg komolyan és felelősséggel, mintha ígét hirdetne.

A győri Radnóti Szavalóversenyről

Szólnom kell a győri Radnóti Szavalóversenyről, melynek a megszületésénél igencsak bábáskodtam. Magam találtam ki, hogy ezt tegyük a versenyek versenyének. Azt jelentette ez, hogy más regionális és országos versenyek díjazottjai kerülhettek Győrbe, a nagy megméretésre. S a

három legjobb nyerhette el a Radnóti-díjat, a legmagasabb rangot, amit amatőr versmondó elérhet. A Radnóti Szavalóversenyek élnek máig, s megőrizték rangjukat. Emlékszem – a hatvanas évek végén voltunk –, amikor megjelent nálunk, az Intézetben Z. Szabó László és Perédy László, az illetékes funkcionárius-népművelő kíséretében a kéréssel, találjunk ki valamit, amitől rangos lehetne ez a vállalkozás.

Hát ez lett belőle! Hogy el ne felejtsem, a Rádió a kezdeti időszakban maga is népszerűsítette a találkozót, jó Dorogi Zsigmond meg Fehérvári Győző jóvoltából. Abban az időben magam is ott ültem rendre a zsűri-ben. Aztán, hogy jöttek az új undokok, megfélekeztek rólam, az után főként, hogy meghalt Z. Szabó László is, Perédy László is, és Dorogi Zsigmond is.

A széljegyzetben sem

Jó ideje már, hogy – újfent – az életrajzi könyvem írása, a Visszanéztem és a Különbéke Debrecenben folytatása köti le időm nagy részét. Körülbástyázom magam könyvekkel is, forrás gyanánt, meg hogy lássam, mit írtak mások. Így került kezembe az Alkotó emberek című kötet, alcíme Amatőr művészetek az ezredfordulón (2001), persze hogy azt keresem, hol vagyok benne, mivel gondolom és hiszem, ha a szakterületeimről esik szó egy adott korszak taglalásakor, nem vagyok elhagyható. Legfeljebb kihagyható. És meg is nyugszom, a Színjátszás alfejezeten belüli cikkek tárgyszerűen emlegetik a tevékenységemet.

Olvasok hát tovább. Versmondás. Ezért is tettem egyet-mást 1970 és 2000 között. Meg utána. Lapozok gyorsan. Ám a tudós dolgozatban nincsenek nevek, illetve alig. A széljegyzetekben inkább. De magamat ott sem találom. Pedig aki a cikket írta, igencsak tudta, tudja, hogy volt egy időszak, éppen az, amikor felfutott a mozgalom, hogy a felfutás nem nélkülüm történt, s a gazdája az amatőr versmondásnak a Népművelési Intézetben ekkortájt éppen hogy én voltam. Hogy a nevem elhallgatásához mi érdeke fűződhetett a velem egyébként rokonszenvező szerzőnek, nem tudom, de megtudakolni sem fogom. Szeszély vagy véletlen?

Mit mondjak, nem vagyok feldobva.

Munka az osztályon. Minden új törekvés támogatása. A zenében, táncban is.

Erről az időszakról, konkrétan az amatőr mozgalmakról, az 1975-ig terjedőről elemzést kellett készíteni a Népművelési Intézetnek, mégpedig – olyan fontosak lettünk – a már említett, az amatőr művészeti mozgalmak körüli politikai viták miatt, az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség számára. Vitézy Iván fogalmazta a bevezető tanulmányt az amatőr művészeti mozgalom ideológiai-politikai helyzetéről és feladatairól, s a munkatársak a részterületek állapotáról.

Az igazgató dolgozata módfelett tanulságos; hogyan is kellett foglalmazni egy salonképes vezetőnek, hogy a kecske is jóllakjon, meg a káposzta is megmaradjon. Mindazonáltal én most nem az ő írással foglalkozom, hanem a résztanulmányokkal, azokkal is csak azért, hogy emlékeztessen magamat, mit végeztünk az osztályon az említett időszakban a zene és a néptánc művelésében, mivel, hogy az is kiolvasható az egészből, a tevékenységünk.

Nos, kiderül, a zenei mozgalomban mintaszerűen zajlik a kórusok, zenekarok minősítése, kitűnő művészek ülnek a zsűrikben. Az is kiderül, hogy a szakmai képzés, a továbbképzés eredményes, hogy példamutató az együttműködés a nemrég megalakult Maróti Gyula által létrehozott KÖTA-val, hogy népszerűsítjük a kamaraformák terjedését, hogy támogatjuk a kortárs szerzők avantgárd műveinek a bemutatását, melyek természetesen új előadói készségek kialakítását igénylik. Elégedetten közöljük, hogy nemcsak az élenjáró csoportok, de a középmezőnyhöz tartozók is külföldjárók lettek, s hogy ez a megállapítás vonatkozik a fúvószenekarokra is. Emlékeztet a beszámoló, hogy feladataink közé sorolódott a popzene, a dzsessz, a lemezlovások képzése, a népzene, a népdalkörök gondozása is.

Új jelenség a néptánc területén a táncház. Említsek néhány nevet, *Timár Sándorét, Sebő Ferencét*. Az értelmiség körében válik a táncház népszerűvé. Mozgalom lesz belőle. Rögtön védekezniük is kell a narodnyikizmus és a nacionalizmus vádja ellen. Azzal próbálják oldani a feszültséget, hogy a magyar táncok panorámájába beillesztik – szinte kötelező módon – a nemzetiségek, románok, délszlávok, görögök tán-

cait is. Vita zajlik ekkor, a néptánc a tiszta forrásból frissüljön-e, vagy a tematikus mondandó kifejezése végett távolodjon el tőle. Egyébként itt is zajlik képzés és minősítés, s válik kedvelté a kamaraforma.

Ekkor fut fel (Foltin Jolán, Györgyfalvy Katalin lelkesedésének és szakértelmének és a már említett Keszler Máriának köszönhetően) a gyermek-néptánc és a népi gyermekjátékok tanítása, képzése, továbbképzése, és válik mozgalommá a népi gyermekjátékokat alkalmazó s más dramatikus formákkal kiegészülő játszóház. Osztályunk gondolzza az amatőr társastáncot és a versenytáncot is, és egy időre gazdája lesz a mimnek, a pantomimnek is.

Gazdái vagyunk a színjátszásban a rádiós és televíziós vetélkedőknek. Gondozzuk a korábbi országos és nemzetközi találkozókat, a kazincbarcikai, a balassagyarmati, a csurgói, egy ideig még a visegrádi és a tatányait is. Bevezetjük az úgynevezett minősítési rendszert. Külön minősítéssel indulhattak a falusi, a munkás és diákcsoportok, és külön, akiket az élgárdához soroltunk. Súly helyeződik a rendezőképzésre, korszerű tematikával ellátott kurzusokat indítunk.

Írtuk már, hogy ekkortól válik igazán népszerűvé és a mozgalomban dominánssá a versmondás. Elindulnak az országos versmondó fesztiválok immár a televízió ambíciójából is, és válik izgalmassá és példamutatóvá a gyermekszínjátás – országos fesztivál kétévenként Pécsen, az Úttörőszövetség támogatásával –, a friss pedagógiai, a felkészülést segítő módszerrel, a drámapedagógiával (igaz, ekkor még nem így neveztük, alkotó dramaturgiának inkább).

Mi történik a Vári Színpadon. Sikerek és támadások

Az én organizáló, metodikus, hivatalnoki létezésemet éppúgy formálta, beágyazta aktív rendezői munkám, mint annak idején a tanári tevékenységem. Ha szólok a rendezéseimről, akkor magamról szólok, gondolkodásom, létérzékelésem leglényegéről.

Ha időmérleget készítek, az derül ki, hogy átlagolva mintegy napi harom órát fordítok a színpaddal kapcsolatos tevékenységre. Hetente két este át próbáltam, vagy többször is. Mivel magam voltam a szerkesztő, a dramaturg, a scenikus, a muzsik, sok időt töltöttem el felkészüléssel a színpadon, íróasztal mellett. S tárgyaltam szakemberekkel, muzsik-

sal, mozgásművésszel, koreográfussal, sok időt eltöltöttem ezzel is. És ne felejtsem, a bemutatót mindig több előadás követte. És minden évben valami újjal, új bemutatóval jelentkeztem. De hát én szerettem ezt a fajta alkotó-nevelő tevékenységet.

*

1971-ben a *Tapéta és Árnyékkal* mutatkoztunk be Ezt a színjátékot Weöres Sándor műveiből készítettem, és műfaji megjelölésként ezt írtuk a meghívó alá, mimetikus oratórium. A kollégiumi bemutató után elsőként a balassagyarmati Irodalmi Színpadi Fesztiválon mérettük meg magunkat. A kritikus Nánay István ezt írta róla: „Ez az irodalmi színpadi műfaj magas szintű kiteljesedése és egyben a színházi formák felé való tágítás volt. Az egyes részekben bonyolult hangji és mozgáskompozíciók szövevénye sugározza a részmondandót.”

A zsűri, elismerve a bemutató művészi értékeit, megfogalmazta ellenérzéseit, mondván „*az alkotás pesszimista és túlzottan asszociatív*”, azaz azt gondol mögé a néző, amit akar. A zsűriben ott ült a végrehajtó hatalom megyei, nem szakember képviselője is, s mint később emlegették, ő volt a hangadó. A megyei sajtó már ekként minősített: „*majdnem káros.*” A Művelődési Minisztériumhoz is eljutott a botrány híre, és igazoló jelentést kértek. És én írhattam a jelentéseket a magam mentiségére.

Hatalmas sikert ért meg viszont ez az alkotás az 1972-es szegedi egyetemi fesztiválon, ahol az egyetemi ifjúság lelkesen ünnepelte. A zsűri kiemelten méltatta, formanyelvét külön elemezte. Még ugyanebben az évben bemutattuk a csehszlovákiai Prostějovban is, ahol meg tombolt a szöveget nem is értő nézősereg. Tíz percig ünnepelték a társaságot. Hogy mit jelentett a balassagyarmati kritikában a túlzottan asszociatív szókapcsolat, s mért mondták károsnak, itt vált nyilvánvalóvá. A csehek, akik a nézőtéren ültek majd két évvel az 1968-as forradalmuk befagyasztása után, úgy találták, hogy az előadásunk róluk szól, a megszállásról szól, a manipulálásukról szól, arról, hogy megint a kiszolgáltatottak húzzák a rövidebbet.

*

1973-ban *A Kiválasztottal* – Petőfi misztérium és passió – arattunk sikert a Visegrádi Színjátszó Napokon – fődíjasok lettünk – és Nyíregyházán, a színházban, ahonnan a rádió közvetítette a színjátékot egyenes adásban. Jellegét és egyben stílusát is, a népi regölők, a betlehemes és misztériumjáték néhány eleme adta meg. Felfedezhető a Jézus-párhuzam néhány jegyé is. A mimetikus oratórium eszközrendszere itatódott itt át a népi

szertartás stílusjegyeivel. *Kristó Nagy István* ezt írta a Népművelésben: „A jövő mérnökeinek olyan hiteles népi emlékezése, derűje, passiója a Kiválasztott, amelyet hivatásos színpadokon alig láttunk. Voltak itt egyéni teljesítmények, de mindig az együttes dominált. Együttes, melyben mindig mindenki együtt alakít. Alakít? Játsszik? Szerepel? Nem: részt vesz az ősi misztériumban, a születés, küzdés tragikus halál és megdicsőülés nagy színjátékában, amelynek Petőfi életére s művére való alkalmazása s újra eljátszása bravúros színházi tett volt.”

Valamennyi alkotásom közül ez bizonyult a legidőállóbbnak. Miután megjelent nyomtatásban is, sokan játsszák az országban. Az idén is több amatőr csoport mutatta be.

*

Az 1974-ben bemutatott *Azután* című színjátékunk alcímében ez olvasható: vallomás és játék Sütő András, Illyés Gyula, Rákos Sándor műveiből. Viharos előadásokat élt meg, hol lelkesedett érte a kritika, hol támadták. Ám a közönség mindig rokonszenvével tüntette ki. A Debreceni Egyetemi Fesztiválon aranyéremmel díjazták, a Tatabányai Munkás Fesztiválon –politikai okokból– keményen bírálták.

Tatabányán a zsűri elnöke, Maróti László elvtárs, egy SZOT-funkcionárius, felháborodott azon, hogy a mű – mint mondta – egyoldalúan sötét képet fest az 50-es évekről. A tatabányai bemutatón, pechünkre, nyílt színi tapsban tört ki a közönség a játéknak azon a pontján, ahol ledől az embertestekből épült, az 50-es éveket szimbolizáló szobor.

A másnapi megbeszélésen támadták és védték a műsort, de főképpen támadták. *Kamarás Rezső* barátom is csak hallgatott. *Mihályi Gábor* színházkritikus, aki pár hónappal korábban oly lelkesen dicsérte a művet Debrecenben, most megleégedett a szakmai erények hangoztatásával. Néhányan titokban megszorították a kezemet, többen elhúzódtak. Egyik intézeti kollégám távolról integetett, s egy másik barát azt tudakolta, hogy miért akarnak engem kinyírni, s mire megy ki ez az egész. Valahogy így érezhette hajdan magát a leprás, ahogy én is. Az előadást képmagnóra felvették, megnézték, majd egy újabb élő előadásra ellenőrizték.

*

1975-ben mutattuk be *Örkény István* egyperceséből készített *Bévégzetlen ragozás* című groteszk játékunkat. *Nánay István* ezt írta róla: „A *Bévégzetlen ragozás* továbbfejlesztette az előző műsor erényeit, és az örkényi groteszk bravúros, egyben félelmetes, elgondolkodtató előadásban szólalt meg.”

Én meg ezt írtam róla 1979-ben: „Ahogy haladt a ciklusokká szerveződés munkája, vált egyre megfogalmazhatóbbá a készülő színjáték mondandója: lásunk túl szűkre szabott világunkon, önzésünkön, practicista életvitelünkön, dobjuk el a hamis nosztalgiákat, talmi filozófiákat! Ragozzuk végig az életet! Máris felvillant előttem a cím, a születő színjáték címe: Bevégtetlen ragozás, Örkeny egyik egypercesének címe. Az én értelmezésemben ez azt jelentette, hogy még ragozhatunk, még rajtunk is áll, hogy miként alakul az életünk. A ragozás még bevégtetlen.”

Ez az előadás is díjakat nyert, sok helyen léptünk fel vele, a szlovákiai Jókai Napok nézőterén is zúgott a taps.

*

Hogy miféle problémák izgattak. Hol a helye a kisembernek; van-e lehetőség közösségi cselekvésre; kiszolgáltatott-e az ember, és milyen mértékben; mit és mennyit vállalhat fel; van-e értelme és haszna a másokért küzdő életnek. Aszerint, hogy a világ miként hatott rám, illetve én hogy tudtam hatni környezetemre, egyéni életemben miként éltem meg mindazt, ami egyébként is izgatott, a szerint lettek rendezéseim hívók vagy szkeptikusak, kétségbeesettek, kapaszkodóak, könyörgők. Rendezéseimből az értő azt olvashatta ki, hogy korántsem vagyok oly bizakodó, mint ahogy mozgalmi aktivitásomból, mozgékonyaságomból kitetszik. Együtt élt bennem az optimista és a szkeptikus, az az ember, aki egy percig nem tud élni, ha nem hiszi, hogy van értelme a másokért való életnek, és az az ember, aki képtelen úgy élni, hogy ne kérdőjelezze meg, van-e értelme annak, amit csinál. Megfért egymás mellett a hívó, aki még úgy cselekszik, hogy nem kételkedik abban, „megy-e előbbre majdan fajzatom?”, s az a művész, aki otthagyja a kérdőjelet az idézet után.

Weöres Sándor és Örkeny István az előadásunkon

A *Tapéta és Árnyék* című előadásunkon Bata Imre irodalomtörténész kíséretében megjelent Weöres Sándor is. Egy zabszem nem fért volna el a fenekemben, tartottam attól, mit mond majd. Én ugyanis az ő szövegébe vendégszövegeket is applikáltam, nem sokat, de applikáltam. Hátha kéri magának, satöbbi, satöbbi.

Az előadásnak hatalmas sikere volt. Ő meg nem tett egy kritikai megjegyzést sem. Mindent dicsért.

Aztán eszembe jutott, hogy prózai szövegeiben, nem is egyben, megfogalmazta ars poeticáját: nem a költői szöveg a fontos, hanem a hatása. S ezt mondta el az előadás utáni beszélgetésen is. Azt cselekszel a szöveggel, ami neked tetszik, elveszel, alakítasz, hozzá raksz. A lényeg, az üzenet jusson el a nézőhöz. Ezzel mintha a posztmodern koncepcióját vetítette volna előre.

Úgy gondolom, Weöres Sándor a világ egyik legnagyobb huszadik századi költője. S boldog vagyok, hogy a műveiből komponált színjátékkal itthon is és külföldön is hatalmas sikereket arattunk.

Sanyika, ahogy emlegette mindenki, bájos volt, és szeretetre méltó. Jó volt őt látni is.

Megtisztelte az előadásunkat, a *Bevégzetlen ragozást*, az egypercesekből készített színjátékot az író, Örkény István is. Látom most is magam előtt okos, értelmiségi fejét. Az előadás után vallatni kezdte az egyetemi ifjúság, a közönségünk. Ebből semmire nem emlékszem, arra csak, mint örült, hogy a színjátékunkban sikerrel szólaltattuk meg a *Nagy karácsonyi ajándékvásár*, meg a *Temetkezési osztály szenzációs ajánlata* címet viselő két egypercesét, ezeket ugyanis eleinte ki akarta hagyni a gyűjteményes kötetéből.

Mikre emlékszik az ember!

A színpadosokról ismételten

Lőrincz Endre, az egykori szervező titkár, mérnök és költő nagyon hamar meghalt. Szolcsánszky Veronika, Bezdán Jóska felesége ugyancsak. Elment, nyugdíjasként már, az alapítók közül Tomcsányi Katalin is.

Bezdán József naplója szerint 1971-72-től csatlakoztak a színpadhoz – az említett előadásokban szerepeltek is és közülük többen, ahogy említettem, a Kuckó baráti köréhez is tartoznak – a következők: *Bajnóczy Gábor, Bajzik György, Ferke György, Juhász Emőke, Juhász Imre, Kosaras Ferenc, Lukács László, Lovas László, Pálffy Mária, Scheiring Vilma, Szűcs Gyöngyi, Raj Annamária, Révész György*

És voltak segítőim, *Karsai János*, a jeles pantomimművész, *Vásárhelyi László*, az ismert néptáncos szakember és *Csutoros Sándor* a szobrászművész, mint díszlettervező.

Be akarnak szervezni

Megjegyzem, hogy engem, rajtam keresztül az Intézetet is támadta a Biszku-féle irányítás. *Csomák Ervinnel* cikket írtatok, s *Csomák*, a sérődött, nem oly régi pályatárs nyakamba varrta a fellazítónak mondott avantgárdot, azt sugallván, hogy én népszerűsítettem ezt a „nyugati mételet” hazánkban.

Csomák támadása felkeltette a belügyi szervek, az elhárítás figyelmét is, s érdeklődni kezdtek becses személyem iránt, hadd lássák azt a hírhedt fellazítót. 1974-ben többször is meglátogattak illetékesek, akik jogcímmel is rendelkeztek, hogy beszéljek nekik amatőr produkiókról, a mozgalom külföldi kapcsolatairól, s konkrétan XY-ról. Majd tájékoztattak az ellenség fellazítási manővereiről, hogy miként használják fel érdekeiknek megfelelően a mozgalmat, aztán kérdéseket tettek fel, amelyekből – bár nem tartottam magam kombinatív elmének – hamarost arra következtettem, hogy igazán nem a színjátszókra, de énám kíváncsiak, az államilag fizetett, avantgárd fellazítóra, akinek *Csomák* festett. A sorozat-beszélgetések vége felé meg arra akartak rávenni, hogy legyek besúgójuk, s adjak hírt időnként bizonyos vezetők kapcsolatairól. Mondtam, hogy nem tartozom az illetők társaságához, egyébként sem vagyok alkalmas besúgói szerepkörre. Aztán felhagytak a zaklatással.

Véletlen, hogy kapcsolatba kerülök nyugati magyar egyesületek képviselőivel, s körükben is taníthatok.

Az Anyanyelvi Konferencia és a Nyelvünk és Kultúránk

Ha jól emlékszem, 1972-ben vettem részt az Anyanyelvi Konferencia egyik szűk körű ülésén, ide *Maróti Gyula* küldött, hogy képviseljem a területünket, az amatőr verbális művészetekét ebben a testületben, amely, mint mondta, arra hivatott – a Magyarok Világszövetsége mellett hozták létre 1970-ben –, hogy segítse a nyugaton élő honfitársainkat;

örizzék meg a magyar nyelvet, ezáltal magyarságtudatukat. Az én dolgom annyi, hogy lássam el a folyóiratukat, *Nyelvünk és Kultúránk*, ez a címe, olyan anyagokkal, műsorokkal, színjátékokkal, melyeket a kint élő magyar iskolák és tanfolyamok pedagógusai használni tudnak, egyszerűen lássam el őket metodikai jellegű municióval is. Persze, amit itt egy mondatban leírtam, mármint a teendővel kapcsolatosan, az folyamatosan állt csak egybe, kellett hozzá az 1973-as szombathelyi világkonferencia tapasztalata is, amelyen hatalmas plénum előtt bemutatót tartottam frissen szerzett drámapedagógiai tudásomból. Kiderült, hogy a Nyugat-Európából, Amerikából, Ausztráliából meghívott emberek, valódi vagy botcsinálta pedagógusok, mindazt az ismeretet igénylik, amit kínállok.

Tisztában voltam vele, hogy ez a szövetség politikai érdekelt is szolgál – imázs -teremtés nyugat felé, szalonképességünk bizonyítása –, de úgy véltem, mégiscsak nyitás, s ez jó. Sok emberrel megismerkedtem, nyugati magyarokkal és itthoniakkal, figyelemreméltókkal, aztán az előadásom is tetszett, újabbakkal is megkínáltak. És az elnök, *Bárczi Géza*, aki nyelvészprofesszorom volt a debreceni egyetemen, akit becsültem, az Anyanyelvi Konferencia célkitűzéseit úgy mutatta be, hogy azt magam is szimpatikusnak kellett, hogy találjam. Maradtam tehát. Már itt, Szombathelyen olyan ismeretségekre tettem szert, melyek révén árnyalt képet kaphattam a nyugati emigráns világról, s képet a kint élő emberek sorsáról, azokról, akik ötvenhat után tizenöt évvel szívesen vették fel a kapcsolatot a Kádár-kori hatalom képviselőivel. A Magyarok Világszövetsége a Külügyminisztérium „gondnoksága” alatt működött, az Anyanyelvi Konferencia pedig, a Világszervezet égisze alatt. Egyébként elfogadtam az ajánlatot is, vegyek részt a *Nyelvünk és Kultúránk* szerkesztőbizottsági munkájában. Ide írhattam, műsorokat közölhettem. És erre igényt tartott a szerkesztőség a rendszerváltás utáni időkig, főként addig, míg *Imre Samu*, a nyelvész tudós irányította a szerkesztőbizottságot.

*

Akkortájt volt pénz arra, hogy az Anyanyelvi Konferencia nyári kurzusokat szervezzen, külföldön, nyugaton élő pedagógusok számára, ahol bemutathattam drámás módszeremet. 1975-ben volt az első, Debrecenben éppen, ahol több napig együtt éltem a külföldiekkel, ahol jó beszélgetésekre is sor kerülhetett, barátkozásokra. *Ginter Károly* meg *Szende Aladár*

kedves egyénisége mindig is biztosította az alkotó hangulatot, amelyben dolgozni is meg lazulni is lehetett. Úgy döntöttem hát, teszem a dolgom, míg lehet, s míg engedik.

A különféle nyári kurzusokon, ekkor és később, Szende Aladár és Ginter Károly tankönyvei nyomán zajlott a nyelvi továbbképzés. Mellettük rúghattam én is labdába drámapedagógiai gyakorlatommal. Azt hittem, hogy én tőlük, a kint dolgozó magyar pedagógusoktól fogok majd tanulni, mivel a drámapedagógia őshazája Anglia, s tudomásom volt arról is, hogy ezt a metódikát a skandináv országokban is előszeretettel alkalmazzák, ők tehát mindazt ismerhetik, amit én Karácsony Sándor tanításaival fűszerezve óhajtok továbbítani hozzájuk. És kiderült, nóvum volt a mondandóm. A nyugati tanfolyamhallgatók magyar közvetítéssel ismerkedtek meg az angol módszerrel. Aztán rájöttem, de már később, hogy a polgári államokban nincs központi tanterv és utasítás. Választhatnak. De mért nem ezt, kérdeztem, de csak magamtól. Mi a lelkünket is kilihegjük, hogy a hatalommal szemben taníthassuk ezt a polgári metódikát. Ők meg, noha senki nem akadályozza őket, a régi magyar konzervatív, nyelvtan centrikus technikával tanítanak, mintha itthon volnának.

*

A Párizsi Magyar Ház vezetői, akikkel Szombathelyen ismerkedtem meg, nos, ők hívtak meg magukhoz, hogy március 15-én tartsak előadást náluk. Nagy élmény volt. Kitűnő emberekkel barátkoztam össze, Tóth Imrével, Magdival, ők irányították ekkor a házat, aztán Keszei Istvánnal, Nagy Pállal, Papp Tiborral, a három költővel és barátkoztam Párizssal, ez oly igen sikerült, hogy meg is szerettem. Az említett költők, egyszersmind az avantgárd Párizsi Magyar Műhely szerkesztői megajándékoztak a folyóirat néhány példányával, s már hazafelé az úton kezdtem olvasni. És nyiladozott a szemem, hogy im van egy harmadik magyar irodalom is, a nyugati emigrációban élőké, amely nem jut be hozzánk, de amely igen jó, színvonalas. A Látóhatár, az emigráció másik irodalmi folyóírata, ezzel is itt ismerkedtem meg.

És a család?

Kösa Vilma 1972-ben, átmeneti időre elhagyja a pedagógusi pályát. Vasút mellett szerénykedik a paneliskola, zajártalma támad. Maróti Gyula segítségével az óbudai tanács művelődési osztályán helyezkedik el, s a

kerületi ismeretterjesztésnek, az üzemi népművelésnek, kluboknak, a múzeumoknak lesz a gazdája. Jól gépel, beszédeket fogalmaz a tanácselnöknek, látogatja az intézményeket, segít megteremteni a Kassák-Múzeumot, szoros kapcsolatba kerül a kerületben élő művészekkel, írókkal, Gelléri Andor Endre családjával, Tamkó Sirató Károllyal, Féja Gézával, szóval élvezi ezt a látszatra kötött, de az iskoláénál lazább létformát. Közben arra is marad ideje, hogy természetátalakító munkát végezzen a kétszáz négyszögölön Nagykovácsiban, fákat ültessen, lakhatóvá tegye a Szovjetből származó, méhesnek mondott faházikót, amit felállítottunk farönkökre, maradt ideje, hogy engem is bezsongasson, s ássak, csákányozzak, gödröt vájjak, s figyeljek mindarra a szépségre, amivel elkápráztathat a természet tavasztól őszig.

El kell azt is mondani, hogy 1972-ben Laci fiunk megnősül, ugyan még zeneakadémiás, de halaszthatatlannak tartja elvenni Debrecenből ismert szerelmét, hogy aztán az Akadémián haladékot kérve rögtön nyugatra távozzon az Apostol együttessel, melynek egyébként alapító tagja. A fiatalasszony a mi istápolásunkra marad, míg majd ő is kimegy utána. Ebből a frigyből származik első unokánk, *Debreczeni Réka*, aki nagy örömünkre – létezése azóta is öröm – megszületik 1975-ben. Éppen Pécsett tartózkodom, hogy mi okból, arra nem emlékszem, de meg tudnám mutatni a kocsmát, ahová betértem, áldomást köszönteni a gyerekekre, meg arra, hogy 47 éves koromra nagyapa lettem.

Kösa Vilma, amikor iskolában tanított, vezetett gyermekszínjátszó szakkört is, s foglalkozásain – kérésemre – kontrollálta, működőképes-e az a pódiumi dramaturgia, melyről éppen akkor írok, és igaz-e, hogy a gyermekjáték adekvát formája a jelzékes játék. Óbudai népművelő korában meg a szervezésben volt segítségemre, és konkrét példákkal bizonyította, milyen anomáliákat is szül a „támogat, tűr és tilt”, Aczél Györgynek tulajdonított szisztéma.

1976–1982

A politikai nyomás csökkent, annak ellenére is, hogy a Charta 77-tel nálunk is többet mutatta magát az ellenzéki mozgalom – felhívások, követelések, szamizdat kiadványok, illegális csoportosulások formájában –, ez azonban az amatőr mozgalmakban vihart nem kavart • Az intézeti igazgató a saját embereit hozza, köztük kutató fiatalokat, s 1976 és 80 között szinte átszabja az Intézetet. Az előadóművészeti osztályunkból például kettőt csinál • '80 után majd újabb változás. Miután Ács Miklósnét, a régi igazgatót nyugdíjba küldik, az egy intézetből kettőt formálnak. Művelődéskutatót és Módszertanít. Mi az utóbbihoz kerülünk • Művészeti novumok a mozgalomban már nincsenek. Viszont lendületes fejlődésnek indul a gyermekszínháztársaság. Az új próbamódszer, az improvizációs játék látványos eredményeket hoz. Dokumentálódik is az új arculatú pécsi találkozó. Megkülönböztetett ambícióval foglalkozom a drámapedagógiával. Törekvésünk, hogy mint nevelési módszert fogadtassuk el az oktatás szakembereivel. Ezért kísérletezünk, szerkesztünk, fordítunk • Magam is sokat publikálok • Hivatalos szakmai utakon, meghívásra. Az Anyanyelvi Konferencia is küld. A Vári színpad tovább működik, kevésbé látványos eredményekkel, de még egy nagy felvillanással • És a családomról is szívesen.

A szektás baloldal politikai nyomásának megszűnésével
Vitányi helyzete megerősödik. Liberális autokrata,
mondtam egy értekezleten.
A híveit segíti, a régieket kiszorítja

Arról már szívesen, hogy a mechanizmus irányítóit félreállították 1972-73 környékén, és hogy felerősödött a Biszku-féle reformellenesség. A háttérben folyt a küzdelem, s hogy történetesen mikor hol tanyázott a labda, nem biztos, hogy tudtuk, de biztosan érzékeltek. Mi mint Intézet, s mi mint színházszekció. Folyt ugyanis a beszorítósdi, meg a kiszorítósdi. Míg tartani kellett a hatalomtól, egységesen védekeztünk. Tudtuk, hogy az intézeti hajó parancsnokának is ugyanaz az érdeke, mint a közvitézeknek.

A végleges állásról az 1974-es pártkongresszuson értesültünk. A felemás eredményről. Visszaszorították a konzervatív, szektás irányzatot, de megakadályozták az eredeti reform végig vitelét is. A piacorientáltságot

engedélyezték a kisvállalkozások számára, de a nagyipar maradt centralizáltan irányított. Ugyanakkor nem mondtak le a művelődés és kultúra központi vezérléséről, itt szigorúságot mutattak.

Mi fellélegezhettünk, megszűnik a politikai nyomás, mely a szektás baloldal részéről ér minket, de nem számoltunk az újabb nyomással, amely Vitányi Iván részéről ér minket. A minket, a régebbi szakembereket jelentette, akik Vitányi érkezése előtt is tettük már a dolgunkat. A szekértábor, amely a politikai nyomás ellenében szerveződött, amelyben a régiek és újak, ha súrlódva is, de nem ütközve, megfértek, immár funkcióját veszítve felszámolódott. Az igazgatónak most már nem volt félnivalója, nem kellett tartania a liberalizmus vádjától, maga mögött tudhatta a Kádár-féle pártközpontot és Aczél Györgyöt, elkezdhetette az intézet belüli átalakítást, az Ács-korszak vezető embereinek félreállítását. Ácsné ugyan még igazgató, de az egyszemélyes felelős Vitányi. Az történik, amit ő akar. Mindazonáltal, míg Ács Miklósnét nyugdíjba nem küldik, tehát 1980-ig, valamiféle védettséget még a régiek is élveznek.

1977 januárjában Prágából elindult egy kelet-európai ellenzéki mozgalom Charta 77 címmel – értelmiségiek tiltakoztak a Husak-féle cseh diktatúra ellen, konkrétan, hogy börtönbe zártak ellenzéki értelmiségieket, Havelt és társait. Magyarországon is többen csatlakoztak a kezdeményezéshez. Zömében liberális értelmiségiek írták alá a felhívást, s köztük – én ennek nagyon örültem –, a népi oldalról Csoóri Sándor. Napokon át fel voltunk ajzva, vártuk, mit lép a hatalom De retorzió nem lett. Hogy a java-értelmiség ellenzéki, másként érdekelt egy javításra szoruló szocializmusban, s erről beszél és ír, szinte természetes. Vitányi elvi kérdésekben a dialógus híve, a Charta aláírói között intézeti fiatalok is voltak, de ő nem szerepelt az aláírók között, mindazonáltal nem büntetett. Hovatóvább az Intézetbe is elérkeztek a samizdat kiadványok, tudott is róla, de nem tiltott. Időnként megjelent nála az úgynevezett béemes összekötő, tárgyaltak egymással, hogy miről, nem tudhattuk.

Egy alkalommal, egy úgynevezett munkaértekezleten azt találtam mondani, bírálva Vitányi vezetési módszerét, hogy az amolyan liberális autokrata. S ezt a következő tényekre alapoztam: A hivatali lazaságot engedve egyszemélyes vezetésre rendezkedett be, az osztályvezetői értekezleteket hanyagolta, a munkaértekezleteket szintén, mameluk párttitkárt és szakszervezetist választatott meg, akik mindenben őt szolgálták.

Vitányi a maga embereit akarta az irányító pozíciókba helyezni. Bizonyos szempontból érthető módon, Ehhez viszont meg kellett szabadulnia a régiektől.

*

1986-ban ezt írtam az Egy amatőr emlékezése című könyvemben: „Vitányi hovatovább csak a „tanítványaival”, az általa hozott fiatalokkal kormányozott, velük ülésezett. E külön szeánszokon beszéltek meg a stratégiához alakítandó taktikájukat.” Vitányi viszont úgy emlékszik Önarckép – elvi keretben című könyvében, hogy ezekre a délutáni beszélgetésekre mindenki elmehetett, aki akart.

De hát erről szó sem volt. Csak a bizalmasok meg az általa hozott tanítványok, az ifjú kutatók. Akik kívül voltak, de szerettek volna a körbe kerülni, így ironizáltak: megbeszélés volt a Vitányi-óvodában vagy -istállóban. Mivel ezekről a megbeszélésekről tájékoztató sohasem jelent meg, az emberek találgatták: ugyan miről folyt a beszéd!? A kint lévők kezdetben csúfolódtak, később irigykedtek, aztán féltek, vagy mindezt együtt és egyszerre. És már azt lesték, főként a régiek, hogy miképpen viselkednek az „óvoda” tagjai, kinek köszönnek, kinek nem, hogy biccentenek-e vagy csevegni is leállnak.”

Bánszky Pál elmegy, én partszélre kerülök, avagy mért lettem szálla

Bánszky szerette a népművészetet, a naiv festőket, képviselte az érdekeiket (nem véletlen, hogy létrehozta a Fiatalok Népművészeti Stúdióját is Zelnik József vezetésével), de támogatója volt az absztrakt művészeknek is. Bak Imrének történetesen, aki kollégája volt. Az Aczél diktálta irányítás viszont egyiket sem szívelte, sem a népművészetet, sem az absztraktot. Vitányi viszont mindkettőt kedvelte, de mért ne mossa kezeit, ha ezzel negatív fénybe állítható be Bánszky! Bak Imre festőművész akkortájt jelentetett meg egy könyvet Vizuális alkotás és alakítás címmel az absztrakt művészet pedagógiai hasznosságáról. Mért ad ki ilyet az Intézet? Bánszky-nak erről igazoló jelentést kellett írnia, lévén ő a felelős szerkesztő. Bánszky nem várta meg, míg kiteszik. Elment. És nem fogadott el egyetlen felkínált állást sem; maga talált magának. Kezdetben Budapesten, később Kecskeméten. S kinek ajánlották fel a megüresedett osztályvezetői állást, Bánszky örökét? Bak Imrének. (Igaz, nem fogadta el.)

Én is meg lettem kísértve. *Ruszt József*, a rendező hívott egyszer, ül-jünk már le egy presszóban, és tárgyaljunk. Hogy mennék el profesz-szionista rendezőnek a Népszínházhoz, melynek ő éppen igazgatója. Hamar átláttam a szitán. Te Jóska, kértem tőle – ismertük egymást régről –, nem Vitányi kért meg téged, hogy tegyél nekem ajánlatot? De, mondja, ördögöm van.

Végül is én nem álltam kötélnek. Ha „nyomják is Krahácsot”, gon-doltam, maradok. Nekem itt dolgom van. Feladatom.

*

Hogy miért lettem Bánszkyval egyetemben szálla az első igazgató sze-mében? Valószínűleg azért, mert ketten együtt közvélemény-formáló erőt jelentettünk, ha úgy tetszik, ellenzékét Vitányi liberális-autokrata veze-tési módszerével szemben. Az igazgató persze nem irányított másként, mint ahogy akkor az országban fent és lent szokásos volt, sőt liberalizmusa még vonzónak is tetszett, azok számára elsősorban, akik híveiként, tanít-ványaiként minden szabadságot megkaptak.

De hát én a demokratikus modellt tartottam vezetési ideálnak, s nem voltam képes elhinni, hogy okos ember, tudós, teóriateremtő ne tudjon elszakadni kora stílusától, s azért is szóltam vagy szólaltam fel, mert úgy vélekedtem, hogy Vitányiról esvén szó, pusztán emberi gyengeségről, oda nem figyelésről beszélhetiünk. Tévedtem. És partvonalra állíttattam, ahogy mondani szokták, finoman.

Személycserék a középvezetésben

1978-ban vélte elérkezettnek az időt, hogy elképzelését megvalósítsa, már a személycserékre vonatkozóan. Szerkezeti átalakítást vitt végbe. Létrehozott két főosztályt, egy művelődéskutatót és egy módszertan-it. Ez utóbbi élére egy hölgyet hozott, *Benkő Évát*, s az eddigi két osz-tályból négyet kreált. A mienkből is kettőt. Leválasztotta a zenét és a táncot. Ide is kintről hozott kádert. *Héra Évát*. A két hölgy korábban művelődési házat irányított Budapesten. És hozta még *Papp Oszkárt*, barátját a Nékoszról, a jeles festőt, Bánszky utódjául, a képzőművé-szeti osztály élére.

1978-ig egyre romló munkahelyi közérzettel, de még „osztálykö-zösségben” élünk, egymáshoz húzódva, egymás testmelegébe bújva.

Vitányinak hivatalból immár csak a két főosztályvezetővel kellett tárgyalnia, meg akivel akart, a maga által hozott emberek közül. Jómagam az irányításból kikerültem.

Apropó, Benkő Éva! Megkérdeztem egyszer Vitányi Ivánt, mit tud ez az elvtársnő, hogy idehozta. Azt igen, amit te nem! – válaszolta. Kidobni, akit ki kell! Vitányi ugyanis szelíd ember volt amúgy, nem szívesen mondta, hogy nem. S többnyire szemben mindent meg is ígért. A piszkos munkát viszont mással végeztette.

(De ha már a vezetésről esik szó, hadd mondjam el azt is, hogy 1980-ban újabb átalakításra került sor. A Minisztérium kettéválasztja az Intézetet, s az egyből kreál kettőt, egy művészetit meg egy kutatót, két külön igazgatóval. Vitányi hatáskörét csökkenti, hiszen csak a kutatást irányítja ezen túl, a Benkő Évát meg növeli, hiszen igazgatót fabrikál belőle. Mindez az állapot tart 1986-ig.)

Ki miként gondolkodott – névváltozáson estünk át – az immár báb- és színjátszónak nevezett osztályon

A gondolkodásunk mikéntjét illetően, hogy is voltunk mi egymással, miként szemléltük a világunkat, s mit is gondoltunk róla, erről nem igen beszélgettünk direkt módon. Ám mégis tudtuk vagy sejtettük, egymás írásaiból, megjegyzéseiből, a fehér asztal körüli foszlányokból, hogy ki hol áll, merre tart, főként a hetvenes évek második felétől, amikor már az ideológiai szóródás kitapinthatóbbá vált. Ami közös lehetett, a vágyódás, hogy a szocializmus, amelyben élünk, minél inkább demokratizálódjék, minél inkább váljék lakhatóvá, ahogy mondták, emberarcúvá.

Bicskei Gábor ebben az időszakban ment el tőlünk, elment szín- házигazgatónak, a Játékszint igazgatta néhány évig, de belebukott – kikészítették –, aztán hamar meghalt. A halála előtti időben ismét összehoztuk. Akkorra már sok mindenen ment át, többen is, mint ami elviselhető volt. Ekkor talált új munkahelyet magának, vezető beosztásút, Éless Béla is. A budapesti Pataki Művelődési Háznak lett egyik vezetője meg eredményes rendezője. És jött javaslatomra *Bucz Hunor*. És maradt nálunk a kitűnő bábos, *Tömöry Márta*.

Aki párttag volt, történetesen Éless Béla, együtt gondolkodott az irányító párttal, de nem rokonszenvezett a keményvonalas konzervatívokkal, s ez tükröződött rendezéseiben is. Bicskei, noha amolyan nemzeti liberálisnak tetszett, szintén úgy határozott, későbben már, hogy belép a pártba, ám az ő liberalizmusába az is belefért, hogy leírja, amit én soha, és Vitányi sem, soha, hogy 1956 ellenforradalom. Máté Lajos meg alapvetően cinikus volt, a próféta-típusú embereket, akik nagyon akarnak valamit, s közösségben gondolkodnak, nem is igen értette, Bucz Hunor, talán ő az egyetlen, aki a létező szocializmust a liberalizálódásával együtt is elvetette. Vele tudtam közösen gondolkodni, ám nem tudtam a jelenségeket olyan negatív következtességgel végiggondolni, mint ő. Ezért aztán le is hűtötte az érzelmeit, melyek kezdetben feltétel nélkül áramoltak irányomba.

Gabnai Katalinnal, aki vidékről jött, vele egy húron pendültem, amikor szakmai kérdésekről szóltunk. Egyformán fontosnak tartottuk a népi hagyományok keresését és beépítését a dramaturgiába, a gyerekszínjátékba és a drámapedagógiába. Tömöry Márta politikai véleményt hangosan nem nyilvánított. Félreállított református lelkész volt az édesapja. Voltak régről közös ismerőseink, ez kapcsolatunkat meghitté tette.

Létrehozzuk az Amatőr Színjátszók Országos Tanácsát,
az elképzelések megfogalmazásába és a cselekvésbe
bevonjuk a választott társadalmi vezetőséget,
és tesszük a dolgunkat, írunk, oktatunk, vizsgálódunk,
minősítünk, külföldi kapcsolatokat építünk

Kezdeményeztük a társadalmiasítás jegyében egy az Intézet mellett működő szakmai tanácsadó testület létrehozását. Ez lett az *Amatőr Színjátszók Országos Tanácsa*, az ASZIOT. Ekkor született az ABOT is, a bábosok szervezete. Vitányi alapötlete volt, mondván, ezek a fiúk, a vezető színjátszó rendezők, intézetiékként bírálják benneteket, ha most a rablók-ból pandúrokat kreálunk, megcsendesednek, nem lesz tovább kiket támadniuk. Így történt. Egyébként minden akként zajlott az osztályunkon, mint eddig, azt tettük, amit kell, csak előzetesen konzultáltunk a választott ASZIOT-vezetőkkel. Minősítettünk, fesztiválokat szerveztünk, rétegfesztiválokat is. Építettük a külföldi kapcsolatainkat, külhonba együtte-

seket küldtünk, és fogadtunk. Rendezői tanfolyamokat indítottunk, és továbbképző táborokat szerveztünk, és könyveket adtunk ki, és írtunk és szerkesztettünk. És folyamatosan kerestük a kapcsolatot az oktatás illetékeseivel, az Országos Pedagógiai Intézettel, és zsűriztünk szavalóversenyeken és egyéb találkozókön, melyeket közösen hoztunk létre a KISZ-szel, az Úttörőszövetséggel, a SZOT-tal, a Meszővvel, a Kiszővvel, az MMK-kal, a megyei művelődési központokkal. És írtunk dolgozatokat, beszámolókat, jelentéseket, és tanterveket készítettünk, szakkönyveket fordítottunk, köteteket szerkesztettünk, megjelentettük azt a kétkötetes szöveggyűjteményt, *Amatőr színjátszás cikkekben*, mely hivatott volt dokumentálni a színjátszó mozgalom mozgását, fejlődésalakulását, a szakmai munkánkat. (Ígázán mondom, jó olvasmány, a cikkek színvonalasak, elemzők, lényeglátóan tükrözik a különféle viszonylatokat, melyekben éltünk. Ez segít most az emlékezésben.)

Az Amatőr Színjátszók Országos Tanácsa

Elnök: Dr. Bécsy Tamás egyetemi docens (Budapest)

Alelnök: Dévényi Róbert főszerkesztő (Budapest)

Sík Ferenc, a Pécsi Nemzeti Színház főrendezője (Pécs)

Tagok:

Bácskai Mihály gimnáziumi igazgató (Szentes)

Bicskei Gábor művészeti főmunkatárs (Budapest)

Éless Béla, a Magyar Rádió rendezője (Budapest)

Fodor Tamás színész, a Pannónia Filmstúdió rendezője (Budapest) Keleti

István, a Pinceszínház igazgatója (Budapest)

Dr. Kovács Miklósné népművelési felügyelő (Szeged)

Merő Béla művelődésiközpont-igazgató (Zalaegerszeg)

Mezei Éva, a Pannónia Filmstúdió rendezője (Budapest)

Dr. Poszler György egyetemi docens (Budapest)

Stenczer Béla színjátszó, tanácsi főelőadó (Pécs)

Szabó Ervin színjátszó (Budapest)

Szóda Sándor művelődésiközpont-főelőadó (Tata)

Takács Ferenc, a Hurka Színpad vezetője (Budapest)

Wiegmann Alfréd, a KISZ KB munkatársa (Budapest)

A tanács titkára hivatalból: Máté Lajos, a Népművelési Intézet munkatársa

A második gazdaság és a színjátszás. A színjátszó csoportok száma tovább fogy

A gazdasági mechanizmus egyik, mondjuk, eredménye a második gazdaság, amely átmenetileg társadalmi konszolidációt eredményez. Hatása begyűrűzik az amatőr színjátszásba is. Arról van szó, hogy az emberek minden energiáját lekötötte a másodmeló, a maszekolás, a háztáji munka, városokban a hétvégi telek. Dolgozik a magyar látástól vakulásig. Ez az alapja a *gazdaság 1978-ig* tartó, expanzívnek is mondott korszakának. Ez a se hideg, se meleg politika kedvez az individualizálódásnak, s annak is, hogy az állampolgár elforduljon a politikától, ne foglalkozzon a közélet dolgaival. A kocsákban ekkor kezdik Jani bácsinak nevezni Kádár Jánost.

A gazdaság által befolyásolt társadalmi mozgások nem kedveznek az amatőrizmusnak. Olvasom a Bucz Hunor és *Havas Gábor* munkája nyomán megjelent dolgozatban – reprezentatív szociológiai felmérés eredménye –, hogy a legtöbb együttest csak azért „tartják”, mert ünnepi műsort mutatnak be, s ha már arra sincs igény, a csoport mehet, s hogy a színjátszómozgalom csoportjainak zöme most sem állít ki esztétikai értéket, miként korábban sem, inkább szolgáltatást végez, alkalmakra, ünnepekre. És fogy, érthetően fogy a számuk a falvakban és az üzemek tájékán. Az embereknek más a dolguk, minthogy csoportokba járjanak. És a fenntartók, anyagi okokra hivatkozva, sorozatosan meg is szüntetik őket.

1980-ban azért még 134 együttes 140 produkcióra kér minősítést. Az elemző cikkben az olvasható, hogy sok az érdektelen produkció, túlteng a könnyű szórakoztatás, miközben komédiázni még nem tudnak, hogy sok rendező nem is akar mondani semmit, meg nem is tud, hogy divat lett drámát játszani, miközben a mozgalom nincs szakmailag felkészítve a jellemábrázoló, klasszikus drámák játzsására. Mindazonáltal élet van – mondja a cikkíró –, csak nem olyan élénk, színes, mint a hetvenes évek elején. Nem feszít annyira a mondandó, ráérősek lettünk. S hozzáteszi: hogy hogyan tovább, azt a társadalom mozgása határozza majd meg. És ha majd torkunkat szorongatja a mondandó, artikulálni is fogjuk, és formát is találunk hozzá. És nem a klasszikus drámáét.

Amatőr értékek a profiknál

Az 1976-os kazincbarcikai fesztivál után *Nánay István*, aki folyamatosan tudósított a nagy korszak minden eseményéről, le is írta mondatát, mely szállóigeként terjedt a mozgalomban: „*Hullámvölgyben az amatőr színjátszás.*”

És valóban, az amatőr színházaknak az a modellje, mely értéket és botrányt kavarában jelen volt a világunkban, 1975-re eltűnt, illetve átalakult. Megszűnt a változtatni akarás vágya is, ami éltette egy időben nemcsak az amatőr színházakat, de a vezető csoportokat is. Az avantgárdnak persze minden formai, kifejezésbeli vagy ábrázoló eszköze, az Artaud-, Brook-, Grotowski-féle itt maradt, kurzusokon már tanítottuk is, alkalmazhatta, aki akarta.

A professzionista rendezőkre és hivatásos színházakra kellett most már figyelnie annak, aki izgalmas színházi élményre vágyott. A korábbi korszak jeles amatőr rendező egyéniségei profikká váltak, s mindaz a tudás, ami nálunk jelent meg akkor, mostanra beépült a hivatásos szakmába. Talán ezzel is összefügg, hogy a 70-es évek második felére a professzionista színjátszás megszínesedett, merészebb és modernebb lett. Ami a 70-es évek elején az avantgárd amatőr színjátszás sajátja, a végére már a profi színházaké is. A korszak meghatározó színháza, a kaposvári, egymás után lepi meg az országot kiemelkedő produkciókkal. Hogy csak két nevet említsek: *Ascher Tamás* Csehov-rendezései reveláció számba mennek, az amatőrségből kinövő *Ács János* pedig a Marat Sade rendezésével korszakos jelentőségű tettet visz végbe. De a színházértő figyel Ruszt József és Paál István rendezéseire, és tudomásul veszi, hogy létezik még egy meghatározó színház, a státuszában amatőr, de ízig-vérig professzionista Stúdió K, melyet *Fodor Tamás* irányít. Ne említsem, csak Büchner *Woyzeckét!* Utánozhatatlan. És etalon! Egy időben remek előadásokat lehet látni Kecskeméten és Szolnokon is, s nem utolsósorban a pesti Katona József Színházban.

Nánay István

Meghívtuk Nánay Istvánt nemrég, hogy már megöregedtünk, a társágunkhoz a Kuckóba, beszélgetni régiekről, színházról, színjátszásról, amatőrökről és profikról, rendezőkről, amatőrökből lett rendezőkről, el-

hunyt kortársainkról, álmokról, melyek nem valósultak meg, s álmokról, melyek megvalósultak, s mindezek apropóján korszakokról, melyekben éltünk, melyekhez emlékeink, jó és rossz emlékeink kapcsolnak.

És Pista eljött és beszélt, okosan, fegyelmezetten, semmi exhibicionizmus, kezét olykor összefonta a mellén, ült egyenes derékkal, és pontos mondatokban fogalmazott.

Pista általában a másik oldalon ült, ahol „szakértették” az amatőr színi produkciókat, tehát az én alkotásaimat is, a Vári színpadosaimmal bemutatottakat, s ilyenkor még a látszatát is el kívántam kerülni annak, hogy jelezzem, a zsűritag nekem ismerősöm – kínos lett volna mindketőnknek –, ezért a társas együttlétek alkalmával, a fogadásokon is igyekeztem elkerülni az olyan helyzeteket, melyekben koccinthatunk volna.

Bevallom, egykoron szorongtam a közelében. Személyes kapcsolat nem is alakult ki köztünk. Ugyanakkor ő írta a legelemzőbb és legelismerőbb kritikát a Tapéta és árnyék című, Weöres műveiből komponált, szerkesztett játékunkról. S ezt én sohase felejtettem el neki. És mindig is nagyra becsültem. Hogy tudta, nem tudta, nem tudom.

A diákszínjátszás 1976–1982-ig

Ennek a területnek a gondozása mindig is hozzám tartozott. Fontos volt nekem, mint a gyermekszínjátszás. Lehettem bárhol, csinálhattam bármit, pedagógus maradtam. Hogy a diákcsoportok, tíz-tizenkettő, az ország legjobb együttesei közé küzdötték magukat, ennek szívből örültem, hogy mindez a felemelkedés a pódiumi színjáték műfajával történt – amit kezdeményeztem, aminek a dramaturgiáját megfogalmaztam –, melegítette a szívem táját, de elégedett akkor lettem volna, ha az oktatás irányítói úgy számolnak a diákszínjátszással, mint a nevelés nagy lehetőségével, beépítik a tantervbe. Biztosítják a tanárok képzését, továbbképzését, biztosítják a szakfelügyeletet, kiemelt óradíjat adnak a művésztanárnak. Ehelyett azt tapasztaltuk, hogy a diákszínjátszó munka nem épül be a középfokú iskolarendszer oktató-nevelői programjába, az igazgatók figyelme erre a területre nem terjed ki, a tanárvezető nem érdekelt abban, hogy részt vegyen szakmai képzésben, hiányzik az anyagi érdekltség, de az erkölcsi megbecsülés is.

1981-ben Szolnokon, alapos előkészítés után, megrendezzük a diákszínpad-vezető tanárok második országos konferenciáját. A fent leírtakat ajánlás formájában megfogalmazzuk, egy-két kívánsággal kibővítjük – induljanak főiskolákon, egyetemeken drámatanári kollégiumok, készüljön el egy egységes tiszteletdíj-rendszer –, ezt eljuttatjuk a Művelődési Minisztériumhoz, a KISZ-hez, az Országos Pedagógiai Intézethez, az Amatőr Színjátósok Országos Tanácsához, majd ígéretet kapunk, hogy egy év múlva tájékoztatnak az eredményről. Sajnálatos, hogy gyakorlatban semmi nem történt.

Persze voltak megszállott tanárok, ők mindezekről függetlenül dolgoztak, és esztétikai értékeket hoztak létre, olyan alkotásokat, hogy azokkal eljuttottak országos és nemzetközi fesztiválokra is. A már említett szentesi Bácskai Mihályhoz és a sárbogárdi Leszkovszki Albinhoz felforakozott Kovács Miklósné Szegedről, Lehota János Nagykanizsáról, Magi István, Szegi László Debrecenből, Bérczes László Szolnokról, Kaposi József, és még többen Pestről.

Leszkovszki Albin egyik rendezése

Öreg barátom, jó Leszkovszki Albin a hetvenes évek első felében gondolt merészet és nagyot, s dramatizálta a János vitézt. Diákok számára. És meg is rendezte.

Fergeteges játékot produkált sárbogárdi diákjaival. Miközben a játékosok lubickoltak az örömben, s szertelenül csapongtak mese és valóság között, parodizáltak és ironizáltak, azonközben lelkesedett és elérzékenyült a közönség. A Kádár-korszak puha diktatúrájában a kisember győzelmeről regéltek; a magyar lobogós János vitéz Tündérország fejedelme lett. Emlékszem, a nézőtérben tomboltunk.

Leszkovszki dramatizálásában, de mások rendezésével, huszonöt évvel később, két diákelőadást is láthattam. Két jó előadást. Az egyik a szerelemről szólt, a másik meg arról, milyen ügyesen, tehetségesen, mulattatóan tudnak előadni klasszikus darabot anélkül, hogy bármit is akarnának közölni. Az egyik a János vitéz egy részproblémáját állította a középpontba, a másik meg a játékot magát.

Mit üzenünk a művel. Mit nem üzenünk a művel.

Módfelett tanulságos.

A drámapedagógia megjelenését korszakos jelentőségűnek gondolom. Polgárt nevelhetünk a puha diktatúrában

A hetvenes évek második felétől kezdődően, amikorra kiderült, hogy olyan pedagógiai, reformpedagógiai módszer birtokába jutottunk, melynek alkalmazásától nemcsak a gyermekszínházas megújulása várható, hanem az iskolai nevelő-oktató munka új szellemű megfrissülése is (módszer, melyet a porosz és szovjet metodikával szemben alkalmazni lehet, mielőst megéri rá az idő), nos ettől kezdve nem fedkeztem meg arról, hogy eredményeinket publikáljuk, módszereinket leírjuk, és az oktatás-nevelés hivatalos irányítóinak figyelmét felhívjam mindarra, ami az Intézet háza táján történt, illetve történik. Közös tanácskozás, megbeszélés ötletével éppen úgy jelentkeztünk, mint azzal az óhajjal, hogy oktassák a gyermekdramaturgiát a főiskolákon, hogy a pedagógiai intézetek építsék be e módszer tanítását továbbképzési programjukba, hogy az oktatás szakemberei vegyenek részt szemináriumokon, a pécsi fesztiválon, bemutatókon, kísérleti tanfolyamokon stb.

Minden publikációban hírül adtuk a kísérletek célját. Leírtuk, hogy kreatív képességek bomolhatnak ki e módszer következetes és sikeres alkalmazásának eredményeként, és azt is hozzátettük, hogy ez a nevelési cél feltételezhetően társadalmi igényt is kielégít.

Eredményeink összecsengtek Mezei Éva oktatási kísérleteivel, a Zsoltlőrinci iskola, Gáspár László és Csalog Judit reformtörekvéseivel, a Zsolnai-tele módszerrel és a többi egyéni újtóéval.

Közreműködtem abban a csapatban is, amelyik az Országos Pécsi Gyermekszínházi és Dramatikus Játzóköri Fesztiváljának a profilját formázta. Célt, hogy a kétvétenkénti találkozót ne az egymás rovására drukkoló szellemiség, hanem az adni-kapni akarók teremtette légkör uralja. Ez végül is sikerült. Pécsen a szakemberek inkább csak tanácsot adtak és elemeztek, mintsem ítéleztek. Mindenki a maga véleményét közölte, nem területét, nem csoportját, nem a közösségét.

*

Túl sok az adat ennél a résznél, mondták a baráti kritikusok, miután elolvasztattam velük a kéziratot, éppen ezért nem olyan eleven a szöveg, mint másutt, az elején és a végén. Nem szóltam rá semmit, mivel az ember a kritikusával sose vitázik. Persze mondhattam volna azt nekik, amit most végül is leírok, hogy tudom én azt, mivel megbeszéltem magammal. De

muszáj valahol ezeket közölnöm, mivel szakkönyvekben sehol nem olvashatóak. Ha valamely dolgozatban valamely szerző megfogalmazta volna mindazt, ami a tárgyhoz tartozik – adalékként a pedagógiatörténethez –, az alábbi szöveg nem íródik le. De hát mit tehettem volna! Ez is az életem része, fontos része.

A tényeket tehát közlöm.

Tárgyszerűbben ugyanerről

1976-ban a makói, mohácsi, budapesti tanfolyamok tapasztalatai alapján elkészülnek a gyermekszínháztan-tervezői vizsgatételek. Több megyében indítunk gyermekszínháztan-tervezői tanfolyamot (Komárom, Somogy, Szabolcs, Hajdú). Megjelenik Gabnai Katalin és Debreczeni Tibor szerkesztésében az első *Gyermekdramaturgia* című kötet, amely első ízben Magyarországon, dokumentumokat, műhelytanulmányokat, könyv- és módszertani ismertetéseket közöl. Ennek folytatásaként 1978-ban a második kötet is napvilágot lát.

Ekkor kerül sor a *Dramatikus Gyermekszínháztan Körök* – a gyermekszínháztan fesztivál folytatásaként, de a névváltoztatással jelezve a hangsúlyeltolódásokat – országos pécsi találkozájára, amelyről szoltunk, s amely első ízben dokumentálta a drámapedagógiai módszer győzelmét.

1979-ben *Dramatikus nevelési program* címmel kísérletbe kezd Gabnai Katalin, aki megírja első módszertani levelét, és eljuttatja azoknak a pedagógusoknak, napközi otthonos nevelőknek, osztályfőnököknek, human és nyelvórákon tanítóknak, akik az említett kísérletben részt vettek. Az említettek dolgozatokat írnak, majd elkészül a kötet *Dramatikus nevelési program – 1972-1982* – címmel, és megjelenik 1984-ben. Speciális tanmenetek is készülnek Gabnai műhelyében, olyan drámás tanfolyamokhoz, melyeknek a végén nincs vizsga. Napközis pedagógusok látogatják ezeket a kurzusokat nagy előszeretettel. A tanultakat eredményesen alkalmazzák délutáni nevelői munkájukban.

Ebben az időszakban több hasznos könyv is megjelenik. Emeljük ki ebből: Játékosztorú, Gabnai szerkesztésében, Mezei Évától a Játsszunk színházat, Várnagy Ildikótól a Vizuális játékok, mesejáték-kö-

tet, Csiribiri komédiák címmel. (A kötet címadója a sellyei Petkó Jenő mesejátéka). Ezt követi Montágh Imre: Gyermekszínjátzók beszéd-nevelő könyve.

Országos gyermekszínjátzó szemináriumot rendezünk Pécsen (nem fesztivált), ahol a drámapedagógia módszerét alkalmazó bemutató foglalkozásokra és tanításokra kerül sor osztályfőnöki órán, nyelvórán, napköziben, gyógypedagógiai osztályban. Jelen van Mérei Ferenc és más pszichológusok, oktatásügyi irányítók. Kísérlet történik a pszichodráma és a szociodráma alkalmazására is. Az utóbbi ihletésére sikerül kiformalni egy új színi formát, életjátéknak neveztük.

1982-ben továbbképzési lehetőség nyílik Csillebércen. Pécsen pedig gyermekszínjátzó szeminárium indul. Szenikával, díszlet- és jelmez-tervezéssel foglalkoznak.

*

Nagyon szerettem rendezői tehetségeket felfedezni. Én tudtam, milyen nehéz gyakorló pedagógusként, nem egyszer tantestületi ellendrukkerek között művészeti alkotást létrehozni. Mert a dramatizálás, rendezés művészeti tevékenység, hogy gyerekekkel, diákokkal, felnőttekkel, amatőrökkel vagy profikkal dolgozol, a lényegen mindez nem változtat, azon, hogy valamilyen szinten műalkotás jön létre, és hogy ennek az előállítása sajátos, a tanítástól eltérő tehetséget kíván. S azt is tudtam, hogy ezt az iskolaigazgatók, pedagógiai szakirányítók általában nem tudják, vagy nem akarják tudni. Soha nem sikerült elérni, hogy a pedagógusrendezők iskolájukban valamiféle tiszteletdíjat kapjanak.

A pécsi találkozón kitűnő emberekkel
találkozom és kötök ismeretséget

Rajtunk kívül, tehát Gabnai Katalinon és jómagamon kívül, szívügyevé vált a gyermekszínjátzó találkozó *Trencsényi Lászlónak*, az Úttörő Szövetség munkatársának, a későbbiek során barátomnak, aki rögtön felismerte, hogy a drámapedagógiával olyan nevelési eszköz került a kezünkbe, mellyel a gyermekszínjátzás valóban gyermeknek válóvá válhat. Neki köszönhetően – az úttörőelnökség jelentette az erkölcsi, politikai és anyagi támaszt – válhatott a fesztiválból gyermekmulatság, ahol a tekintélyes szakemberekből álló, hozzáértő testület tagjai is – Mérei Ferenc, Vekerdy Tamás, Mezei Eva, Trencsényi László és mások – csupán

játékos nevű díjakat adományoztak a csoportoknak. És gyermekekből verbuvált zsűri működött, hogy az ifjú közönség tetszési indexét naprakészen közöljék. Szerencsémnek tartottam, és ezt nem győztem hangsúlyozni, hogy remek partnerekre lertünk a pécsiekben, *Újvári Jenőnében* és az ifjúsági ház népművelő csapatában – emlékszem *Stenczer Bélára* –, akik mindig kiválóan dolgoztak. Pompás emberekkel lehetett itt ismeretiséget kötni, gyakorló pedagógusokkal, tehetségesekkel, akikről eleddig keveset vagy semmit sem tudtam. Immár jegyezni illett őket: *Csörgő Gyulát* Porcsalmáról, minden idők egyik legjobb Lúdas Matyi rendezése miatt, *Várhidy Attilát*, aki úgy robbant be korszakos jelentőségű Toldijával és hajdúhadházi gyerekeivel, mint egy üstökös. Olyan energiákat szabadított fel játékosaiiban, hogy az elementáris erővel áradt le a nézőtérre is. És *Petkó Jenőt!* Ellentéte Várhidynek. Piknikus és bölcselkedő, de alkotó a javából, darabjait maga írja, és sellyei gyerekeivel meg is jeleníti.

*

A pécsi gyermekszínházi fesztiválok és szemináriumok, melyekről itt szó esik, magam sem akarom hinni, több mint harminc éve, hogy voltak, s azért nem akarom hinni, mert sohase süppedtek le a tudatom mélyére. Nem is a bemutatók elevenek, hanem a szakmai beszélgetések, melyeket esténként tartottunk a napközben látottakról, azoknak is a jó hangulata.

A pécsi ifjúsági ház nagy társalgójában zajlottak esténként a megbeszélések. Emlékeztem rá, mint izgultam hajdanán a sárospataki diáknapokon, mit mond a nagy tekintélyű zsűri az előadásunkról. Emelvénnyel ültek és szemben velünk.

Mi itt körbe raktuk a székeket. A szorongást akartam oldani, úgy gondoltam, hogy a formabontás előre jelzi a belépőknek, a pedagógusoknak, akik bemutatták gyermekszínházi produkciójukat a nap során, meg a többieknek, akik drámapedagógusként nézők és vitatkozó partnerek voltak, hogy az itt lévő szakemberek komolyan gondolják a mellérendelést, a partneri viszonyt. Véleményt mondanak, és nem ítéletet hirdetnek. Fontosnak tartottam azt is, hogy a szakértők ne egyeztessék előre álláspontjukat, kapcsolódjanak egymás véleményéhez, vitatkozzanak egymással is, ha nem értenek egyet. És bármikor bárki, a jelenlévők közül megszólalhatott, amikor kikíváncozott belőle a közlendő. A megbeszéléseken, itt is és másutt is, ahol én vezettem a vitát, az első megszólalás joga az alkotóé volt. Szólhatott a mű születésének körülményeiről, szándékáról, mondhatott véleményt, miként ítéli meg az elhangzottakat. Itt Pécsen történetesen lehetett közben enni, inni is, hosszú volt az este.

*Évtizedek multával is jólesik az emlékezés. Pedagógusok, jelenlévők, meg voltunk győződve, hogy a hivatalos nevelési irányelvek között balanszírozva, a reformpedagógiák meg a fejlődéslelektan szellemiségét hín-
tegetve, azokat gyakorlati példákkal igazolva, a jövőt készítjük elő. Úgy beszélgettünk ott pedagógusrendezők, szakemberek, előbb említettek, meg drámapedagógiát tanulók, mint kik új fejezetet írnak a pedagógiai mód-
szertan történetébe.*

*Elvi viták, ütközések a szakemberek között voltak csak, azok között, akik
narodnyikizmust véltek felfedezni a magyar népi gyermekjátékok színpadi
megjelenítésében, meg azok között, akik semmit nem tartottak fontosabb-
nak, minthogy a népi hagyomány közegében nekünk szóló üzenet fogalma-
zódjék meg. De nem gondoltunk, nem gondoltam arra, hogy ezek mögött
politikai ellentétek is meghúzódhatnak – pedig meghúzódtak –, de ezt csak
mára tudom.*

Derűs, mosolygós arcokat látok. Valamennyien, akik ott voltunk, hit-
tünk valamiben, én abban, hogy a drámapedagógia módszerével, a mel-
lérendelés elvének alkalmazásával végre nem alattvalót nevelünk.

Mezei Éva a pécsi gyermekszínjátszó szemináriumról. (Népművelés, 1980. szeptember).

„Ritka eset, hogy egy tanácskozásról akkor is elégedetten távozzanak a résztvevők, ha az eltér a meghirdetett témáktól, elvi céloktól – az idei pécsi gyermekszínjátszó szemináriumon mégis ez történt. *A drámajáték a nevelés szolgálatában* mottójú programfüzetben megadott előzetes tézi-
sek nagyvonalúsága, a feltett kérdések őszintesége magával ragadta a
készülődőt, aki örömmel olvasta például, hogy a szeminárium közép-
pontjában a *dramatikus játékok iskolai és iskolán kívüli alkalmazása, valamint
a színi nevelés szerkezeti kereteit kialakító nevelési program megvitatása*” áll. A
programfüzet kérdései között ilyesfélék szerepeltek: „Hol kellene kez-
deni? Ki az a drámatanár? Mi a szerepjáték, a kreatív tréning, a kreatív
dráma? Hogyan kellene a tanárképzésben megtalálni a drámapedagógia
helyét?” A túlságosan tág lehetőség szinte biztatta a résztvevőket, hogy
ne elvi síkon mérlegeljenek és érveljenek, hanem munkájuk minden gya-
korlati gondját, baját, örömét most végre osszák meg egymással.

A viták, megbeszélések mégsem fajultak panasznapi locsogássá. Ellenkezőleg: nagyon is magvas, fontos gondolatok cseréjévé lettek. A munkakedv pedig akkora volt, hogy a jelenlevők nemegyszer reggel 9-től éjfélig talpon voltak: néztek, vitáztak, figyeltek, jegyzeteltek, játszottak, sőt önparódiát is bemutattak. A szeminárium tehát nagyon sikeres és aktív volt. Ennek okai nagyjából a következők:

1. A téma – új, szokatlan formájú nevelési-oktatási eljárások alkalmazása – minden fogékony pedagógus számára izgalmas. A kreatív játékgyakorlatok, módszerek világdivatja hál’istennek hozzánk is elérkezett. Tanári szobákban folyó viták, sőt nevelési értekezletek motívuma lett.

2. A szemináriumok hallgatóinak és előadóinak túlnyomó többsége a gyakorlatban már régen helytálló szakember, aki szorgalommal ragad meg minden alkalmat, ha tanulhat.

3. A programnak néhány rendkívüli értéke volt. A vitákon részt vettek olyan pszichológus tekintélyek, mint Mérei Ferenc, Vekerdy Tamás, olyan kiváló szociológus-pedagógus, mint Csőregh Éva. Az előadások mintabemutatói pedig elsőrangúak voltak, bármelyik, a témával évek óta foglalkozó nyugati országokban tartott fesztiválnak is díszére lehetnének. Olyan áttekintést kaphatott minden résztvevő, amilyenre eddig nem volt példa.”

Mezei Éva ezek után sorra elemzi a látottakat – többek között Botos Istvánné, Baranyai Gizella, Pálffy Mária, Gabnai Katalin, Szakall Judit bemutató foglalkozásait, majd megállapítja:

„Ennyi sikeres, jó munka joggal tette egyszerre elégedetté és elégedetlenné a szeminárium résztvevőit. Megállapíthattuk: az elmúlt négy év során hatalmasat lépett előre az a gárda, amelyik vállalta, hogy a cselekvés, a mozgás, a fantáziafejlesztés eszközeivel segíti a gyerekek személyiségének kibontását és a tananyagban való jobb eligazodást. Ugyanakkor, mint Debreczeni Tibor összegezésében is elhangzott, az eredmények folytatást kívánnak. Most az a kérdés, merre lépjenek tovább azok, akik immár többé-kevésbé begyakorolták az eszköz használatát, mi lenne a soron következő tennivaló...”

Kinek, hol, mire van füle

Későbbi történet. De ide illőnek találom. Részt vettem a Weöres Sándor Gyermekszínházi Fesztivál döntőjének zsűriző munkájában, ami végül is abból állt, hogy esténként a társaimmal egyetemben véleményt kellett mondanom arról, amit láttam.

És láttam sok szépet és jót, többek között mese- és mítoszfeldolgozásokat.

A szakértői társaságban foglalt helyet egy bécsi magyar is. Jeles szakember. Ő mindjárt az első estén kijelentette; nem érti a magyar csoportokat, mit akarnak a sok mesével, a sok archaikus történettel, hol itt a mához szólás. Bezzeg Európában, melynek a városait végigjárta az ittenihez hasonló szándékból, minden ország gyermekszínházi aktuális problémákat visznek színpadra, környezetszennyezés, bűnözés, drogozás, vírusfertőzés, ilyesmikről szólnak.

Ez a bécsi magyar vagy magyar-osztrák nemigen ért minket. Magam attól dobódtam fel, hogy a meséink még élnek, s pedagógusaink nem dobták át azokat a kerítésen, a globalizmus szemétdombjára, hogy felfedezték bennük a mához és mának szóló mondandót, hogy erkölcsi tanulságot sugároztak.

Kinek mire van füle.

Megjelenik a Szín-kör-játék könyvem és még két drámapedagógiával kapcsolatos műhelytanulmány

Nekem magamnak három írásom jelenik meg ebben az időszakban, mindhárom a drámapedagógiával kapcsolatos, s nálunk Magyarországon előzmény nélküli. *Játék pedagógusokkal* a címe annak az 1978-ban megjelent könyvecskének, műhelytanulmánynak, mely végigköveti annak a kétéves tanfolyamnak a menetét, melyen pedagógusok vettek részt, és közösen tanultuk, miként is kell alkalmazni a drámapedagógia metodikáját különböző foglalkozásokon, órákon és gyermekszínházi próbákban, hogy nevelődjön gyerek és tanár.

Drámajáték és a művészeti nevelés címet viseli az az 1980-ban megjelent műhelytanulmány, melynek ez az alcíme: *Szaktanárokkal és tanulókkal*. Mit is akarunk elérni, teszem fel magamnak a kérdést, mielőtt bekezdem annak az olvasótábori három napnak a leírásába, mely máig emlékezetes maradt, s melyet közösen Kosa Vilmával vezettem. „Nem

többet annál – írom –, minthogy kinyúljanak a kamaszok a drámapedagógiai játékok közvetítésével vagy a nélkül. Úgy véltük, a nyitottság az alapja minden továbbinak, történetesen az esztétikai értékek befogadásának, esztétikai értékek teremtésének, egyáltalán az ízlésformálásnak.” Mondjam, ez is pionírmunka. Mindkét említett írás, később egy gyűjteményes kötetemben is napvilágot látott. *Hálóban* a címe.

1981-ben jelent meg -elsőként hazánkban – az a drámapedagógiai játékkönyvem, mely nem avult el, mely többször is megjelent, s melyet máig is használnak, s melynek a címe *Szín-kör-játék*, alcíme pedig, *Kreatív játékok*. Megjegyzem, hogy a rendszerváltás után az egyik óbudai óvoda vezetői engedélyt kértek, hogy felvehessék a a Szín-kör-játék nevet, mondván, hogy ők a könyvben foglaltak szerint játszanak a gyerekekkel.

*

A Szín-Kör-Játék bevezető tanulmányából közlöm az első két bekezdést. Talán kitetszik, hogy már ekkorra készen volt, mit is gondolok a drámapedagógiáról, noha ez az elnevezés még meg sem született.

„Kreatív játékok a kötet alcíme. De lehetne: alkotó játékok, dramatikus játékok, drámajátékok, dramatikus alkotó játékok. S ha egészen pontosan kívántuk volna már a címben megfogalmazni a kötet tartalmát, azt kellett volna írunk: Gyakorlatok, etűdök, játékfoglalkozások leírása. Alcímnek pedig: Példatár, módszertani segédkönyv gyermekekkel foglalkozó színjátszó csoport- és szakkörvezetők, valamint pedagógusok részére.

A kreatív játékot, illetve az erre épülő módszert – szinte Európa-szerte – pedagógiai és pszichológiai meggondolás szülte, a világra nyitott, személyiségében harmonikus, közösségi, alkotó ember igénye. A módszer eszköze kötetünk címfelsorolásából is kitetszik. Kapcsolatteremtő játékok, koncentrációs gyakorlatok, érzékelő gyakorlatok, ritmusjátékok, mimes helyzetgyakorlatok, fantáziafejlesztő improvizatív gyakorlatok, élethelyzet-gyakorlatok, népi gyermekjátékok, olyan játékvariációk, melyek segítik, segíthetik kifejleszteni a másakra figyelő, önmagát építő, a gyors helyzetfelismerő, gondolkodó-cselekvő készségeket, személyiségjegyeket. „

Trencsényi László

Evekkel ezelőtt írtam-mondtam egy díj átadásakor, laudáció gyanánt, de ideillik a könyvbe.

„Méltó férfiúnak adatik ez a mostani, olyannak, aki rendszerváltozástól és kabinetváltozásoktól függetlenül, mindig is a gyermekek, a fejlődő és még fogékony felnőttek érdekeire figyelve tette a dolgát. Akkor is, amikor vidéki általános iskolában tanított, akkor is, amikor az Úttörő elnökség metodikusaként vonta ki a szelet a vitorlákból, akkor is, amikor szakmai irányító munkát végzett a különféle elnevezésű oktatási, pedagógiai intézetekben, s akkor is, amikor reformpedagógiai szemlélettel, egyetemeken tanította, tanítja az ifjúságot a hagyományostól eltérő, oktató-nevelő tevékenységre.

Már a hetvenes években felismeri a drámapedagógiában rejlő lehetőségeket, s azt, miként termékenyíti meg ez a demokráciára nevelő, kreativitásra készítő pedagógiai módszer, új távlatokat nyitva, magát a gyermekszínjátzást. Nyaranta maga is vezetett dramatikus mozzanatok alkalmazó művészetpedagógiai táborokat, gyerekek és pedagógusok közreműködésével, olyanokat, melyekben egy-egy fontos, vagy annak vélt művészetpedagógiai módszert kísérletezett ki valamely oktatási terv kimunkálása érdekében. És azóta is folyamatosan publikálja pedagógiai, művészetpedagógiai, drámapedagógiai vizsgálatainak eredményeit, tapasztalatait.”

Hivatalos külföldi utakra küld a Minisztérium

Az igazgató, mondtuk, átnyúlhatott a Minisztérium feje fölé a pártközpontozó, konkrétan Aczél Györgyhöz, ettől még az ő főhatósága a Művelődési Minisztérium Közművelődési Főosztálya maradt, s ott különösebben nem rokonszenveztek vele, éppen az átnyúlások miatt. Ezt azért említem, talán újfent, hogy világossá tegyem, miért történhetett meg, hogy amidőn az új vezetőség félreállít, a Minisztérium hivatalos külföldi utakra kér fel. Az állami külföldi utazások felett ugyanis a Minisztérium diszponált. Nem felejtendő, hogy ekkor a Kulturális Minisztérium vezetője Pozsgay Imre. Aczél és Pozsgay, így hírlík, nem puszipajtások.

Kubában

Mindjárt 1977-ben Kubába utazhattam három hétre. Az amatőr mozgalmakat tanulmányozni. A világnak ezen a térfelén azóta sem jártam. A vesprémi énekar karnagya volt a partnerem. Jól megvoltunk egymással.

Hogy miféle tapasztalatokkal tértem haza! (Jegyzeteket készítettem.) Egyszer a partnerintézetünk vezetőivel tárgyaltunk. Váratlanul nyílt az ajtó, mindenki felállt, nyájasság telepedett a kubaiak arcára, belépett egy tagbaszakadt szőke férfi, kiderült, ő a szovjet megbízott, a nagy testvér képviselője, az inkvizítor. Kiderült, minden területen létezik egy megbízott. Ők mondják meg, mit csináljanak, és hogyan. A szovjet pénzelte ekkortájt Kubát.

A fővárosban mindenfelé szabadtéri színpad. A szeptemberi esték kellemesek. A színpadokon énekeltek, táncolta, együttesek, szolisták, nem versenyeztek, egyszerűen jól érezték magukat. Kubában jegyrendszer volt, hiába volt zsebpénzünk, nem értünk vele semmit, nem volt a pénznek vásárlóértéke. Csak kubai rumot ihattunk a presszóban. De az emberek jól érezték magukat a biztos szegénységben. A néger tolmácsnőnk családjánál is ezt tapasztaltuk.

A fővárosban feltűnően sok volt a színes bőrű. Vidéken meg a spanyol telepések leszármazottjai. Az utóbbiak a cukornádvágók. A fehér kísérőnk egyszer kiborult. A színesek nyomása alatt élnek, és ez néha elviselhetetlen – mondta.

Egy amerikaiak által épített, valamikori előkelő szállodában laktunk. Kaptunk egy kártyát, s annak felmutatására a szállodán belül éjjel-nappal bármit rendelhattunk. Tiszta Kánaán volt. Illetve lett volna, de az első napon elrontottam a gyomromat, rákpörköltet kértem, s két hétig csak joghurtot fogadott be a gyomrom. De a kísérőink, ketten is jártak velünk, meg a tolmácsnő, ha egy asztalnál ültünk, ilyenkor ők is az állam vendégeinek tudták magukat. Helyettem is ettek.

Valahogy így élhetnek a felső tízezer tagjai, ahogy én három hétig Kubában. Igazságot szerint lebzseltem.

Grúziában

1980-ban, amikor újra átszervezték az Intézetet, éppen a Pozsgay Imre vezette minisztérium került domináns helyzetbe, s ezzel korlátozták Vitányi hatáskörét, bekerültem egy kellemes delegációba – Poszler György, Kurucz Albert és még két rendes ember –, akikkel a Szovjetunióba, az örményországi Jerevánba utaztunk, egy olyan kulturális tanácskozásra, amelyen az összes szocialista ország képviseltette magát, és a Szovjetunió valamennyi tagköztársasága. Hogy mi volt a téma, arra nem emlékszem, de arra igen, hogy Poszlernek is, nekem is előadást kellett tartanunk. Gyurka elegánsan volt elméleti, én meg kapcsolatteremtő játékokat játszottam a küldöttekkel. És hogy örültek neki!

Este aztán, amikor kollektíven lazultunk, népdaloztunk, egy kerekfejú tömpe kirgiz olyan pásztornótát énekelt, ami előcsalta belőlem a miénket, a Megismerni a kanászt, s valamennyien ámuldoztunk, semmi lényeges eltérés a kettő között nem volt. Az egyik este felhívtunk a szállodai szobánkba néhány frissen szerzett ismerőst, s utána arról beszélgettünk, vajh ki volt a besúgó, s ki kit jelent.

Nem hiszem, hogy ennek a nagy-nagy összejövetelnek lett volna bármi szakmai haszna, de azt, ha eddig nem tudtuk volna, megtapasztaltuk, a nagy testvért mindenki féli, egyszersmind utálja. Nem volt nap, hogy millió tósztot ne hallgattunk volna, nem egyet a nagyszerű orosz nyelv tiszteletére, amely nyelv, lám milyen pompás közvetítő a sokféle nép között. Inni pedig kellett! Az oroszbarátok vodkával tósztoltak, mi örmény konyakkal.

Az örmény konyakon kívül az Esmiadzin – örmény katedrális –, ahová elvittek minket, volt a másik nagy élmény. Szakrális élmény. Léleknyitogató élmény. Csodálatosan énekeltek. Soha olyan közel nem kerültem Poszler Györgyhez, mint ott és akkor.

Moszkvában

Ugyanebben az esztendőben, mégpedig októberben Kamarás Rezsővel, a mindenkori igazgatóhelyetessel utaztam Moszkvába. Viszonoztuk a szovjet elvtársak látogatását, és sorra látogattunk minden intézményt, amelyikben a népművelés szakmai irányításával, metodikájával foglalkoznak.

Megtaláltam az akkor készített jegyzeteimet:

Az első napon a miniszterhelyettes tájékoztat. Azt írom róla, hogy robusztus, ősz hajú, erős hangú, bozontos, fekete szemöldökű férfi, és hogy csak beszél, beszél, beszél, s hogy rám tör az iszonyú álmosság, s alig bírom a szemhéjam fenntartani, s hogy szemben a falon egy hatalmas Lenin-kép, s hogy elrendelik a szünetet, és konyakot iszunk és teát, és csokoládét eszünk.

Másnap a kereskedelmi dolgozók hatalmas székházában fogadnak bennünket. Itt foglalkozásokat láthatunk, gyermek-baletet, énekkari próbát, aztán az irodában lazacot eszünk, eszembe jut József Attila, tudod, hogy nem élsz lazacon, s azerbajdzsáni konyakot iszunk.

Harmadnap egy kutatóintézetben hallgatjuk a szimpatikus vezetőt, Kudrina elvtársnőt, aki tájékoztat, miszerint itt húsz főosztály van, százötven tudományos munkatárs, három doktor, negyvenhárom kandidátus, és negyvennégy témakörben kutatnak. Majd tea, cukor, cukorka, sütemény, ezt fiatal, jól kendőzött fiatal hölgyek szervírozzák.

Aztán járunk a Népi Alkotások Házában, ahol az amatőr mozgalmat gondozzák, kérem, mutassanak foglalkozásokat, ígérnek, de nem kerül rá sor. Majd a Klub című lap szerkesztőségében időzünk, ahol nyolc értelmes arcú ember ül, de csak a nagyasszony, orosz típusú, a főszerkesztő beszél. Innen a Zenei Múzeumba megyünk, egy lelkes hölgy, aki magyaráz, magyar dalokat nem ismer, de finnugor dallamot sem, és nem tudja, hogy a Szovjetunióban magyar kisebbség is él.

Kiautóztatnak bennünket Voronovóba, egy szovhozszékhelyre. Itt megnézzük a Lenin-múzeumot, nem tudtuk, de felvilágosítottak, hogy itt élt a nagyvezér két hétig és az Uljanov család is három évig, és hogy Lenin anyja mennyit szenvedett. Mikor ez mesélte a hölgy, könnybe lábadt a szeme. Még egy képtárat is megtekintettünk, a szovhozelnök amatőr festő, iszonyú giccseket produkál, de láthattunk több Lenin-szobrot, valamint egy óriás méretű Brezsnyev-festményt. Ám a nevezetes Tretyakov Képtárban is hasonló élményben volt részünk. A tizenkilencedik századi nagy orosz festők képei mellett Lenin és Brezsnyev. Lenin-szobor, megszámláltam, huszonhárom volt kiállítva.

Nem folytatom. Minden napon voltunk valahol, mindenütt szónokoltak, semmit nem mutattak, de mindenütt kínáltak. Az utcán lejmolók, pénzt akartak.

Szürke, szomorú ország, írtam a feljegyzéseim közé.

Takaréklágon dolgozom a Vári színpadon

A 70-es évek második felében, elemeztük már, új korszak „köszöntött” ránk. Ahogy csökkeni látszottak a társadalmi feszültségek, langyosodott a közélet, az emberek behúzódtak magánszférájukba, átmenetileg tere sem lett a közösségi színjátszásnak. Magam is úgy éreztem, kiürültem. Elfogyott belőlem az indulat, a lendület és a hit. Rendezői ambícióm takarékra állítódott. A közönség, miként másutt is, megcsappant körülöttünk. Klubhelyiségbe húzódtunk és könyvtárba. Változott a színpad tagsága is, az alapító tagok végeztek az egyetemen, újak jöttek, köztük középiskolások, Ágnes lányom többek között és barátnői. Elkészítettem harmadik Ady-oratóriumomat, és ebből szinte már a közönség is kirekesztődött, kört formáltunk, a versek befelé szóltak, magunknak: „Merre, Balázs testvér, merre, de merre? Azt mondom én, testvér, jobb lesz, ha semerre”. Erről szólt ez a színjáték.

Spiró György groteszk írásaiból szerkesztettem aztán klubműsort, mely kulturáltnak tetszett, minden szakmai nóvum nélkül. Ebből is áradt a kiábrándultság. Az idősebb színpadtagok, akik még játszottak a Perlő énekekben, s most itt ültek a nézőtéren, megdöbbentek. Mi van veled? -- kérdezték. Én meg azt nem értettem, hogy ők, a harmincasok, hogyhogy nem értenek engem, meg a Spiró-műsorban játszó húszéveseket. Mert-hogy azért ez a színjáték az övök is volt.

Az „öregesek” dolgozni kezdtek, s kellettek az újak. Ekkor lett színpadtag *Bozsik Gyula, Fodor Aranka, Bial Gabriella, Köveskúti Péter, Kászón Ica, Szabó Éva, Debreczeni Ágnes, Mácsány Barbara, Turner Rita, Sólýom Anikó, Szabó István, Varga Anna Mária*, és akkor még nem is soroltam fel mindenkit, aki játszott az említett darabjainkban.

A nyolcvanas évek elején viszont mintha újra szikra gyulladt volna. *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* címmel újra rítusjátékot készítettem, mégpedig a magyar diaszpóráról. A Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia 1981-es pécsi világtalálkozóján mutattuk be, és hatalmas sikerrel. A határon túli magyarok megmaradásának esélyeiről szólt a színjáték.

Több helyen is felléptünk vele, a rádió is közvetítette, s egy változatával Franciaországba is eljutottunk.

Az Anyanyelvi Konferenciákon

Az 1981-es pécsi konferencia előtt történt, miután elkészültünk az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című színjátékunkkal, bemutattuk azt a Világszövetség székházában, amolyan cenzúra volt ez. A vezetőségnek kellett dönteni, kiállhatunk-e a világ minden tájáról Pécsre sereglő magyarok elé. *Süítő András* nyomán szóltam: ha kopik, vagy elfogy a nyelv, elfogy a magyar is. A nyugati szórványban is, de Erdélyben is. Az eredmény: a nyugati magyar költők versei mind benne maradhattak a műsorban, ám ki kellett hagynunk a *kolozsvári Cselényi Béla* megrendítő versét, amely magyar-román keverék-nyelven íródott, s hangozva is bizonyította, hogy pusztul a nyelvünk. A döntést hozó bizottság élén *Lőrincze Lajos* állt. Módfellett óvatos volt, mint „kulturális nagykövet”. Pécssett már csonkán hangzott el a színjáték. Csonkán is jelent meg. Én meg húztam az orromat, és széttártam a kezemet. Magamról is megvolt a véleményem.

*

A *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóirat, mely az Anyanyelvi Konferencia (AK) kiadásában jelent meg, és a nyelvész *Imre Samu* szerkesztette, lehetőséget adott, hogy ebben az időszakban is megjelentethessek egy-egy szerkesztett műsort, olyat, melyről feltételezhettem, hogy teljesen vagy egészében átveszik a kinti magyar egyesületek, a magyar nyelvű cserkészegyesületek, vasárnapi iskolák. Hogy vették-e hasznát a kintiek ezeknek, és mennyire, nem tudom, visszajelzés alig érkezett.

Azt viszont tudom, hogy az antológia – *Nyitva van az aranykapu*, ezt a címet kapta –, amelyet az említett összeállításokból szerkesztettem, utolsó szálig elfogyott, pedig több ezer példányban jelent meg.

*

Nagy szerencse ért egyszer a hetvenes évek második felében: tagja lettem annak a háromtagú delegációnak, amely Nyugat-Európába utazott, hogy találkozhasson azokkal a magyar egyesületvezetőkkel, akik szolidárisak a szocialista Magyarországgal, s akiknek a működését segíti a Világszövetség, illetve az AK. Remek egy út volt, nem felejtettem. Szende Aladárral, a nyelvessel utaztam, laktam, ő meg én tanulmányoztuk az egyesületek szakmai munkáját, vezetőnk pedig, aki később a cirkuszvállalat igazgatója lett, a többit. Ezért ő kiemelt napidíjat kapott, s elegánsabb szobákat. Egyszemélyeseket természetesen. Valószínűleg ironikusnak hallatszom, pedig hála van bennem. Akkor jártam először Linzben, Grazban, Amsterdamban, Hamburgban, Nürnbergben, Münchenben.

És még ajándékra is telt. A kinti magyarok, ha meghívottként hazajöttek konferenciázni, ugyanolyan első osztályú körülmények között éltek itt, mint mi az utazásunk során, kint. S tartok tőle, hogy ez nekik sem volt mindennapi élmény.

*

Az Anyanyelvi Konferenciának köszönhetem, hogy megismerkedtem *Püski Sándorral*. A pécsi konferencián találkoztunk személyesen. Mint emigráns magyar, az Egyesült Államokból érkezett. Addig csak az irodalomtörténetből, meg a szárszói történetekből ismertem. S itt most személyesen is. Történetesen Villányban. Oda kirándultunk. Poharaztunk, és így beszélgettünk. Mintha kertben lettünk volna. És süttött a nap.

Ha nem konferenciázok az anyanyelvesekkel, nemigen találkozom Nagy Pállal. És sajnáltam volna. Személyében izgalmas költőt, avantgárdot ismertem meg, és a Párizsi Műhelyt – nagy felfedezés volt. Általában szót értettünk egymással. Most is, ha találkozunk. Itt kerültem közel *Gömöri Györgyhöz*, a Londonban élő költőhöz. És szegényebb maradtam volna, ha nem kerülök egy társaságba *Borbándi Gyulával*, *Molnár Józseffel*, *Thinsz Gézával*, *Dedinszky Erikával*, *Lázár Oszkár*ral...

Tasnády Almossal, a Hollandiában élő pedagógussal mindig jókat beszélgettünk, s üdítő leveleket váltottunk, *Romhányi Lacival* pompásakat csevegtünk, többnyire a semmiről, *Tóth Magdi* társaságában szikrázott a levegő. Többekkel jól lehetett enni, még inkább inni, s ha úgy hozta a helyzet, nótázni, népdalozni. Emlékszem jó *Czine Mihályra*, énekére, felszólalásaira. Élvezet volt röhécselni *Pomogáts Béla* vicein, hja, akkor még nem volt elnök, nem sietett állandóan. *Szathmári Pista* mellett meg bölcsen hallgathatott az ember. Aztán lehetett mulatni is, csak úgy csendesen befelé, ki kifelé húz, mint helyezkedik, státuszt, anyagi támogatást remélvén, ki kit fúr, részem volt ebben is.

*

1977-ben – bekerült a budapesti Anyanyelvi Konferencia világtalálkozójának a programjába – nyugaton élő magyar költők műveiből készítettem szerkesztett műsort. Magam rendeztem jeles amatőr előadókkal. A szerkesztést *Béládi Miklós* irodalomtörténész és *Czigány Lóránt* londoni magyar irodalomtörténész kontrollálta. Szerettem ezt a munkát. Ez volt az első magyarországi irodalmi bemutató, amelyen nyugaton élő magyar költők művei szerepeltek. S ez volt az első alkalom, amikor, mintegy rá-

kényszerítettem, hogy foglalkozzam az emigrációban élők költészetével, melyről ezt megelőzően magam is keveset tudtam, s melyről itthon korábban szó sem esett, vagy csak alig.

Nagy Pálról, meg ennek apropóján másról is

Nagy Pál, az ötvenhatos menekült, a hatvanas évek végétől hazafelé tájékozódik, s kerül kapcsolatba a Magyar Írószövetséggel, a Magyarok Világszövetségével és az Anyanyelvi Konferenciával, s teszi ezt azért – a könyvéből is kiderül –, hogy elfogadtassa az itthoniakkal, mint egyenrangút, a nyugati magyar irodalmat.

Én, hazai ötvenhatos – véletlenül kerültem az Anyanyelvi Konferenciához, de nagy ambícióval tevékenykedtem –, azért leszek e testület társadalmi munkása, hogy a frissen felfedezett, európaival ötvözőtt, hazai gyökérzetű pedagógiai módszereinket és műsorainkat, mint írtam, segítsék eljuttatni a nyugati magyar közösségekbe.

A nyolcvanas években úgy adódott, hogy többször is beszélgethettünk. Nem egyszer fehér asztalnál. Ami kiderült. Én innen színesben láttam a nyugati polgári világot, ő meg onnan fehér-feketében. Ő onnan derűsebbnek és elviselhetőbbnek a Kádár-féle szocializmust, én innen nyomasztóbbnak és perspektívátlanabbnak. Ő baloldali ellenzékiként élt Párizsban, én jobboldali ellenzékiként Budapesten. A magyar emigrációban ő szociáldemokrataként szemben állt a konzervatívokkal, én Magyarországon nemzeti alapon álló nem tudom miként, szemben álltam a kommunista hatalommal. Ő egy kozmopolita-avantgárd magyarságot vallott magáénak, amit támadtak Magyarországon, én egy nemzeti avantgárdot, melyet szintén támadtak Magyarországon.

Életrajzi vonatkozású könyvet írt Nagy Pál. A fedőlapján ez olvasható: nagy pál journal in-time él/tem 2 Kortárs könyvkiadó.

Magunkról

Édesapám 1977-ben, 78 éves korában meghalt. Három hónap alatt elvitte a gyomorrák. Hősiesen haldokolt. Kezdetben otthon, az utolsó három napon a kórházban. A halála előtti délutánon villanyborotvával próbáltam kisimítani az arcát. A kórházi ágyán ült. De nem tetszett neki, ahogy

csináltam, a műveletet maga fejezte be. Aztán csak azt mondta, vigyázzunk mamukára. Így hívtuk anyánkat, cipszer szokás szerint. Vigyázzunk. Tíz évvel élte túl apánkat.

*

Hetente kétszer próbálok a színpadon, 1978-ig. Míg a lányunk le nem érettségizik, ő is velem jár a próbákra. Hétvégeken, ha nem is mindig, de elég gyakran zsűrizek vagy előadást tartok, s ha van egy kis szabadidő, megyek ki Kovácsiba, a telekre ásni, ültetni, építkezni. Az intézeti közérzet romlásával egyre jobban érzem magam a kertben. A feleségem, aki 1979-ig az óbudai tanácson népművelősködik, s noha kötött a munkaideje, mégis szabadabb, jár klubokba, könyvtárakba, találkozókra. Egy alkalommal a téglagyár nyugdíjas klubjában felfedez egy kiváló férfiút, *Berebora Pista bácsit*, aki polihisztor, semmiről sincs papírja, de mindenhez ért, nos hát ő lesz a nagykovácsi házunknak az építője. A tervet a tanítvány, *Mányi István* készíti, persze szeretetből. Magunk vagyunk a munkások. Meg a lányunk. A fiunk ekkor már férj és családapa, s külföldet járó muzsikusz.

Nekünk sose volt nagy jövedelmünk, örökölnünk se volt honnan. Az igen alacsony béremhez viszont jól jött kiegészítőnek a hétvégi kereset, az előadói díj, a zsűri-díj. Mondhatni erre épült, meg Kősa Vilma spórolására a nagykovácsi ház.

*

A feleségem, aki 1979-ben visszatért a pedagógus pályára – igazgatóhelyettes lett a Kiscelli úti általános iskolában –, irányítja a családot, vezeti szinte az iskolát, és kontrollálja a drámás kísérleteimet a munkahelyén. Drámapedagógiás gyermekszínházi csoportot vezet. Később tanfolyamokat is.

*

1981-ben Ági lányunk is férjhez ment, szegedi főiskolásként, s csakhamar anya lett. Mivelhogy a kiscsalád több mint egy évig nálunk lakott a Jégverem utcában, az 53 négyzetméterben, közvetlenül élvezhettük a nagyszülői örömeiket. Közel volt a munkahelyem, előfordult, hogy én árködtem Ádámka álma felett, s én raktam tisztába, emlékezve, hogyan kell a gyereket pelenkába csomagolni. Kősa Vilma ekkor már Ladát vezetett, immáron nemcsak Debrecen lett a végállomás, de Méhkerék is. A házunk, a másik ugyanis ott lakott.

*

1977-ben, a televízió képernyője meg a rádió mikrofonja előtt zajló országos vetélkedőn, az Ady szavalóversenyen, a győztes versmondók franciaországi utazáson való részvételt kapnak jutalmul. S mint más alkalmakkor is, nevezzem meg csak a József Attila- meg a Babits-szavalóversenyt, a szervező, közvetítő, pénzt adó testületek képviselői is buszoznak a győztesekkel. Mint főszervező és zsűriző, magam is a szerencsés utazók közé kerülök ilyenkor. És saját költségen vihetem a feleségemet is.

A fiatalok és a kísérők mind kedvesek. Általában jól érezzük magunkat.

1983–1989

A gazdasági válság és annak következményei alakítják ezt a korszakot is. Az ország eladósodása folytatódik, kevesebb pénz juttatnak a művelődésnek, az emberek másodmunkával keresik meg a mindennapit • Itt a kettős jelölésű választás 1983-ban, 1985-ben a glasznoszty és a peresztrojka, az ellenzék megerősödik, bizonyítja a Monori Találkozó 1985-ben, és a Lakiteleki Találkozó 1987-ben • Ezek következménye, hogy szelídül a hatalom, az emberek kezdenek nem félni, szabadabban beszélnek • Az Intézetet a politikai erőviszonyoknak és kapcsolatoknak megfelelően alakítgatják, de a közvetlen irányítás szabadossága következtében mindenki úgy dolgozik és azt, amit akar • A színjátszás a szakmai izgalmak korszakán már túl van • A társadalmi konfliktusok újra megjelennek a művekben, az élmezőny színvonala és nemzetközi tekintélye tovább nő, de a színjátszó csoportok létszáma rohamosan csökken • Jőmagam az oktatás-neveléssel foglalkozom, a drámapedagógiai módszer különféle tanfolyami körülmények közti kísérletével, a gyermek- és diákszínjátszás nevelői vonatkozásaival, valamint a dramatikus játszóház patronálásával. Változatlanul gazdája vagyok a versmondásnak • Bővítjük a szakkönyvek megjelentetésének körét. Magnós interjúkat készítettetek a színjátszó mozgalom jeleivel • Elindítom, és 1600 példányban szétküldöm az amatőr színjátszás és drámapedagógia tájékoztató lapját Levél címmel • Elkezdem írni és meg is jelentetem az Egy amatőr emlékezése című önéletrajzi vonatkozású könyvemet • Kedvvel dolgozom régi társaságommal az új nevű színpadon, a Szószínházban. Még megrendezem Szentkuthy Miklós egy darabját – nagy siker Finnországban –, majd a színpadot a fenntartó megszünteti. Ezek után önálló előadóesttel állok a közönség elé: Az öreg ácsot palira vették • Az Anyanyelvi Konferencia keretén belül folyamatosan oktatok és publikálok. Részt veszek kísérőként néhány külföldi úton • Jelzik, hogy nyugdíjba küldenek – ez be is következik 1988 végén –, jőmagam, kétségbeesésemben, hogy a munkámat folytathassam, megalapítom a Magyar Drámapedagógiai Társaságot

Az Intézet alakítgatása meg a politika

Ebben az időben, 1980-1985-ig, ahogy már írtam is, két intézet vagyunk, Művelődéskutató és Módszertani. Az egyik élén Vitányi Iván áll, a másik vezénylő meg Benkő Éva.

1986-tól újabb változás, a két intézetből megint egy lesz, *Országos Közművelődési Központ* néven. Pozsgay Imre ütközött Kádár Jánossal, s más vizekre hajóztatták, ő lett a Hazafias Népfront főtitkára. Vitányiból, Aczél emberéből meg főigazgatót kreáltak, Benkőből pedig beosztott igazgatót. Ezek a változások a mi munkánkat nem befolyásolták. Vezetőink egyébként is el voltak foglalva saját karrierjük építésével, hogy mit dolgozunk, tán nem is tudták. Vitányit a módszertani munka egyébként sem érdekelte, a hölgy meg csinálta a magáét.

A mi reakciónk

Mi is csináltuk a magunkét. Ez azonban a nyolcvanas évek első felében nem tetszett izgalmasnak, oly mértékben izgalmasnak, miként a hetvenes évek első felében, amikor az amatőr színjátszásnak tábora volt. A prímet most a táncház mozgalom vette át. A művészetekről egyébként is áthelyeződött a hangsúly a kutatásra. Divat lett kutatni, és erre találtatott pénz is, elegendő.

Jómagam a politikára figyeltem, az újfajta jelenségekre, Gorbacsovra, a kettős választásra, az ellenzékre. Arra is gondoltam, hogy ebben a szélárnyékos időben el kell kezdeni az eddigi értékek betakarítását. Az *Amatőr színjátszás cikkekben* című kétkötetes gyűjteményünk már ebből a felismerésből született. Elkezdtem írni a diákszínjátszás és a gyermekszínjátszás történetét, Bicskei Gábor meg a Móra kiadónál jelentetett meg egy takaros könyvet az amatőr színjátszásról. És anyaggyűjtésbe kezdtem, hogy megírhassam az *Egy amatőr emlékezése* című memoáromat.

Az osztályunkon mindenki alkotó módon teszi a dolgát. Magam a hangsúlyokat máshová teszem

És tettük a dolgunkat, mint korábban; szervezés, minősítés, oktatás, külföldi kapcsolatok tartása, publikálás, felmérés. Igaz, kevésbé lázasan, rutinosan inkább. Mint osztályvezető, hagytam is, tegye mindenki a dolgát. Hiszen a maga módján, az osztályon mindenki alkotó volt, előadó, rendező, író, s csak másodsorban hivatalnok. Akként tekintettem az osztályra, mint alkotó műhelyre, melynek tagjai értéket hoznak létre. És valóban.

Tömöry Márta bábdarabokat írt, rendezett, kiadványokat szerkesztett, országos fórumot teremtett a Kárpát-medence betleheimes játékaiknak. Gabnai Katalin oktatott, rendezett, drámákat írt, drámapedagógiai szakkönyvet, 1987-ig. Akkor elment Pécsre, az egyetemre, pontosan nem tudom mit csinálni, de a kapcsolatunk nem szakadt meg.

Bucz Hunor létrehozta a Térszínházat, és megteremtette a dramatikus játszóház egyik modelljét.

Kristóf Péter jött Gabnai után. Dramaturgiát írt, és rendezett.

Máté Lajos a verbális kommunikáció zsonglőre, a magyar amatőr színjátszás nemzetközi propagandistája, poénos sztorizó. A színjátszó élmezőnnyel is ő foglalkozott.

S jómagam? Az összefoglaló jellegű munkák megírásán túl hovatovább egy téma foglalkoztatott, nevelődik-e a színjáték által a játészó és a közönség, mit közvetít, miféle üzenetet a rendező.

A politikai hatalom kiszállt az amatőrök ellenőrzéséből. Azt játszott mindenki és úgy, ahogy akart. Jómagam elmentem a fesztiválokra, megnéztem, mit mutatnak be, s tapsoltam, ha jó volt a produkció, s főként, ha nekem szóló üzenetet, a korszakunkra érvényeset közvetített. Ellenzékinek lenni már nem jelentett bátorságot. Nemigen érdekelt, miféle szakmai bravúrral lepi meg a nézőket, nem érdekelt a kirakat, a külföldi eredmény sem, nem vitáztam.

Örömmel vettem viszont tudomásul, hogy a pódiumi dramaturgia, amit megalkottunk, él, hogy átment a gyakorlatba. Ha zsűriztem, azt figyeltem, és azt értékeltem; miféle gondolat jött le a pódiumról.

*

Ahogy színesedtek a nyolcvanas évek, a közepe tájától, ahogy izgalmasodtak, minden helyzetben üzenni akartam. Előadásban, drámajátékban, viták során, írásban, amikor szakvéleményt mondtam. Egyre jobban kezd-

tem hinni, hogy a célunk nem lehet más – ez ugyan naivitás volt –, mint kapitalizmustól mentes polgári demokráciát alkotni. A jövőt, képzeletben, felemelt fejjel járó magyarral és polgárral népesítettem be. Hittem, a hagyományaink ápolása és a polgári mentalitás nem zárja ki egymást.

Legfontosabbnak a pedagógusok szakmai képzését tartottam. Forszíroztam a drámás kurzusokat, vállaltam foglalkozásvezetést, megjelentem olvasótáborokban, segítettem a napközis továbbképző tanfolyamokat, a gyermekszínházi tanfolyamokat, a pedagógus versmondó találkozókat. Ha lehetett, ott voltam minden helyen, ahol pedagógusképzés folyt, gyerekekkel vagy gyerekek nélkül.

A gyerekszínházi és a diákszínházi érdekelt továbbra is, de ezeknél is jobban a drámapedagógia. A módszer oktatása továbbképzéseken, tanfolyamokon, nyári táborokban, ez foglalkoztatott. Hogy bekerüljön az oktatás-nevelés folyamatába.

Milyen viszonyok közt is éltünk

A Mozgó Világ körüli konfliktusról szólok, meg az Intézetről.

1983-ban történt. A Mozgó Világ című irodalmi folyóirat szerkesztőjének, Kulin Ferencnek a leváltása felborzolta az ellenzéki értelmiséget. Valami nem tetszett a pártközponti vezérnek, a folyóiratban megjelenő valamelyik tanulmány, ha jól emlékszem, s máris fejeztet követelt. Ki vele, mondta Aczél, s Kulin ment! Ilyesféle leváltások korábban is előfordultak persze, no de akkor a hatalom még nem váltott puhára, legfeljebb puhulóban volt, mindenesetre az értelmiség kussolt és morgott, morgott és kussolt, de semmi többet nem tett. Ám most, 1983-ban az említett döntés nyomán jelentős tiltakozási hullám indult el, nemzetiek és liberálisok nyilatkoztak, s közölték, hogy írást nem adnak a Kulin-nélküli lapnak. Szolidaritást vállalva a teljes szerkesztőség lemondott. Jómagam, aki olvasója voltam a friss hangú, a változások szelét érzékelte folyóiratnak, lelkesedtem, s mondtam: végre, van valamiféle kraft az értelmiségben, mer lázadni, mer ellentmondani. S szurkoltam nekik.

Aztán olvasom, hogy azért találtak új főszerkesztőt, egy képzőművész-író. *P. Szűcs Juliannát.* Én őt magamban rögtön árulónak neveztem. S mit olvasok egy kilencvenes évekbeli interjúban, amit Vitányival készítettek, hogy az igazgatónk beszélte rá az említett hölgyet, hogy vállalja el a főszerkesztőséget, és hogy ezért még büszke is magára. Arra már

magam is emlékszem, mint lendült mozgásba a két intézet, pontosabban Vitányi Iván, s kérlelte az embereit, hogy írjanak a megváltozott lapba. És írtak is többen. Az történt, hogy Aczél György fordult Vitányihoz elvtársi támogatásért, mint párttag a párttaghoz, mint főnök a beosztotthoz.

Maga Vitányi is szerkesztőbizottsági tag lett, majd – mint az interjúból kitetszik –, élettársa P. Szűcs Juliannának. Szóval 1985-ben Vitányi főigazgató lett az összevont intézet élén.

Vitányi Iván gondolatai 1987-ből, a kulturális reformtörekvésekről

Vitányi egy régi előadásának írott változatát olvasom 2010-ben. 1987-ben mondta, huszonhárom évvel ezelőtt Szegeden egy országos közművelődési konferencián, mondta az a Vitányi Iván, aki akkor a Népművelési Intézet főigazgatója volt. Később meghatározó politikus személyisége az MSZMP-nek, Gyurcsány Ferenc „felfedezője”, mint ilyen, gondolom, tanácsadója is.

És itt van ez az előadás, okos, kritizáló hangú előadás, azt mondja el benne, miért cselekszik szűklátókörűen, mondhatni, ostobán a szocialista hatalom, a gazdasági reformot igazgató hatalom, amikor terveiből kihagyja a kulturális reformot, mivel kihagyja, és ez végzetes.

Most, hogy Vitányi, pártjával egyetemben ellenzékbe került, előszámlálnám az egykori előadásából néhány megállapítását, hátha a mostani hatalom okul belőle.

„Ahhoz, hogy a társadalom egyáltalán dolgozni és létezni tudjon, szükségé van saját öntudatára, és az egyes embernek is szüksége van arra a tudatra, hogy hová, milyen közösséghez tartozik. Annak eleven érzete, hogy mi közösség vagyunk, mi mint tízmillió magyarországi ember, 95 %-ban etnikailag is magyarok, szerves közösségben a határon túl élő magyarokkal is. Ennek a tudatnak kell kialakulnia ahhoz, hogy az ember el tudja végezni azt, ami gazdaságilag is szükséges. És ez a közös tudat nem bontakozhat ki másban, mint a kultúrában.

Nem gondolhatni másként ma sem.

„A kultúrának az a szerepe, hogy összefűzzön bennünket, s ennek szerepelnie kell a gazdasági tervekben is.”

Ma sem lehet ez másként!

„A fontosabb ügy az iskola. Ha ugyanis az iskolában nem történik előrehaladás, jövőjét veszítheti el a nemzet. Lehet, hogy ma az államnak nagyobb gondja az adósságok visszafizetése; lehet, hogy még egy napig így lesz, de már a harmadikon semmi sem lehet fontosabb annál, hogy mi történik az iskolában, mert egész nemzedékek életét veszélyezteti, ha nem történik semmi.”

Nincs mit hozzáfűznöm.

Egy országos értekezlet tanulságokkal. A központi szervek engedékenysége, igazgassa magát az amatőr társadalom

1983-ban a Művelődési Minisztérium – ekkor már Köpeczy Béla volt a miniszter – kiadott egy anyagot, melyet az Országos Közművelődési Tanács kérésére készített, illetve készíttetett, többek között és elsősorban az Intézettel – ilyenkor mindenki kapkodta magát, hogy szalonképeset írjon –, egy anyagot, mondom, amely ezt a címet viselte, *Az amatőr művészeti mozgalom helyzete és fejlesztésének feladatai*. Bikkfa-nyelven íródott, s úgy fogalmazták, hogy már ki ne világoljon, hogy baj van, baj, miszerint a dolgozó a kettős gazdaság következtében, amely önkiszákmányoláshoz vezetett, nem ér rá amatőr közösségekbe járni, és a különféle intézmények, művelődési házak, azaz az eddigi fenntartók, támogatás híján, megszüntetik a művészeti csoportjaikat, szóval, hogy nincs pénz. És szinte csak a sorok közül olvasható ki, hogy a központi támogatások szűkítésével engedélyezik, sőt javasolják a társadalmasítást, az önigazgatást, a demokratizálódást, azaz hogy szélesedjen ki az irányítás felelőssége: mit is kezdjen magával az amatőr mozgalom, és mit a csoportok.

Ebből két dologra lehetett következtetni: nincs minden rendben, a gazdaságban, és hogy a társadalomban a liberalizálódás – s ami ezzel jár, a nyitottság – feltartóztathatatlan. És arra is lehetett gondolni, hogyha az állam és a társadalmi szervezetek tovább csökkentik a támogatást, tovább fogynak a csoportok.

*

A fent emlegetett konferencián felszólaltam. Ebből egy részlet.

„Konkrétan arról van szó, hogy mint jó néhány más művészeti ágban, az amatőr színjátszásban is kevesbednek a csoportok, kopik a létszám. Önök most kapásból megfogalmaznak tíz érvet is arra, hogy miért; a tár-

sadalom átstrukturálódása, a gazdasági mechanizmus, a művelődési házak áldatlan állapota, nincs rá igény... Ettől még az amatőr csoportok száma csökken. Ha megkérdem, hogy ez kinek jó, kiderül, hogy a játszóknak nem jó, mert játszani szeretne, a szakembernek nem jó, mert rendezni szeretne, s lehet, hogy a közönségnek sem jó, s a társadalom közösségi jellegéért aggodóknak sem jó. Miért volna jó a foglalkozás a művelődési házaknak? Zárójelben jegyzem meg, hogy Hankiss Elemér 1980 körül a közösségek hiányáról írott tanulmányában még a kevés pozitív példája között említeni tudta az amatőr csoportokat, mint funkcionáló, fontos tartalmakat hordozó közösségeket. Ugyan mit írhatna ma, látván a további romlást!"

„És a gyerekekkel való foglalkozásnak lesz-e még helye a művelődési otthonokban? Vagy a gyermekek is áldozatul esnek a merkantilista szemléletnek?"

A magyar valóság konfliktusai az élenjárók játékában

Új feszültségókok keletkeztek. Kezdtünk ismerkedni a kapitalizmussal, már járhattunk nyugatra is. Csaknem egy millióan maszekoltak. Függvényeeivé váltunk a piacnak. Megkezdődött az infláció. Nőtt az alkoholizmus, csökkent a születések száma.

S a tehetséges amatőrök a konfliktusokat rögtön meg is jelenítették. Olvasom az egyik korabeli elemzésben, hogy fogyóban az oratórium műfaja, a moralizáló színjáték, de jelen van a dokumentumjáték, s növekszik a szatíra, a groteszk, az abszurd és a komédia. Olvasható, hogy a magyar valóság problémái olyan produkciókban is megjelennek, melyek nem kerültek az élvonalba.

A korábbi, úgynevezett nagykorzakban kimunkált elemekkel dolgoznak az amatőrök lelkesebbjei, de már nem azzal a hatással, mint régen. És nem azért, mivel a nemzeti kérdések helyett a hétköznapi élet konfliktusait ábrázolták, hanem mert példamutatóan újat az ábrázolás mikéntjében felmutatni már nem tudtak, nem is lehetett.

Megint csak a *Színkép*, megint csak az 1988. szeptemberi szám. A cikk szerzője, akire utalok, akitől idézek, *Trencsényi Imre*, aki egyébként a lapot kezdetektől szerkeszti és jól – egyébként László bátyja, nővérük Borbála, maga is tehetséges diákszínpad-rendező Balassagyarmaton. A Kazincbarcikai Nemzetközi Fesztiválról ír, elemzi a látottakat, majd ezt

rögzíti a végén: „Összefoglalásként talán megkockáztatható az állítás: az idei fesztivál mintha finoman és udvariasan hadat üzent volna a l’art pour l’art színjátszásnak.” A Tanulmány Színház Dürrenmatt Az újrakeresztelők című drámáját vitte színre Somogyi István rendezésében – övéké lett a földj – , s Trencsényi szerint azt üzenték, hogy a csodavárók körében a szédelgők sütik a pecsenyéjüket. A Zalaegerszegi Reflex Színpad – rendező Merő Béla – Antigonéja erősen Antigoné párti, s ez jó, jegyzi meg a cikkíró, mivel ma a világ túlságosan is Kreón-párti. Politizáló színháznak nevezi a Debreceni Alföld Színpad előadását Trencsényi Imre, Thuróczy György rendezését, aki vitadrámát alkotott Peter Weiss Marat üldöztetése és meggyilkolása című drámájából. A hatalom kiszolgáltatottja Kafka Kastélyának hőse. Ismerős az életérzés, jegyzi meg a kritika szerzője, méltatva a Dunakeszi Pinceszínház előadását, Uray György rendezését.

Levél a mozgalom szakembereinek a tájékoztatására. 1986–1988

1986-ban *Levél* címmel szakmai lapot hozok létre 1600 példányban, a mozgalom tagjainak tájékoztatására. Magam írom, tördelem. És postázódik az ország valamennyi színjátszó szakemberének. Azért találtam ki a *Levél* címet és a levélformát, hogy elkerüljem az engedélykérés tortúráját és a cenzúrát. (Ne felejtsük, még a Kádár-korszak központi szabályozói vannak érvényben.) Öt szám jelent meg, nem több, akkor ugyanis nyugdíjba küldtek, s nem akadt, ki a *Levél* dolgát fontosnak tartsa. Minden szám személyes megszólítással kezdődik: *Kedves Barátaim*, s köszöntéssel zárul. Ilyen címek olvashatók: *Ami fontos*; *Nagyobb rendezvényekről*; *Hírek innen-onnan*; *Hírek külföldről*; *Mi várható*; *Kötetek*; *Pedagógusokhoz szólunk*; *A levélíró válaszol*.

Emlékszem, élveztem, hogy egyszemélyes újságot írok és szerkesztek.

*

Tallózok az 1987-ben megjelent 4-es számú *Levélben*, annak is az *Innen-onnan* rovatában. Hogy mi minden történt a területünkön!

„Az *Amatőr Színjátszók Országos Tanácsa* mandátuma lejár. A vezetőség választására 1988 tavaszán kerül sor.

»B« kategóriás rendezői tanfolyamot hirdet az Intézet amatőr színjátszó rendezők számára. A tanfolyam két és fél éves.

Minden eddiginél nagyobb érdeklődés mellett zajlott a zalaszentgróti színjátszó tábor.

A centenáriumát ünneplő Salgótarjáni Kohász Színpad bemutatóval egybekötött ankétot szervezett.

Szekszárdon hat hagyományörző együttes lakodalmasokat mutatott be.

1987 áprilisában angol nyelvű drámapedagógiai kurzust rendezett az Intézet, önköltséges alapon.

A falusi színjátszók dunántúli találkozására Csehmindszenten kerül sor.

10 magyar gyereket vár a bécsi nemzetközi gyermekszínjátszó műhely. Feltétel: társalgási szinten beszélni valamelyik nyugati nyelvet.

Köszöntjük Jani Jánost, a 82 esztendőes amatőr színészt és versmondót.

Drámapedagógiai műhely alakult Békés megyében.

Most kaptuk meg a Művelődési Minisztériumtól azt a levelet, melyben közlik, hogy anyagilag nem tudják támogatni az alkotótáborokat, közösségeket, mint ahogy tették eddig.”

Még húsz hír olvasható a Levél 4. számában.

*

Ugyancsak a Levél 4-es számából idézek, *Alkalmi közösségek, nyári táborok* című írásomból. Nekem magamnak izgalmas olvasni.

„Tapasztaltam valami újat, amiről hírt kell adnom; a táborokban zajló élénk és szenvedélyes eszmecserékről, a szünetbéli és estéli beszélgetésekről, melyek a mi világunk jelenségei, közelmúltunk megítélése, a nevelés módszerei körül köröztek. Nem maradt ki a vitákból az iskola sem, mint a társadalmi ellentmondások lecsapódásának nagyon is frekventált szervezeti, ideológiai helye: Miért késtünk a kreatív neveléssel? Miért nehéz demokratikusan nevelni és vezetni? Mért cipeljük az ötvenes évek gyakorlatát, az autokratizmust, hajlandóságot a problémák elkenésére?

Ha a kedves olvasó azt hiszi, hogy egyetértés volt a jelenségek, az ideológiai vonatkozású megállapítások megítélésében, hát téved. Élesen ütköztek a nézetek, sőt az is kiderült, hogy nincs megfelelő vitatkozási kultúránk, nehezen viseljük el az ellenvéleményt. Nem tudjuk elképzelni, hogy ugyanarról a történelmi eseményről többféleképpen lehet és szabad véleményt formálni, és hogy ez a demokrácia egyik fokmérője. Akadt, aki elragadtatta magát, és érvek híján feljelentéssel fenyegetőzött.

Izzottak a táborok, s ebben az izzásban, a szenvedélyes összecsapásokban, együttgondolkodásban és együttélésben össze is kovácsolódtak, még ha kiscsoportokra bomolva is. Egy biztos, akkumulálódtak az agyak.”

És a Levél 5-ből, amely 1988-ban jelent meg

„Kedves Barátaim!

Találkozom szakmabeliekkel, a kérdés mindig elhangzik: „hogyan vagy?”, s várják a választ, a szokásosat, azt, hogy „rosszul, hogy lehetnék”, „nem jól... de büszkén”, s én válaszolom, rendszerint azt válaszolom, hogy „köszönöm, jól, vagy hogy voltam már rosszabbul is”, ők meg rám csodálkoznak; hogyhogy ebben a válságos, bizonytalan világban.

Valójában azért vagyok jól, mert mozog a világunk. És még annak is van esélye, hogy jó irányba mozogjon, s ez az állapot, még ha bizonytalan is, elviselhetőbb az eddigi ál-állandóságnál.

Esélyünk lehet a demokratikus közéletre. Én magam „fennállásom” hosszú évtizedei alatt semmi másra nem vágyakoztam jobban, mint demokráciára, a vélemények szabad ütköztetésére. Jobb lett volna, ha nem gazdasági kényszer nyomására nyíladozik a politikai reform ajtaja, de hát mit csináljunk! Így is jobb, mint sehogy...”

Egy úgynevezett szociodráma tábor 1987-ben

Nem emlékszem, hogy lett volna előzménye. Hogy folytatása? Talán igen. Örültem, hogy az elképzelést megvalósíthattam, s partnerre találtam *Fabulya Lászlónéban*.

Ami izgatott 1987-ben. Módszert találni ahhoz, mint lehet egy faluközösség világában felfedezni a társadalmi feszültséggócokat, azt improvizatív módon feldolgozni, és felmutatni azoknak, akiktől a mintát vettük.

Mérei Ferenc Moreno nyomán azt hangsúlyozza, hogy a szociodráma sohasem az egyén, ám mindig a csoport, a közösség társadalmi, szociológiai problémáit jeleníti meg, mégpedig a játékban részt vevő egyén érdekében, annak feszültségét levezetendő, tekintettel arra, hogy konfliktusait társadalmi problémák okozzák.

A mi táborunkba pedagógusok, diákok, magukat kereső, különböző helyeken tevékenykedő dolgozók kerültek, elsősorban azért, mivel játszani és rendezni akartak, miként máskor is, korábbi színjátszó táborokban. Csak remélhettem, hogy őket is izgatja majd az új, a nekik is szokatlan feladat, riportokat készíteni Mezőhegyesen, azokból színjátékot formálni, majd az elkészült jeleneteket bemutatni.

Jól dolgoztunk. És módfelett tanulságosan. A mezőhegyesi táborról írt műhelytanulmányomból idézek: „A konfliktusokat hordozó témakörök közül nem egy nagy vitát váltott ki, esténként vagy a munka során gyakorta volt beszédtema”. Majd sorolom: „Mi az egyház szerepe a jelen körülményei között; A hit az ember életében; Milyen esélyünk van a gazdasági-társadalmi fejlődésre, ha a vezetők nem vállalják a felelősséget; A magyarság helyzete a határainkon túl. (Megtekintettük a Gyulai Várszínházban Sütő András Álomkommandó című drámáját, ez indukálta a témát.) Tekinthető-e fasisztának az a hatalom, mely faji megkülönböztetés alapján nyomja el a kisebbséget? Sztálin utca van Mezőhegyesen, hogy is állunk a személyi kultusz iskolai tanításával? Rákosi miként úszhatta meg büntetés nélkül politikai gyilkosságait?”

Majd leírom, mint gyűjtötték be a konfliktusokat hordozó témákat a jelenlévő táborlakók riporterai minőségükben, hogy magnóval és videóval dolgoztak, majd miután ezeket megbeszéltük, miként készültek improvizációs jelenetek, forgatókönyvek, etűdök, életjátékok, abszurd szösszenetek. Végül, hogy állt össze a részekből egy teljes estét betöltő színjáték Wilder A mi kis városunk című színművének modorában.

Jó ezekre emlékezni.

A diákszínjátszásról. Idézetek 1988-ból

Kezemben van a Népművelés című folyóirat kéthavonként megjelenő mellékletének egy száma, mégpedig az 1988. szeptemberi. Egy hónappal később, októberben közölték, hogy kívül tágasabb, miközben tudták, hogy a gyermekszínjátszásnak, a drámapedagógiának, a versmondásnak és a diákszínjátszásnak én vagyok a gazdája, s nincs is, aki az Intézetben helyettem csinálja. Úgy írok ebben a számban a diákszínjátszásról, mint ki felelősnek érzi magát, mint kinek szívügye, mi is történik e területen.

„Jó húsz éve figyelem a diákszínjátszás mozgását. Lelkes cikkekben számoltam be a hatvanas évek végének és a hetvenes évek elejének nagy bolydulásáról, a kivételes eredményekről, majd drámai hangú elemzésekben utaltam a hanyatlásra az évtized végén, és nem fukarkodtam a szavakkal, amikor az oktatásirányítók végzetes felelőtlenségéről szóltam: kifejejtették tevékenységükből, a reformelképzelésükből az órán kívüli művészeti nevelést. Emiatt is, és más társadalmi okok miatt is megfogytak a diákszínpadok száma, a színi munkát immár a tanárok, népművelők ambíciója élteti, és nem az iskolai nevelés irányítóinak szándéka. Akik a minőséget keresik a

diákszínjátszásban, az esztétikai értéket, talán nem is értik, mit okvetlenkedek: több a jó diákprodukción, mint az utolsó tíz évben bármikor. De a színjátszás nemcsak magas értékeket teremtő művészeti alkotó folyamat, de emberformáló, érzelmegzdagító, személyiségalkotó tevékenység is. A színjátszásnak erről a funkciójáról feledkeztek meg az illetékesek. Így aztán gondoskodás híján elbitangoltak a csoportok, még onnan is, ahol valamikor otthon voltak.”

Majd elemzek tizenkét diákprodukción, s ezeket írom a vége felé:

„Tűnődtem, hogy-hogy visszatér a hatvanas évek végének, a hetvenes évek elejének sokféle pódiumi köztes műfaja. Miféle társadalmi igény éleszti? Mert miről is szólnak eme köztes színjátékokban az alkotók? S rájövök, mind arról: milyen is az a világ, amelyikben élünk.

E műfajok születésének idején a hatvanas évek végén, a reform indulásának kezdetekor az a hit éltette az amatőr alkotókat, hogy kötelességük szólni a köz dolgairól, mégpedig az alakítás igényével, nincs idő drámák megtanulására. Az azonnali reagálás kényszere szülte hát a pódiumi műfajokat, és éltette azokat nyolc-tíz esztendeig. Ahogy elszállt a politikai reform reménye – gazdasági konszolidáció foszforeszkált helyette –, funkció nélkülivé váltak a társadalmi fogantatású köztes műfajok. És most itt van, újra itt van a szerkesztett játék, a szertartásjáték, a pódiumjáték: Mi mást jelenthetne ez, mint hogy újra feszíti az amatőröket a közlés, a kimondás, a véleményalkotás vágya, indulata. A társadalom igényét látom ebben. A kor szüli a műjait. A köztes műfajokat pedig a reformkor (A gödöllői diákszínjátészó fesztivál).”

Látnok lettem volna, vagy csak jó elemző? Egy éven belül bekövetkezett a rendszerváltás.

A versmondó találkozóról. Kettőt emelek ki, meg a Versmondók könyvét

Pedagógusok Versmondó Találkozója. A Pedagógus Szakszervezettel hirdettük meg – Váczy Susza, Tóth László szervezésében. Más volt, mint az eddigiek, más, mint a mostaniak. Különbözött a megszokottól. Hogy mi-ben? Nem voltak díjak, nem volt helyezés. Csak alapos szakmai elemzés. Videós kontrollal. És tartott két napig, és rögzítettünk mindent. Másnap visszajátszottuk. És az előadó az elemző szakemberrel újranezte, kiemelte azt a részt, ami tárgya lett a megbeszélésnek. Az előadó láthatta

önmagát, a véleményalkotó meg ellenőrizhette a véleményét, ha kellett, megállította a felvételt, és úgy elemzett. Mindenki láthatott mindent, nem lehetett mellébeszélni, de nem lehetett megsértődni sem.

Jó hangulatúak voltak ezek a találkozók Nyíregyházán és Vácott. Jómagam úgy gondoltam, miközben okul az előadó, gazdagodik a pedagógus, hiszen az iskolájában maga is azt teszi, versmondókat instruál, és szövegeket elemez. És ezeken a találkozókön jó szakemberek mondtak véleményt.

*

Közöm volt ehhez is, és örülök, hogy közöm lehetett. A *Falusi vers- és prózamondók országos találkozójáról* szílok, egy akkor frissen írt beszámoló alapján. (Ilyen se lesz már több.)

„Jómagam két évvel ezelőtt, az első találkozón döbbsentem rá, mekkora értéket rejt a vidék, s arra is, hogy mekkora értékek tűnnek el hamarosan, ha az idős alkotó, tolmácsoló, többnyire paraszti előadókkal egyetemben a művészetük is sírba száll.... A néprajzosok és művészetpártolók figyelmét elkerülte a népművészetnek ez a sajátos formája, a paraszti vers-, próza- és mesemondás. Senki nem gondolt a népi előadóművészetre, arra, hogy a folklorisztikus történeteket, klasszikus műveket megszólaltató öreg parasztok is népművészek. Sajátosságuk mindenki másétól eltérő tolmácsolásukban rejlik. A kivételes egyéniségek már azzal archaizálnak, ahogyan megszólalnak. A 19. századi szöveg vagy a helyi gyűjtésű történet úgy hangzik, ahogy ők hallották, hallhatták őseiktől, tanítóiktól, mintha a tájból nőne ki, a saját világukból. Az igazi meglepetést azok az idős előadók jelentették, akik a hajdan tanult műveket sajátjukként tolmácsolták. A hallgató végig azt érezte, hogy maguk is élvezik a szöveg ritmusát – s hogy értenek a csend teremtéséhez –, a tanítás szándékáért szólalnak meg, mert fontosnak tartják a közlendőt, a műben megfogalmazott tanulságot.”

Közben kitört a rendszerváltás, elfogytak a pénzek, pályáztam, mármint Drámapedagógiai Társaság, hogy begyűjthessük az értéket, de pénzt nem kaptam. Tisztában vagyok vele, hogy jóvátehetetlen hiba történt.

*

A versmondó versenyek zsűrizései során megtapasztalhattam: alig hangzik el költemény a kortárs magyar líra terméséből. A már klasszikusnak számító Nagy Lászlótól, Pilinszkytól csak-csak, de a többiekéről, főként a fiatalabbakról mintha nem is tudnának.

Kötetet kellene megjelentetni, gondoltam, antológiát, az élő magyar költők szavalható verseivel, s azt kézbe adni. A szavalóversenyeken ez legyen a jutalomkönyv! S így lett. Az Intézet kiadásában sikerült kiadni a *Versmondók Könyvét*. A válogatást és szerkesztést Dobozi Eszterre, a költőtanárra bíztuk. A költők lemondtak a tiszteletdíjról, s hálából kaptak egy tiszteletpéldányt. Egy visszajelzés emlékezetes. A kötetben megjelentettük Petri György verseit is, Petriét, aki akkor, a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években nemkívánatos költőnek számított. Versei nem jelenhettek meg Magyarországon. Aczél György indexre tette. Hát az ő baráti társaságából jött az elismerő köszöntés; hogy mi milyen bátrak vagyunk, és hogy mennyire köszönik. 1984-et írtunk akkor.

*

Nyári táborainkban, rendezői és drámapedagógiai tanfolyamainkon a nyolcvanas évek második felétől versrendezői kurzusokat is hirdettünk. tettük ezt akkor, amikor sikeresen zajlottak a pedagógus versmondó-találkozók. Hogyan instruáljunk? Nincs ennél fontosabb, gondoltuk, el látni hasznos információkkal a versmondókat, a felkészítő pedagógusokat. A *debreceni és szentesi nyári kurzusokra* emlékszem. Szerettem ezeket. Ez szerencsére folytatódott a rendszerváltozás után is, a civil szerveződések korában.

A drámapedagógia és az oktatás

Semmit fontosabbnak nem tartottunk, mint hogy a drámapedagógiát eljuttassuk oda, ahol – mint gondoltuk – a legnagyobb szükség van rá, az iskolákba, a tanítás-nevelés gyakorlatába. A szocialista oktatásügy illetékesei, a Minisztérium szakemberi azonban ebben az időszakban valami miatt húzódoztak ezt a feladatot átvállalni. Talán, mert még úgy gondolkodtak, mint korábban a történészeik, hogy a reformpedagógia – s a drámapedagógia is ebbe a kategóriába tartozik – burzsoá találmány, a szocialista féltekén nincs szükség rá. (Nem tudták – Trencsényi László kutatta ki –, hogy Lunacsarszkij 1923-as tantervében jelenik meg, a világon először, a dramatikus módszer.) A jó ügyek felvállalása függ a konkrét személytől. Az *Országos Pedagógiai Intézetben (OPI)* partnerre a hetvenes évek közepén és a nyolcvanas évek vége felé találtunk. Ez utóbbi bizonyítéka az a módszertani nap, melyet az OPI kutatási központja szervezett *Halásztelken*, az általános iskolában. Mintegy folytatásaként a

pécsi találkozóknak, ahol már bemutató tanítások is zajlottak. Láthattunk drámás módszerrel egy-egy történelem-, magyar- és énekórát, valamint osztályfőnöki órát.

Váczy Zsuzsában viszont kiváló partnerre leltem. Ő a pedagógus szakszervezetnek volt a munkatársa, fantáziát látott a drámapedagógiában, és szakmai tábort szervezett Debrecenben.

Az ország minden részéből idesereglett pedagógusok egy csoportja gyakorlatban ismerkedett a dramatikus játékokkal, egy másik csoport – középiskolai tanárokból állt – meg a módszer elméletével. A nagy érdeklődésre való tekintettel a következő esztendőben és folytatólagosan minden évben megrendezték, megrendeztük a drámapedagógiai tábor, ezúttal *Szentesen*. A vizsgával egybekötött kurzusról tanúsítványt is kaptak a hallgatók.

Szólni kell arról is, hogy 1983-ban *Nyíregyházán* – mintegy a halásztelki találkozó nyitányaként –, megyei partnereink (*Knoll Ilona*) bemutatót és tanácskozást tartottak: miként jelenhetnek meg a dramatikus nevelési módszerek a tanítási órán. És bemutató foglalkozások tették élményszerűvé a kezdeményezést. 1985-ben pedig mi tartottunk bemutatókkal egybekötött konferenciát *Egerben és Szentesen*, miként lehet az általános iskolákban kikísérletezett dramatikus metódikát a középiskola adottságai között működtetni. Sikerült elérni, hogy 1987-ben drámatanári tanfolyamok induljanak Békéscsabán, Veszprémben és Székesfehérvárott. Ugyancsak ebben az évben zajlott le az első tanácskozás a Jászberényi Tanítóképzőben *Drámajáték-tanítás a pedagógusképzésben* címmel. Azért itt, mivel Kovács Andrásné a képzőben, az országban elsőként taníthatta a drámapedagógiát.

*

Nem volt nyár, hogy egy-két vagy több táborban, tanfolyamon ne fordultam volna meg, ahol, és amikor pedagógus kollégákkal találkoztam, s valamely előre kijelölt témáról ne szóltam volna. Hogy mi volt a téma? Kezdetben a pódiumi dramaturgia, később a drámapedagógia módszere, illetve annak alkalmazása. De igazándiból azt szerettem, ha tétje van a találkozásnak, része az egy kísérletnek, bizonyíthatok egy feltételezést.

Foglalkoztatott az is, mennyire lehet eredményesebb egy olyan, pedagógusoknak hirdetett drámapedagógiai tanfolyam, amelyiken kéznél annak a gyerekek is. A módszert, melyet a felnőtt pedagógus délután elsajátít, másnap délelőtt már a maga természetes közegében, gyerekek körében alkalmazhatja. S a tanfolyamvezető rögtön látja, mennyire rá-

termett a pedagógus. Két ilyen kezdeményezésre emlékszem, melynek magam voltam a tanára. Az egyiket *Fabulya Lászlóné* szervezte Békéscsabán, s egy nyári napközis tábor tanulói biztosították a gyakorlást, a másikra *Cégyéndányádon*, Szatmár megyében került sor, *Mart Ildikó* szervezte, s itt állami gondozott gyerekek voltak a partnerek.

Látom magam egy terem közepén

Olvastam valahol, hogy a karizmatikus emberek hatásának egyik titka igazukba vetett mély hitük, melyet úgy tudnak kisugározni, hogy az másik meggyőződésévé is válik, válhat.

Emlékszem, annak idején, a hetvenes-nyolcvanas években és még később is, amikor eljegyeztem magam a drámapedagógiával, mintha feltöltődtem volna nemcsak tudással, de hittel is, hogy én most birtokában vagyok valami olyan ismeretnek – módszernek, művészetnek –, mellyel, mely által nevelni lehet, nevelni tudok. És, nemcsak egyéneket, de közösségeket is, végső soron generációkat, hogy demokratákká váljanak, a nemzet jövőző polgáraivá...Hogy én hogy hittem ebben a drámapedagógiában! És mert hittem, terjesztettem, mint az igehirdető, és akiket tanfolyamokon, táborokban körém sodort a véletlen vagy a szükségszerűség, nekik is meggyőződésükké vált, hogy kivételesen fontos tudás birtokosaivá válnak. És mert ezt visszasugározták, én még biztosabb lettem abban, hogy feladatot teljesítek, amikor terjeszteni akarom, minél szélesebb körben a felismerésemet. Ezért vállaltam el minden meghívást, ahol taníthattam, népszerűsíthettem a módszert. Ma már akár mulathatnék is önmagamon.

Látom is magam egy terem közepén, mit egy, több terem közepén, jellegtelen termék közepén, körülöttem homo sapiensek, többségükben hölgyek, lelkesek, tanulni vágyók, nyáron kikapcsolódni vágyók, s én a körükben, valóságosan is akként, a kör közepén, a munka formája a kör, mint a létezésé a jurtákban, hogy is lehetne másként, ha egyszer drámapedagógiázunk, csak mi nem ülünk. Azt is tesszük, de most, amikor látom magam, lazítunk, keressük a kapcsolatot a másikkal, játszunk – pedagógusok egy drámapedagógiai táborban –, s én is velük, teljes azonosulással, feloldódva, feldobottan, mint ki nem is ötvenöt vagy hatvan éves, belefeledkezve a játékirányításba, észre sem veszem, mivel természetesnek vélem, hogy a körülöttem lévők mosolyognak, kacagnak, hogy lazák, és árad felém a bizalom, hogy az egész teremnek külön aurája van, az aurának melegsége, s hogy

ennek magam vagyok az indukálója, s mielőtt lebegnénk, válok pragmatikussá, s mondom, miként alkalmazzák a tudottat kicsik és nagyok körében, színjátszó próbán és baráti társaságban, s csak mondom és mondom, talán még akkor is, miután vége a foglalkozásnak, és lépdelek, mint ki föld felett, öt centivel legalább a föld felett, lépdelek az étkezdébe vagy a szobámba, és mosolygok, hogy holnap folytathatom, folytathatom, folytathatom.

A gyermekszínjátszás és a drámapedagógia

A korábbi korszakokban a drámapedagógiát meg a gyermekszínjátszást együtt emlegettem, mivel nálunk, az Intézetben a kettő elválaszthatatlan volt egymástól, úgy gondoltuk, és nem is rosszul, hogy drámapedagógiai alapozás nélkül, drámapedagógiai felkészülési szisztéma nélkül, sem nevelési, sem esztétikai eredmény el nem érhető. Tanfolyamaink, táboraink programját úgy állítottuk össze, hogy azokban a drámapedagógiai metodika, meg a dramaturgiai, rendezői ismeret, egyforma súllyal legyen jelen.

*

Magam írtam egykoron.

„Mérőföldkönek kell tekinteni azt a pillanatot – ez a pillanat ugyancsak elhúzódtott –, amikor a drámapedagógia és a gyermekszínjátszás egymásra talált. Ez utóbbi megújulása ekkor kezdődött. Akár új időszámításról is beszélhetnénk, akkora a jelentősége.

Ezzel vette kezdetét annak a tudatosulása, hogy a gyermekszínjátszás a nevelés eszköze, hogy a csoporttevékenység a gyermekért történik, s nem a produkcióért, hogy a folyamat fontosabb lehet, mint az eredmény, hogy a rendezés során nem hagyható figyelmen kívül; kikkel játszunk, mit játszunk, hogyan játszunk.

Felismertették a pedagógusokkal, hogy meg kell nyújtani a próbaidőt, és sok-sok csoportalakító, önismereti játékkal, szöveg nélküli improvizatív gyakorlattal, a színjátékot előkészítő, rögtönzéses etüddel kell előkészíteni magát a rendezést.”

*

Trencsényi Lászlótól kaptam egy könyvet. Dráma a címe, pontosabban A drámapedagógia, mint tudomány. Laci, a pedagógiai tudományok professzora hat fiatal doktorandusz dolgozatából állította össze ezt a szá oldalnyi kötetet, hogy az érdeklődők elé tárja, hol is tart a vizsgálódás: tudományos diszciplína-e a drámapedagógia, másként, része-e a tudománynak.

Meglepett Laci engem ezzel a könyvvel. A bevezető tanulmányával főképpen. Jólesett, hogy találkoztam a nevemmel. Egyrészt, amikor a drámapedagógia magyarországi keletkezéstörténetével foglalkozik, és utal arra, hogy a reformpedagógiák egyikének tartottam, neveztem annak idején a drámapedagógiát, rokonítván azt Karácsony Sándor nézeteivel.

De meglepett a könyv azért is, mivel nem volt tudomásom eddig, hogy ennyi fiatal lát fantáziát tudós módjára foglalkozni az említett pedagógiai irányzattal és módszerrel.

Bevallom, sose gondoltam arra, hogy ebből a drámapedagógiából valamikor is önálló tudomány válhat, kerülhet viták keresztüzzébe, mely több irányból is kutatható; didaktika, reformpedagógia, színházművészet, és akkor még nem is soroltam fel mindent.

Vajh gondolnak-e a drámapedagógia mai gyakorlóit, metodikusait és tudósait, hogy a nyugati polgári társadalmaknak ezt a sajátos képződményét diktatúrában, még ha puhában is, abban próbáltuk meghonosítani.

Emlékeztetőül mondom, ismételten. Az első beszámoló a drámapedagógiáról, akkor alkotó dramaturgiának neveztük, 1972-ben hangzott el a pécsi gyermekszínházszó találkozón.

A drámapedagógia fogalmát, emlékezetem szerint Gabnai Katalinnal találtuk ki, és 1986-ban írtuk le először.

A dramatikus játszóházról és a játszóházi mozgalomról

A hetvenes évek végén kezdődött. A mozgalom maga, Trencsényi László szerint, 1979-cel, a gyermekek nemzetközi évével, amikor is az Intézet nagyszabású kiállítást rendezett a gyermekjátékokról a Várban. Gyermekekről, melyekkel a gyerekeknek játszani is lehetett. Mozgalom lett a játszóházból. Központban a kézművességgel. A gyerekek agyagoztak, szöttek, rajzoltak, teret kaptak, hogy kreativitásuk kibontakoz-

zon. De már az elején, a többi művészeti ág is bekapcsolódott a gyermekek újfajta szórakoztatásába-művelésébe; a néptánc, a drámajáték, a zene. Aztán az aprók tánca és a drámapedagógia.

Az Intézet lett a központ, kollégánk, *Hollós Róbertné* kezébe futottak a szálak, aki bábos és pszichológus volt egy személyben. Jól látja Trencsényi, hogy a játszóházi gondolatban a társadalmi demokrácia elve is hangsúlyt kapott, ezért is kapcsolódtunk mi, drámapedagógusok a mozgalomhoz.

Bucz Hunor létrehozta a *Térszínházban* a dramatikus játszóházat, egy-szersmind kialakította a komplex játéknak a dramaturgiáját is. Nos ez a dramaturgia a vendégvárás, vendégfogadás és a búcsúzás rítusára épült. A felnőtt játékosok, az animátorok, jó ismerősként fogadták a gyerekeket. Közös énekléssel, zenés szertartásban hangolódtak össze, majd arra törekedtek, hogy a művészetek nyújtotta érzelmi feltöltődés áramába, az együttjátszás örömébe vonják be őket. A cél, hogy a gyerek ráismerjen önmagára és új felismerések birtokába jusson. A közös foglalkozás valamilyen történet köré szerveződött, valamely ünnepkör, mítosz, monda, mese feldolgozása köré, melyen belül énekeltek, játszottak, kézműveskedtek, jelmezeket készítettek.

Tanfolyamokon is tanította módszerét Bucz Hunor.

Kiadók, akikkel kapcsolatban voltunk, voltam: Múzsák, Móra

A Múzsák könyvkiadó jelentette meg az intézeti szakkönyveinket, a műsorfüzeteket, egyfelvonásos drámákat, a drámapedagógiai kiadványokat, műhelytanulmányokat, melyekről úgy vélekedtünk, segítik a szakmai tájékozódást, nélkülözhetetlenek a különböző vizsgákhoz, a rendezőknek megkönnyítik a választást, mihez is nyúljanak. A Múzsák egyik szerkesztője, maga is szakember, jó partner, ő volt Dévényi Róbert, akiről szoltam már korábban is. Hamar meghalt, megsirattam.

Ők adták ki azt az antológiát is, Nyitva van az aranykapu – határon túli magyar egyesületeknek, színjátszással, versmondással foglalkozó társulatoknak szántuk –, melyet magam szerkesztettem, és az Anyanyelvi Konferencia rendelte meg. Ezres példányban került kiadásra, s az utolsó szálig elfogyott.

A Móra könyvkiadóval is kapcsolatba kerültem. *Csukás István* volt a főszerkesztő, *Ambros Györgyné*, a hajdani diákszínpad-vezető a szerkesztő, ők bíztak meg az úgynevezett *Kuckó-sorozat* szerkesztésével. Csupa jó könyv jelent meg itt, szórakoztató műhelytanulmányok, dramatizálások, Bicskei már említett könyve az amatőr színjátszásról, Montágh Imre beszédművelő írásai, Tömöry Márta, Lengyel Pál bábos dramatizálásai...

Fel kellett ismerni, és fel is ismertük: a színvonal emelésének egyik útja-módja, ha jó könyveket adunk pedagógusaink kezébe. Lehetőleg olcsón.

Érdemes ennek utánanézni, és a Kuckó-sorozat füzetait olvasni. És lehet ámulni!

Interjúkat készítették jeles amatőr rendezőkkel

Azt ugye érezni is, meg tudni is lehetett, hogy az amatőr színjátszás nagy korszaka a hetvenes évekkel lezárult, lehettek ezután is jelentős alkotások, miként voltak is, de azt a társadalmi hatást és azt a színház történeti jelentőséget, amit kivívott magának akkor, elérni később már nem sikerült. A staféta szerepet a táncház meg a táncház-zene vette át, a szellemi izgalmat a fiatal értelmiség számára a továbbiak során ők jelentették.

Egy alkalommal, a nyolcvanas évek közepén, megjelent nálam egy fiatalember, hogy őt az amatőr színházak érdeklik, tudnék-e valamiféle munkát adni neki. *Bóta Gábornak* hívták. S mert lelkes volt, s olyan szabálytalan, és égtek a szemei, mondtam neki, készítsen magnós riportokat a hetvenes évek nagyjaival, Paál Istvánnal és a többiekkel, kerítsék rá valami pénzt, s esetenként fizetünk. A riportok rendre elkészültek, a magnószalagról le is íródtak, a szövegek bekerültek a könyvtárba, engem nyugdíjaztak, kiadványt belőle készíteni már nem tudtam, csak hallottam, hogy a szövegek bizonyos folyóiratokban megjelentek, s ennek örültem.

Bóta Gábor nevével most is találkozom, mint valamelyik lap színházi kritikusával, meg mint tévés riportterrel, színházi adások készítőjével.

Írom a könyvem, az Egy amatőr emlékezését. Megjelenik 1989-ben

Azt is írhatnám, hogy ezt a mostani könyvet, a *Történet pedig* 1986-ban kezdtem írni, huszonöt évvel ezelőtt, amikor még ezt a címet kapta, *Egy amatőr emlékezése*. Ekkor az 1966-1978-ig terjedő korszakra koncentráltam, noha tágas asszociációkkal előre is meg visszafelé is ugrádoztam benne.

Hogy mért gondoltam én a nyolcvanas években, hogy az említett időszakot meg kell örökötenem? És mért gondolom most, hogy ugyanezt újra fogalmazva, időben kitágítva rögzíteni kell?

Meg voltam győződve, hogy az évtized, amelyikről szólok, az 1966-1978-ig terjedő, olyan eredményeket vajúdott ki magából – az általam gondozott szakterületekre gondolok –, melyek kivételesek, melyek befolyásolták, sőt meghatározták a színházművészet, az amatőr művészet, a versmondás és a reformpedagógia alakulását. Ezt tehát le kell írni, hogy majdan vizsgálni, elemezni lehessen.

Ekkor született meg a pódiumi színjátszás és nyomában a pódiumi színjáték dramaturgiája.

Ráleltünk a drámapedagógiára és elkezdődött a honosítása, gyakorlatban és publikációban, és ezzel együtt egy demokratikusnak mondható pedagógiai szemlélet kialakulása, mely hamarosan érezte a jótékony hatását a gyermekszínháztársulásban, a diákszínháztársulásban és az iskolai nevelés nem egy területén.

Ekkor virágzott ki a populáris színjátszás, a különféle terek meghódítása, ennek egyik eredményeként a közéleti, korfaggató színjáték, a dokumentumjáték, és a számtalan országos jellegű színjátszó fesztivál, köztük nem egy olyan, amely máig is él.

Ekkor gyűrűzött be az avantgárd, megjelentek az amatőr színházak, s bár tiltották őket, meghatározó hatást gyakoroltak az egész magyar színjátszásra.

És a versmondás! A Rádió és Televízió jóvoltából országos üggyé váltak a versmondó versenyek. És ekkor született a Radnóti Szavalóverseny is.

Hát ezért kezdtem én már akkor a könyv megírásába, és azért e másikba, hogy mindez ne merüljön feledésbe. A munkám ne merüljön feledésbe, mer – tegyem hozzá –, az említettek közül egy nem volt, melyhez közöm ne lett volna, kezdeményezőként, alkotóként, támogatóként.

*

A könyvet 1987-ben fejeztem be, és az Intézet adta ki. Előzetesként részleteket közölt belőle a Népművelés című folyóirat, de úgy válogatva, hogy a személyes utalások, a portrék ne kerüljenek a lap olvasói elé. Mielőtt kiadták volna a kötetet, elolvasta a kéziratot az akkor már főigazgató titlust viselő Vitányi Iván, aki jelen van persze a könyvben, mégpedig oly módon, hogy az akkor írtakhoz ma sincs mit hozzátennem vagy elvennem. A kötetet Nánay István lektorálta, kiadását a főigazgató engedélyezte, és az Intézet finanszírozta. Mindazonáltal akik olvasták, így szóltak: te még csodálkozol, hogy nem lettél „futtatott”!

Mire megjelent, 1989 lett, és én a kiadó-kidobók jóvoltából már nyugdíjas.

Az egy-két intézeti közös alkalom, amikor tájékozódhatott az ember

Az igazgatónak, a későbbi főigazgatónak úgy tetszett, hogy intézeti értekezleteket, ahol tájékozódhatott az ember, mit csinálnak a különböző osztályok, mivel foglalkoznak – ez Acsné idejében rendszeresen működött – nem fog tartani, így aztán, akik nem voltak hozzá bejáratosak, csak kapkodták a híreket innen-onnan, vagy úgy tettek, mint a strucc, csak magukra figyeltek. Kiment a divatból, hogy az újonnan jöttek bemutatkozzanak, vagy bemutassák őket, így aztán nem is volt hol találkozni. Akik egy folyosón dolgoztak, még csak hagyján, ha másutt nem, a végében összefutottak, de az Intézet más részében dolgozók hónapokig élhettek azonos légtérben, nem is tudtak egymásról.

Beke Pál viszont, aki a művelődési otthonok fejlesztésével, korszerűsítésével foglalkozott, megszállott eltökéltséggel, egy ilyen osztályt vezetett is az Intézeten belül, jó képességű munkatársak vették körül, nos, hát ő fontosnak tartotta, hogy értesüljünk arról, mi is történik náluk. Egy alkalommal buszos kirándulást szervezett avégett, hogy megtekintsük azokat az intézményeket, ahol az új szisztéma szerint zajlik a munka. Így jutottunk el Hajósra és Dombóvárra, Alföldy Bertalan és Balipap Ferenc birodalmába. Az itt látottaktól fel is dobódhattunk, itt minden úgy működött, ahogy Beke Paliék azt elgondolták, megálmodták, a művelődés tartalmát és formáját a helyi igényekhez alakították. A népművelők

reformerek módjára gondolkodtak, minden újra fogékonyan, a házak itt nyitottak voltak, az előteret is hasznosították, s ha építkeztek, *Makovecz Imre* tervei alapján, az ő szerves építészeti elve és gyakorlata szerint.

Jókedvű és bizakodó társaság utazott a buszon, valamennyien közösségben, népből gondolkodók. Elmentünk a hajósi pincesorra is és népdaloztunk is. Hogy mire emlékszem még? Valaki viccesen és félig komolyan azt javasolta, a nyitott népművelés terjedjen ki a szexuális felvilágosításra, történetesen az óvszer gazdag választékára, használatára is, hogy vannak színesek és tuskések, s még sorolták a tájékozottak, hogy nyugaton mifélék és hányfélék, s akkor már következhetek a viccek.

Fejbe kólintott a hír, meghalt Beke Pál

Fejbe kólintott a hír, meghalt Beke Pál. Váratlanul, ereje teljében, mondhatni, fiatalon, 66 éves korában. Igen, fiatalon.

Elment Beke Pali, a népművelők, a közösségépítők egyik legjobbika, aki mindig kitalált valamit, amiben hinni tudott, amit megvalósíthatónak gondolt, aminek érdekében csapatot lehetett szervezni.

Beke Pállal ritkán beszélgettünk, de nem ritkábban utóbb sem, miután engem elküldtek az Intézetből nyugdíj ürügyén, ám mindig és mindvégig rokonszenveztünk egymással, és becsültük egymást. Mért is ne: hasonló hasonlónak örül. Hívó volt, hajtós volt.

Hogy mit akart? A közművelődés reformját, ahogy mi az oktatását. És mit álmódott? Faluházakat, aztán újfajta művelődési intézményeket; és közösségeket, sok-sok civil közösséget. Ahogy én: közéletiséget és új formanyelvet a színjátszásba, módszert, mellyel polgárt lehet nevelni.

Nem tudhatom, Beke Pál elégedett volt-e az életével. Nem hiszem, hogy mondta volna: kész a leltár.

Azt tudom, hogy szomorú lettem.

A Kamarás István-féle olvasótáborok

Kamarás olvasótáboráról, minthogy az olvasótábori mozgalom az *Olvasó táborért mozgalomból* nőtt ki, amely mellett az én jó barátom, Fábián Zoltán babáskodott, korán tudomást szereztem, s amikor István az Intézetbe került, össze is ismerkedtünk. Valami folytán azonban munkakapcsolatba

csak későn, a nyolcvanas években, nem is az ő révén, hanem Kocsis István megkeresésére – kiváló népművelő volt Hatvanban – kerültünk. Holott logikus lett volna, hogy összetalálkozzanak, és egymást támogassák azok, akik hasonló módon gondolkodtak, és mozgalmukról, módszerükről hasonlóképpen vélekedtek. Mert mit is ír Kamarás István? *„Az olvasótábor pedagógiai alternatíva volt, magyar találmány. Szemben állt a porosz-szocialista-paternalista pedagógiával, amely sokféle, számunkra fontos értéket és módszert kizárt magából. Rokonszenvezett a gyermekközpontú reformpedagógiával. Az olvasótábor nemcsak izgalmas felfedezőutat, hanem rálátást is biztosított az egész szemszögéből a szélesebb és hivatalos ideológia által kínálthoz képest több dimenziós világra. Animálta és katalizálta a táborban részt vevő fiatalok önépítkezését, énképének, világképének magyarság- és Európa-képének, értékrendjének és ethoszának alakítását. Az értékközvetítés dialógus formájában történt, és ha jól sikerült, igazi happening, vagyis katartikus történés következett be.”*

A különbség: a célt mi nem dialógus formájában, hanem csoportos, improvizatív játékkal véltük elérni.

És az Anyanyelvi Konferencián?

Az Anyanyelvi Konferencia tanácskozásai egyre izgalmasabbak, egyre többen és bátrabban merik felvetni, foglalkozzon a társaság a határon túlra szakadt magyarok helyzetével is, és hogy arányos létszámban hívassanak meg magyar pedagógusok Erdélyből és a többi Trianonban elszakított területről. Akik vezérszónokok voltak, Nagy Károly az Egyesült Államokból és Czine Mihály tőlünk. Vibrált a levegő, és lelkesedtünk, hogy végre! Az AK által szervezett nyári anyanyelvi táborokba is egyre többen jöhettek a Kárpát-medencén belülről. Nekem is nagy élmény volt, együtt taníthattam a svédországi, ausztráliai magyar pedagógust meg a kárpátaljai, a felvidéki, többek között kommunikációs gyakorlatokra, népi gyermekjátékokra és az ő sajátos helyzetükből adódó dramatikus játékokra. És estéként népdaloztunk.

Angliába is meghívtak tanítani. Magyar egyesületekhez utaztam, az ő fesztiváljukat előkészítendő, Manchesterbe, Londonba.

Megszűnt a Vári színpad. Helyette Szószínház

Az történt ugyanis, hogy a kollégium átköltözött a Várból egy tizemeletes épületbe, ahol nem volt még egy előadóterem se. Csináltunk még ezt-azt, aztán elment a kedvem, s amikor kaptam egy ajánlatot a KISZÖV (kisipari szövetkezetek) budapesti szervezetétől, Kovács Istvántól, hogy menjek hozzá, a Lujza utcában kapunk egy nagy pincehelyiséget, amit kialakíthatunk magunknak, s ott próbálhatunk, s minden egyebet rám bíz, döntöttem. Szóltam a várisoknak, néhányan jöttek, a lányom is, aki ekkor már ifiasszony volt, elneveztük magunkat *Szószínháznak*. Vakoltunk, festettünk, takarítottunk, hetente kétszer vagy többször próbáltunk, s olyasmiket igyekeztünk csinálni, ami a pincében, egy térben a közönséggel, negyven-ötven ember előtt bemutatható. Hát itt rendeztem 1980-85-ig.

Akik az utolsó korszakban velem dolgoztak, mind nagyon élvezték a játékot és egymást is kedvelték. A motorok, a nagy öregek: *Bezdán József, Cserna Csaba, Bajnóczy Gábor, Ferke György* mellett – akik ekkor már mérnök urak vagy elvtársak –, a tehetséges ifjabbak: *Csongvai Éva, Babcsán Gábor, Debreczeni Agnes, Hancsovsky Lilian, Hercsel Erik, Szabó István, Horváth László, Nádasdy Éva, Scherer Péter, Szigeti Katalin* és a pantomimművész, az Udvari gyász színpadmestere, *Kárpáthy Zoltán*. Az említettek közül néhányan műegyetemisták, mások egészségügyisek, ismét mások pedagógusok.

A Szószínházban 1980-85 között

Jó évek voltak, szerettem, amit csinálok. Amit a magam kedvtelésére csinállok. Hogy feldobjuk magunkat, pajzánkodtunk egy nagyot, valamely palmazújvárosi parasztasszonnyal készített riporttól Petri-versig, Pálóczi Horváth Adámtól Spiró Györgyig, csujogatóktól slágerszövegekig; jól bemutattuk magunkat, homo eroticusokat, s még fintorogtunk is közben. *Szexu homo* vagy szextett, ezeken a címeken hirdettük. Készült ennek egy olyan variációja is, amelyiken a fiam, *Debreczeni László is szerepelt Menta nevű népzene együttesével*. S milyen jól muzsikáltak! Aztán hakniztak vele országsszerte. Egy harminc perces tévéműsort is készítettünk. Megvan szerencsére videón. Ha könnyezni akarunk a feleségemmel, megnézzük, meghallgatjuk, nemcsak én szólalok meg az összeállításomban (milyen

fiatal vagyok még), de verset mond Ági lányom, egy népballadát, megrendítően, és muzsikál a Menta, s a fiam meg énekel lírai, meleg tenor hangján, kiválóan.

Komponáltam egy estre valót *Kornis Mihály* szövegeiből, akkor jelent meg az elbeszéléskötete, és abból. Szerettem, ahogy láttatja az ötvenes éveket meg a kádári világot, pontosabban az ezekben bukácsoló embert, hogy egyszerre érzelmes és mulatságos, hogy groteszk. A Halálfolklór, a Csillebérci napló, az Apa győz, ezekkel a színpadosaim mindenféle sikert arattak a közönség körében és fesztiválokon.

És megszerettük Kornis Mihályt, eljött ugyanis a bemutatóra, közvetlen volt és mosolygós, és még hálás is. Ő hozott ajándékot, egy albumot mindenkinek, aki szerepelt, egy barátja rajzait, akit a Halálfolklór ihletett meg.

Mindenkihez – írókról szólok – vonzódtam, akit nem kapott el az Aczél-féle légörvény, nem tartozott az első mozgó holdudvarába, lett légyen népnemzeti vagy liberális, a lényeg, láttasson kritikusan. Viszont szívesebben olvastam az úgynevezett polgári írókat, Örkényt, Esterházyt, Kornist, Nádaszt, Petrit és persze Weöres Sándort, s ha műsorszerkesztésre támadt kedvem, ugyancsak hozzájuk fordultam. A rendszerváltás után viszont, amikor kettéhasadt az értelmiségi ellenzék, s az írók politikai nyilatkozatokkal is bombázták az olvasót, a szimpátiám, ha folyóiratokhoz kapcsolódó művészekről beszélünk, azok irányába fordult, akik a Hitel, tehát Csoóri köré csoportosultak. Ám ha szépirodalmat, kedvemre valót akartam olvasni, inkább fordultam más folyóiratokhoz, a Liget, Bárka, Jelenkor... szerzőihez.

Irodalmi barangolásaim során felfedeztem *Szentkuthy Miklóst*, zseni, mondtam, csak a legnagyobbakkal rokonítható! S mit az Isten, a Népművelési Intézet könyvtárában, réges-régi műsorfüzeteket nézegettem, az ötvenes évekből valókat, éppenséggel bábdarabokat, tudtam én, hogy ezek között kincsek is találhatók, hiszen nem kisebb írók írtak ide, mint Tersánszky Józsi Jenő, Mészöly Miklós, korábban adaptáltam közülük egy-kettőt gyermekszínpadra, s ahogy böngészek, nézd már – mondom magamnak – Szentkuthy Miklós! Ő is írt volna bábdarabokat? Igen! És felfedeztem a magam számára az *Udvari gyász* című grandguinolját, s mit mondjak, fergeteges játék, szatíra és paródia, tükre az ötvenes éveeknek, a nyolcvanasoknak, alig kell rajta valamit is igazítani, s máris tudtam, ebből előadás lesz a Lujza utcai pincében. És lett.

Kész színjátékot, másét, most rendeztem életemben először. Segítség is kaptam a színpadi mozgás koordinálására, Kárpáthy Zoltánt. És siker lett. (A darab egy cinteremben játszódik, a középkorban valamikor, meghal a király, s az utódok a hatalmi harcban, miközben mi mulatunk, különböző rafinériával elteszik egymást az útból. Csak az udvari bolond marad életben, aki kívül maradt a küzdelmeken. Ő lesz a király.)

Az üzenetet kihallotta, aki akarta. A közönség akarta, és örült neki. A fenntartók is kihallották, de nem örültek neki. Váratlanul megszüntették a színpadot. Még szerencsénk volt, mert kiutazhattunk (a Szovjetunión keresztül) az Udvari gyásszal Finnországba, egy nemzetközi fesztiválra, Sejneyokiba, ott aztán nagyon is értették. Ünnepezték a színpadot.

Rendezői pályafutásom Pesten ezzel be is fejeződött.

Szentkuthy Miklósról, illetve az Udvari gyászról

Vizsont kaptam, kaptunk egy nagy ajándékot. Mondjuk, hogy a sorstól, konkrétan szövege, Szentkuthy Miklóstól. Megismerhettük őt – meglátni, megszeretni, mint a regényekben –, barátságot kötöttünk. Eljött a pincébe a bemutatóra, s ahogy vonult lefelé a lépcsőn, s mögötte az udvartartás, a törekeny feleség, a mindentudó titkárnő, ügyei intézője, kéziratnak gépelője, s aztán barátok, tisztelők, akik jöttek, sorban utána, mint egy fejedelem, úgy szállt al. Ám amint lent volt velünk egy sorban – feje oroszlánfej, beszédes szemekkel, ús szemöldökkel, hangja erős és férfias, gesztusai, mintha ölelni akarna – kedves volt, oldott volt, kíváncsi volt, s rögtön barátkozó volt.

A játékosok feldobódtak, s elementáris erejű előadást produkáltak. Szentkuthy, látszott, meg van hatódva, ilyenre nem számított. Meg ezt a darabját, később sem írt drámát, soha nem mutatta be senki, bábszínpadon sem, legalább ő nem tudott róla, most láthatta először. Ahogy beszélgettünk utána, mintha az derült volna ki, hogy szinte már el is felejtette, hogy valaha írt ilyesmit is. Ő is ajándékként élte meg a bemutatót. Mi meg őt. Bort hozott, poharaink voltak, s koccintottunk a végén, és elkezdődött egy laza csevegés. De ebben a lazaságban súly volt. Egyébként is, a beszélgetést ő tette lazává, mert azért mi tudtuk és érzékeltük, bizony egy zsenivel ülünk együtt, mértéktartóak voltunk hát mindvégig.

Szentkuthy Miklós naplót vezetett, minden nap végén diktált vagy írt, állítólag többtízezer oldalnyi kézírata került a Széchényi Levéltárba. Biztos, hogy a velünk történeteknek is megvan az írásos nyoma. Úgy rendelkezett viszont, hogy azok csak ötven év elmúltával legyenek megnyithatóak, publikálhatóak. Utódaimnak és barátaim utódainak mondom, figyeljenek erre, s majd ha eljön az idő, ellenőrizték, jól emlékeztem-e a velünk történetekre.

Megszűnt a Szószínház is. Magamat rendezem

Azt még elmondom, hogy a tulajdonos 1985-ben eladta a pincét vagy bérbe adta, a lényeg, volt színpad, nincs színpad. A társaság szétszéledt.

Én meg gondoltam egy merészet és nagyot, de ezt se rögtön, azt gondoltam, hogy életemben először, ötvennyolc éves koromra, önálló irodalmi esttel állok a közönség elé. S ha már vállalom, hogy kiállok, akkor ütős műsort csinállok, s meg is rendezem magamat.

Az öreg ácsot palira vették

Tibor, mondtam magamnak 1985-ben, amikor a Lujza utcát kiárusították, és volt színpad, nincs színpad, akkor én most kit rendezzek? Új együttes alakítására se kedvem, se erőm, döntöttem, nem gyorsan, fokozatosan, hogy akkor magamat fogom rendezni.

Mindig másokat instruáltam, legfeljebb beugrottam más helyett, ha kellett, de régóta vágytam rá, megmértem magam, hogy fogad a közönség meg a szakma, ha egy szál egyedül állok ki eléjük. Hogy van sugárzásom, tudtam, hogy van közlendőm, azt is, de zavart, hogy kancsal vagyok, s a sziszegőim időnként hangsúlyosabban vannak jelen, mint szeretném.

Nekem a peresztrojka meg a glasznoszty azt jelezte, hogy „nincs már semmi hinnivaló, higgyünk hát, a van vagy nincs Úrnak”. Spiró Csirkefejének tanára magyarázza az idézett Ady-verset tanítványának, az én műsoromnak meg ez adja a keretét, s fogalmazódik meg általa a lényeg. át vagyunk verve, palira vagyunk véve, a szocializmus átejtette a benne bízót. Ezt üzeni általam, szerkesztésemben és előadásomban vers, próza.

monológ, realista és abszurd, érzelmes és ironikus, Verböczi Antal, Örkény István, Weöres Sándor, Kornis Mihály, Esterházy Péter és persze Spiró György.

Két órán keresztül egy létrával meg egy kalappal játszottam a pódiumon. És lehettem kancsal, és sziszeghettem akár, a közönség delejezetten ült a nézőtéren. Magam sem értem, hogy történt, de száznál is több előadásom volt a rendszerváltásig. Főként egyetemi városokban.

Életem első önálló estje. Nyugdíj tájékán.

És nem tudom megállni, hogy ne közöljek néhány bekezdést *Bucz Hunor*, a tanítvány és az egykori barát Népművelésben megjelent cikkéből, elemzéséből.

Bucz Hunor Debreczeni Tibor önálló estjéről

Amikor Debreczeni Tibor tanár úr – az önképzőkör vezető tanára, a debreceni József Attila Irodalmi Színpad rendezője, szórakozottságáról és vitriolos humoráról nevezetes, kisfiús megjelenésű tanárunk a debreceni Tóth Árpád Gimnáziumban bemutatta nekünk a saslengést, egycsapásra legendává nőtt a szemünkben. Tanári és rendezői működése számunkra személyes kapcsolatot jelentett a magyar irodalommal a Halotti Beszédtől Ady-ig és a Nyugattól A tékozló ország Juhász Ferencéig, Nagy László Tüzeig. A szellemi csempészáru, amelyhez hozzájuttatott bennünket, tanítványait, a negyvenes években született nemzedék koravénjeit, csak éhségünket fokozta a Mester után, nem egynek közülünk apja sem volt, és tőle vártuk, hogy „emberségből példát, vitézségről formát” adjon számunkra...

Hét éve munkahelyi főnököm a tanár úr. Ha kések, lábujjhegyen osonok el az ajtaja előtt, számonkérő humorát erőltetett nevetéssel fogadom, már megszoktam, hogy pertu vagyunk, és akasztófahumorral vigyorgunk magunkon, ha kétségbeesetten lógunk a szerven. Készerűen bár, de össze-összehajolunk: „Ifjúság, bolondság!” ...

A hamujából újjászületett fénix nem a mi madarunk, és Arany János pelikánja sem, protestáns dacunk ritkán több, mint fedezet nélküli csekk, mindezt tudom, és ezért megdöbbenő számomra Debreczeni Tibor önálló estje, amelyet az idén koratavasszal mutatott be Az öreg ácsot palira vették címmel.

A Verbőczy Antaltól kölcsönzött cím több jelentésű. Az „öreg ács” nem csupán ama bibliai – egy isten nélküli világban, nem is csak a játék keretétől szolgáló tanár, aki még bevásárlás közepette is Adyt magyaráz tanítványainak (Spiró György: Csirkefej. A Tanár monológja), hanem az előadó Debreczeni Tibor is, a kántortanító fia, a hajdani NÉKOSZ volt diákja, akit kulákszarmazásának minősített felesége miatt megfosztottak az egyetemi tanársegédi kinevezéstől, középiskolai tanár, rendező, országban gondolkodni tudó néptanító. Az öreg ács egy egész nemzedék szimbóluma. Azé a nemzedéké, melynek tagjai ifjú fejjel éltek át a háborút, majd míg biológiai lendületük tartott, életet és demokráciát akartak teremteni itt Közép-Kelet-Európában. E nemzedék tagjai, ha túléltek a csapdákat és nem pusztultak bele a történelem hurkaiba, ma (legfeljebb memoáíró) hivatalnokokká lettek, és csak a legnagyobbak képesek a megújuló hit önszemléletére. Ilyen Debreczeni Tibor is, a szerkesztő, rendező és előadó egy személyben. Mit mutat fel nekünk nézőknek, mit mond nemzedéktársainak, és mit üzen tanítványainak előadóestjével?

Mindenekelőtt a közlés szükségében és lehetőségében való hitet. Több évtizedes tanári és rendezői múlt summájaként „hadsereg nélküli vezérként”, egy szál maga, miután országos hírű együttesét a Szószínház fenntartói az utcára tették. Egy monodráma belső mozgását követve: ő, aki az együttes játék egyik legavatottabb mestere, és aki egész életében a közösségi létezés lehetőségeit akarta megteremteni a pedagógia és ráadásul az amatőr művészet nevetségesen kicsiny esélyei között. Az „egyszemélyű emberiség” drámája ez a keserű és bravúros önálló est.....

Debreczeni Tibor most újra bemutatta nekünk – tanítványainak – a saslengést, példát adott arra, hogy nincs az a vert emberi helyzet, amelyben a humánus értékeket őrző magatartás ne segítene.

És ahogy szerény mosollyal elhagyja a pódiumot, boldognak kell tudni őt, Sziszüphosz boldogságos békéje az övé, ahogy Camus leírja, amikor látja a követ visszadübögni a völgybe, és mélyet sóhajtva széttekint, mielőtt leballagna, hogy újra nekifeszüljön terhének.

Nyugdíjba küldtek. Hogy mért, csak találgatom

Bántott, hogy elküldtek. Huszonnégy éve történt. Azóta is dolgozom óradó főiskolai tanárként, de mostanáig nem értem, miért, hogy magam voltam egyedül az intézeti hatalom útjában, konkrétan Benkő Éva és Vitányi Iván útjában, miért, hogy egyedül engem távolítottak el, szabályosan persze, törvényesen, mihelyt eljött a nyugdíjaztatásom ideje, tehát 1988-ban, amikor már nem volt apelláta, nem volt kihez, hová fellebbezzek.

Nem mondhatnám, hogy a döntés váratlanul ért. Szólt már egy évvel korábban is a hölgy, az igazgatónő – Vitányi akkortájt főigazgató titulust viselt –, szólt Benkő Éva félreérthető mosollyal, hogy Tibor, készülj, tudod, egy esztendő múlva betöltöd a hatvan évét, s elmondhatod, hogy elérted a nyugdíjkorhatárt. De hát édes Istenem, egy dinamikus ember, mint voltam én akkor! Megjelenés előtt állt az Egy amatőr emlékezése című könyvem, közben tartottam az amatőr színjátszó mozgalmat, mért ne gondolhattam volna, hogy ez vicc. Ha komoly is a szándék, hogy elküldenek, meggondolhatják magukat, gondoltam, végül is engem számon tartanak a szakmában, sokat publikálok, meg aztán velük is történhetik valami, mondjuk, feljebb buknak. Hogy le, arra nem számíthattam.

Hogy vágyott célom lehetne a nyugdíjasság, efféle szándék nyomára agyam legtávolabbi zugában sem lelt volna senki. Világéletemben úgy éltem, mint kinek vállalt feladata van. Használni akartam, nem tündökölni, ahogy Váci Mihály írta, s írom most én is némi pátosszal, de eszerint is éltem. Átadni, amit tudok, kimunkálni, ami újat felismertem.

Úgy éreztem, senkinek útjában nem állok. Hogy állhatok kollégámnak, Máté Lajosnak, az ő osztályvezetői ambíciójának, erre akkor nem gondoltam – akit melleleg szólva, én hoztam az Intézetbe –, harmonikusan dolgoztunk együtt, sose szólt, hogy valami ne tetszenék neki.

Az osztályvezetés, erre ekkor már fűtöültem, az elején más volt, akkor örültem, de most! Mondtam is Benkő Évának, mikor közölte velem az ordrét, és egy évvel később megtudtam tőle, hogy a nálam idősebb Máté Lajost nem távolítja el, sőt őt bízta meg az osztályvezetéssel, mondtam: Történjen minden a szándéka szerint, legyen Máté a főnök, csak azt engedje meg, hogy maradjak valameddig a munkaterületemen, hogy végbevigyem, amit elkezdtem, mindenekelőtt a drámapedagógia meg a gyermekszínjátszás révbe juttatását! De a hölgy hajthatatlannak bizonyult.

Végül is nem tudtam meg, mért én vagyok a persona non grata, s azt sem, hogy mért éppen Máté lett a kiválasztott.

Igaz, nem voltam párttag, mint azok, akik döntöttek a sorsomról. Semmi erőt nem képviseltem, semmiféle politikai blokkhoz nem tartoztam. Köreikbe nem jártam. Hogy ez befolyásolta volna őket? De hát Máté sem volt párttag!

*

A nyolcvanas évek második felében Vitányi főigazgató a középvezetőknek akkora szabadságot biztosított, hogy azzal foglalkozhattak, ha a témát be tudták szuszakolni a népművelés kategóriájába, amivel csak akartak. Benkő Évának, az igazgatónak például módjában volt az Intézetből szervezni az országos nudista mozgalmat. Innen postázták leveleiket is. Hétvégeken aztán a délegyházi tavakhoz jártak, s ott áldoztak pucérkodó szendélyüknek.

Máté Lajos is rászokott a délegyházi fürdőzésre, mihelyst megtudta, hogy ott vetkőzik, férjével egyetemben, Benkő Éva igazgatónő is.

A fürdőző szezon bejeződött, én elbocsátó levelet kaptam, Máté Lajos meg kinevezést.

És a kinevezett sohse kerített sort rá, hogy egyszer legalább, asztal mellé üljön velem, s ironikusan vagy cinikusan, ahogy szokta, netán vallomásoosan, beszélgessen velem. Noha lett volna miről.

*

Találkoztam véletlenül a Nyugatinál egy tizenöt éve nem látott kolléganővel. A drámapedagógia hőskorában, amikor táborot vezettem a megyéjében, emlékezeteset, és lelkesülten kísérleteztem az új módszerrel.

Tizenöt perc időnk, ha volt, nekem indult a vonatom, de ezalatt megtudtam, hogy kivonult a mozgalmából, honismerettel foglalkozik, és az unokáit neveli, egyébként, folytatta, hallja, hogy én sem vagyok már a tűz közelében, de nem is csodálkozik, hiszen akik átvették tőlem az irányítást, azok bal-liberálisok, téged meg, mondta, nyilván tudod is, népnemzetinek tartottak. Hogy ők ekként definiáltak volna, tudomásom erről nem volt, s hogy ez priusz lehetett, erre meg végképp nem gondoltam.

De honnan tudhatta a kolléganő, miszerint ez az egyébként mindig is vállalt „népnemzetiségem” lehetett a mellőzésem oka?

Aztán – később már – leesett az a bizonyos tantusz. A kolléganő jobban volt annak idején azzal a bécsi magyar úrral, nemzetközi egyesületek tisztségviselőjével, a drámapedagógia befolyásos szakemberével, aki jelen-

tős szerephez jutott a mi társaságunkban is. Ő volna a forrás? Nem lehetetlen. Egyébként tudtuk az illetőről, hogy Bécsben befolyásos, baloldali kultúrpolitikus.

Mindazonáltal kommentárt az információhoz nem fűzök.

*

Valamit még el kell mondanom. Amikor kértem az igazgatónőt, hogyolja ki legalább egy fél évvel a nyugdíjazásom időpontját, tehát amikor megálázkodtam, életemben először, tettem azért is, mivel tudtam, miként ő is, hogy január elsejétől a közalkalmazottakat béremelésben részesítik, és a többletfizetés beleszámít a nyugdíjba. Máig szégyellem magam. Pirulás nélkül gondolni sem tudok a szituációra. Feleségem, mikor a történet felemlítődik – olykor, mikor a postás hozza a nyugdíjat, a százhuszezer forintot –, mindig elmondja a számosszegi átkot, melyet gyermekként keresztanyjától hallott, s amely mindig így kezdődik: az én jó istenem – és folytatódik, mi történjék az illetővel... Elmondhatom, a szöveg nem sokban marad el azoktól a soroktól, melyet Ady írt le Enyhe újévi átok című versében, legfeljebb nincs rimbe foglalva.

A szenvedésből születik az új?

Mindazonáltal, noha megbántódtam én akkor, és méltatlannak és méltánytalannak tartottam azt a Vitányi-Benkő-döntést, hogy elküldtek hatvan éves koromban nyugdíjba, végül is nem jártam rosszul. Anyagilag igen, annak következményét máig cipelem, de a trauma – mert az volt – nagy szellemi energiákat szabadított fel bennem, új elképzelések megvalósítására késztetett. Valójában új élet kezdődött ezzel. Az ötödik? Az ötödik.

Most, a könyvem írása közben jut eszembe: Noha az életeim egymásból nőttek ki, az új kezdete mindig valamiféle megrázkódtatás volt.

Ha az ötvenes években az egyetemi hallgató feleségem nem lesz üldözött, egyetemről kidobandó kuláklány, s én nem kerülök ki emiatt az egyetemi gyakornoki státuszból, az én sorsom sem vesz más fordulatot. De vett, ettől vett. Akkor szörnyű volt, féltünk igencsak, megússzuk, nem ússzuk meg! De a megrázkódtatás kinyitotta a szememet, s elkezdődött az ideológiai metamorfózisom.

Elindultam a második életembe. Egyetemi irodalomtörténész helyett gimnáziumi tanár lettem, és jó tanár, Karácsony Sándor módján tanító tanár, a Nagy Imre irányzat híve. És akkor jött ötvenhat, s mert tevőlegesen is részt vettem benne, jött az 1957-es fegyelmi, az áthelyezés, és megint a félelem és megint padlón.

Ám az újabb megrázkódtatás új lehetőség kipróbálására ösztönzött, mondhatni, elindított az újabb életembe, a harmadikba. Felfedeztettem velem az irodalmi színpadot, a pódiumi dramaturgiát és a rendezést, amely meghozta a debreceni otthonosságot és az országos ismertséget. És akkor a váratlan ajánlat, jöjjenk Pestre újfajta munkakörbe. Nagy ugrás az ismeretlenbe, a bizonytalanba, az átmeneti kétlaki életbe, a család átmozgatásába.

És újra félelem, de újabb energiák. És átérek a negyedik életembe. A népművelési intézetibe, az országos metodikai munkaterületre. A huszonkét éves itteni lét – ahogy vizsgálom – több területen is számon tartható eredményt hozott, és akkor jön a diktatórikus nyugdíjaztatás, a megaláztatás, az újabb félelem.

És nyomában újabb energiák, és elindulok az ötödik életembe, amikor egyesületeket alapítok, amikor újra tanítok, és nem középiskolás fokon. és könyveket írok. És...

A szenvedésből születik az új?

A Magyar Drámapedagógiai Társaság megalakításáról

1.

A nyolcvanas évek második felében, amikor a liberalizálódás szele elért a közigazgatásba, született egy törvény, amely lehetővé tette, hogy bizonyos feltételek mellett létre lehessen hozni civil szerveződések, egyesületeket, társaságokat.

2.

1987 novemberében, miután az irodájába hivatott az Országos Közművelődési Intézet igazgatónője, és közölte velem, hogy készüljek a nyugdíjazásomra, amely egy év múlva esedékes, akkor, azután fogalmazódott meg bennem az egyesületalapítás gondolata. Váczy Zsuzsával – aki

partnerem volt tanfolyamok és versenyek szervezésében – konzultáltam erről először. Jó nyomon járok, mondta, de mindenekelőtt fogalmazzam meg, mi volna az egyesület feladata.

Az első fogalmazványok 1988 nyarán készültek el, miután tapasztalhatóvá vált, hogy az igazgató nem változtat szándékán. Akkor már az általam szerkesztett Levélben is kértem véleményeket; mit szólnának a drámás, színjátszós kollégák, ha civil módon társulnánk.

3.

1988 októbere után, miután már hivatalos útra terelődött a nyugdíjaztatásom, tehát semmiben nem reménykedhettem, a cselekvés mezejére léptem; megírtam a működési engedély megszerzéséhez szükséges szöveget, megkerestem azt a tizenkét embert, aki nevét adja a társaság-alapítási kérelemhez – ez előfeltétel volt –, majd beadtam a kérelmet a Művelődési Minisztériumnak, hogy támogassák a beadványt, s juttassák el a Belügyminisztériumba, ahol az engedélyt adják, ha mindent szabályszerűnek találják.

A Magyar Drámapedagógiai Társaság a működéséhez, még a Kádár rendszerben, azaz 1988 decemberében, megkapta az engedélyt.

4.

1988 decemberében került sor az alakuló közgyűlésre a Hazafias Népfőnt Duna-parti épületében, ahol részletekbe menően vitattuk meg az alapszabály minden mondatát, s ahol titkosan megválasztottuk a Társaság első vezetését.

5.

Akik az alapítás előkészítő munkájában rajtam kívül részt vettek: *Bácskai Mihály, Bánhidi Mária, Előd Nóra, Érsekcsanádi István, Józsa Katalin, Gabnai Katalin, Kaposi József, Kaposi László, Kosa Vilma, Snexer Károlyné, Szakall Judit, Székely István, Szentirmai László, Tolnai Mária, Tornyai Magda, Trencsényi László, Váczy Zsuzsa és Várhidi Attila.*

6.

A titkosan választott vezetők, elnök: *Debreczeni Tibor*

Tagok: *Gabnai Katalin, Váczy Zsuzsa, Kaposi László*

7.

A Magyar Drámapedagógiai Társaság elfogadott alapszabályából:

A Társaság célja:

a./

Segíteni az iskolai és iskolán kívüli, közművelődési nevelési és oktatási gyakorlat demokratizálódását a gyermek-, ifjúsági és felnőtt közösségekben, tanítási órákon és szakkörökben, csoportokban, klubokban, táborokban, egyesületekben és intézményekben.

b./

Elérni, hogy a drámapedagógia bekerüljön a felsőoktatási intézmények tantervébe.

c./

A társaság szolgáltató munkát végez. Szakmai információkkal látja el tagjait, szakmai kiadványokat jelentet meg és juttat el az érdeklődőkhöz. tapasztalatcsere-fórumokat szervez, táborokat működtet, támogatja a képzés és továbbképzés különféle formáit.

*

Emlékszem arra a lelkes és szenvedélyes alakuló közgyűlésre, ahol, mint írtam, minden mondatért megküzdöttünk. Egy mozzanat különösen emlékezetes, ugyanis elragadtattam magam. A célok közt szereplő demokratizálódásról volt szó, amikor is az egyik jelenlévő azt javasolta, ügyeljünk, nehogy efféle politikai szöveg kerüljön az alapszabályba. Én meg, az előterjesztő, azt mondtam, ha ez a fogalom nem szerepel a szövegben, a Társaság létrehozásának nincs értelme, és ha ezt kiszavazzák, mondtam, már itt se vagyok.

*

Az alapszabály elfogadása s a jogi bejegyzés után a társaság népszerűsítésére elkészítettem egy ismertetőt, melyet szétküldtem a szakmabelieknek.

Tájékoztató a Magyar Drámapedagógiai Társaságról

Magyar

Mivel a drámapedagógiai módszer alapjait Nyugat-Európában rakták le az 1920-as években, a magyar jelzővel azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy mi a sajátos lehetőségeinkhez és igényeinkhez alakítjuk mindazt,

ami benne általános. Ugyanakkor feltöltjük a módszert a hazai pedagógiai gyakorlat értékeivel. Szellemi elődeink között tartjuk számon Comeniust, Csokonai Vitéz Mihályt, Karácsony Sándort, Mérei Ferencet.

Drámapedagógia

A drámapedagógia olyan nevelési módszer, amely szocializáló tevékenységre épülve az egész személyiséget fejleszti. Improvizáción alapuló eljárásokkal segíti az iskolai és iskolán kívüli nevelő, oktató munkát, kreatív, választani és dönteni, demokratikus viszonyok között élni tudó állampolgárok nevelése érdekében.

Mit remélünk a működéstől?

Azt, hogy mint önszerveződő társaság, hatékonyabban tudja nevelési elveit és módszerét elfogadtatni pedagógusokkal, elméleti és gyakorlati szakemberekkel.

Az alkalmazás területe

Az oktatási intézményeken belül mindenekelőtt az osztályfőnöki óra és a napközi, a humán tanítási órák és az egész óvodai és alsó tagozatos nevelési gyakorlat, továbbá szakkörök, táborok...

Mit akar a Társaság ?

Szolgálni a demokratikus magyar pedagógia ügyét, s ami ezzel összefügg, azoknak a szakembereknek az érdekeit, akik e módszerrel dolgoznak.

Váczy Zsuzsa a Kuckóban

Mikor megismertem a nyolcvanas évek második felében, a csinos és vonzó fiatalasszony, ahogy már írtam, a Pedagógus Szakszervezetben dolgozott és a Pedagógusok Lapját szerkesztette. Jómagam, aki az Országos Közművelődési Intézetben hirdetem a drámapedagógia ígését, semmit nem tartottam fontosabbnak, minthogy az ige, élővé váljon a pedagógusok körében. És Váczy Zsuzsa, ahogy szintén írtam, hasonlóképpen vélekedett.

De segítő partner lett, amikor elhatároztuk, hogy megalakítjuk a Magyar Drámapedagógiai Társaságot. Jaj de kellett akkor a társ, akivel gondolatot tudok cserélni. Az alapszabály első változatát is neki mutattam meg. Aztán tagja lett a Társaság elnökségének, és vállalta, hogy intézi a gazdasági ügyeinket.

Mindezt nem felejem, míg élek.

Utóbb, jó tíz éven át ritkán, ha találkoztunk. Feleségként és anyukaként külhoni országok lakója lett, s ebben a minőségben kitűnő ismerője az angol és amerikai iskolarendszereknek, s azoknak a metodikáknak, melyek által nevelődtek és okosodtak az ő iskoláskorú gyermekei. Nyugdíjba a művelődésügyi minisztériumból ment, ahol oktatási külkapcsolatokkal és külföldi pályázatokkal foglalkozott.

Zsuzsát a Kuckóban – ahogy beszélt és a kérdésekre válaszolt – megszerették a mieink. És nemcsak azért, mivel természetes volt és őszinte, és eddig nem ismert információkkal látott el bennünket, és még jól is fogalmazott, hanem mert megéreztek, hogy a négy gyerekes anyuka, aki amúgy nagymama is, hiteles ember.

Úgy tanultam valamikor – régi polgári szokás –, hogy a kedves vendég megtisztelő jelenlétét, szereplését illik utólagosan, levélben is megköszönni. Közlöm veletek, hogy én ezt cselekedtem. Köszönőlevelet írtam Zsuzsának. És amire nem számítottam, válasz is érkezett tőle, noha ez már nem szerepel a polgári illemkódexben.

Ezt írta: „Jó volt veletek nagyon, amit én köszönök. Nem emlékszem az elmúlt években olyan társaságra, ahol ilyen nyitottan, politikamentesen és kultúraltan lehetett volna beszélgetni. Jó tudni, hogy van ilyen. Adjon Isten erőt, jó egészséget ahhoz, hogy ezt még nagyon sokáig folyassátok”

A család és én

Apánk a halálos ágyán ránk bízta, a három fiúra a feleségét, a mi édesanyánkat, mint amolyan élhetetlen asszonyt, akit ápolgatni kell, de kiderült, édesanyánk jól megvolt magában, miután sikerült megtartania a régi baráti kapcsolatokat. Jól megvolt addig, míg csak nem kezdte elfelejteni, hogy nem zárta el a gázt. Mi legyen, a három fiú összedugta a fejét, s édesanyánk egyetértésével úgy határoztunk, hogy feladjuk Nyíregyházát, anyánk nálunk lesz.

1984-től abban a kisházban lakott, ahol nemrég Ági lányoméék családostól. Vilka még dolgozott, s hogy anyának legyen konkrét tennivalója, főzött, s mivel az én munkahelyem párszáz lépésnyire volt csak a Jégverem utcától, hazajártam hozzá ebédelni. Volt úgy, hogy még tárgyaltam, és szól a titkárnő, hogy Tibor, keresnek, az édesanyád, veszem a telefont, s hallom, hogy mondja az én anyukám, Tibikém, gyere ebédelni, kihűl az étel. S mihelyt lehetett, mentem. És ebédeltünk ketten, szépen megterített asztal mellett, ő kiszolgált, mint régen, én dicsértem a főztjét, mint apánk is tette volt régen, utána megittunk egy pohár bort, majd már a fotelben ülve a feketét is, beszélgettünk, majd hátrabillent fejfel mindketten elaludtunk.

*

Nagykanizsán, Attila testvéreméknél, az egykori délceg katonatisztnél, aki ekkorra már rég mozgássérült, és feleségénél, a gimnáziumi igazgatónőnél, náluk volt éppen édesanyám, 1986 nyarán, amikor hirtelen meghalt. A piacra ment meg a postára, nekem írt egy lapot, azon is a visszatérő mondat, mért élek még, s a sorok már összevissza, aztán eltévedt, leült egy távoli parkban egy padra, elfogta a pánik, családi vonás, nem tudta, merre is menjen, hogy a fiához visszatérjen, megállt a szíve, ott találták meg idegenek, holtan. A postai lap, az említett, halála után érkezett meg. Máig őrzöm.

*

És 1989-ben meghalt Béla testvérem is, váratlanul, 59 éves korában, öcsém, a sikeres tudós, a keszthelyi agráregyetem rektora. Megállt a szíve.

*

Amikor Kosa Vilma ötvenöt éves lett, nyugdíjba vonult. Kérték, maradjon, ám ő, mint másban is, hajlíthatatlannak bizonyult, megy. Megszületett Ági lányunk második gyereke, Ádám után Zsófia, ott van rá szükség. S hogy mennyire, még nem is sejtettük (Ágikánk egyébként tanár volt, és Békásmegyeren tanított). Az történt, hogy a kislányunk lába alól váratlanul kicsúszott a talaj, és összecuklott. Vagy lezárult a szemhéja, akaratától függetlenül. Félő volt, hogy a csecsemőt is kiejti a karjából. Jártunk vele mindenhová, mindenki mondott valamit, valamire kezelték, de a helyzet nem változott. Ágikát nem lehetett magára hagyni. A férje meg dolgozott is, és tanult is. A tanári után második diplomát szerzett a közgazdasági egyetemen. És kétségbe voltunk esve, mi lehet a baj?

Egy év telt bele, mire valaki felfedezte, hogy miaszténia. A dél-budai kórházban erősítették a szervezetét, a budai tudószanatóriumban operálták. A két kicsi meg otthon, felváltva a két nagymamával. Én is, mikor csak tehettem, a gyerekeknél, meg látogatóban a lányomnál. Jaj, csak az ember gyereke meg az unokája, meg a dédunokája ne legyen beteg! Minden más elviselhető az életben.

A kislányunk meggyógyult.

*

Laci fiam úgy döntött, befejezi a külföldi zenélést, nem lehet, hogy lányuk, a mi Réka unokánk ne tudjon itthon, folyamatosan iskolába járni. Feleségével együtt vállalkozásba kezdett. Nem zeneibe. A rendszerváltás hajnalán. Máig talpon vannak.

*

Kösa Vilma nagyon féltett, nehogy szívemre vegyem az elbocsátásomat, a nyugdíjazásomat. A gyerekei mellett engem is segített. Egyetértett a Drámapedagógiai Társaság megalakításának tervével, s később, mikor a munka elindult, önként és ingyen vállalta az adminisztratív munkát is, a nyilvántartást, a levelezést, ilyesmiket. S aztán, hogy kezdett kedvezően alakulni az ország dolga, velem együtt lelkesedett. S amikor lehetőség nyílt arra, hogy a Kecskeméti Tanítóképző Főiskolán tanítsak, támogatott. 1989-et írtunk. És szurkolt az új estemnek, melyet Petri György írásaiból állítottam össze. *Várd ki a véged* volt a címe.

Azt kell mondanom, bizakodóak voltunk.

*

A lányunk, hogy meggyógyult, s nevelhette a gyerekeit, hívő lett. Kösa Vilma meg imádkozott az épüléséért, és hordta kocsival egyik kórházból a másikba, s mindenés lett, fáradhatatlan. Én pedig asszisztáltam.

Huszonöt éve, hogy Tizsakürtön házat vettünk

Huszonöt éve, hogy először jártunk Kürtön, huszonöt éve, hogy házat vettünk, nádtetőset, huszonöt éve, hogy akként élünk, mint hajdan a parasztpolgárok, városban is, meg falun is.

Szokták kérdezni, hogy kerültünk ide, mondanánk már meg vagy el. S mi azt válaszoljuk, hogy véletlenül. Véletlen, hogy Ádám unokánknak Dantesz Peti volt Békásmegyeren az óvoda társa, véletlen, hogy a szülők ismerték egymást, és véletlen, hogy a lányoméknak akartak telket eladni

Tisza-kürtön. Véletlen, hogy rá lehetett beszélni Kósa Vilmát, vigye le őket Kürtöt nézni, s velük együtt engem is. Véletlen, hogy a lányomékat akkorra már nem érdekelte az egész telekvásárlás, véletlen, hogy éppen akkor árvereztek egy nádtetős házat az Almos utcában, hogy nekünk megtetszett, hogy nem volt vevő, hogy megsajnáltuk az öreg bácsit, aki az eladás árából akart eltartási szerződést kötni, véletlen, hogy volt annyi pénzünk, és hogy mindkettőnkben akkor kezdtek fodrozódni a nosztalgia-hullámok. Véletlen, hogy Kósa Vilma Szamoszegre gondolt, szülőfalujára, nagyapja tornácos, dőroszlopos házára meg a Szamosra, én meg Várira, nagyapámra meg a Borsára meg a Tiszára, hogy 1945 előtt mindig ott nyaraltunk. Véletlen hogy jó szomszédra leltünk, Bertáékra, hogy gyönyörű a Tisza-part, a töltés, mint hajdan Várinál, s a kvarcos-homokos szabad strand is, az is, mint Várinál.

Innentől kezdve minden tudatos, hogy építettünk, kertészkedtünk, terjeszkedtünk, unokáztunk, befőztünk, cefrét gyűjtöttünk, pálinkát főztünk, környékbeliekkel barátkoztunk, a tanítvány-barátok kerti színpadot építettek, évente nyárköszöntőt és nyárbúcsúztatót szerveztünk, előadásainkon ingyen fogadtuk a falusi közönséget, barátainkat tervszerűen ismertettük meg Tiszazug jellegzetességeivel, a kürti arborétummal, az itteni meghatározó értelmiséggel. És tudatos, hogy estefelé biciklire szállók, a Tiszához karikázom, úszok egy nagyot, aztán Kósa Vilmával vacsorázom a kerekasztalnál, iszogatunk, beszélgetünk, hallgatjuk a madarak zenéjét.

Újabban a sárgarigók is odaröppennek az akácfa száraz ágára esténként, és fantasztikus zenebonát csapnak, mi meg örülünk, miként annak is, hogy nagy családunk van, és hogy még élünk.

Egy hajdani nagy kirándulás. Gondoltuk, kijár nekünk a vége felé

Úgy jött ki a lépés, úgy hozta a sors, hogy megajándékozhattuk magunkat – Vilka már nyugdíjban, a lányunk gyógyulóban, nekem meg beigérve a nyugdíj – egy kéthetes földközi-tengeri hajóúttal. Egy alkalmi kedves házaspárral finn építésű szovjet hajón egy kajütben léteztünk, meg együtt buszon, repülőn, mivel ez ilyen kombinált út volt. És megtapasztalhattuk, hogy jó, még ha csak két hétre is, gazdagnak tudni magunkat, világot látni, kedvtelve nézegetni Genovát, Monte Carlót, Nizzát, a hajó

uszodájában füröcskélni, a bárjában örmény konyakot inni, este táncolni, kikötni, és kirándulni Majorkán és Korzikán, végighajózni Afrika partja-inál, gazdagodni tuniszi, algíri, marokkói élményekkel, ellenőrizni tudásunkat, jól tudjuk-e, amit tanultunk például Athénról, az Akropoliszról.

Elmondhattuk, ez az út kedves volt nekünk, és most, amikor emlékezem huszonöt év múltával, kedvesnek is gondolom. Olyannyira annak, hogy sohse gondoltuk, netán folytatni, netán ismételni kéne. Ami szép ebben a teremtet világban, már mindent el tudunk képzelni. És ez, úgy tűnik, elég.

Az 1989-ik esztendő első felében

Mi is történt? Csak a munkáról

Márciusig még az Intézet állományában léteztem, csak már nem dolgoztam, illetve dolgoztam, csak nem nekik. A szabályok szerint a fizetést még ott vettem fel. Mint társasági elnök hetente kétszer továbbra is bejártam, tudnillik elértem, hogy a Magyar Drámapedagógiai Társaság ott székeljen, az Intézetben. Ez fontos volt, hogy tagjaink érzékeljenek valamiféle folytonosságot. Ugyanazt a munkát végeztem, mint intézetis koromban, csak most szerelemből, mindenféle díjazás nélkül. Annyi tisztesség azért még volt bennük, hogy évi 100 000 forinttal támogassák a működésünket.

Az elmenetelemre, illetve az új életem kezdeteire fantasztikus időszakban került sor. Minden tüntetésen jelen voltunk, az erdélyi falukörműködés ellenin éppúgy, mint Nagy Imre újratemetésén, az ellenzékiek különféle összefogásán a Jurta Színházban. Csak emlékeztetőül írom, hogy mi minden történt ekkor.

Megalakul az MDF Lakiteleken, felmentik főtitkári pozíciójából Kádár Jánost, a szimpatikus Németh Miklós lesz a miniszterelnök, aki bejelenti, hogy a korábbi vezetés hamis gazdasági adatokat közölt az országgal. Pozsgay Imre bejelenti, hogy 1956 népfelkelés volt. Lebontják a vasfüggönyt, kinyitják a nyugati határt, kikiáltják a Harmadik Magyar Köztársaságot, aztán 1990-ben szabad választáson vehetünk részt, majd kivonják a szovjet csapatokat, és kilépünk a Varsói Szerződésből.

Nem hittem, hogy efféle történelmi, politikai, társadalmi változásokra életemben még sor kerülhet, de miután megtörténtek, amik megtörténtek, újra lobogtam. Most jön el a mi időnk, a drámapedagógia, a reformpedagógiák ideje, menetelhetünk az iskolai oktatás mezején – gondoltam –, és építettem a kapcsolatokat, szerveztem a továbbképzéseket. A fanyalgókat nem értettem, ekkor még nem, kételyeim szivárogni csak az Antall-kormány ideje alatt kezdtek, nem is foglalkozom vele, az már más időszak.

Lelkesedtünk a frissen megalakult egyesületünkben is. Kezemből a Magyar Drámapedagógiai Társaság első közgyűléséről szóló jegyzőkönyv, 1989. február 25-i dátumozással. Tanúsítja.

Megtudható ebből, hogy *Hol-mi* címmel már országos módszertani találkozót hoztunk létre Gödöllőn, s hogy módfelett sikeres volt, és szó van arról, hogy a kezdeményezés folytatódik. Békéscsabán lesz a következő május 9-21-ig. Bejelentik, hogy regionális találkozót szorgalmaznak Veszprémben és Miskolcon. A sikeres szervezések érdekében előkészítő bizottságot alakítunk Trencsényi László, Kaposi László, Fabulya Lászlóné, Tolnai Mária és Érsekcsanádi István részvételével.

De szerkesztőbizottság született szakkönyvek megjelentetése végett is.

Bejelentik, hogy április 21-én a főiskolák és egyetemek képviselői találkoznak a drámapedagógiai képzés bevezetése érdekében.

A közgyűlés támogatta a tervet, hogy Szentesen és Pécsen középiskolai tanárok szakmai konferenciájára kerüljön sor.

Örömmel veszik tudomásul, hogy a Társaság pályázatot nyert hátrányos helyzetű gyermekek nyári táboroztatására. Megtudható, hogy az irányítás a Térszínház vezetésével Bucz Hunor kezébe tétetik le.

Folytatódik június 27-e és július 4-e között a szentesi pedagógustábor. Többen támogatják, még az Országos Pedagógiai Intézet is.

Fabulyáné közli, hogy külföldi mestereket hívott meg a májusi békéscsabai továbbképzésre, *Hollós Józsefet Bécsből és Richard Finchet Londonból.*

Előd Nóra tájékoztatása: Nyelvi szaktáborra kerül sor Lajosmizsén, július 13-19. között.

Szentirmai László javaslatot terjeszt elő egy drámapedagógiai alapozású, közös bábos, színjátszós képzés kialakítására.

A hatoldalas emlékeztetőt jó olvasni. Negyvennégyen, akik a közgyűlésen jelen vannak, optimizmust sugároznak, mint kik bíznak abban, hogy lehet még itt valami.

*

Az esztendő másik felétől, pontosan, szeptembertől, mint óraadó tanár, drámapedagógiát kezdem tanítani a Kecskeméti Tanítóképző Főiskolán. Bemutató foglalkozást tartottam a főiskola dísztermében, tetszett a hallgatóknak, s ott maradtam. Jófajta alkotó évek voltak, mígnem aztán átpártoltam Nagykovácsra, az akkor alakuló Református Tanítóképző Főiskolához. Máig itt vagyok. És jól vagyok itt.

Még valami, amit ide tartozónak vélek

2010 augusztusának második felében zárva tart az Intézet könyvtára, értesítettek emailen engemet, mint olyan valakit, aki gyakran látogatja eme műintézményt, az utóbbi hónapokban a szokásosnál is gyakrabban, be szoktam gyalogolni –utazás a múltba –, nem nagy távolság, négyszáz méter legfeljebb, de negyvennégy éve járom, nem kis idő, nemde, az első huszonnégy esztendőben csaknem naponta, később esetenként, újabban, mint jeleztem az imént, sűrűbben, folytatom ugyanis az életem írását, most az 1970-es évek végére meg a 80-as évekre kívánnám visszapörgetni az agyam, intézeti munkálkodásomnak erre a szakára, s ehhez bizony szükségem van emlékezetgerjesztőkre, írásos dokumentumokra, adatokra, cikkekre, könyvekre, képekre, s ezt hol gyűjthetném be, ha nem az Intézet szakkönyvtárában, ahol ráadásul kedves embereket is találok, régieket és újakat – említem név szerint a barátot, *Hargitai Marit*, a könyvtárvezetőt, ő meg eszembe juttatja *Gaschler Rudit*, csak így hívtuk, jeles elődjét a könyvtár élén –, akkor is begyalogolnék, ha nem időutazásra jönnék.

Az olvasóterem mintha olyan volna, mint régen, széles asztalok székekkel, folyóiratállványok a legfrissebb kiadványokkal, újságokkal, a fiókrendszer a regisztráló cédulákkal, és most sincsenek a teremben sokan.

Itt ismerkedtem meg *Ágh Istvánnal*, a költővel, s a kapcsolat máig tartó. Nemrég vendégünk volt a Kuckóban, abban a körben, melyet tanítványaim és barátaim alapítottak. Munkálkodása kezdetén itt dolgozott. Akkor egy szóval sem emlegette, hogy 1956-ban, a nagy sortűznél megsebesült. Ilyesmikről hallgattunk. Hogy fegyelmet kaptam 1957-ben, s áthelyeztek, én sem szóltam róla.

Eszembe jut, hogy nemegyszer ült itt velem szemben Poszler György, nekem Gyuri, a későbbi neves irodalomtörténész, filozófus, ő is az Intézetben működött a hatvanas évek végén.

Ülök a könyvtárban, mint ki itt ül időtlen idők óta – a könyvtár felett a második emeleten dolgoztam –, körbeveszem magam szövegekkel, s ahelyett, hogy próbálnám egybe illeszteni az olvasottakat, az itt töltött huszonnégy évre érvényeseket, hogy történet kerekedjék ki belőle, elengedem magam, s kalandozok időben és térben.

Óhajtanék beszélni véle, de már rég nincs köztünk, pedig ő is korombeli volt, *Kovalcsik Józseffel*, a művelődéskutatóval, egykori kollégámmal. Utolsó képem róla, ül a minisztériumi szobájában, mivelhogy innen az

Antall-kormány művelődési minisztériumába helyezték a rendszerváltás után, nincs titkárnője, s Magyar Nemzetet olvas. Valami végett fordultam hozzá. Mint egy civil közösség vezetőjéhez. Jó volna tudni, mint vélekedik erről-arról.

Kamarás Istvánnal is szívesen beszélnék, a kutatási osztály egykori munkatársával, milyen jó, hogy „megláttam”, meg kell hívnom a Kuckóba, hogy beszéljen vallásszociológiai kutatásairól, olvasótábori emlékeiről. Fontos életmű hitelesíti a szavait. A rendszerváltozás után vagy két évig még kollégák is voltunk a Református Tanítóképző Főiskolán, Nagykőrösön.

Koncz Gáborra is többször gondolok, a fiatal pályatársra, őt már Vitányi hozta a kutatási osztályra, egy ideig együtt jártunk francia nyelvőrára, s néha, előtte vagy utána jókat beszélgettünk sárospataki neveltetéséről. Mondtam neki, hogy az édesapám meg nagyapám is ott végeztek a református tanítóképzőt. Koncz Gabi a közművelődés közgazdasági problémáival foglalkozott. Jó ideje már a Szentháromság téri magyar ház igazgatója. Tudós kutató.

Mátyus Aliz, ő is a Vitányi-igazgatóság idején került a kutatási osztályra, és nem emlékszem, hogy az idő tájt beszélgettünk volna egymással, de faluszociológiai kutatásainak eredményeit, publikációit olvastam, s az utóbbi években, hogy író lett, jó író, meg a *Szín* című művelődési folyóirat szerkesztője, többször is összejöttünk. Megkedveltük egymást. Hálás vagyok neki, hogy a Naplóból, melyet eredendően a blogomnak szántam, a Naplóból részleteket közöl a folyóiratában.

S máris felbukkant a képernyőmon *Havas Gábor*, aki szintén a fiatalabb korosztályhoz tartozott – persze már ő is nagyapakorú –, és szintén kutató volt, mára ő is főiskolai tanár, ciganológus, de kedves emlékek kötnek hozzá. Egyetemista korában nálam töltötte népművelői gyakorlatát, együtt Szigethy Gáborral, aki meg irodalomtörténész lett, nos Gábornak, a Havasnak, mikor az Intézetbe került, munkássága nyitányaként az amatőr színjátszást kellett vizsgálnia Bucz Hunorral egyetemben. A cigányokkal csak később kezdett foglalkozni. Ha nagy ritkán összefutunk, s ez rendszerint a Térszínházban esik meg velünk, Bucz Hunor valamelyik bemutatója alkalmából, mindig örülünk egymásnak.

És megjelenik énnékem *M. Kiss Sándor*, a jeles ötvenhat-kutató, ő is Vitányinál kezdett. Na persze, a rendszerváltás előtt még nem a forradalmat meg annak a leverését kutatta, de úgy gondolkozott, mint aki

azt fogja kutatni, ha lehet. Nem véletlen, hogy nem az igazgatója útját járta. Mint mondani szokták, gesztusokból is ért az ember. Mi értettük egymást.

És jelenvaló *Deme Tamás*, hol feltűnik, hol eltűnik, a vizuális nevelés metodikájával foglalkozott intézeti korszakában, erről Gabnai Kati tudna többet mondani, vele már akkor is többször találkoztam. Később egy-egy időre összekapcsolt minket, hogy Karácsony Sándor pedagógiájával foglalkozott, ébresztgette szellemét, tudós dolgozatát is erről írta, rólam meg ugye tudni lehetett, hogy Karácsony-tanítványnak vallottam magam, s mert a drámapedagógia nem idegen a Karácsony Sándor-i reformpedagógiától, foglalkoztatta ez Deme Tamást is. Egyszer meghívott az egyik életmód- táborába.

Most, hogy ülök a könyvtárban, s az emlékutamat járom, *Csutoros Sándor* jelenik meg, hajdan volt debreceni tanítványom, a zseniális, esendő, korán elhunyt szobrász, akinek mecénása lehettem időnként, úgy történetesen, hogy munkával bízhattam meg, no nem szoborkészítéssel, hanem versenyek emblémájának megtervezésével, oklevelek készítésével, ilyesmikkel. És szobrokat vásároltunk tőle. És látom őt művészbáratai között, Pauer Gyulával, Csáji Attilával, meg a balatonboglári kápolnatárlaton, meg látom faragás közben s a kórházban, a halálos ágyán.

Aztán megjelennek kollégák, akikről, ahogy mondani szokták, megvolt az embernek a véleménye, akikről megvolt a véleményem. Látom őket, de nem írom le őket, nem az osztályvezetőt, aki úgy vette át tőlem a jól gondozott munkaterületeket, hogy egy szava sem volt hozzám, nem a szakszervezeti elnököt, aki úgy vádolt meg valamivel, hogy nem ellenőrizte annak igazságát, a párttitkárt, aki személyzetis nagyfőnök lett az új rend minisztériumában, a hölgyeket, akiket a főigazgató rokonszenve helyezett pozíciókba, aztán, aztán, aztán...

És utána

Alkotásokról, amiket vállalok

Elnökként irányítottam a Magyar Drámapedagógiai Társaságot 1994-ig. 1994-től a Társaság örökös tiszteletbeli elnöke vagyok, feladat és hatáskör nélkül. 1991-ben kitaláltam és szerkesztettem a Drámapedagógiai Magazint. 1995-ig egyedül. A lap máig megjelenik. Jelenleg Kaposi László szerkeszti. (Kezdetben még olvasható volt a címlapon az alapító szerkesztő neve, aztán eltűnt onnan.)

1995-ben létrehoztam Trencsényi Lászlóval és Monzák Péterrel az *Academia Ludi et Artis* nevű művészetpedagógiai társaságot. Máig működik. Periodikánk, melyet Trencsényi Lászlóval szerkesztettem, az évente megjelenő *Kútbanézők*.

1989-től 1993-ig a Kecskeméti Tanítóképző Főiskolán tanítottam drámapedagógiát.

1990-től megbecsült óraadó tanára vagyok a Nagykovácsi Református Tanítóképző Főiskolának, mely jelenleg a Károli Református Egyetem egyik karaként működik. Máig itt tanítok.

A drámapedagógiai órák mellett rendezek. A főiskolásokkal megalkotottam a *Karácsony Sándor Színpadot*. Az elmúlt húsz évben több száz előadást tartottunk, határon innen és határokon túl.

Jelentősebb bemutatónk (nyomtatásban is megjelentek): *Tiszaladányi jeremiád* – dokumentumdráma a gulágba hurcolt magyar fiatalokról.

Egy huszadik századi krónikás ének – dokumentumdráma az ötvenhatos mártírok egyikéről, a kivégzett Gulyás Lajos református lelkészről.

Pont, pont vesszőcske – generációs konfliktust feldolgozó szerkesztett játék.

Hol vagy most Istenúr ? – istenkereső színjáték.

A páternoszter kosarában – oratórium Vári Fábián László Kárpátalján élő József Attila-díjas költő műveiből.

Lányok kiáltozása a felnőttkor kapujában – ahogy a kamasz látja világunkat. Összeállítás kortárs női költők szövegeiből.

Közben sorra jelentek meg a könyveim. A szakmai vonatkozásúak közül a legfontosabbak:

Drámapedagógiai órák alsóban, felsőben és főiskolán (1994); Hálóban (1998); Művészet és nevelés (2000); Merítő (2004); És élmény és vers és próza – elemzések (2009); Egy tanár naplójából (2010).

És megjelent két memoárom:

Visszanéztem (2006)

Különbéke Debrecenben (2008)

És folytattam előadói estjeimet. A *Várd ki a véged* című Petri összeállítás után bemutattam a Weöres Sándor verseiből és prózájából komponált színjátékomat, *Most a harang égen lóg* címmel. Sokáig volt műsoron. Ezt követte az *És ki az a Pál? című monodrámám*. Ezt maig is játszom.

Ahogy már írtam, feleségemmel létrehoztuk a Kuckót, azt az agorát, amelyen két-háromhetes rendszerességgel megjelennek barátaink, régi színpadosok, tanítványok. Közösségünk több mint tíz éve működik, alapítványként. *Levelek a kuckóból* címmel több füzetet is megjelentettem. Az olvasó végigkövetheti, mi is történt a Kuckóban.

Dété naplója címmel hónapról hónapra megjelenik a nyilvános naplóm az interneten, a blogomon.

Mit még?

Hogy az 1989-től napjainkig tartó időszakról, azaz a legutóbbi huszonegy évről szólok-e még összefüggően, könyvformában, nem hiszem. Ebben az időben elég sokat írtam: esszét, publicisztikát, tanulmányt, elemzést, naplót, s ezek meg is jelentek. Legfeljebb arra lesz erőm, hogy összegyűjtsem az ebben az időszakban megjelent írásaimat, s a hézagokat, ha vannak, új szövegekkel kitöltsem.

Végül is nem tudom, mit tudhatnék még megírni. Talán lehetne szólni még a családról és a barátokról, a csalódásokról és a sikerekről, a meg nem valósult tervekről, a vágyakról és kudarcokról, az öregedésről, az elmúlásról, az egyházzal és az Istenről. Bár ezekről is írtam a naplójegyzeteimben.

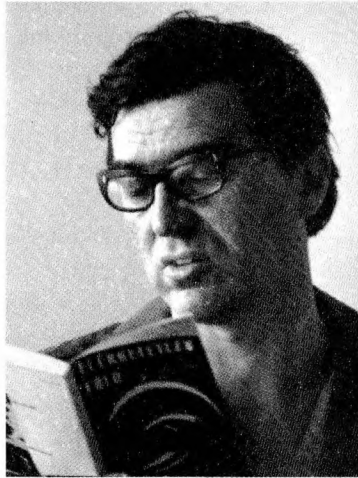
Nem folytatom. Örülök, hogy kibocsáthatom még azt, amivel elkészültem. Ezt a kötetet.

A többi!

Nyolcvannégyhez közeledem.

Néhány kép

Csak most jöttem rá, hogy képeket kerestem a könyvhöz, milyen kevés a fotódokumentáció, szinte semmi. Hogy mennyire nem gondoltunk rá, képekben is meg kellene örökíteni a munkánkat. A magánéletünket még csak hagyján. Kértem másokat is, akiről gondolni véltem, hogy van a családi archívumukban a munkánkhoz kapcsolódó fotográfia, küldjenek, segítsenek. De nem kaptam senkitől semmit. Maradt az és annyi, amit én találtam a családi tárlónkban. Sajnálom, be kell érni ennyivel.

Amikor az Intézetbe kerültem

A Téglagyár téri lakásban. Férj és feleség

A család

A hatvanas évek végén. Egerben

Fent: Rajtam kívül Bicskei Gábor, Somlai Pál, Szilágyi János, Kárpáti Kamil

Lent: Rajtam kívül Bánlaky Pál, Szívós József

Fent: A Vári színpad próbáján
Lent: Az Azután című előadás

*A Kazincbarcikai Színháztő Fesztiválon. Tanácskozás. Czeglédi Lajos,
Havas Gábor, Bánlaky Pál, Debreczeni Tőbor*

Lengyel Pál díjat vesz át

*Az Ady Szavalóverseny zsűrije: Debreczeni Tibor, Kohut Magda, Nagy László,
Juhász Ferenc, Dorogi Zsigmond*

Televíziós közvetítés. Rapcsányi László a mikrofonnal

Hétfégi ház Nagykovácsiban

A lányomék későbbi lakóhelye Nagykovácsiban

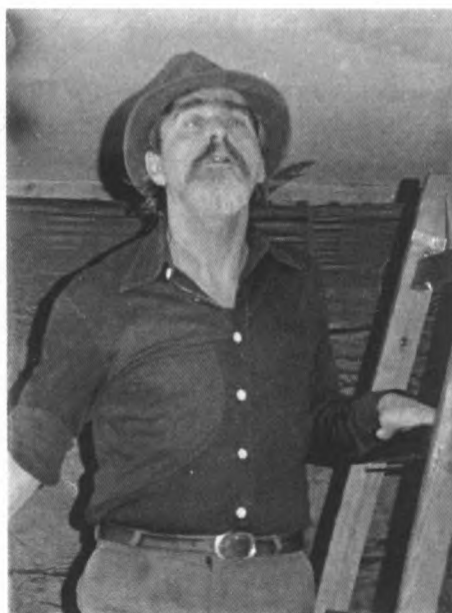
Az Udvari gyász a Színházban

Szentkúthy Miklóssal, az Udvari gyász szerzőjével

Pedagógus versmondó találkozó zsűrije

Önálló est: Az öreg ácsot palira vették

Ági lányom első gyerekével, második unokánkkal

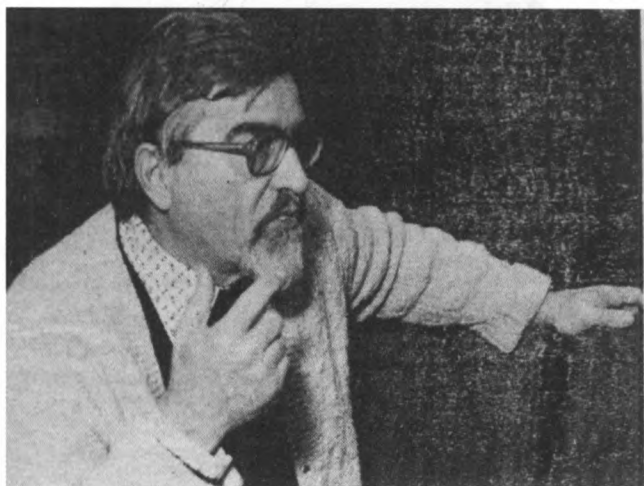
Édesanyám, feleségem és első unokánk

Az első tiszakürti házunk

Édesanyámmal

1988-ban

KIEGÉSZÍTÉS

– Naplójegyzetek –

A barátaim, akiknek előzetes olvasásra adtam a kéziratot, mondanának véleményt, jól megkavartak. Volt, aki azt írta, hogy fontos kordokumentum, más meg sokallta a közölt dokumentumot. Többen azt írták, hogy nem elég érdekes, a Visszanéztem, meg a Különbéke Debrecenben, érdekesebb. És megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy ez már szinte tankönyv, mindenkinek olvasnia kellene, aki a korszak művelődéséről, az amatőr színjátszó mozgalomról, a drámapedagógia magyarországi történetéről ismereteket akar szerezni. A színjátszóim meg oldottabb szöveget vártak.

Először legyintettem, olvasván a kritikus megjegyzéseket, hogy ez már csak ilyen. Akinek nem tetszik, az nem olvassa. Aztán, mikor már átadtam a kötetet Mészáros Jánosnak, a formát adó barátnak, hogy készítse elő a kéziratot kiadásra, támadt egy gondolatom: Mi volna, ha kiegészítést illesztenék a végére naplójegyzet formában. S kívánság szerint, meg a magam kedvére is, lehetnék laza és időben ugrándozó, lehetnék ironikus és komoly, csipkelődő és meghatódó. És talán hasznosan egészíthetném ki, amit előzőleg írtam.

Ez történt, és így történt.

Pécsett Mérei Ferencsel

1974-ben történt. Meghívtuk Pécsre, a gyermekszínjátszó fesztiválra és a hozzá kapcsolódó konzultációra, meghívtuk a nagy pszichológust, az idős Mérei Ferencet, a fejlődéslelektan tudós professzorát, a kiváló szakíró, lenne velünk több napon keresztül, mondjon véleményt a gyermekek színpadi játékaról, s igazítson el bennünket, jó nyom-e, amit kijelölünk magunknak a drámapedagógia honosításában.

Ez a törekeny, idős férfi, azt kell mondanom, elbűvölő volt, mindent a derús oldalról szemlélt. A művészileg kevésbé jó produkcióban is felfedezte az értéket. Az érdekelte, jól érezte-e magát a gyermek a játékban? Kaphatott-e valami útravalót?

Közvetlen volt, aranyosan udvarolt a fiatal hölgyeknek, s egyszer csak úgy döntött, hogy pszichodramát játszik velünk, felnőttekkel, pedagógus-rendezőkkel. Én is benne voltam. Aztán rájött, nem úgy alakul a foglalkozás, ahogy szeretné. Befejezte. Majd elemezte a munkáját, a sikertelenség okait.

Nem felejttem, mennyire partnernek tekintett bennünket. Hogy nagy tudós, nem érezte, hogy esendő, azt igen.

Csak kevesen tudtuk, hogy 1956 után évekig ült börtönben, Déry Tiborékkal.

Cséről, a besúgómról, meg a feletteséről

A besúgómról, Cséről jut eszembe. Volt idő, amikor családotul együtt nyaraltunk. Aztán megsértődött. Nem díjaztam a rendezői teljesítményét. S utána jelentett, hogy én vagyok a nyugati avantgárdal fertőző, államilag fizetett fellazító.

Hogyhogy nem, egyszer csak a honvédség alkalmazottja lett, olyan metodikus mindenés, mondhatni, M százados csicskása. Láttam, tapasztaltam nem egyszer, utazás közben is, hogy a kopaszodó, vörös M százados, az említett Csé felettese a Honvédelmi Minisztériumból mint ugráltatta ezt a szegény Csét, s hogy az mint tüsténkedett, hozta az enivalót, töltötte a bort, gondoskodott pohárról, ha megszólalt, alázattal tette. Meggyőződése, hogy jelentésírásra is ő készítette. Más kérdés, hogy Csé, mikor kiment a laktanyákba, az amatőr színjátszó csoportokat ellenőrizni, mondták, olyan frech, kiállhatatlan volt, mint M, mikor őt alázgatta.

Hallom, Csé pár éve már, hogy öngyilkos lett.

Egy ülésről. A hetvenes évekből. Kárpáti Kamil is jelen van, a költő

Kamarás Rezső intézeti, tágas igazgatóhelyettesi szobájában vagyunk, ő most az íróasztal mögött ülve, elnöki minőségben vezeti annak az operatív bizottságnak az ülését, melyen, ím, jelen van a Művelődési Minisztérium, a KISZ, a SZOT, az OKISZ, a SZÖVOSZ, a Honvédelmi Minisz-

térium, a Fővárosi Tanács képviselője. Évente egy alkalommal az amatőr csoportok Kiváló Együttes címének odaítéléséről döntenek. Én is itt szerénykedem. Tisztem szakmailag indokolni a javaslatokat, ha igénylik.

Kinek is adományozzák? A felterjesztett csoportok száma több, mint amennyi a keretbe befér. S minden szervezet képviselője a magáét védi. A SZÖVOSZ vezető határozottan és éles hangon szól. Egyébként mindenki érvel a saját csoportjai mellett. Itt ül Kárpáti Kamil is, az OKISZ képviselőjében. Igen, igen, ő a kitűnő költő, a művelt stilszta, a bonyolult emberi lelket oly differenciált formai gazdagságban megjelenítő lírikus, akit nemrég helyeztek ebbe az állásba – senki nem beszél arról, hogy éveket ült börtönben ezerkilencszázötvenhat után –, s aki most finoman érvel, falzettes hangon, mondván, OKISZ csoportnak is jár Kiváló Együttes cím.

– No de elvtársak – szól ezek után Kemény Pannika, Dr. Kemény Pálné, a Minisztérium főelőadója, Révai József hajdani munkatársa, törekényen és gracióz módon –, talán hallgatnák meg a mi álláspontunkat is.

És akkor mindenki elcsendesedik, mégis csak a Művelődési Minisztérium szólal meg, noha egy picike elvtársnő finomka hangján is.

Lépjek be, javasolta Balog elvtársnő még az elején

Balog elvtársnő, Betlen Oszkárné hivatott le egyszer, még az elején, az irodájába – kezdetben ő volt a személyzetis –, s mondotta, hogy köztük volna a helyem, azaz kérjem felvételemet a pártba.

Megijedtem, mint mondjak nemet, hogy meg ne sértsem.

Végül is sikerült.

Ő aztán hamar nyugdíjba ment. A fiát, Betlen Jánost viszont gyakorta látom, évek óta beszélgetéseket vezet a Televízióban.

A vezető elvtársak gyermekei érdekes módon nem Moszkvában tanulnak, hanem Angliában és az Egyesült Államokban. Jött a rendszerváltás, s az angol tudásukkal máris kéznél voltak.

Volt valamiféle elvtársiasan családi hangulat, amikor Ács Lili vezetett

A hatvanas évek végének meg a hetvenes évek elejének a Népművelési Intézete, Ács Miklósné igazgatóságának ideje – Lilikének hívtuk –, mikoron belőlem osztályvezetőt kreáltak, a jó hangulatú, családias jellegű intézeti létezésnek az ideje volt. Én legalább is így emlékszem. Már megengedhette magának a vezetés, hogy pártonkívüli osztályvezetőt nevezzen ki, történetesen személyemben is azt.

Az elvtársak még eljátszották, hogy ők kiválasztottak, de komolyan már ők sem gondolták. Esetenként összejöttek taggyűlésre, egy nappal korábban megtudták, amit másnap mindenki, jutalmazgatták egymást a pártmunkáért, meg a nem tudom miért, falaztak is a brancsbelinek, de nyilvánvaló volt, hogy az Intézet hitelét a benne zajló munka színvonala adja, szóval a miénk, a szakembereké. És az igazgatónőnk ezt jól tudta.

Szokás volt, hogy szombatonként déltájban összeülünk – ekkor még szombaton is dolgoztunk – Lilike szobájában megbeszélésre, ilyenkor megtudhattuk, mi érdemi munka zajlott a héten a különféle osztályokon, s mik a direktívák. Ez a beszélgetés rendszerint konyakozással zárult. Az igazgatónőnk szerette a konyakot, ilyenkor koccintottunk, s kívántunk békés hétvégét. De az igazgatóság talált alkalmat minden évben, egyet legalább, hogy az egész intézet tagsága egybegyűljön egy kis csevegős lazulásra. Jó hangulatúak voltak ezek a találkozások, alkalmasak ismerkedésre is.

Miután Vitányi lett az egyszemélyes parancsnok, új korszak kezdődött. Vitányi a joghurtot meg a kefirt szerette. Meg önmagát.

Plebejus zamattal

A mi irodáinkat a Corvin téri épület második emeletén helyezték el, a szobám ablakai, bárhová is rakosgattak – kivéve a nyolcvanas évek második felét, amikor Benkő Éva, az egyik későbbi igazgató térben is átcsoportosított –, a Dunára néztek. S én nagyon szerettem a Dunára nézni.

Miként szerettem hallgatni az első emeletről felhangzó zenét – alattunk próbált az Állami Népi Együttes –, s hallgatni a néptáncosok ritmikus dübörgését. Vásárhelyi Laci, a néptáncos kolléga gyakorta a szobájában mutatta a lépéseket a tanulni vágyó kollégának. De ha tőlem kettővel

nyitottam ki a szobaajtót, ahol Karsai Zsigmond tanyázott, a Székelyföldről eredő festőművész, aki ekkor Bánszky Pál kollégájaként istápolója az amatőr képzőművészeknek, talán éppen tánclépéseket tanított, vagy éppen népdalt énekelt. Kiderítették ugyanis, hogy Zsiga ősforrás, kincs van a lábában meg a torkában. Jártak hozzá a gyűjtők. S ha volt valami ünnepük, házikolbász került elő, meg jóféle szilvapálinka.

Hogy mindahhoz, amit mondani óhajtok, van-e köze az itt leírtaknak, nem tudom, de szerettem puritán körülmények között étkezni magam is. Bicskei Gabival gyakorta egy közeli húsboltba jártunk ebédelni, jó zaftos kolbászt ettünk mustárral vagy kovászos uborkával, meg frissen sütött sertés májat, s utána betértünk a közelben lévő borkóstolóba egy fröccsre. Közben születtek a jó ötletek. S nem voltunk depressziósok. S délután már a helyünkön.

A történelmi hűség kedvéért megjegyzem, hogy évtizedek multával, mikor Nagyenyeden jártunk, a kiállítási teremben Karsai Zsigmond festőművész gyűjteményes kiállításával találkoztunk. Kiderült, Zsiga itt volt diák hajdanán, s nekik ajándékozta, a volt iskolájának, a képeit

Ki zsidó, ki nem, kit érdekelt

Valakik érdeke, hogy az antiszemitizmus napirenden legyen. Politikai tőkét mindenképpen lehet belőle kovácsolni. X-ről tudni vélik, hogy fideszes, noha zsidó, a másiktól, hogy LMP-s, ő meg azért, a jobbikosról azt hírelik, hogy félig. A közléshez megjegyzés is járul: na ne mondd; tényleg; jellemző; nem hiszem. S minden, amit titok leng körül, könnyen válik beszédtemává.

Emlékszem, másfél évtizeddel ezelőtt, amikor kezdték terjeszteni, rádióban, tévében arról beszéltek, hogy mi antiszemita nép vagyunk, megkérdezte az egyik falusi rokonunk, hogy sógor, mi az, hogy antiszemitizmus.

Érdekes, a forradalom előtt és után, az, hogy ki miféle eredet, nem volt téma. Ki miféle ember, merre húz, ez tetszett lényegesnek. Hogy az ötvenhatos mártírok közül ki zsidó és ki nem, ezt is csak utóbb, a rendszerváltás után tudtuk meg, kit érdekelt, hogy mi volt Gimes Miklós, s mi Nagy Imre, mi Földes Gábor és mi Gulyás Lajos. És az írók, akiket bebörtönöztek ötvenhat után, előttünk mind mártír volt, s kezdtük a felsorolást Déry Tiborral és Zelk Zoltánnal.

És az Intézetben, ahová 1966-ban kerültem, esküszöm, a reggeli pletyzáló kávézás közben sem szólt senki soha egy szót sem arról, ki miféle családból jött. Kamarás Rezső igazgatóhelyettes közös útjaink valamelyikén maga említette, hogy megjárt néhány táborn, s csontsoványan került haza. És a rendező, Somlai Pali, akinél jobb barátom nemigen volt az életben, egyszer- már évek óta együtt voltunk jóban-rosszban –, amikor beszélni kezdett munkaszolgálatos élményeiről. Hogy Dévényi Robi Galiciából bevándorolt család leszármazottja, tőle tudom, egyszer egy dühös cikket így írt alá a Népszabadságban, Dévényi Deutch Róbert. Csak Keleti Istvánról szólt a fáma, hogy amikor az Intézetből el akarták küldeni, jelentett, hogy őt üldözik, mivel zsidó. Pedig, mint az intézeti közlők tudni vélték, arról volt csak szó, hogy nem rendelkezett egyetemi végzettséggel. Azt ugyanis később szerezte meg, levelezőknél.

Tulajdonképpen nem tudom, kiknek miféle érdeke fűződik a jelenlegi antiszemitázó hisztériakeltéshez. Politikai suskus lehet mögötte.

Maoistából lett liberális politikus

Intézeti létezésem kezdetén az épületben konyha is működött, és étterem is természetesen. Lehetett itt ebédelni. Emlékezetem szerint jól főztek. Egyszer az asztalomhoz ült egy fiatal férfi – talán 1970-ben volt –, nemrég került az Intézetbe. Ide bújatták, mint kiderült, átmeneti időre csak. Már korábban kreáltak egy munkásdal-kutató részleget a művészeti osztályon, egy öreg elvtárs kutatgatott a munkásdalok után, hát ide, mellé helyezték ezt a fiatalembert. Ettünk és beszélgettünk. Kiderült, hogy Jeruzsálemben született 1945-ben, de a szülei, munkásmozgalmi emberek lévén visszaköltöztek Magyarországra, s ő most egyetemista. Mondták, ultra-balról támadja a Kádár-rendszert, még tán maoista is, nos ő, egyedül vagy másokkal, már nem emlékszem, valamiféle apropóból elment a budapesti amerikai nagykövetség elé, és tintásüvegeket vagdosott annak a falához. Most rendőrségi megfigyelés alatt áll, s az egyetem helyett van nálunk.

Aztán elment tőlünk, gyári munkás lett, és megírta Darabbér című szociografikus könyvét, mely rögtön tiltott könyv lett Magyarországon. Külföldön meg nagy siker.

A rendszerváltás után az SZDSZ politikusa, képviselője. Mostanában EBESZ- tisztviselő Bécson. A szólásszabadságot védelmezi.

Emlékezetem szerint akkor én őt élvezettel hallgattam. Jól beszélt. Maoista ugyan sose voltam, de az amerikai imperializmusért sem lelkesedtem. Szimpatizáltam vele.

Haraszti Miklósról van szó.

Inni kell, az angyalát!

Intézetiseknek szombaton, vasárnap is menni kellett. Hol szavalóversenyre hívták az embert, hol a magunk szervezte találkozón kellett részt vennünk, de zsűriztünk színjátszó fesztiválon, megyei találkozón, szövetkezeteknél, honvédségnél, úttörőknél, diáknapokon, bárhová ment az ember, mindig nagy prezentációval fogadták. (Ezek némelyikén tiszteletdíjat is fizettek.) A körítés, ez hamar kiderült, nem nekünk, nem a pesti szakembereknek szólt, hanem a helyi vezető elvtársaknak, akik rendszerint már a fogadószobában ültek a fehér asztalnál.

Kezelni kellett a fogadó vagy rendező szerv vezetőjével, aki megnyitotta a rendezvényt, a helyi, megyei népművelővel, aki szinte a tükrét is kinyalta a főnököknek. Ott voltak a megyei, helyi partnerintézmények képviselői, gyakorta egy-egy kommunista veterán, aztán egy elvtárs a pártbizottságtól, s a tanácstól is valaki, aki aztán beült zsűrizni, s ha meg sem is szólalt, a tiszteletdíjat felvette.

Az asztal mindig terítve volt, és sose hiányzott a konyak. Nem lehetett, hogy egy pohárával legalább meg ne ittál volna zsűrizés előtt. A szünetekben az ital aztán tovább fogyott, mindig akadt helyi potyázó.

Ha nem bírod az italt, mondta nekem egyszer valaki, időben menj el a népművelői pályáról. Itt inni kell. A kollégáim közül mindenívó volt Bicskei Gábi, ivott Máté Lajos is, de ő csak konyakot és német sört, én sem utasítottam el a kínálást, de inkább az illendőség miatt ittam, tudtam, hogy mennyi az elég. Az elég ahhoz, hogy koncentráltan tudjam hallgatni az előadót vagy nézni, s majdan értékelni a látott produkciót. A tanári múltam segített.

Látok olyan fényképet mostanában, melyen a zsűri asztalánál ülők kornyadoznak, fáradtan dülled Bicskei Gabi szeme, s csaknem alszik Hárs Gyuri, a tévés szerkesztő.

A kazincbarcikai színjátszó fesztiválra menvén csaknem mindig várt a vasútállomáson C.L., a művelődési intézmény szervező népművelője, fekete hajú, szúrós szemű magyar, s nem fordult elő, hogy meg ne hívott

volna egy koccintásra a vasúti resti pultjához. Aztán kiléptünk az épületből, s C.L. első gesztusa, benyúl a zsebébe, kivesz egy kis fehér flakont, s spriccel a szájába némi mentolos leheletfrissítőt. Mosolyog, és dörögve mondja, nehogy megérezzenek már valamit is a főnökeim.

Asperján és a Szóljatok szép szavak

Úgy emlékszem, szót értettem Asperján Györggyel, sőt jól ki is jöttünk egymással – talányos volt olykor, laposan hallgatott. Ha a rádiós főnökei, Faggyas elvtárs történetesen, utasította erre-arra, hallgatott, noha nem értett vele egyet.

Szóval jó haver volt Gyuri, ő találta ki a Rádió Ifjúsági Osztályán a Szóljatok szép szavak amatőr színjátszós vetélkedőt – éveken keresztül adás lett a találkozók felvételeiből –, nos ezeket ő is szerkesztette. És szerette. Az amatőröket is, meg a színjátékaikat is. (Harminckét éves volt akkor, most meg, olvasom a Wikipédiában, hetvenhat.)

Évtizedek óta nem találkoztam vele. Azt mesélte, hogy kukoricaföldön találták, parasztok voltak a nevelőszülei, de igazság szerint ő egy zsidógyerek. Ezt is úgy mondta, hogy nem tudhattad, most találta-e ki a sztorit, netán regénytémát érlel, avagy hiszi is, amit mesél. Gyuri regényíró, termékeny író. Még a kommunista mártírok életét is megregényesítette.

Évtizedek múltak el. A Rádiót otthagytá. Valahogy sose futottunk össze.

Országos szavalóversenyeken. Juhász Ferencsel, Nagy Lászlóval a tévében

A hetvenes években, amikor a Rádió, sőt a Televízió is rámozdult az országos amatőr versmondó versenyekre, hohó, nem volt ez a mozdulás független az irányító MSZMP szándékától – Aczél György, a kultúra első számú irányítója szépeket mondott annak idején az amatőr mozgalmak fontosságáról –, nagy nyüzsgés támadt az országban. Igaz, nálunk mindig is volt kultusza a versmondásnak, iskoláktól kezdve, az Úttörő és KISZ irányításával az ipari szövetkezetekig, mindenki rendezett szavalóversenyeket. De igazán nagy érdeklődés csak az országos találkozókat kísérte, azokat, melyeket sugározott a Rádió és közvetített a Televízió. mégpedig egyenes adásban.

És sorra jöttek a költői évfordulók, Petőfié, Adyé, Radnótié, József Attiláé, Illyés Gyuláé – s a felfutásos rendszerű országos találkozónak tényleg magas volt a hallgatói és a nézettségi száma, magas a tetszési indexe. A szerkesztők, Dorogi Zsigmond, Fehérvári Győző, Hárs György mindent meg is tettek azért, hogy a rádió illetve a televízió mellé ültessék a hallgatókat, nézőket. Olyan személyiségeket kértek fel zsűrizni – táblákat kellett felmutogatni 1-10-ig terjedő számokkal –, olyan költőket, rendezőket, színészeket, akiknek már volt nevük, s akik ím, a mikrofon előtt, a tévé képernyőjén hallhatóak, láthatóak, és véleményt fogalmaznak, és lehet velük egyetérteni vagy egyet nem érteni.

A nyilvános szavalóversenyek évekig nem kerültek le a népszerűségi lista elejéről. Gondold el kedves olvasó, láthattad, hallhattad a nagy költőket, akiket a gimnáziumban már tanítottak is. És ott emelgette előtted a táblát a képernyőn a két legjobb, legismertebb költő, Nagy László és Juhász Ferenc is. És ki beszélgetett az amatőr versmondókkal, nem más, mint az akkor sokat szavalt, néhány verséről híres Simon István, a Kosuth-díjas költő. S ki volt a közvetítő? Nem más, mint az akkor legnépszerűbb riporter, Rapcsányi László.

Ekkor történt meg, hogy idegenek megszólítottak a vonaton. Együtt láttak a tévében több alkalommal is az említettekkel.

Szerencsésnek vallottam magam, hogy a két zsenivel zsűrizhettem, vacsoránál velük beszélgethettem. Szerettem a költészetüket, mindkettőjük versét mondtam, mondtam. Műveikből összeállítást készítettem író-olvasó találkozóra, sőt Juhász Ferenc verseiből komponáltam egy kétórás irodalmi estet is, még Debrecenben.

A zsűriben olykor helyet foglalt egy-egy színész is. Dorogi Zsiga ragaszkodott a jelenlétükhöz. Szereti a közönség, ha vannak. Kohut Magdára, Bánki Zsuzsára emlékszem, meg Váradi Hédire, együtt emelgettem velük is a táblát.

Javasoltam egyszer Doroginak, hogy hívja meg Latinovits Zoltánt. Azt mondta, nem lehet. Isten tudja, mit mondana! Zoli már csak ilyen! S az adás meg egyenesben megy.

Egy tévés rendező, amikor nem rendez

Emlékszem egy televíziós ifjú rendezőre, magas volt, kedves, jóképű, többször dolgoztunk együtt.

Általában két napig tartott egy felvétel. Hol itt, hol ott az országban. Ilyenkor rendezők, segédszemélyzet, szerkesztők és versmondók mind egy szállóban szálltunk. Étkezni külön. Az említett rendező nagy gurban volt. Bámultam az ebédrendelését. Egyszer, mikor Szekszárdról közvetítettek, a gemenci csárdában valamiféle vadas készítményhez áfonyalekvárt ajánlott. Fenséges volt. Innen emlékszem máig rá.

Meg egy legendáról. Mesélték, hogy a szavalók némelyike, akik színésznői ambíciót ringattak magukban, és protekciót reméltek tőle, naiv libák – egy éjszaka állt rendelkezésre –, megbeszélt időre látogatták meg őt szállodai szobájában. S másnap reggel, csak úgy mellékesen, mondotta volna étkező társának, a féltékeny tévés szerkesztőnek, hogy hány lányt is fogadott azon az éjszakán.

Az illető nevét a filmkészítők sorában nem jegyezték, s nem is jegyzik.

A zsűri asztala mögött

Az országos szavalóversenyeken Bánffy György szavahihető pedagógus módjára viselkedett. Tanított, mikor véleményt mondott. Ascher Tamás a világ minden kincséért meg nem bántott volna senkit. Érdekelte a versmondó személyisége, és érezni lehetett, hogy szereti azt, aki vall előtte. Jancsó Adrienn pedig mindig a vers felől közelített, mindenekelőtt elemzett. Keres Emil úgy gondolta, hogy illik részrehajlónak lennie, ha sötétebb bőrű ifjú szól előtte. Domokos Mátyás a műről magáról tartott szinte kiselőadást, Fodor András precíz volt és szigorú.

Ültem én zsűri-asztal mögött olyan minisztériumi figurával, Dr. volt, aki jobbra-balra kacsingatott, mivel a nálánál tekintélyesebb másikhoz akart hasonlítani, aztán kollégával, aki a maga poénjain, szellemeskedésén szeretett mulatni, de volt kérlelhetetlen is, akinek a véleménye nyomán könnyek hulltak, s volt nímand, aki csak a tiszteletdíjra gondolva mondotta a semmit

Egykori amatőrök, ma neves színészek

A legjobbak, akik a különféle televíziós versenyek döntőjébe kerültek, jutalomutazásban részesültek. S ahogy írtam, azok is, akik dolgoztak a verseny sikere érdekében. A pénzt a különböző országos szervek terem-

tették elő, a szakszervezetek, az ipari szervezetek, szóval a meghirdető szervek. Őh ez akkor, a hetvenes években nagy esemény volt, autóbusszon a versenyzőkkel Görögthonba, Franciaországba, Spanyolországba, Olaszországba utazni, ismerkedni csak könyvből ismert kultúrákkal meg egymással. Ha nagyon koncentrálok, rájövök, hogy ekkor ismerkedtem meg némely később színésszé vált ifjúval. Hogy utaztunk-e együtt, vagy csak a versenyekről emlékszem rájuk, de a hetvenes évek óta figyelhetem a pályáját Alföldi Róbertnek, Nagy-Kálózi Eszternek, Bán Jánosnak, Gáspár Sándornak, Kubik Annának... Mind ebből az alomból kerültek ki, és váltak jelentős színészegyeniségekké.

Őt is úgy adta az ég!

Emmy Nielsson. Őt is úgy adta az ég. Váratlanul, de éppen akkor, mikor kellett, mikor szükségeltetett. Bögelné Ésik Nóra mondta egyszer – kolleganő egy másik osztályon –, hogy te, van itt egy beszélni magyarul is tudó, Svédországból jött hölgy, valami olyasmit csinál Örebróban, ami téged érdekelhet.

Kaptam rajta. Az idős hölgy aztán elmesélte, hogy az ottani szociális hivatal munkatársa, és az iskolai tanítás utáni délutánokon hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozik. S hogy játszik velük, kreatív drámajátékokat játszik.

Emmy engedte magát kifaggatni mindarról, ami munkájával, módszerével kapcsolatos, s ami engem szenvedélyesen érdekelt. S mert velem volt az akkor tizenkét éves Ági lányom, megmutatott mindent gyakorlatban is. Hatórás felvételt készítettem vele 1972-ben.. Ez a riport aztán megjelent a Gyermekdramaturgia I című, az Intézet által kiadott kötetünkben is,

Kedves jó Emmy Nielsson!

Sohe találkoztam vele többet. De hálám mindig kísérté.

Az alábbi sorokat a rendszerváltás idején írtam a Köznevelésbe

„Aki itt most e sorokat veti, sajnálja, mert mást most nem tehet, hogy nem most fiatal, hogy nem most fiatal tanár, mert telve lehetne reménykedéssel; szabadon taníthatná a tárgyait, úgy, ahogy jónak látja, lehetne Csokonai

módján tanár, vagy Karácsony Sándor ideája szerint, alkalmazhatná a drámapedagógiát vagy a Gordon-módszert, és amiként ő tartaná a legjobbnak, megírhatná a tapasztalatait, pedagógiai szenvedélyéért becsülnék, válhatna tudós-tanárrá és művész-tanárrá, még órakedvezményt is kapna, és több fizetést, hogy ne kelljen magát olcsó bérért eladnia, alapíthatna iskolát, és szabadon lehetne fideista vagy ateista..."

Lehet, hogy nagyon elszaladt a szerzővel a ló?

Lehet, sőt biztos.

Később már lapítottam

Bezzeg később én már lapítottam, amikor a drámapedagógiát angolosra kezdték szabni az utánam jövők. Amikor oly igen színházásra fogták az egészet, s azt hangsúlyozták, hogy az már több mint módszer, művészet. (A színházművészet elemeit felhasználó, alkalmazó módszer.)

Hogy a drámapedagógia mindenekelőtt metodika, nevelési szisztéma, magyarítható, a nyoma ott van a magyar népi gyermekjáték-hagyományban, leírtam én ezt, ekként is tanítottam, ám amikor kipergett a lábam alól a talaj, elbizonytalanodtam, s hagytam, haladjanak a dolgok úgy, ahogy az újak, az „anglománok” akarják. Túl kemények voltak az új fiúk, agresszívek, én meg egyre gyávább.

Adyval takaróztam, gondoltam, mondtam, írtam, már nem a mi dolgunk, hogy mi lesz a holnap. Pedig csak az idegeimet féltettem, a lapítás nyomán megszerzett békét.

Jómagam azt óhajtottam volna, hogy tanítsuk a drámapedagógiát főiskolákon, egyetemeken, magát a metodikát, tanító-és tanárjelölteknek kötelező tárgyként, hogy alkalmazzák majdan órákon, napköziben, ifjúsági foglalkozásokon, és óhajtottam volna, hogy erre épüljön külön kurzusként, fizetett kurzusként a „tanítási dráma”, a „művészet”, de hogy ezért harcoljak! Nem voltam már helyzetben. És féltettem magamat.

Szín-kör-játék Óvoda

2008-ban történt. Tiszteljem meg az óbudai óvodát jelenlétemmel – jött a meghívó – abból az alkalomból, hogy névadó ünnepséget rendeznek. Csaptam a homlokomra, hát persze, tudok én erről, telefonon kértek

engedélyt, nekik ajándékozom-e a Szín-kör-játék nevet, annak a játék-könyvnek a címét, amelyet magam írtam, szerkesztettem, s amely könyv a maga műfajában első volt a hetvenes évek végén. Még örültem is, hogy nem lett, lettem elfeledve, legyen csak az óvoda Szín-kör-játék Óvoda, de el is felejtettem az egészet, most meg itt a meghívó és a meghívás, persze, hogy elmegyek.

Ülök az óvoda udvarán a lombos fák alatt, a fehér blúzba öltözött több száz óvodás és a fehér blúzba öltözött óvónők között, meg a meghívott vendégek, a protokoll között, és önfeledten örvendezek a gyerekek játéka-
kának, az óvónénik kedvességének, s egyszerre csak felfigyelek a fehér blúzokra. Né, mondom, embléma rajtuk! Hát a könyvem címe: Szín-kör-játék. Aztán felszólítanak, én, nagy öreg, a drámapedagógia magyar atyja, mondanék néhány szót az egybegyűlteknél. Mit is mondjak, mit is mondjak, aztán megnézem újra a fehér blúzokat az emblémával, s mit mondhatnék mást, mint hogy igazán meg vagyok hatva, mert kaphat-e szakkönyv nagyobb elismerést kies hazánkban, minthogy hölgyek, szép hölgyek tűzik nevét domborulatosan a mellükre. No meg gyerekek.

Én sem akarok lemaradni. Azóta is viselem a Szín-kör-játék Óvoda feliratú emblémás pólót.

Vidéki maradtam

Pesten is maradtam vidékinek. Több értelemben is. Mint az atyafiak, máig eltévedek. A hivatalokban meg tévelygek. Noha Pesten élek már mióta, a kapcsolataim a pestiekkel lazák és esetlegesek. Aztán, hogy így alakult, a ludas nem csak magam vagyok. A vidékről jött az idevalók igazándiból nem fogadták be. A lakására soha senki nem hívott, akkor sem, amikor még ingázó voltam és albérlésben laktam, és később sem. Előadás-felkérést is többet kaptam vidékiektől, mint pesti intézményve-
zetőktől.

A híveim is, akik időközben csak lettek, zömében vidékiek. Egy-egy megyében, ha mérik, kiderült volna, vezetem a szakmai népszerűségi listát. A Drámapedagógiai Társaság megalakításakor engem elnöküknek választó tagok – nálunk a korabeli dokumentáció – szintén többen voltak vidékiek, mint pestiek. A cserbenhagyók sem közülük kerültek ki, S a besúgóm? Tudjuk, pesti.

Ha külhonba mentem, tolmácsra szorultam

A mozgásomat a világban, a hetvenes-nyolcvanas években magam korlátoztam magamnak. Sajnálatomra, korlátoztam. Nem beszéltem egy idegen nyelvet sem. Ha külhonba mentem, tolmácsra szorultam. A kiszolgáltatottság meg zavart. Emlékszem, egy alkalommal Prágába küldtek tapasztalatszerzésre, hogy milyenre, már nem emlékszem. Egy fiatal érsekújvári magyar egyetemistát rendeltek mellém, aki jól beszélt csehül, és otthonos volt a fővárosban.

Egyszer elvitt a Svejki kocsmájába, aztán ott is hagyott a kutyájával, mondván, majd jön, várjak, csak elintéző valamit. Lehet, hogy egy randevút, mivel változatos szexuális élete szokásaiba is beavatott. Mondta, hogy mostani barátnőjével egyszerre érnek el, mondhatni percnyi pontossággal, az orgazmusukhoz. Hűha, mondtam én, mert mit is mondhattam volna. Szóval ültem egyedül a svejki kocsmában, ittam a sört, mert mit is tehettem volna. Időnként megsimogattam az asztal alatt heverő kutyát, hogy érezze, ott vagyok, s vártam, egyre idegesebben, a tolmácsomat.

Aztán persze megérkezett!

Ha beszélek nyelvet, egyet legalább, magam lettem volna az amatőr színjátszás nagykövete, és nem Máté Lajos. S ráadásul eme utazásos foglalatosságra még én javasoltam.

Volt még egy-két efféle nagy húzásom.

Delegáció tagja is voltam

Az Anyanyelvi Konferencián – a Magyarok Világszövetségének volt a művelődési propagandára szakosodott szervezete – sokat és kedvvel dolgoztam. Írtam, előadásokat tartottam, szerkesztettem, táborokban tanítottam. Nos talán ezért, vagy mert rám került a sor, egy alkalommal Bárczi-émlékérmeket kaptam. Lehet, hogy az éremnek köszönhetem, hogy a nyolcvanas években belekerültem abba a háromszemélyes delegációba, melynek feladata volt végigjárni a nyugati magyar egyesületeket, tárgyalni, előadást tartani, s jó benyomást kelteni a kint lévőkben, hogy jöjjenek, mivel gusztusosan puhul nálunk a diktatúra. Uras egy út volt!

A kultúrattasék segítették a „küldetésünket”, hol kocsival, hol repülővel mentünk egyik helyről a másikba, Ausztriából Németországba, onnan Franciába, majd Belgiumba és Hollandiába. A társam, akivel együtt aludtam és kószáltam a szabad időben, Szende Aladár volt, a nyelvész. A vezetőnk dupla napidíjjal aludni is külön aludt. A beszélgetések során meg ő volt a szóvivő. S mert nem voltunk hozzákötve, Párizsban Alival – Szende Aladár beceneve – elmentünk egy szex-moziba is. Életünkben mindketten most láttunk először ilyet. Nem pornó volt, csak erotikus film, de borzongató volt látni, hogy egy fiatal lány, csak úgy állva, a fal mellett, mint maszturbál. Húha, nyeltünk nagyokat.

Hogy mire emlékszem még a kiküldetési utunkból. A bécsi magyar nagykövetségre, annak páratlan, ódon, ferencjózsefes eleganciájára, aztán a meglepetésre, ami Hollandiában ért. Az attasé a nyakamba borult. Feleségem tanítványa volt Debrecenben, a Fazekas Gimnáziumban. Emlékszem még egy beszélgetésre, vendéglátónk, a Látóhatár egyik szerkesztője, Molnár József minden rosszat elmondott Gosztyni Jánosról, a Magyarok Világszövetsége akkori főtítkáráról, a Népszabadság korábbi szerkesztőjéről, hogy az mármint Gosztyni, a volt parasztpárti, miként lett renegát. A vezetőnk pulykavörös lett, mivel ő a főtítkár barátjának és ugyancsak renegát társának számított. Mi Alival csak hallgattunk.

De amúgy és általában mindenki nyájas volt az utunk során, zömében ugyanis olyan emberekkel, egyesületirányítókkal tárgyaltunk, akik a Magyar Népköztársaság illetékeseitől vártak, lojalitásukért, anyagi támogatást.

Az Anyanyelvi Konferencia nyugati résztvevői

Az Anyanyelvi Konferenciával kapcsolatot tartó nyugati magyarok mind szimpatizáltak a Kádár-féle puha diktatúrával, a fridzsider-szocializmussal, annak képviselőivel, elfogadták a feljük nyúló kezét, s abból a különféle állami ajándékot, könyveket, folyóiratokat, a hozzájuk kiküldött előadásokat. S örömmel fogadták el a meghívásokat is, a négyévente megrendezésre kerülő konferenciákra, aztán a különféle tanácskozásokra, nyári táborokra, honi tanfolyamokra. Ilyenkor magas színvonalú ellátásban részesültek, és az útiköltségüket is a magyar állam térítette, szóval a tükrük is ki volt nyalva.

Akik az Anyanyelvi Konferenciával kapcsolatban álltak, mindenekelőtt nyugati magyar egyesületvezetők voltak, civilben már az adott országba beilleszkedő polgárok, de voltak magyar nyelvet tanító, alkalmi pedagógusok, egyetemi tanárok, vagy egyetemeken foglalkoztatott valamiféle szakemberek, aztán művészek, egyéni vállalkozók. Zömük ötvenhatos, de általában liberális ötvenhatos. Jobboldalinak mondható magyarokat az Anyanyelvi Konferencián nem lehetett találni. Közömbösöket, akik kint is szegények, és mindegy, mi van itt, és mi van ott, csak utazhassanak haza ingyen, magyar állami támogatással, olyanokat igen. Akadtak persze korábbi emigránsok is, baloldaliak, nem kommunisták, akik tudatosan támogatták a Kádár-rezsimet. Aztán itt voltak már a hatvanas években külhoniakkal házasságot kötő feleségek is.

Nálunk, Kovácsiban. Vendégeljük a nyugatiakat

A nyolcvanas évek elején vagyunk. A Magyarok Világszövetségének főtitkára, Gosztanyi János – 85-ben, 60 éves korában már meghalt – kijelenti, ekkor meg lett engedve, hogy a Kárpát-medencében élő magyarok sorsa iránt tovább nem lehetünk közömbösek, s mostantól kezdve a MVSZ éppúgy foglalkozni fog velük, mint a nyugati szórványmagyar-sággal. Volt üdvözlőalkalm. Végre! Végre! Ennek az emigráns magyarok is örültek, ők is szorgalmaztak már régóta efféle döntést.

Ekkor tájt történt, hogy egy konferencia alkalmából azt az ajánlatot tettem Gosztanyi Jánosnak, aki hajdanán a NEKOSZ vezetőegyesítéséé volt – valamikor magam is népi kollégista, még a feleséget is ott szereztem –, hogy egy esti programra szívesen kihívjuk a konferencia résztvevőit Nagykovácsiba, frissen épült nyaralóházunkba egy bográcsos vacsorára, s még muzsikáról is gondoskodunk.

Az ajánlatot el is fogadták. Egy busznyai külhoni magyar ki is jött, akiket részben ismertem, részben tanítottam, vagy nyugati útjaim során vendégszeretetüket élveztem. Laci fiamékat kértem meg, abban az időben alapította meg Menta néven a népzenei együttesét, hogy húzzák a kedvderítőt, hátha nekik is bejön majd egy nyugati meghívás. Magam úgy gondoltam, ha személyesebbek a kapcsolatok a kintiekkel, egyikünknek sem árthat. Kaphatok tőlük én is egy-egy meghívást.

Az est fényesen sikerült. A MVSZ állta a vendéglátási költségeket, a fiamék muzsikáltak, mi meg a feleségemmel elláttuk a házigazdai tisztet. A külföldre szakadt magyarok meg ugyancsak jól érezték magukat.

Kérdezheted, olvasó, nekem magamnak lett-e belőle valami hasznom. Válaszom: semmi. A külhoniakról kiderült, egyiknek sincs kint telke, háza, a miénkhez hasonló nyaralója. Hallottam, irigykedni kezdtek. Egy meghívás nem sok, de tőlük annyit sem kaptam. Ráadásul Gosztonyi elvtársnak is kesernyés lett a szája íze.

– Hogyhogy nektek ilyen van, nekem meg nincs –, mondta aznap este.

És én nem felelhettem neki, hogy neked meg van fiatal, második feleséged, s hogy az is kerülhetett annyiba, mint nekünk a házépítés! És azt sem magyarázhattam el ott neki, hogy ezt itt mi a két kezünkkel húztuk fel, meg egy öreg, derék téglagyári munkással.

A rendszerváltás környékén. Elcsattan egy pofon

A rendszerváltás környéki Anyanyelvi Konferencián történt. Esztergomban, a várnál, valamely esti ünnepségen. A vezetők fenn, mink, a mezei hadak csellengő vitézei, alant. Legalábbis így emlékszem. *Czine Mihály* is fenn van. A Himnuszt énekeltük. S közben történt valami, hogy pontosan mi, az éneklés közben meg nem tudjuk, csak utána.

Elcsattant ugyanis egy pofon. Ahogy mesélték. *Czine Mihály* erős hangon, átlényegülve énekli a Himnuszt a többiekkel egyetemben, amikor is a háta mögött, az éneklés közben megszólal valaki, s valamiféle civil szöveget mond a társának. A nemzeti ima alatt. Ezen a mi magyar irodalomtörténészünk úgy felháborodik, hogy kapásból, oda sem nézve, fordul egyet, és hatalmas paraszttenyérével pofán csördíti a mögötte állót, hogy az felbukik. Az illető történetesen egy hölgy, helyi ügyintéző.

A pofon a konferencia fő témájává válik. Megosztja az embereket. Az emberi méltóság megsértése – így az egyik fél. Megérdemelte! – ekként a másik fél.

Színpadosok. Milyenek is voltunk

A kirándulások, a közös utak, a fellépések a törzshelytől messze, segítettek a színpad érzelmi összekovácsolódását. Nem emlékszem, hogy valaha is ütköztem volna bárkivel a színpadosok közül, a közös utazások során sem. Fegyelmezett társaság volt a mienk, és erkölcsileg mindenki a helyén. Többé-kevésbé lehetett tudni, ki kihez húz, ki a hangadó, ki az, aki késni szokott, kik kártyáznak hajnalig, de biztos lehettél abban, hogy adott időre mindenki jelen van, akkor, amikor kell, a bemelegítésnél, próbán és előadás előtt. De az indulás helyén is, ha vidékre vagy külföldre utaztunk.

Jó szellem uralkodott nálunk. Még közös nótánk is volt.

Nyáron – volt olyan esztendő – közösen táboroztunk a Balaton mellett. A táborozás azt jelentette, hogy készülünk a következő produkcióra, s nekem ilyenkor módomban van kipróbálni azokat a módszereket, melyeket részben a frissen tanult drámapedagógiából, meg az avantgárd színpadok próbatechnikájából, Brooktól, Grotowskitól sajátítottam el.

Tisztában voltunk a felelősségünkkel, mikor a felvidéki magyarokhoz mentünk, Komáromba a Jókai Napokra. Ők mintának tekintették a hazai csoporttól látottakat. Azzal is tisztában voltunk, hogy Prostyejovban a csehek kihallják a politikumot a Tapéta és Árnyék című Weöres-színjátékunkból. És a finneknél, Seynoyokiban! Kedvencek lettünk, de ehhez nemcsak kirobbanó formát kellett produkálnunk a színpadon, hanem úgy is kellett viselkedni, a szálláson, a városnézéseken, a szaunában.

A szauna. Valamennyien pucéron, fiúk, lányok, s nemcsak mi, de a finn kísérők is, aztán a hideg tó, amelybe belevetettük magunkat felhevült testtel. És Scherer Péter, aki hasal a fűben, s én azt hiszem, hogy rosszul van, mire röhög a társaság, hogy dehogy, csak nem mer felállni, új végtagja nőtt hirtelen, s nem óhajtja mutogatni.

*

Az egykori színpadosok közül többen nemcsak barátaim lettek, de olyan előadóművészek, akiket már önálló estjeikkel meg is lehetett hívni a Kuckóba, akikről már boldogan írhattam elemző sorokat. És többen lettek munkatársaim a Kuckó alakítgatásában. Juhász Emőke például, akit elnöknek választottunk, meg Bajzik György, aki a Kuckó internetes ügyeit

intézi, meg Bajzik Gyuri ismételten, de most már a feleségével, Mallász Judittal, ők ugyanis időnként a lakásukon is vendégül látják a kuckós társaságot

Többükről külön is szólok.

Az egykori színpadosok és a Kuckó

A Kuckóban találkoznak a régi színpadosok, mondhatni havi rendszerességgel. Hogy mi a Kuckó? Idézek az internetes lapunkból: *„Valójában egy lakás, illetve klubhelyiség, de amolyan agora, ahol találkozhatnak azok, akik elviselik egymást, s nem ellenszenves nekik a program. Hogy minek és kiknek? Elsősorban magunknak persze, Kosa Vilmának, a feleségemnek, meg magamnak, Debreczeni Tibornak. Éltünk már annyit, hogy tudjuk, ha nem ápoljuk kapcsolatainkat, elapadnak. Akik egykor fontosak voltak, legyenek továbbra is! Találkozni kell tehát! Ehhez meg hely kell, meg ürügy kell, meg program kell.”*

Programunk meg van. Előadóművészek lépnek fel nálunk – volt színpadosaink is –, kamaraegyüttesek és pódiumi színjátékokat bemutató társulatok. És kerekasztal köré ülünk, és beszélgettünk minket érdeklő kérdésekről.

Torma Mária Ady-estje a Kuckóban

Drága Barátom, nem tudom, te hogy vagy velem, de engem megnyugtat, ha valaki, ismerősöm, partnerem, munkaadóm, kollégám konzekvens, ha ragaszkodik a szokásaihoz, az őseihez, saját s általam már ismert erkölcsi felfogásához. Beszélek róla, beszélek velem, akár tőlem valamit, én akarok tőle valamit, tudjam, olyan, mint volt, csak ön maga koordinátáin mozdult, mozdul erre vagy arra.

Torma Mari kuckóbeli Ady-estje megnyugtató. Mari nem változott. Mari következetes. Előadó-művészetében történt elmozdulás, ám ön maga koordinátáin belül. Növekedett benne a mához, a hozzánk szólás igénye. Ez azt jelenti, hogy immáron kevésbé szaval, sokkal inkább közöl, másként, kevesebb a retorika, több a szuggesztivitás. Válogatásában meggyarapodott az olyan, olykor prózai írásokból vett szöveg, amelynek aktualitását nagyon is érzi a huszonegyedik századi magyar értelmiségi. Jó, hogy így szerkesztett. Mi itt a Kuckóban nagyon örültünk neki.

Karsai családi pantomim. Karsai Gizi és gyermekei

Hogy mi volt jó a Karsaiak produkciójában? Mindenekelőtt az emberségnek s a szeretetnek az érezhető jelenléte. Ez folyt, csörgedezett, ömlött, áradt a nézőre, s nemcsak az egyes etűdökből meg a dalokból, hanem Karsai Gizi személyiségéből. Ahogy megszólította a közönséget, ahogy felkonferálta tehetséges gyerekeit, ahogy kézbe vette a gitárját, ahogy mosolygott, erkölcsöt sugárzott, hagyományosat, egyre jobban nélkülözni kényszerültet. S a hála taps formában vissza is hömpölygött, szűnni nem akaróan.

Jó, hogy Gizi nem konzultált előzetesen velem, én biztosan arra beszélem rá, hogy legyen homogén a műsora. Ha pantomim, hát pantomim, s nem ilyen-olyan dalokkal kevert. De így volt jó.

Bajzik György és Mallász Judit a Villanyfényben

Bajzik Gyuri és Mallász Judit, ez a kedves, szimpatikus mérnök-újságíró házaspár, a valamikori „várisok”, az önzetlen segítők, ők nyitották a fél-évet. Ha jó a kezdés, jónak kell lenni a folytatásnak is. Bizakodhatok. Gyuri és Judit természetesek, elragadóak. Ahogy beszéltek sikereikről, kínlódásaikról, szakmai eredményeikről, válságaikról, arról, hogy mi ad örömet az életben, arról, hogy miként találkoztak össze, 26 éve tartó együttélésükről, a gyerekekről, úgy nyíltunk mi is ki. És lassan felderültünk.

Most, hogy megidézem az estet, mintha még mindig világosítana a villanyfény, amelyik megfényesítette arcukat, pontosabban nem is a villanyfény világít ide – kérlek, ne nevezetek érzelmes öregembernek –, de a jóság és szeretet, amely belőlük áradt. Pedig, ha lehet valakit szikárnak nevezni, Gyurit igen, s ha tartózkodónak valakit, Juditot igen. S mégis.

Cserna Csaba

Cserna Csaba érzékeny művész, korfaggató művész, nevetést csiholó művész, tükröt tartó művész. Két önálló előadását is hallgattam mostanában. Az egyikben bekalandoztatta velünk az elmúlt magyar hatvan évet, de szólt bár a mű az inflációs időről, az ötvenes, hatvanas évekről, a

hallgató-néző, miközben szordínósan vagy harsányan kacagott, mindig magára gondolt, önnön helyzetére. A másik műsorát Fehér Béla tárcanovelláiból és Dolák-Saly Róbert groteszkjeiből, abszurdjaiból állította össze, és hát tapinthatuk a jelent, ezt a furára sikerült, a diktatúra nyomát viselő, felemás kapitalista világot, szánandó emberi viszonylatokkal, fejetetejére állított helyzetekkel, karikírozott jellemekkel. Magunkat is sajnáltuk e közben, hogy ilyen világban adatik élnünk.

Cserna Csaba pedig, aki láttat, mindehhez hozzáilleszti a maga emberségét, melyet gesztusokban, mimikában is megjelenít. Nem ítélkezik, inkább felmutat, s ahol a szöveg adja, ábrázol. Nemcsak beszél, mint az előadóművészek általában, de játszik is, helyzeteket és figurákat teremt, s ekkor látszik meg, hogy milyen jó színész ez a Cserna Csaba! Szövegmondását feldúsítja – mértéktartóan – színi, ábrázoló elemekkel.

Mindkét alkalommal nagy sikert aratott. A közönség vastappsal jutalmazta teljesítményét.

Bezdán József

1968 óta ismerjük, becsüljük, kedveljük és szeretjük egymást. Kapcsolatunk most fordul a negyvenegyedik évébe. Ha jól számolom, Józsi akkor, mikor először találkoztunk a Várban, a Szentháromság téren, a Műegyetem Villamosmérnöki Karának Kollégiumában, annak is az egyik félemeleti termében, ahol a színpadi próbák folytak – ma művelődési célokat szolgál a neogótikus épület –, 24 évesnek mondhatta magát, én meg 41-nek. Tehetséges versmondó volt, kitűnő színészi adottságokkal. Az elmúlt negyven évben mindig játszott, vagy velem, velünk, a vári színpadosokkal, a kuckósokkal, vagy mással, másokkal, a Dunakeszi Színpadon, vagy a munkahelyén, baráti körben. Józsi ugyanis pompás érzékkel írt (ír) szatirikus jeleneteket, paródiákat, s azokat színpados bárátaival elő is adta, kollégiumokban, évfolyam-bulikon, az egyetemen, nyugdíjas búcsúztatókon. Itt akár (Cserna Csabával együtt) sztárnak is érezhette magát, úgy számon tartották. Azt írtam tavaly, miután a Dunakeszi Színpaddal bemutatkoztak nálunk is, Tiszakürtön, a Nem félünk a farkastól című darabbal, hogy Bezdán József, ha nem jegyzi el magát a villamosmérnökséggel, profi színész is lehetett volna.

Mindig derülök, felderülök, ha látom.

Jó volna még derülni valameddig!

2008-ban összejöttünk. Ezt még el kell mondani

A Vári Színpad negyven éve alakult, s majd húsz éve, hogy megszűnt. Bezdán Jóska a dátumokat észben tartotta, s összehívta a régi tagokat a Kuckóba, a hajdani műegyetemistákat és nem műegyetemistákat a kerek évforduló alkalmából; találkozni, vajh, felismerik-e egymást, mit művelt a testen, szellemen az idő, rombolt, konzervált; örvendezni, hogy még vagyunk, s akik eljöttek, így-úgy jól vagyunk; aztán emlékezni a régi dicsőségről, az ifúságról, amikor jeles műveket alkottunk, azokat videó-ról visszaneézni; aztán beszámolni, mi történt közben, mi, a mi személyes életünkben; számba venni a halálokat és a győzelmeket, a küzdelmeket és a veszteségeket, és mulatni is kicsit, újra hallgatni a régi paródiákat, melyeken mindig tudtunk nevetni, és most is; kipróbálni, mit bír el a gyomor, s mit nem; megfogadni, hogy igyekszünk egymást el nem veszíteni, címeket, e-maileket cserélni, s köszönteni a nyolcvanadik évest, az egykor fiatal vezetőt, a rendezőt.

Ez volt, ennyi volt, jó volt.

Ennyi volt? Dehogy, sokkal több. Annak a megvallása is, hogy alkotóan és értelmesen és barátian töltöttük azokat az éveket, melyeket ifjan, együtt. Ha nem így volna, ki akart volna itt emlékezni!

Vitányi idején

Embereket váratlanul kinevezni, ide tenni, oda tenni, elbújtatni, az Intézetet kifizető helyé tenni, szokás volt. A minisztérium oktatási főosztályáról, mint feleslegest, eltávolítottak egy elvtársat, nálunk máris vezető beosztású, munkakörrel nem rendelkező ügyintéző lett belőle. Volt idő, hogy fentről csak le kellett szólni, és adni egy mondvacsinált státuszt, már is itt volt az illető. Egy időben Gyurkó László, az író is nálunk vette fel a nem kis fizetését. Máskor sohse láttuk, csak a fizetések napján. Hogy meg volt sértődve, midőn egy alkalommal a pénztárosnő kérni merészelte a személyi igazolványát! De kerültek ide neves zenetudósok, zeneszerzők is, csak azért, hogy legyen hol havi fizetést felvenniük. A focistáknak volt egy időben efféle bújtatott állásuk. Nem a munkahelyi munkájukért kapták a bért.

Papp Oszkár, a neves festő

Egy szervezeti változás után hozzánk került Papp Oszkár is, a kitűnő festő. Osztályvezetőnek hozta Vitányi, valamikor Bánszky Pál után. Szerettem Oszkár képeit, egy kiállításon elemeztem is a hallgatóknak. A festő, Iván régi kollégista társa, mondják, barátja volt. Ezért is került ide.

Ülünk egyszer egy intézeti megbeszélésen, ahol Vitányi beszél – lehet, hogy a lába most is maga alá volt húzva, amúgy lezser módra –, s Oszkár csak ül, s úgy néz a barátjára, megszeppent arccal – miért volt begazolva, nem tudom –, mint aki nem a barátját, hanem a kenyéradó gazdáját nézi, kritikátlan ájultságban. Megsajnáltam. Felnéz a nagyemberre. Vagy fél? Ennyire kell az állás?

Hja, a hatalom, hatalom, a barát meg, ha főnök, akkor főnök. Még ha liberális is.

A módszerben sem voltak válogatóságok

Amikor Vitányi Iván és Benkő Éva már eldöntötték, hogy megszabadulnak tőlem, csak még nem tudták, hogyan és mikor, különféle módszerekkel kísérleteztek. Oh, ők már korábban szerettek volna útilaput kötni a talpamra, korábban a nyugdíjazásomnál, csak hogy nem találtak fogást rajtam.

Akartak engem felfelé buktatni. Tudjuk nem jött be. Aztán azt kezdték terjesztetni, hogy a közvetlen munkatársaim örülnének, ha nem én lennék az osztályvezető. Kiderült, hazugság. Végül azt dobták be az intézeti köztudatba, és ezt az akkori szakszervezeti elnök terjesztette, hogy én közpénzen vittem el a feleségemet egy francia jutalomútra. Percek alatt előkerültek a privát bizonylataink, melyeket az utazási irodától kaptunk, amikor befizettük a részvételi díjat.

Végül is ki kellett várniuk, míg elérem a hatvanadik születésnapomat. Akkor már nem volt apelláta. Dörzsölhették a kezüket.

De ezt már megírtam másutt.

Elfogyott az arany

Afeletti örömükben, hogy végre megszabadulnak tőlem, felterjesztettek kitüntetésre. Mondták, a Munka Edemrend arany fokozatot fogom kapni, s hozzá valamennyi pénzt, amely majd beleszámít a nyugdíjba is.

Kinyaltam magam, hogy illő módon vegyem át Köpeczi miniszter elvartárostól a kitüntetést, mikoron is kiderült, hogy arany érem nincs, csak ezüst. Mindenki ezüst fokozatot kap, az is, aki aranyra lett felterjesztve. Elfogyott az aranyérem, elfelejtettek újat rendelni. Amit a kutya sajnált volna, csak hogy a pénz is kevesebb lett, mivel az ezüsttel kevesebb járt.

Hogy kiegészítették volna, senkinek eszébe nem jutott!

A történet olykor még eszembe ötlük, rendszerint akkor, amikor a nyugdíjamat hozza a postás.

Apropó, az alábbi történet meg akkor, amikor Vitányit látom bóbiskolni a parlamentben. Eszembe jut, hogy ígérte. Majd dolgozhatom másodállásban vagy szerződéssel

Persze hogy nem kaptam egy megbízást sem!

Naiv voltam

Kissé csalódott voltam, amikor eljöttem az Intézetből. Nem magától az elválástól. Hogy ez ekként fog megtörténni, ehhez végül is szoktathattam magam, nem árultak zsákbamacskát, hanem attól, hogy...

Egyszer beszélnem kell róla.

Azt képzeltem, hogy két kollégám, Bucz Hunor meg Kristóf Péter – annak idején mindkettőjüket én ajánlottam az Intézetbe –, akikkel a közös munka során érzelmileg is egymásra hangolódtunk, majd szólnak a vezetőknek, hogy ez azért nem járja, Debreczeni jól vezette az osztályt, tele van eredményekkel, és van munkaterület, melyet ő gondoz, nem lehet csak úgy elengedni, stb, stb.

De nem szóltak.

Hogy eredménye nem lett volna, azzal tisztában voltam. De jól esett volna.

Naiv voltam.

Nem először, és biztosan nem is utoljára.

Ezerkilencszáznyolcvannyolcban még egy gyékényen árultunk

Amikor már hajnalodott, csak még nem tudtuk, hogy lesz-e virradás, a nyári továbbképző tanfolyamokon, Szentesen főként, nagy öröömre, már voltak néhányan kollégák, okosak, akikkel igencsak szót tudtam érteni. A déli szünetben együtt jártunk a strandra, és az esti közös beszélgetéseken úgy szóltak, ahogy szerettem, hogy szólnak.

Nem hiszed el, kedves olvasó, hogy a drámapedagógiai kurzusunkon hányan voltak pedagógusok – 1988-at írtunk –, akik még ekkor is megszállottan fújták a megcsócsált leckét, a marxista történelemszemlélet szerintit. Fújták, s időnként kitörtek, amikor elfogyott az érvük, s csak azt tudták remegtetni, hogy azok, akik másként nyilatkoznak, mint ők, azok reakciósak.

Utóbb derült ki, már a választások után, az Antall-kormány regnálása kezdetén, hogy ezek az én szentesi eszmetársaim, akikkel oly jól megértettük egymást, mind liberálisok. De akkor ennyi volt az elég: szemben állsz-e a kádári diktatúrával, még ha az puha is. Ha igen, reformpárti vagy. S mi szemben álltunk. Ők balról, én jobbról, ők liberális oldalról, én nemzetiről. De ez akkor nem számított.

Máig úgy gondolok rájuk, mint barátaimra. Nyilván azért, mivel vitahelyzetbe nem kerültünk. Nem derülhetett ki, mi az, amiben, amivel nem értünk egyet

Pedagógusokkal ezerkilencszáznyolcvankilencben

Diadalmas esztendő 1989, ezt az ironikusnak szánt címet adtam egy akkor megjelenő cikkemnek, melyben többek között a szentesi nyári drámapedagógiai pedagógustáborról írtam. Egy játékot, egy úgynevezett riportjátékot eleveníték fel, melyet már akkor emlékezetesnek nevezek.

Részlet a cikkből:

„A huszonöt fős csoport öt kisebb közösségre bomlott, majd mindegyik kijelölt egy úgynevezett szóvivőt, majd a választott emberük az előre feltett kérdésekre adott válaszokat a teljes plénum elé hozta, úgy, mint ki a közönsége véleményét hangoztatja.

A szövivők szövegéből az derült ki, hogy a pedagógus a demokratizálásnak mondott átalakulás kedvező hatását nem érzi, mivel környezetében, munkakörülményeiben változást nem észlel. Legtöbben, ez is kiderül, nem tudnak mit kezdeni a demokráciával, a beidegződéseik ugyanis oly mélyek, hogy továbbra is félnek, és a szabad véleménynyilvánítástól tartózkodnak, a tantestületi értekezleten is – ami biztos, biztos – hallgatnak.

Megfogalmazódott az a vélekedés is, hogy a hatalmi pozíciókat most is ugyanazok töltik be, akik korábban, s ők bizony azt tapasztalják, hogy aki a polcon ülő ellen szól, az előbb-utóbb megkapja a magáét.

Azt mondták még, hogy nem tudnak eligazodni a pártok programjai között. Többségük úgy gondolja, hogy el sem megy a választásra, de van egy-kettő, aki az MDF-re és az MSZMP-re szavaz."

Nemde tanulságos?

Maradok, mi voltam, pártonkívüli

Na, mondtam magamnak a rendszerváltás tájékán, amikor hallom ám, hogy ez az elvtárs is az MDF körül legyeskedik, az meg már be is lépett, hogy én aztán sehová. Megtartóztatom magam. Ha nem léptem be a Kádár pártjába, hogy lépnék be abba az MDF-be, amelyikben többen az ismerőseim közül, volt MSZMP-sek, már bent is vannak. Mire egy nagy levegőt vettem, az Intézet volt pártitkára a Minisztérium személyzetise lett. Egy másik barátom, aki a nyolcvanas évek végén döntött úgy, hogy erősíti a szocialista pártot, ő meg fő tisztviselője az új rend oktatási minisztériumának.

Maradok, aki voltam, gondoltam, maradok pártonkívüli.

Tanítok. Kecskeméten, a Tanítóképző Főiskolán

Dovala Márta a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola igazgatója volt akkor, amikor találkoztunk az Anyanyelvi Konferencia egyik ülésén. Ő akkoriban gyermekeknek szóló tankönyveket írt, én meg szenvedélyesen drámapedagógiáztam. Látott-e tőlem foglalkozást, vagy csak olvasta a dolgaimat, nem tudom, de tény, hogy egyszer, amikor is egy asztalnál

vacsoráztunk, felvetette: taníthatnék náluk. Én ugye ekkor már szabad embernek tudhattam magam – nyugdíjas –, nem volt nehéz azt mondanom: miért ne, meg lehet próbálni.

Aztán kitűztünk egy napot. Mintha egy nevelési nap lett volna a főiskolán. Jómagam ugyanis ragaszkodtam hozzá, hogy tarthassak egy bemutató foglalkozást hallgatóknak és tanároknak, olyasfélét, melyből kiderül, mi fán is terem ez a reformpedagógiai módszer, mi benne az új, s egyáltalán, mi az, hogy drámapedagógia. És kell-e nekik – szabadon választható tárgy –, kell-e a hallgatóknak?

Rögtön támadtak híveim. Az egyik akkor lelkes főiskolás, aki rögvest felcsapott szervezőnek, nemcsak tanítványom, hanem barátom is lett. Papp Zsolt, így hívták.

Itt tanítottam Kecskeméten, mígnem aztán évek múlva átpártoltam Nagykovácsra, a Református Tanítóképző Főiskolára.

Papp Zsolt viszont ma is barátom.

Kérdezem: mért én?

Elkészültem a memoárom harmadik könyvének megírásával – *Történet pedig* címet adtam neki –, s már csaknem elkészültem a külön fejezetet képviselő *Névmagyarázatokkal* is, mikor megszámoltam, hogy több mint háromszáz nevet említek a könyvben, s ebből száznyolcvan a névjegyzékben is szerepel.

Ahogy nyomoztam az ismerőseim után, s kerestem az említettek fontosabb adatait – rögzíteném földi világuk kezdetét, meg a végét –, döb-bentem meg: Úristen, hányan mentek el már a kortársaim közül! Utána számoltam, ötvenheten. A nálam jóval fiatalabbak közül meg tizenheten. S a barátaim közül! Bácskai Mihály, Bicskei Gábor, Bécsy Tamás, Beke Pál, Csikász István, Csutoros Sándor, Dévényi Róbert, Dorogi Zsigmond, Fábián Zoltán, Grósz László, Ivák István, Kamarás Rezső, Kovalcsik József, Kulcsár Tibor, Lázár László, Pintér Tibor, Somlai Pál, Szívós József, Thuróczy György, Uray György, Váci Mihály, Végh Antal, Z. Szabó László...

S én meg élek.

Még élek.

Kérdezem: mért én?

Mintha-önéletrajz 1989-ből, amikor elhagyom az Intézetet

Debreczeni Tibor, még pontosabban Debreczeni Tibor Béla, amely néven bevezettettem a mátrikulába – más néven Tibor, Tibikém, Dété, Apa, Papa – 1989-ben hagyom el a Jégverem utcai lakásunkhoz közeli Népművelési Intézetet, akkori nevén az Országos Közművelődési Központot, ahol huszonnégy éven át dolgoztam, s úgy hagyom el, mint ki akarata ellenére hagyja el az említett Intézetet. Noha megvisel a vezetők döntése, de magabizó vagyok. Többé-kevésbé tudom, mit akarok csinálni.

Meg vagyok győződve, hogy jól dolgoztam, hogy a munkám folytatható. Sőt a felől sincsenek kétségeim, hogy szakterületemen maradandót, vagy ha azt nem is, akkor figyelemre méltót alkottam, széljegyzetekben megemlítendő.

Egészségem töretlen, hajam ős hajszákkal tarkítottan barna, szakállam – úgy gondoltam, illik, hogy egy nagyapának szakálla legyen – erős szőrzetű. A kicsik belekapaszkodhatnak.

A politikai változások lelkesítenek, az MDF-fel szimpatizálok, de a pártpolitika nem érdek. Hogy újra tanítsak, ez foglalkoztat. Egy vagyok a mondandómmal, s ettől hitelesnek látszom. Miként az is vagyok.

A határon túli magyarság sorsa most is érdek.

Hogy a család és a nemzet mindennél előbbre való, vallom, mint korábban. Jó ember vagyok, jó férj – bár ezt Kősa Vilma tudná megmondani –, jó apa, még jobb nagyapa.

Többször olvasom a Bibliát, és felfedezem magam számára Esterházy Pétert. Változatlanul mesteremnek tekintem Karácsony Sándort.

Érzékeny vagyok, empatikus és sértődékeny. Tudok szervezni, ügyekért hajtani, akiket szeretek, azokért kiállni. Tudom, hogy a barátság érték. Vigyázok is rá. A modortalanságot rühellem, a szép gesztusoktól meghatódok.

Ismerem a tehetségem határait. Tiltott határátlépést nem is követek el. Az árulókat megvetem.

Hiszek abban, hogy valamiért vagyunk a földön. Másként mondva, valamire rendeltettünk. Eleve.

Magyar vagyok és protestáns. És fontos, hogy az vagyok.

NÉVMAGYARÁZATOK

Azok neveit emeltem a névmagyarázat-jegyzékbe, akikről a könyvemben szót ejtek, akikkel 1966 és 1989 között munkatársi, alkalmi munkatársi, szakmai, baráti, közvetlen vagy közvetett szellemi kapcsolatba kerültem. Akikről a könyvben bővebben szólok, akiknek a neve a tartalomjegyzékben szerepel, azokról itt már nem írok, amiként nem említem külön személyes dolgaimmel kapcsolatosan családom tagjait, és az egykori színpadosokat sem.

Az intézményt, melyet megnevezek, rövidítésekkel említem: Népművelési Intézet: NI, utódja az Országos Közművelődési Központ: OKK, ezen belül Módszertani Intézet: MI és Művelődéskutató Intézet: MKI Ezt az intézményt 1992 után Magyar Művelődési Intézetnek – MMI – hívják.

Többek életrajzi adatait nem sikerült megszereznem. A róluk szóló rövid információ zömében csak a könyvben tárgyalt időszakra vonatkozik.

ÁCS JÁNOS (1949–): SZÍNÉSZ, RENDEZŐ. AMATŐRKÉNT KEZDTE MŰKÖDÉSÉT SZEGEDEN, PAÁL ISTVÁN IDEJÉBEN. NEVEZETES RENDEZÉSE KAPOSVÁRON A MARAT HALÁLA.

ÁCS MIKLÓSNÉ (1925–?): MŰVELŐDÉSI HÁZ IGAZGATÓ MEZŐHEGYESEN, A NI OSZTÁLYVEZETŐJE MAJD 1967–1981-IG AZ IGAZGATÓJA.

ÁGH ISTVÁN (1938–): KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ, FIATALON KÖNYVTÁROS A NI-BEN. NAPJAINKBAN A HITEL CÍMŰ FOLYÓIRAT EGYIK SZERKESZTŐJE.

AMBRUS GYÖRGYNÉ (1945–): TANÁR, DIÁKSZÍNPAD-RENDEZŐ, A MÓRA KÖNYVKIADÓ SZERKESZTŐJE, AZ AMATŐRÖKNEK FONTOS KUCKÓ-SOROZAT KITALÁLÓJA.

ASCHER TAMÁS(1949–): SZÍNHÁZI RENDEZŐ, CSEHOV-RENDEZÉSEI NEVEZETESEK. JELENLEG A SZÍNLMŰVÉSZETI EGYETEM REKTORA. AZ EGYKORI AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ FESZTIVÁLOK BÖLCS KRITIKUSA.

BABARCZY LÁSZLÓ (1941–): SZÍNHÁZI RENDEZŐ, SZÍNHÁZIGAZGATÓ, RENDEZÉSEIT SZÁMON TARTJA A SZÍNHÁZTÖRTÉNET. ÉRTŐ ZSŰRIZÓJE AZ AMATŐR VERSMONDÓ VERSENYEKNEK.

BAK IMRE (1939-) FESTŐMŰVÉSZ, 1973-1979-IG A NI AMATŐR KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLETÉNEK IRÁNYÍTÓJA.

BALOGH TAMÁS (1944-) SZÍNLMŰVÉSZ, TANÁR, NÉPMŰVELŐ, KORÁBBAN AMATŐR RENDEZŐ. DEBRECENBŐL INDULT, JELENLEG ZALAEGERSZEGEN JÁTSZIK.

BÁNHIDY MÁRIA: NÉPMŰVELŐ A BUDAPESTI MŰVELŐDÉSI KÖZPONTBAN. SZÍVÜGYÉNEK TEKINTETTE A GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ-RENDEZŐI ÉS A DRÁMAPEDAGÓGIAI KÉPZÉST.

BÁNLAKY PÁL (1937–): TANÁR, AMATŐR RENDEZŐ, SZOCIOLÓGUS, FŐISKOLAI TANÁR. SZÍNPAD ÉS KÖZÖNSÉG KAPCSOLATÁRÓL VEZETETT HATÁS-VIZSGÁLATOKAT.

BÁNSZKY PÁL (1929–): MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ, 1958-1978-IG A NI VIZUÁLIS MŰVÉSZETI OSZTÁLYÁNAK MUNKATÁRSA MAJD VEZETŐJE. KECSKEMÉTEN MŰZEUMI IGAZGATÓ, A NAIV MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZET SZAKÉRTŐJE.

BARANYAI GIZELLA: GÖDÖLLŐI GYÓGYPEDAGÓGUS, DRÁMAPEDAGÓGUS, GYERMEKSZÍN-JÁTSZÓ-RENDEZŐ, SÉRÜLT TANÍTVÁNYAIVAL ORSZÁGOS SIKEREKET ÉRT EL.

BÁRCZI GÉZA (1984–1975): KOSSUTH-DÍJAS NYELVÉSZ, TANSZÉKVEZETŐ PROFESSZOR, A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA NEMZETKÖZI TÁRSASÁGÁNAK ALAPÍTÓ ELNÖKE.

BÉCSY TAMÁS (1928–2006): DIÁKSZÍNPAD-VEZETŐ PÉCSETT, EGY IDŐBEN AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ MOZGALOM MEGHATÁROZÓ SZEMÉLYISÉGE. EGYETEMI TANÁR BUDAPESTEN ÉS VESZPRÉMBEN, SZÁMTALAN DRÁMAELMÉLETI KÖNYV SZERZŐJE.

BÉLÁDI MIKLÓS (1928–1983): IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, TÖBBEK KÖZÖTT A NYUGATON ÉLŐ MAGYAR ÍRÓK MUNKÁSSÁGÁVAL FOGLALKOZIK. AMATŐR VERSMONDÓ VERSENYEKEN TÖBBSZÖR ZSŰRIZIK.

BENKŐ ÉVA (1939–): NÉPMŰVELŐ, 1977–1992-IG A NI OSZTÁLYVEZETŐJE MAJD AZ OKK MI IGAZGATÓJA.

BÉRCZES LÁSZLÓ (1951–): TANÁR, AMATŐR RENDEZŐ, SZÍNHÁZI RENDEZŐ, SZÍNI KRITIKUS.

BERKES ERZSÉBET (1940–2002): TANÁR, ÚJSÁGÍRÓ, KRITIKUS, DRAMATURG. A HATVANAS ÉVEKBEN A NI ELŐADÓJA, AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ MOZGALOM RENDEZŐINEK OKTATÁSÁVAL FOGLALKOZIK.

BERKI TAMÁS (1936–): DZSESSZ-ZENÉSZ, ÉNEKES, ZENESZERZŐ, TANÁR. 1978-1988 A NI MUNKATÁRSA.

BOGDÁN LAJOS (1935–): NÉPMŰVELŐ SZEGEDEN, ILLETVE CSONGRÁD MEGYÉBEN. A KÖNYVBEN EMLEGETETT IDŐSZAKBAN AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓS ÜGYEK LELKIISMERETES INTÉZŐJE, TANFOLYAMOK SZERVEZŐJE.

BOTOS ISTVÁNNÉ: PEDAGÓGUS, GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ-RENDEZŐ ÉS DRÁMAPEDAGÓGUS KÉKEN EGY SZABOLCS MEGYEI KÖZSÉGBEN. BEMUTATÓIVAL ORSZÁGOS FÓRUMOKON IS SIKEREKET ÉR EL.

BORBÁNDI GYULA (1919–): SZÉCHENYI-DÍJAS MAGYAR ÍRÓ. A KOMMUNIZMUS ELŐL EMIGRÁCIÓBA VONUL. MÜNCHENBEN ÉL. SZERKESZTETTE A LÁTÓHATÁR ÉS AZ ÚJ LÁTÓHATÁRT. AZ ANYANYELVI KONFERENCIA EGY-EGY TANÁCSKOZÁSÁN MEG-MEGJELENT.

BÓTA GÁBOR (1957–): ÚJSÁGÍRÓ, RIPORTER, SZERKESZTŐ, SZÍNHÁZI KRITIKUS.

BUCZ HUNOR (1942–): TANÁR, AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ CSOPORTOK RENDEZŐJE, 1978-TÓL AZ MMI MUNKATÁRSA, A DRAMATIKUS JÁTSZÓHÁZI FORMA MEGTEREMTŐJE, A BUDAPESTI TÉRSZÍNHÁZ RENDEZŐJE ÉS IGAZGATÓJA.

BUDA FERENC (1936–): KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ, VERSEIT SZÍVESEN MONDJÁK AZ AMATŐR VERSMONDÓK. OLYKOR VERSENYEKEN IS TALÁLKOZNAK VELE. A KECSKEMÉTI FORRÁS CÍMŰ IRODALMI FOLYÓIRAT EGYIK SZERKESZTŐJE.

CZEGLÉDI LAJOS: TANÁR, NÉPMŰVELŐ, A KAZINCBARCIKAI NEMZETKÖZI SZÍNJÁTSZÓ FESZTIVÁL KEZDEMÉNYEZŐJE, ÉVEKEN KERESZTÜL SZERVEZŐJE.

CZIGÁNY LÓRÁNT (1935–2008): MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNÉSZ LONDONBAN. AZ ANYANYELVI KONFERENCIA VÉDNÖKSÉGI TAGJA, A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN DIPLOMATA, MAJD EGYETEMI TANÁR MISKOLCON.

CZINE MIHÁLY (1929–1999): IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS, EGYETEMI TANÁR, A HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOM KUTATÓJA ÉS NÉPSZERŰSÍTŐJE. AZ ANYANYELVI KONFERENCIA KÖZGYŰLÉSEIN PROGRESSZÍV SZEREPEST VÁLLALT AZ ELSZAKÍTOTT TERÜLETEK MAGYARSÁGA ÉRDEKÉBEN.

CSIKÁSZ ISTVÁN (1933–2001): TANÁR, KÖLTŐ, KÉPZŐMŰVÉSZ, DIÁKSZÍNPADEZŐ. BALASSAGYARMATON. AZ ORSZÁGOS BALASSAGYARMATI IRODALMI SZÍNPADEI NAPOK KEZDEMÉNYEZŐJE.

CSOMÁK ERVIN: AMATŐR SZÍNJÁTSZÓRENDEZŐ, MAJD NÉPMŰVELÉSI IRÁNYÍTÓ A NÉPHADSEREG KÖZPONTI MŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYÉNél. AZ ÚJ SZÍNPADEI TÖREKVÉSEKKEL SZEMBEMERÜL.

Csoóri Sándor (1930–): KÖLTŐ, ESSZÉÍRÓ, POLITIKUS, A NÉPI GYÖKERŰ ÉRTELMISSÉG MEGHATÁROZÓ SZEMÉLYISÉGE.

Csörgő Gyula (1938–): PORCSALMAI PEDAGÓGUSKÉNT BEROBBAN AZ AMATŐR GYERMEKSZÍNPADEZÁS ÉLVONALÁBA EGY LUDAS MATYI RENDEZÉSSel. UTÓBB MŰVELŐDÉSI HÁZI IGAGZATÓ A KISKUNSAGBAN. RENDEZŐKÉNT MÁR NEM HALLAT MAGÁRÓL.

Csukás István (1936–): KOSSUTH-DÍJAS ÍRÓ, EGY IDŐBEN A MÓRA KÖNYVKIADÓ SZERKESZTŐJE. AZ EGYIK LEGNÉPSZERŰBB GYEREKÍRÓ, SZÁMTALAN MESEFIGURA – MINT A SÜSÜ A SÁRKÁNY – SZÜLŐATYJA. SEGÍTI AZ AMATŐRÖKNEK SZÓLÓ IRODALMI, SZÍNPADEI KIADVÁNYOK MEGJELENTETÉSÉT.

Csutoros Sándor (1942–1989): SZOBRÁSZ, A NEOAVANTGÁRD MŰVÉSZGENERÁCIÓ KIEMELKEDŐ, TŰRT KATEGÓRIÁBA SOROLT TAGJA. ALKALMI MEGBÍZÁSOKBól KÉNYTELEN ÉLNI. A NI-TŐL IS KAP MEGBÍZÁSOKAT. KAPCSOLATA AZ AMATŐR SZÍNPADEZŐ MOZGALOMMAL FOLYAMATOS. HALÁLA UTÁNI GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGRENDEZÉSÉRE, A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEMEN 2008-BAN KERÜLT SOR.

DEBRECZENI LÁSZLÓ (1951–): MUZSIKUS, AZ APOSTOL EGYÜTTES ALAPÍTÓ TAGJA, MAJD A MENTA NEVŰ NÉPZENEI EGYÜTTES VEZETŐJE. JELENLEG VÁLLALKOZÓ. KASTÉLYSZÁLLÓT VEZET MISEFÁN.

Dedinszky Erik: KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ HOLLANDIÁBAN ÉL. EGY 1985-ös UTCAI BAL-ESETE ÓTA NEM PUBLIKÁL.

DEME TAMÁS (1946–): TANÁR, OKTATÁSKUTATÓ, 1979-TŐL A NI-BEN DOLGOZIK. KÉ-SŐBB EGYETEMEKEN ÉS FŐISKOLÁKON. TUDOMÁNYOS FOKOZATÚ FŐISKOLAI TANÁR.

DÉVÉNYI RÓBERT (1931–1987): DRAMATURG, ÍRÓ, SZERKESZTŐ, A PESTERZSÉBETI CSILI SZÍNPADÁNAK VEZETŐJE.

DOBOS LÁSZLÓ (1930–): KOSSUTH-DÍJAS SZLOVÁKIAI MAGYAR ÍRÓ, HOL SZERKESZTŐ, HOL POLITIKUS, EGY IDŐBEN A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK ALELNÖKE. A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTT ÉS UTÁN IS MEGHATÁROZÓ SZEMÉLYISÉGE A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR ÉRTELMISÉGNEK.

DOBOZI ESZTER (1956–): TANÁR, KÖLTŐ, DIÁKSZÍNPAD-RENDEZŐ, A FORRÁS CÍMŰ IRODALMI FOLYÓIRAT EGYIK SZERKESZTŐJE, A KODÁLY GIMNÁZIUM IGAZGATÓJA KECS-KEMÉTEN.

DOMOKOS MÁTYÁS (1928–2006): IRODALOMKRITIKUS, SZERKESZTŐ, KÖNYVTÁROS, ÉRTŐ ELEMZŐJE AZ AMATŐR VERSMONDÁSNAK.

DOROGI ZSIGMOND (1931–1993): RÁDIÓSZERKESZTŐ, RENDEZŐ, AZ AMATŐR VERS-MONDÓ MOZGALMAK TÁMOGATÓJA ÉS NÉPSZERŰSÍTŐJE.

ÉLESS BÉLA (1940–): A TATABÁNYAI AMATŐR BÁNYÁSZ SZÍNPAD VEZETŐJE, A NI-BEN. 1973–1976-IG A SZÍNJÁTÁSZÁST GONDOZÓ MUNKATÁRS, MAJD A RÁDIÓ RENDEZŐJE S HIVATÁSOS SZÍNHÁZAK IGAZGATÓJA.

ELŐD NÓRA (1936–): TANÁR, LEKTOR, ELSŐKÉNT ALKALMAZZA A DRÁMAPEDAGÓGIÁT AZ OROSZ NYELVTANÍTÁSBAN. EREDMÉNYEIT PUBLIKÁLJA.

EMÖDI GYÖRGYI (1943–): ÉNEKTANÁR, KARNAGY, 1973-1983-IG A NI MUNKATÁRSA.

ERDŐDI GYÖRGY (1926–): ZENÉSZ, PROFI SZÍNHÁZAK ÉS A RÁDIÓ HANGMESTERE. 1967-1990-IG A NÉPMŰVELÉSI INTÉZET HANGSTÚDIÓJÁNAK VEZETŐJE.

ÉRSEKCSANÁDI ISTVÁN: KÖZÉPISKOLAI TANÁR ÉS ISKOLAIGAZGATÓ MISKOLCON, A DIÁKSZÍNJÁTÁSZÁS MEGYEI SZERVEZŐJE.

FABUYA LÁSZLÓNÉ (1947–): PEDAGÓGUS, NÉPMŰVELŐ, A BÉKÉSCSABAI MŰVELŐDÉSI KÖZPONTBAN SZÍNJÁTÁSZÓ REFERENS, AGILIS SZERVEZŐ, NEMZETKÖZI DRÁMAPEDAGÓ-GIAI TÁBORT SZERVEZ BÉKÉSCSABÁN, MAGA IS JÓ AMATŐR RENDEZŐ.

FEHÉRVÁRI GYÖZÖ (1946–): TANÁR, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, FINNUGOR NYELVEKBŐL MŰFORDÍTÓ, EGY IDŐBEN A RÁDIÓ SZERKESZTŐJE, AZ AMATŐR VERSMONDÁS NÉPSZERŰ-SÍTŐJE, ORSZÁGOS VERSENYEK ZSÚRIZÓJE.

FODOR ANDRÁS (1929–1997): TANÁR, KÖNYVTÁROS, FOLYÓIRAT-SZERKESZTŐ, KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ, AZ AMATŐR VERSMONDÓ TALÁLKOZÓKAT SZÍVESEN LÁTOGATÓ, SZAKMAI BÍRÁLÓ.

FODOR TAMÁS (1942–): BÖLCSESVÉGZETTSÉGŰ RENDEZŐ, SZÍNÉSZ, A STÚDIÓ K NEVŰ SZÍNHÁZI TÁRSULAT MŰVÉSZETI VEZETŐJE.

GASCHLER REZSŐ (1925–): KÖNYVTÁRVEZETŐ A NI – BEN, MAJD SZENTENDRÉN.

GÁSPÁR LÁSZLÓ (1936–2001): TANÁR, A SZENTLŐRINCI ISKOLAKÍSÉRLET ALAPÍTÓJA, PEDAGÓGIAI SZAKÍRÓ, A REFORMPEDAGÓGIÁKRA FOGÉKONY ISKOLAVEZETŐ.

GINTER KÁROLY: NYELVÉSZ, TANKÖNYVÍRÓ, AZ ANYANYELVI KONFERENCIA SZAKMAI TOVÁBBKÉPZÉSEINEK VEZETŐJE.

GOSZTONYI JÁNOS (1925–1985): NÉKOSZ-VEZETŐ, PARASZTPÁRTI POLITIKUS, MAJD A KÁDÁR-KORSZAKBAN ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ, MŰVELŐDÉSPOLITIKUS, A NÉPSZABADSÁG FŐSZERKESZTŐJE ÉS A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE FŐTITKÁRA

GÖMÖRI GYÖRGY (1934–): 1956-BAN ANGLIÁBA EMIGRÁL. JELENTŐS MAGYAR KÖLTŐ, EGYETEMI TANÁR. AZ ANYANYELVI KONFERENCIÁNAK KEZDETEKTŐL FOGVA MEGHATÁROZÓ SZEMÉLYISÉGE.

GRÓSZ LÁSZLÓ (1923–1995): TANÁR, SZAKÍRÓ, ISKOLAIGAZGATÓ, A PEDAGÓGIAI REFORMOKAT TÁMOGATÓ NÉPMŰVELŐ A FŐVÁROSI MŰVELŐDÉSI HÁZBAN.

GULLER JÁNOS (1921–?): TÁNCNANÁR, A NÉPMŰVELÉSI INTÉZETBEN 1970-1987-IG AZ AMATŐR TÁRSASTÁNC TERÜLET SZAKMAI IRÁNYÍTÓJA.

HALÁSZ PÉTER (1944–2006): AVANTGÁRD ÍRÓ, AMATŐR ÉS PROFI RENDEZŐ, SZÍNÉSZ, A KASSÁK-STÚDIÓ LÉTREHOZÓJA. AMERIKÁBA EMIGRÁL, 1991-BEN TÉR VISSZA. HALÁLÁIG RENDEZ.

HARGITAI MÁRIA (1953–): A NI KÖNYVTÁRÁNAK MUNKATÁRSA, JELENLEG VEZETŐJE. A KÖNYV SZERZŐJÉNEK SEGÍTSÉGET NYÚJT AZ ADATOK FELDERÍTÉSÉBEN.

HÁRS GYÖRGY (1937–): KÖLTŐ, ÍRÓ, 1969-TŐL A 80-AS ÉVEK KÖZEPÉIG A TELEVÍZIÓ SZERKESZTŐJE, AZ AMATŐR SZAVALÓVERSENYEK TELEVÍZIÓS NÉPSZERŰSÍTŐJE.

HAVAS GÁBOR (1944–): MAGYAR-NÉPMŰVELÉS SZAKON VÉGEZ, KANDIDÁTUS, SZOCIOLÓGUS. 1973–1990-IG A NI ÉS UTÓDINTÉZMÉNYEI MUNKATÁRSA, MAJD A MTA SZOCIOLÓGIAI INTÉZETÉBEN DOLGOZIK. ROMAKUTATÓ.

HÉRA ÉVA: NÉPMŰVELŐ, MŰVELŐDÉSI HÁZIGAZGATÓ BUDAPESTEN, MAJD OSZTÁLYVEZETŐ A NI-BEN ÉS AZ OKK-BAN.

HIDY PÉTER (1940–2004): NÉPMŰVELŐ EGERBEN, SZOCIOLÓGUS BUDAPESTEN, 1978-1992-IG A NI ÉS AZ MMI MUNKATÁRSA, A MKI IGAZGATÓJA

HOLLÓS JÓZSEF (1944–): (JOCÓ HOLLOS) BÉCSBEN ÉLŐ PEDAGÓGUS, NÉPMŰVELŐ, DRÁMAPEDAGÓGUS, A MAGYARORSZÁGI DRÁMAPEDAGÓGIAI KÉPZÉSEK TÁMOGATÓJA, A MAGYAR DRÁMAPEDAGÓGIAI TÁRSASÁG EGYIK TISZTELETBELI ELNÖKE.

HOLLÓS RÓBERTNÉ (1926–): 1957-TŐL NYUGDÍJAZÁSÁIG A NI-BEN ÉS AZ OKK-BAN AZ AMATŐR BÁBMOZGALOM METODIKUSA ÉS IRÁNYÍTÓJA.

IBOS FERENC (1922–1990): TANÁR, 1958-1968-IG A NÉPMŰVELÉS CÍMŰ FOLYÓIRAT FŐSZERKESZTŐJE, TANÍT FŐISKOLÁKON ÉS TISZTSÉGVISELŐ A MŰOSZ-BAN.

IMRE SAMU (1917–1990): NYELVÉSZ, NYELVJÁRÁSKUTATÓ, KANDIDÁTUS. A NYELVÜNK ÉS KULTÚRÁNK CÍMŰ FOLYÓIRAT SZERKESZTŐJE.

IVÁK ISTVÁN (1930–1991): TANÁR, AMATŐR SZÍNÉSZ, ELŐADÓMŰVÉSZ ÉS KÉPZŐMŰVÉSZ DEBRECENBEN ÉS TATABÁNYÁN.

JUHÁSZ FERENC (1928–): KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ, AZ ÚJ ÍRÁS CÍMŰ IRODALMI FOLYÓIRAT FŐSZERKESZTŐJE AZ AMATŐR VERSMONDÓK NEMCSAK A VERSEIT MONDTÁK SZÍVESEN, DE ORSZÁGOS VERSENYEKEN VÉLEMÉNYÉT IS HALLGATHATTÁK A VERSRŐL ÉS A VERSMONDÁSRÓL.

KAMARÁS ISTVÁN (1941–): TANÁR, KUTATÓ, VALLÁSSZOCIOLÓGUS, AZ OLVASÓKÖRI MOZGALOM SZELLEMI ATYJA. 1985-1990-IG AZ OKK-MKI-BEN DOLGOZIK, KÉSŐBB EGYETEMEKEN.

KAMARÁS REZSŐ (1926–1980): NÉPMŰVELŐ, A NI FŐOSZTÁLYVEZETŐJE MAJD IGAZGATÓHELYETTESÉ, AZ AMATŐR MOZGALMAK INTÉZETI FELELŐSE.

KAPOSI EDIT (1923–2006): A TÁNCFOLKLORISZTIKA ÉS A TÁNCTÖRTÉNELEM SZAKÉRTŐJE, SZAKÍRÓ, A NI MUNKATÁRSA.

KAPOSI JÓZSEF (1955–): TANÁR, DIÁKSZÍNPAD-RENDEZŐ, A DRÁMAPEDAGÓGIA ALKALMAZÁSÁNAK HÍVE, JELENLEG AZ OFI IGAZGATÓJA.

KAPOSI LÁSZLÓ (1957–): DRÁMAPEDAGÓGUS, EGY IDŐBEN A MAGYAR DRÁMAPEDAGÓGIAI TÁRSASÁG ELNÖKE, DEBRECZENI UTÁN A DRÁMAPEDAGÓGIAI MAGAZIN SZERKESZTŐJE. AMATŐR RENDEZŐ, A TANÍTÁSI DRÁMA IRÁNYZATÁNAK MEGHATÁROZÓ KÉPVISELŐJE.

KÁRPÁTI KAMIL (1929–): JÓZSEF ATTILA-DÍJAS KÖLTŐ, SZERKESZTŐ 1949-56. RABOSKODOTT. 1956-BAN RÉSZT VETT A FORRADALOMBAN. EGY IDŐBEN AZ OKISZ MŰVÉSZETI TANÁCSADÓJA.

KÁRPÁTH ZOLTÁN (1939–): PANTOMIMMŰVÉSZ ÉS PANTOMIMTANÁR. A SZÓSZÍNHÁZBAN A SZENTKUTHY-DARAB KOREOGRÁFUSA.

KATONA IMRE (1943–): TANÁR, ÍRÓ, DRAMATURG, RENDEZŐ. KÍSÉRLETEZŐ ALKAT.

RUSZT JÓZSEF MUNKÁJÁNAK FOLYTATÓJA AZ UNIVERSITAS EGYÜTTESNÉL. KÜLÖNBÖZŐ SZÍNHÁZAKNÁL RENDEZ.

KAZÁN ISTVÁN (1924–2006): RENDEZŐ, KAMARASZÍNHÁZAT NEVEZTEK EL RÓLA. AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS EGYIK PATRONÁLÓJA, ELEMZŐJE.

KAZIMIR KÁROLY (1928–1999): SZÍNHÁZI RENDEZŐ, ÉVEKEN ÁT A THÁLIA SZÍNHÁZ IGAZGATÓJA, A SZÍNHÁZI ÉLET BEFOLYÁSOS SZEMÉLYISÉGE, AZ EPIKUS SZÍNHÁZ HÍVE, KOSSUTH-DÍJAS. AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ MOZGALMAT EGY IDŐBEN POLITIKAI MEGFONTOLÁSBÓL TÁMADJA.

KELETI ISTVÁN (1927–1994): NÉPMŰVELŐ, AMATŐR RENDEZŐ, PÁLYÁJA KEZDETÉN A NI-BEN AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁSÉRT FELELŐS MUNKATÁRS, A SZKÉNÉ ÉS A PINCESZÍNHÁZ VEZETŐJE, NYUGDÍJAZÁSÁIG AZ ARANY JÁNOS IFJÚSÁGI SZÍNHÁZ IGAZGATÓJA.

KESZLER MÁRIA (1925–): NÉPTÁNCOS, TÁNCFOLKLORISTA, GYERMEKTÁNCPEDAGÓGUS 1960-1981-IG A NI-BEN A GYERMEKTÁNC-MOZGALOM IRÁNYÍTÓJA.

KISS IMRE (1925–?): PEDAGÓGUS, 1960-1967-IG A NI IGAZGATÓJA, ELŐTTE ÉS UTÁNA A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI TANÁCS ELNÖKHELYETTESE.

KLUJBER LÁSZLÓ (1941–): KÖZÉPISKOLAI TANÁR KAPOSVÁROTT. A MEGYEI MŰVELŐDÉS JELES IRÁNYÍTÓJA, DIÁKSZÍNPAD RENDEZŐ.

KNOLL ILONA: NÉPMŰVELŐ NYÍREGYHÁZÁN, A MŰVELŐDÉSI KÖZPONTBAN. SZERVEZŐ MUNKÁJA EREDMÉNYEKÉNT JELENTŐSEN FEJLDIK A GYERMEKSZÍNÁTSZÁS A MEGYÉBEN.

KOLTAI TAMÁS (1942–): JÁSZAI-DÍJAS SZÍNIKRTIKUS, DRAMATURG. AZ AMATŐR SZÍNHÁZAK PRODUKCIÓINAK ÉRTŐ ELEMZŐJE.

KONCZ GÁBOR (1950–): MŰVELŐDESKUTATÓ 1974-TŐL A NI-BEN ÉS UTÓDINTÉZMÉNYEIBEN A MŰVELŐDÉS GAZDASÁGI KÉRDÉSEIVEL FOGLALKOZIK. A MAGYAROK HÁZA IGAGZATÓJA.

KORNIS MIHÁLY (1949–): TANÁR, ÍRÓ, DRAMATURG, RENDEZŐ. A NYOLCVANAS ÉVEKBEN, AMIKOR DRÁMÁIT MÉG NEM JÁTSZOTTÁK, MUTATTA BE TÖBB EPIKUS ÍRÁSÁT A DEBRECZENI VEZETTE SZÓSZÍNHÁZ.

KOSA VILMA (1930–): GIMNÁZIUMI TANÁR, NÉPMŰVELŐ, AMATŐR RENDEZŐ, DRÁMA-PEDAGÓGUS-TANFOLYAMOK VEZETŐJE ÉS ELŐADÓJA ITTHON ÉS HATÁRON TÚLI MAGYAR KÖZÖSSÉGEKBEN. TÖBB SZAKMAI CIKKE JELENT MEG.

KOVÁCS ANDRÁSNÉ: PEDAGÓGUS, DRÁMAPEDAGÓGUS, GYERMEKSZÍNÁTSZÓ-RENDEZŐ JÁSZFÉNYSZARUN, SOKAK ROZIKA NÉNIFE. AZ ELSŐK KÖZÖTT TANÍTTJA A DRÁMAPEDAGÓGIÁT TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLÁN, TÖRTÉNETESEN JÁSZBERÉNYBEN.

KOVÁCS MIKLÓSNÉ (MÁRISKÓ) (1940–2006): TANÁR, ISMERT DIÁKSZÍNPAD VEZETŐ SZEGEDEN. ÉS ORSZÁGOS FESZTIVÁLOKON IS.

KOVALCSIK JÓZSEF (1932–2002): MŰVELŐDESKUTATÓ, A NI, AZ MKI, MAJD A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM OSZTÁLYVEZETŐJE, FŐMŰVE A KULTÚRA CSARNOKAI.

KRISTÓF PÉTER (1955–): TANÁR, NÉPMŰVELŐ, SZÍNÁTSZÓRENDEZŐ, SZAKÍRÓ, 1988-TŐL NÉHÁNY ÉVIG AZ OKK AMATŐR SZÍNÁTSZÓ ÜGYEINEK ELŐADÓJA.

KRISTÓ NAGY ISTVÁN (1921–2010): IRODALOMTÖRTÉNÉS, SZERKESZTŐ, KRITIKUS, KÖNYVKIADÓ.

LÁZÁR LÁSZLÓ: SZÍNÁTSZÓRENDEZŐ AJKÁN, A MUNKÁSSZÍNÁTSZÁS ISMERT SZAKEMBERE.

LEHOTA JÁNOS: GIMNÁZIUMI TANÁR NAGYKANIZSÁN, JELES DIÁKSZÍNPAD-VEZETŐ.

LÉNÁRTH ELEK (1920–1984): KARNAGY, A DOROGI FÚVÓSZENEKAR VEZETŐJE, A NI-BEN AZ AMATŐR ZENEKARI MOZGALMAK IRÁNYÍTÓJA 1958–1981.

LENGYEL PÁL (1943–2012): A MISKOLCI AMATŐR MANÉZS SZÍNHÁZ RENDEZŐJE, AZ ÁLLAMI BÁBSZÍNHÁZ RENDEZŐJE, A BUDAPESTI BÁBSZÍNHÁZ IGAGZATÓJA

LÉVAI JÚLIA (1948–): ZENEESZTÉTA ÉS ZENEKRITIKUS. 1971–74 KÖZÖTT A NI-BEN DOLGOZIK, MINT KUTATÓ.

LŐRINCZE LAJOS (1915–1993): NYELVÉSZ NYELVMŰVELŐ, KANDIDÁTUS, A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE ELNÖKSÉGI TAGJA, MINT ILYEN, SOKAT UTAZIK A NYUGATI MAGYAR SZÓRVÁNYOKBA, AMERIKÁBA, AUSZTRÁLIÁBA.

MAGI ISTVÁN (1944–): TANÁR DEBRECENBEN, MAJD SZÍNHÁZIGAZGATÓ S MINISZTERIUMI TISZTVISELŐ BUDAPESTEN. TANÁR KORÁBAN SIKERES DIÁKSZÍNPAD-RENDEZŐ.

M. KISS SÁNDOR (1943–): TÖRTÉNÉSZ, ÖTVENHAT-KUTATÓ, EGYETEMI TANÁR. 1979-TŐL A NI-BEN ÉS ANNAK UTÓDINTÉZMÉNYEIBEN DOLGOZIK.

MAKLÁRI JÓZSEF (1922–1999): ERKEL-DÍJAS KARNAGY, EGY IDŐBEN A NI KÓRUS-ELŐADÓJA, ZENEAKADÉMIAI TANÁR, A VÁCI VOX HUMÁNA ÉNEKKAR MŰVÉSZETI VEZETŐJE. LISZT-DÍJAS.

MAKOVECZ IMRE (1935–2011): STÍLUSTEREMTŐ ÉPÍTŐMŰVÉSZ. MŰVELŐDÉSI HÁZAK TERVEZŐJE. KOSSUTH-DÍJAS.

MÁNYI ISTVÁN (1942–): YBL-DÍJAS ÉPÍTÉSZ, A MÁNYI-STÚDIO VEZETŐJE, A JÁTSZÓ EMBER ALAPÍTVÁNY (KUCKÓ) ELNÖKE. NEVEZETES MŰVE A PÁVA UTCAI HOLOCAUST MÚZEUM. Ő TERVEZTE DEBRECZENIÉK TISZAKÜRTI PORTÁJÁN A KERTSZÍNPADOT.

MARÓTI GYULA (1912–2003): A KÓRUSMOZGALOM KUTATÓJA ÉS EGYIK IRÁNYÍTÓJA. A NI MŰVÉSZETI OSZTÁLYÁNAK VEZETŐJE, TANÁR A ZENEMŰVÉSZETI FŐISKOLÁN, A KÓRUSOK ORSZÁGOS TANÁCSA ALAPÍTÓ ELNÖKE.

MARTH ILDIKÓ () KNOLL ILONA UTÁN AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS ÉS DRÁMAPEDAGÓGIA NÉPSZERŰSÍTŐJE SZABOLCS- SZATMÁR MEGYÉBEN. FONTOS SZAKMAI TÁBOROKAT SZERVEZ.

MÁTÉ LAJOS (1928–2011) RENDEZŐ, AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS DIPLOMATÁJA, A NI ÉS AZ OKI SŐT AZ MMI MUNKATÁRSA 1972-TŐL NYUGDÍJAZÁSÁIG.

MÁTYUS ALIZ (1948–): SZOCIOLÓGUS, ÍRÓ, A SZÍN CÍMŰ FOLYÓIRAT FŐSZERKESZTŐJE.

MÁTYUS FERENC (1920–1999): MŰVELŐDÉSIHÁZ-IGAZGATÓ PÁPÁN, JELES AMATŐR RENDEZŐ.

MÉREI FERENC (1909–1986): KOSSUTH-DÍJAS, A PSZICHOLÓGIAI TUDOMÁNYOK DOKTORA, SZÁMTALAN PSZICHOLÓGIAI ÉS PEDAGÓGIAI KÖNYV SZERZŐJE, A KORSZERŰ GYERMEKSZÍNJÁTSZÁST SEGÍTŐ TUDÓS.

MERŐ BÉLA (1948–): NÉPMŰVELŐ, RENDEZŐ, A ZALAEGERSZEGI AMATŐR REFLEX SZÍNPAD VEZETŐJE, S MINT ILYEN, EGY IDŐBEN AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS FIGYELEMRE MÉLTÓ SZEMÉLYISÉGE. ÚTOBB TÖBB HIVATÁSOS SZÍNHÁZ RENDEZŐJE VAGY IGAZGATÓJA.

MEZEI ÉVA (1929–1986): RENDEZŐ AZ EGYETEMI SZÍNPADON, A 25. SZÍNHÁZBAN ÉS A PINCESZÍNHÁZBAN. A NI MUNKATÁRSA. A DRÁMAPEDAGÓGIA EGYIK ELSŐ MAGYARORSZÁGI ADAPTÁLÓJA.

MIHÁLYI GÁBOR (1923–): KRITIKUS, SZÍNHÁZI ÍRÁSOK SZERZŐJE. AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ TALÁLKOZÓK SZAKMAI BÍRÁLÓJA.

MOLDOVA GYÖRGY (1934–): KOSSUTH-DÍJAS ÍRÓ. VALÓS PROBLÉMÁKKAL FOGLALKOZÓ RIPTORTKÖNYVEI TETTÉK NÉPSZERŰVÉ. NOVELLÁIT AMATŐRÖK IS DRAMATIZÁLTÁK.

MOLNÁR JÓZSEF (1918–2009): 1948 ÓTA NYUGATON ÉLT. NÉPI ÍRÓ, NYOMDÁSZ, KÖNYVKIADÓ, A LÁTÓHATÁR ÉS AZ ÚJ LÁTÓHATÁR EGYIK SZERKESZTŐJE. EGYIK UTUNKON TALÁLKOZTAM VELE.

MONTÁGH IMRE (1935–1986): LOGOPÉDUS, FŐISKOLAI TANÁR, A BESZÉDTECHNIKAI MÓDSZEREK TANÍTÁSÁNAK TUDÓS OKTATÓJA. AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓK SZÁMÁRA KÖNYVEKET IS ÍRT. HALÁLA ÓTA TÖBB INTÉZMÉNY VISELI A NEVÉT.

MONZÁK PÉTER (1945–): SZÍNÉSZ, NÉPMŰVELŐ, DRÁMATANÁR. A TISZASASI NYÁRI TÁBOROK SZERVEZŐJE ÉS VEZETŐJE, A TISZAMENTI NEMZETKÖZI GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ FESZTIVÁL LÉTREHOZÓJA. AZ ACADEMIA LUDI ET ARTIS ALELNÖKE.

NAGY KÁROLY (1934–2011): TANÍTÓ, SZOCIOLÓGUS, EGYETEMI TANÁR. 1956-TÓL AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉL ÉS DOLGOZIK. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN MAGYARORSZÁGI EGYETEMEKEN IS TANÍT. ALELNÖKE AZ ANYANYELVI KONFERENCIÁNAK S MÁS HAZAI MAGYARSÁGMENTŐ TÁRSASÁGNAK.

NAGY LÁSZLÓ (1925–1978): MÁR ÉLETÉBEN NAGY TEKINTÉLYNEK ÖRVENDHETETT EZ A KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ, AZ ÉLET ÉS IRODALOM CÍMŰ IRODALMI HETILAP KÉPSZERKESZTŐJE. A TELEVÍZIÓ ÁLTAL IS KÖZVETÍTETT ORSZÁGOS SZAVALÓVERSENYEKEN NAGY EMPÁTIÁVAL ELEMEZTE AZ AMATŐR VERSMONDÓK SZEREPLÉSÉT.

NAGYFALUSI TIBOR (1937–): TANÁR, MÚZEUMI IGAZGATÓ, ESZTERGOM ISMERT SZEMÉLYISÉGE. JELES IRODALMISZÍNPAD-RENDEZŐ.

NÁDASY LÁSZLÓ (1927–1983): FILMRENDEZŐ, FILMFORGATÓKÖNYV ÍRÓ. A MAGYAR VALÓSÁG ÁBRÁZOLÓJA. AMATŐR RENDEZŐK IS TANULNAK TŐLE.

NÁNAY ISTVÁN (1938–): EREDENDŐEN MÉRNÖK MAJD TANÁR ÉS SZERKESZTŐ. SZÍNI KRITIKUS, AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓ MOZGALOM TEORETIKUSA.

ÖRKÉNY ISTVÁN (1912–1979): KOSSUTH-DÍJAS ÍRÓ, A MAGYAR GROTESZK PRÓZA MEGTEREMTŐJE. EGYPERCESEIT GYAKORTA MONDJÁK AZ AMATŐR VERSMONDÓK, S AZOKBÓL SZÍNJÁTÉKOT IS SZERKESZTENEK.

PAÁL ISTVÁN (1942–1998): TANÁR VÉGZETTSÉGŰ RENDEZŐ, A SZEGEDI EGYETEMI SZÍNPAD KIVÉTELES KÉPESSÉGŰ VEZETŐJE, HIVATÁSOS RENDEZŐ. TÖBB RENDEZÉSÉT SZÁMON TARTJA A SZÍNHÁZI SZAKMA.

PÁLFY MÁRIA (1948–): TANÍTÓ ÉS DRÁMAPEDAGÓGUS BUDAPESTEN. A MAGA IDEJÉBEN FIGYELEMRÉ MÉLTÓ GYERMEKSZÍNPADI ALKOTÁSOKAT HOZOTT LÉTRE.

PAPP OSZKÁR (1925–2011): FESTŐMŰVÉSZ, 1976–1980-IG A NI ÉS AZ OKK KÉPZŐMŰVÉSZETI OSZTÁLYÁNAK VEZETŐJE.

PAPP TIBOR (1936–): PÁRIZSBAN ÉLŐ JÓZSEF ATTILA-DÍJAS KÖLTŐ, 1957-BEN KÜLFÖLDRE TÁVOZIK, A NYUGATI MAGYAR KÖLTÉSZET EGYIK REPREZENTÁNS ÚJÍTÓJA, A PÁRIZSI MAGYAR MŰHELY EGYIK ALAPÍTÓ SZERKESZTŐJE.

PAPP ZSOLT (1970–): KECSKEMÉTEN TANÍTÓ, ÁLT ISK. TANÁR, ÓRAADÓ FŐISKOLÁN, ISKOLAIGAZGATÓ, CSERKÉSZ SEGÉDTISZT.

PERÉDY LÁSZLÓ (1921–): SZÍNÉSZ, A GYŐRI KISFALUDY SZÍNHÁZ ÖRÖKÖS TAGJA. Z SZABÓ LÁSZLÓVAL A GYŐRI IFJÚSÁGI IRODALMI SZÍNPAD VEZETŐJE ÉS RENDEZŐJE, A RADNÓTI SZAVALÓVERSENYEK EGYIK KEZDEMÉNYEZŐJE ÉS ÁLLANDÓ ZSÚRITAGJA.

PETKÓ JENŐ (1933–): TANÁR SELLYÉN, SZÍNJÁTSZÓ-SZAKIRÁNYÍTÓ PÉCSETT. GYERMEK-SZÍNJÁTSZÓ RENDEZŐ ÉS GYERMEKSZÍNJÁTÉK-ÍRÓ, A GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ FESZTIVÁLOK RANGOS RÉSZVEVŐJE.

PINTÉR TIBOR (1927–1999): NÉPMŰVELŐ, MŰVELŐDÉSIHÁZ-IGAZGATÓ VESZPRÉMBEN, AMATŐR RENDEZŐ ÉS ELŐADÓMŰVÉSZ. SZÍNPADÁVAL ÉVTIZEDEKEN KERESZTÜL TÁJOL A MEGYE TELEPÜLÉSEIN, ÉS JELEN VAN ORSZÁGOS TALÁLKOZÓKON IS.

POMOGÁTS BÉLA (1934–): IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, A TUDOMÁNYOK DOKTORA, A MAGYAR IRODALOM ÉS KULTÚRA TERMÉKENY NÉPSZERŰSÍTŐJE, AZ ANYANYELVI KONFERENCIA ELNÖKE

POSZLER GYÖRGY (1931–): SZÉCHENYI-DÍJAS IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, SZAKTERÜLETE AZ ESZTÉTIKA KUTATÁSA. 1964–1968-IG A NI-BEN DOLGOZIK, 1968- 1972-IG A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUMBAN. EBBEN AZ IDŐSZAKBAN FELÜGYELI AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁST IS. FESZTIVÁLOK ZSÚRITAGJA.

PÜSKI SÁNDOR (1911–2009): HÍRES KÖNYVKIADÓ BUDAPESTEN ÉS NEW-YORKBAN, MAJD ISMÉT BUDAPESTEN, A MAGYAR NÉPI, NEMZETI IRODALOM KIADÓJA ÉS TÁMOGATÓJA. EMIGRÁCIÓS IDŐSZAKÁBAN AZ ANYANYELVI KONFERENCIA VENDÉGE.

RAB ZSUZSA (1926–1998): TANÁR, KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, AZ OROSZ IRODALOM ÉS NÉPKÖLTÉSZET NEVES TOLMÁCSOLÓJA, AZ AMATŐR VERSMONDÓ VERSENYEK ZSÚRIZÓJE.

RENCZ ANTAL (1942–): TANÁR, RENDEZŐ, SZÍNHÁZELMÉLETI ÍRÁSOK SZERZŐJE, DRAMATURG ÉS SZÍNHÁZIGAZGATÓ, A NEVENINCS SZÍNHÁZ ALAPÍTÓJA. DEBRECZENI TIBORRAL EGYÜTT A PÓDIUMI SZÍNJÁTÉKTÍPUSOK DRAMATURGIÁJA CÍMŰ ALAPKÖNYV SZERZŐJE.

SEBŐ FERENC (1947–): MÉRNÖK, NÉPZENÉSZ, A SEBŐ-EGYÜTTES ALAPÍTÓJA, A NÉPTÁNC MUZSIKA TUDÓS TANULMÁNYOZÓJA, AZ ÁLLAMI NÉPI EGYÜTTES SZAKMAI IGAZGATÓJA, A NYOLCVANAS ÉVEKBEN A NI-BEN IS DOLGOZIK. KOSSUTH-DÍJAS.

STENCZER BÉLA (1952–): NÉPMŰVELŐ, SZÍNÉSZ, IGAZGATÓ. A HETVENES ÉVEKBEN A PÉCSI GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ TALÁLKOZÓK SZERVEZŐJE. NAPJAINK NEVES PÉCSI SZÍNÉSZE.

PETRI GYÖRGY (1943–2000): KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ. A NYOLCVANAS ÉVEKBEN ELLENZÉKI VOLTA MIATT TILTÓ LISTÁN SZEREPEL.

RÁKOSY GERGELY (1924–1998): JÓZSEF ATTILA-DÍJAS ÍRÓ. ÖTVENHAT UTÁN NÉGY ÉVIG BÖRTÖNBEN ÜL. ÓRIÁSTÖK CÍMŰ NOVELLÁJÁBAN ELSŐKÉNT ÁBRÁZOLJA SZATIRIKUSAN A RÁKOSI-KORSZAKOT.

RUSZT JÓZSEF (1937–2006): KOSSUTH-DÍJAS SZÍNHÁZI RENDEZŐ, SZÍNIGAZGATÓ, A SZÍNHÁZI NYELV JELENTŐS ÚJÍTÓJA. RENDEZÉSEI NAGY HATÁST GYAKOROLTAK AZ ÚJ UTAKAT KERESŐ AMATŐR RENDEZŐKRE.

SÁNTA FERENC (1927–2008): KOSSUTH-DÍJAS ÍRÓ. MŰVEIBŐL NAGYHATÁSÚ FILMEK IS KÉSZÜLTEK. NOVELLÁIBÓL SZÁMTALAN AMATŐRÖK ÁLTAL JÁTSZOTT PÓDIUMJÁTÉK SZÜLETETT.

SPIRÓ GYÖRGY (1946–): KOSSUTH-DÍJAS ÍRÓ, DRÁMAÍRÓ.

SNEXER KÁROLYNÉ: NÉPMŰVELŐ EGERBEN. A HEVES MEGYEI AMATŐR SZÍNJÁTÁSZÁS ELŐADÓJA, KÉPZÉSEK, TOVÁBBKÉPZÉSEK SZERVEZŐJE.

SZABÓ ISTVÁN (1911–): MÉRNÖK, A GÖRGÖS EKE FELTALÁLÓJA, A NEHÉZ EMBEREK CÍMŰ DOKUMENTUMFILM EGYIK RIPTALANYA.

SZAKALL JUDIT (1947–): NÉPMŰVELŐ, MŰVELŐDÉSIHÁZ-IGAZGATÓ, DEBRECZENI UTÁN A MDT ELNÖKE. GYERMEKSZÍNJÁTÁSZÓ-RENDEZŐ, AZ ÚGY NEVEZETT ÉLETJÁTÉK EGYIK ELSŐ ALKALMAZÓJA.

SZÁSZ JÁNOS (1936–): TANÁR, MŰVELŐDÉSKUTATÓ, A NI ÉS A MKI MUNKATÁRSA 1965–TŐL NYUGDÍJBA VONULÁSÁIG.

SZATHMÁRI ISTVÁN (1925–): NYELVÉSZ, EGYETEMI TANÁR, KUTATÁSI TERÜLETE A STILISZTIKA, TÖBB SZAKMAI DÍJ BIRTOKOSA. AZ ANYANYELVI KONFERENCIA AGILIS TÁRSADALMI MUNKÁSA.

SZÉKELY GYÖRGY (1917–): RENDEZŐ, SZÍNHÁZTÖRTÉNÉS, SZÍNHÁZELMÉLETI KÖNYVEK SZERZŐJE. IHLETŐJE DEBRECZENI – RENCZ A PÓDIUMI SZÍNJÁTÉKTÍPUSOK DRAMATURGIÁJA CÍMŰ KÖNYVÉNEK.

SZÉKELY ISTVÁN (1946–): DIÁKSZÍNPADVEZETŐ BUDAPESTEN A DRÁMAPEDAGÓGIÁT A TANÍTÁSBAN IS ALKALMAZZA. A MAGYAR DRÁMAPEDAGÓGIAI TÁRSASÁG MEGALKAKÍTÁSÁBAN RÉSZT VESZ.

SZENDE ALADÁR (1914–2003): NYELVÉSZ, NYELVMŰVELŐ, NYELVI ISMERETTERJESZTŐ, A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE MEGBÍZÁSÁBÓL KÜLFÖLDI MAGYAR GYEREKEKNEK SZÁNT SZÁMTALAN TANKÖNYV ALKOTÓJA.

SZENTIRMAI LÁSZLÓ (1950–): SÁROSPATAKI FŐISKOLAI TANÁR, BÁBOS SZAKEMBER, RENDEZŐ, A HETVENES ÉVEKBEN NÉHÁNY ÉVIG A NI-BEN IS DOLGOZIK A BÁBMOZGALOM METODIKUSAKÉNT.

SZENTKUTHY MIKLÓS (1908–1988): ÍRÓ, A MAGYAR REGÉNYIRODALOM MEGÚJÍTÓJA. SOKÁIG TANÍTOTT KÖZÉPISKOLÁBAN. AZ ÖTVENES ÉVEKBEN BÁBDARABOKAT IS ÍRT, EZEK EGYIKÉT JÁTSZOTTA PÓDIUMRA ADAPTÁLVA A SZÓSZÍNHÁZ.

SZILÁGYI JÁNOS: TANÁR, NÉPMŰVELŐ, AMATŐR RENDEZŐ KISTELEKEN ÉS BARCSON.

SZÍVÓS JÓZSEF (1927–2002): AZ IRODALMISZÍNPAD-MOZGALOM ISMERT SZAKTEKINTÉLYE, EGERBEN VEZETI ORSZÁGOSAN ISMERT SZÍNPADÁT. MŰVELŐDÉSIHÁZ-IGAZGATÓ GYÖNGYÖSÖN.

SZÓDA SÁNDOR (1942–): TANÁR, NÉPMŰVELŐ, EGY IDŐBEN A KOMÁROM MEGYEI AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS HIVATALOS IRÁNYÍTÓJA.

SZÓDY SZILÁRD (1940–): TANÁR, AMATŐR RENDEZŐ, RÁDIÓS DRAMATURG.

TINSZ GÉZA (1934–1990): SVÉDORSZÁGBAN ÉLŐ MAGYAR KÖLTŐ ÉS MŰFORDÍTÓ.

TOLNAI MÁRIA: NÉPMŰVELŐ, FŐISKOLAI DOCENS KAPOSVÁROTT, A DRÁMAPEDAGÓGIA FŐISKOLAI OKTATÁSÁNAK EGYIK KEZDEMÉNYEZŐJE ÉS SZERVEZŐJE.

TORNYAI MAGDA: SZÍNÉSZ ÉS DRÁMAPEDAGÓGUS. A HEATHCOTE-FÉLE ANGOL DRÁMAPEDAGÓGIA ELSŐ HAZAI ALKALMAZÓJA. JELENLEG KANADÁBAN ÉL.

TÓTH LÁSZLÓ (1929–): PEDAGÓGUS ÉS NÉPMŰVELŐ. 1970 ÉS 1973 KÖZÖTT A NÉPMŰVELÉSI INTÉZET MUNKATÁRSA, UTÓBB NYÍREGYHÁZÁN DOLGOZIK A MEGYEI MŰVELŐDÉSI KÖZPONTBAN. AMATŐR PEDAGÓGUS VERSMONDÓ VERSENYEK SZERVEZŐJE.

TÓTH SÁNDOR: A HATVANAS ÉS HETVENES ÉVEKBEN A POZSONYI NÉPMŰVELÉSI INTÉZET NEMZETISÉGI OSZTÁLYÁNAK VEZETŐJE. SOKAT TESZ A KISEBBSÉGBEN ÉLŐ MAGYARSÁG NYELVI KULTÚRÁJÁNAK MEGMARADÁSÁÉRT.

TÖMÖRY MÁRTA (1944–): TANÁR, BÁBDRAMATURG, ÍRÓ, A NI-BEN, AZ OKK-BAN ÉS AZ MMI-BEN AZ AMATŐR BÁBMOZGALOM MÓDSZERTANI IRÁNYÍTÓJA

TRENCSENYI IMRE (1935–): TANÁR, ÚJSÁGÍRÓ, 1980-TÓL A NÉPMŰVELÉS CÍMŰ FOLYÓIRAT SZÍNKÉP MELLÉKLETÉNEK SZERKESZTŐJE. TÖBB CIKKET ÍR AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÓKRÓL. JÓ FOTÓS. KIÁLLÍTÁSA IS VOLT.

THURÓCZY GYÖRGY (1917–?): SZÍNMŰVÉSZ, NÉPMŰVELŐ, ÍRÓ, DRAMATURG, A DEBRECENI ALFÖLD SZÍNPAD KIEMELKEDŐ KÉPESSÉGŰ AMATŐR RENDEZŐJE.

ÚJVÁRI JENŐ (1939–): KAPOSVÁRI NÉPMŰVELŐ KORÁBAN AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS TÁMOGATÓJA. KÉSŐBB FŐISKOLAI TANÁR, MÚZEUMI IGAZGATÓ ÉS PÉCSI ALPOLGÁRMESTER

ÚJVÁRI JENŐNÉ (1941–): PÉCSETT ÉVEKEN ÁT AZ ORSZÁGOS GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ FESTIVÁLOK SZERVEZŐJE. NÉPMŰVELŐ, MŰVELŐDÉSI HÁZAK IGAZGATÓJA.

URAY GYÖRGY (1935–1998): TANÁR, REFORMPEDAGÓGUS, SIKERES AMATŐR RENDEZŐ, A DUNAKESZI PINCSZÍNHÁZ ALAPÍTÓJA ÉS RENDEZŐJE. HALÁLA UTÁN RÓLA NEVEZIK EL A SZÍNHÁZAT.

VÁCI MIHÁLY (1924–1970): KOSSUTH-DÍJAS KÖLTŐ. HOSSZÚ IDŐN KERESZTÜL AZ EGYIK LEGNÉPSZERŰBB KÖLTŐ. AMATŐRÖK GYAKORTA MONDTÁK A VERSEIT A KÜLÖNFÉLE SZAVALÓVERSENYEKEN. TÖBB MŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNY VISELI A NEVÉT.

VADASI TIBOR (1927–2006): NÉPTÁNCOS, NÉPTÁNCSCSOPORTOK VEZETŐJE, KOREOGRÁFUS, 1973–1977-IG A NI-BEN AZ AMATŐR NÉPTÁNC- ÉS TÁNC-HÁZMOZGALOM FELELŐSE.

VÁRHIDI ATTILA (1947–): TANÁR, DRÁMAPEDAGÓGUS, NEVES GYERMEKSZÍNJÁTSZÓRENDEZŐ DEBRECENBEN. DRAMATIZÁLÁSAI KÖNYVBEN IS MEGJELENTEK.

VÁSÁRHELYI LÁSZLÓ (1925–2002): NÉPTÁNCOS, NÉPTÁNC-KOREOGRÁFUS, A NÉPTÁNCMOZGALOM IRÁNYÍTÓJA A NI-BEN.

VEGH ANTAL (1933–2000) TANÁR, REGÉNYÍRÓ, SZOCIOGRAFIKUS ESSZÉK ALKOTÓJA. DOKUMENTUM FOGANTATÁSÚ ÍRÁSAIT TÖBB AMATŐR CSOPORT IS SZÍNRE VITTE. A MOZGALOM MOZGÁSÁT SZÍVESEN SZEMLÉLTE.

VEKERDY TAMÁS (1935–) TANÁR, PSZICHIÁTER, ÍRÓ, A WALDORF-TANÁRKÉPZÉS VEZETŐJE, AZ AMATŐR GYERMEKSZÍNJÁTSZÁS SZAKMAI TÁMOGATÓJA.

VITÁNYI IVÁN (1925–) SZOCIOLÓGUS, MŰVELŐDÉSPOLITIKUS, POLITIKUS, ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ. AZ MSZMP EGYIK ALAPÍTÓJA. EGYKOR A NÉPMŰVELÉSI INTÉZET ÉS UTÓDINTÉZMÉNYEINEK AZ IGAZGATÓJA, FŐIGAZGATÓJA.

WIEGMANN ALFRÉD (1943–) TANÁR, AZ AMATŐR SZÍNJÁTSZÁS ÜGYEIÉRT FELELŐS FUNKCIONÁRIUS A KISZ- BEN, RENDEZŐ ÉS KRITIKUS.

WILPERT IMRE (1943–) TANÁR, A DIAPORÁMA SZAKÉRTŐJE, A NI-BEN AZ AMATŐR KÖNYNYŰZENE ISTÁPOLÓJA 1972–1980. UTÓBB A HANGLEMEZKIADÓ VÁLLALAT VEZETŐJE.

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989) ZSENIÁLIS MAGYAR KÖLTŐ, DRÁMAÍRÓ. KOSSUTH-DÍJAS. AMATŐR VERSMONDÓK HAMAR FELFEDEZIK A MŰVEIT, PEDAGÓGUSOK PEDIG A GYERMEKVERSEIT. A MAGYAR DRÁMAPEDAGÓGIAI TÁRSASÁG AKKORI VEZETŐI WEÖRES SÁNDORRÓL NEVEZIK EL A MINDMÁIG HÍRES GYERMEKSZÍNJÁTSZÓ FESZTIVÁLT.

Z. SZABÓ LÁSZLÓ (1927–1992) TANÁR GYÖRÖTT, DIÁKSZÍNPAD-VEZETŐ, A SZÉP MAGYAR BESZÉD NYELVI VERSENYEINEK KEZDEMÉNYEZŐJE, A RADNÓTI SZAVALÓVERSENY EGYIK ÖTLETGAZDÁJA ÉS SZERVEZŐJE.

ZELNIK JÓZSEF (1949–) ETNOGRÁFUS, ÍRÓ, MŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK ÉS MOZGALMAK SZERVEZŐJE. A NÉPMŰVELÉSI INTÉZETBEN Ő SZERVEZI MEG A FIATAL NÉPMŰVÉSZEK STÚDIÓJÁT. KURÁTORA A MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJNAK.

ZSOLNAI JÓZSEF (1935–2011) TANÁR, EGYETEMI TANÁR, AZ ÜGYNEVEZETT ZSOLNAI OKTATÁSI PROGRAM MEGALAPÍTÓJA. EGY IDŐBEN AZ ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI INTÉZET FŐIGAZGATÓJA. A DRÁMAPEDAGÓGIÁT BEÉPÍTI A MÓDSZERÉBE.

Akik a könyv megjelenését támogatták

Aknay Tibor	Lecső Mária
Bajnóczy Klára	Leszkovszki Albin
Bajzik György	Lévai László
Bálint Gábor	Losonczy Léna
Balogh Csaba	Mányi István
Békési István és neje	Marosváry Eika
Bezdn József	Menyhárt Ágota
Csenki Zsuzsa	Merksz Istvánné
Cserna Csaba	Mohai Gábor
Dr. Kosa Karolina	Némethy Lászlóné
Dr. Sári Imre és dr. Rózsa Erzsébet	Nyisztor Ádám
Dr. Tóth László	Nyiszterné Debreczeni Ágnes
Dr. Tóth Tibor	Papp Zsolt
Dr. Galbáts Gabriella	Pauska Lajosné
Dr. Varga Csaba	Révész György
Farkas István	Sajtos Orsi
Fedics Alfonz né	Szanitter Árpád
Gegus Ildikó	Szanitter Zoltán
Halász István	Szénási Eszter
Hargitai Mária	Tiszold Antal
Huszár Sarolta	Torma Mária
Juhász Bertalan	Tóth Adél
Juhász László	Trencsényi Imre
Keresztúri József és neje	Trencsényi László
Király Ferenc	Váczi Zsuzsa
Kosaras Ferenc	Vass-Eisen Ábel
Kovács Zsófia	Venczák Eszter
Krénné Cserép Zsuzsa	Vinczeffy Zsolt
Krompecher Tamás	Vinkovits Eszter
Lados Nóra	Virágos Réka
Láng Judit	